

INSTITUTUL CENTRAL DE STATISTICĂ
Director Dr. SABIN MANUILA

BIBLIOTECA STATISTICĂ Nr. 8

ȚIGANII DIN ROMÂNIA

MONOGRAFIE ETNOGRAFICĂ

ION CHELCEA

REFERENT ȘEF ÎN OFICIUL DE STUDII AL INSTITUTULUI
CONFERENȚIAR DE ETNOGRAFIE LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI

EDITURA INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ
BUCUREȘTI V, SPLAIUL UNIRII 28
1944

DIN LUCRĂRILE ACELUIAȘ AUTOR

1. *Grecii în colindele noastre. Un aspect al vieții sociale la noi în trecut : Grecii negustori.* Cluj. Tip. „Ardealul”, 1930.
2. *Schiță monografică asupra Lujerdiului — Someș.* Din publ. Rev. „Satul și Școala” Nr. 2, Cluj, Tip. „Ardealul”, 1932.
3. *Obiceiuri, Credințe, Colinde, din satul Mada jud. Hunedoara.* Extras din „Culegătorul” I, Nr. 1, Cluj, Tip. „Ardealul”, 1932.
4. *Literatură monografică a satelor noastre și problemele în legătură cu studiul satului românesc.* Din publ. Rev. „Satul și Școala” Nr. 7, Cluj, Tip. „Ardealul” 1933.
5. *Tipuri de crani românești din Ardeal.* Cercetare antropologică. Cu un tablou grafic și pentru planșe. Acad. Rom. Mem. Sect. Științifice, Seria III-a, Tom. X. Mem. 10. Buc. 1935.
6. *Literatură populară română contra dominațiunii maghare în Ardeal.* Cluj, Tip. „Națională”, 1937.
7. *Muzeul Etnografic al Ardealului, Cluj.* Cu ocazia reorganizării și inaugurării sale din Iunie 1937.
8. *Obiceiuri, comunitate (sălească), cultură populară.* Tip. „Dacia Traiană” 1938. Extras din „Transilvania”. Sibiu 1938.
9. *Neam și Țară.* Pagini de Etnografie și Folclor. București. Tip. „Imprimeria”, 1940.
10. *Les „Rudarii” de Muscel.* Etude Ethnographique Extraits des Archives, XVI-e année, Nr. 1—4. Tip. „Cartea Românească”, București, 1943.
11. *Memirea Muzeului Etnografic al Moldovei.* Iași, Tip. „Liga Culturală”, 1943.
12. *Din Gorj.* Note și Observațiuni cu caracter etnografic. București. Tip. „Informația Zilei” 1943.
13. *Etnografie. Obiect, Concepție-Metodă.* Lecție de deschidere a cursului de „Introducere în Etnografie”, ținută la Universitatea din Iași, în ziua de 29 Martie 1943. Extras din vol. IV, „Lucrările Geografice Dimitrie Cantemir”. Iași. Inst. Arte Grafice, Brawo, 1943.

INSTITUTUL CENTRAL DE STATISTICĂ

Director Dr. SABIN MANUILA

BIBLIOTECA STATISTICĂ Nr. 8

ION CHELCEA

REFERENT ȘEF ÎN OFICIUL DE STUDII AL INSTITUTULUI
CONFERENȚIAR DE ETNOGRAFIE LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI

ȚIGANII DIN ROMÂNIA

MONOGRAFIE ETNOGRAFICĂ

EDITURA INSTITUTULUI CENTRAL DE STATISTICĂ
BUCUREȘTI V, SPLAIUL UNIRII 23
1944

*Lucrarea de față reprezintă rezultatele unor cercetări făcute în cadrul
Oficiului de Studii al Institutului. Opiniile și interpretările reprezintă punctul
de vedere al autorului.*

*„Peuple bizarre avec lequel
nous vivons depuis des siècles
sans le connaître encore”.*

A. Russo

IN LOC DE INTRODUCERE

(PUNCTE DE VEDERE)

Redeschizându-se discuția, rămânem la aceeași constatare la care se oprise — acum 50 ani — *Paul Bataillard*, când afirma că „les Tsiganes devraient être en chaque contrée l'objet de monographies ethnographiques très précises, très sérieusement étudiées ; et c'est ce qui manque presque partout, quoique les notices et même les livres, dont quelques uns très connus, soient assez nombreux“.¹⁾

Pe-alocuri, acest deziderat s'a făcut simțit și în publicistica noastră din ultimul timp. Între altele, simțind această lacună în prezentarea problemei Țiganilor, *Popp Șerboianu* se gândea pe bună dreptate, la un studiu etnografic de oarecare întindere referitor la Țiganii nomazi, la „netoți“, cum le spune el²⁾. Se înțelege că nu era un lucru atât de ușor. Imprejurările cereau un nou gen de cunoaștere : cercetarea Țiganilor în ceea ce aveau ei mai specific, ca viață. Documentul istoric reprezenta o sursă seacă de informație. Trecutul, în orice caz, nu avea prea mult de spus. Și apoi, noua metodă în alte țări (în special Germania) dăduse roade.

Rămăsese deci, ca dezvoltarea problemei să primească și la noi o deslegare mai fericită și modernă. Dar am continuat să privim lucrurile prin unghiul de cunoaștere istoric și lingvistic. Din care cauză, parcurgând bibliografia în chestiune, mai ales la noi, rar vom întâlni cercetări pe *viu*, în afară bineînțeles, de câteva arti-

1) *P. Bataillard*. Bohémiens ou Tsiganes, in *Dictionnaire des Sciences Anthropologiques*. Paris 1895.

2) *Popp Șerboianu*. Les Tsiganes. Paris 1930 p. 12.

cole³⁾. Așa se explică, cum, în domeniul acesta am rămas ca pe timpul lui Kogălniceanu, când grupurile etnice din toate țările erau cercetate mai mult pentru farmecul particularismului ce-l prezentau.

Prin aceasta, recunoaștem că am rămas în urmă, iar *Popp Șerboianu*, venind vorba de trecut, arată că în tot cazul, nu acesta va fi drumul care ne va duce la realizarea scopului urmărit. Șerboianu recunoaște astfel, că „schiza istorică” pe care o dă în cartea sa, nu face decât să treacă în revistă părerile, dealtfel foarte variate, ale diferiților autori asupra Istoriei Țiganilor — schiză, care oferă o „foarte ștearsă imagine” în comparație cu ceea ce a fost sau este vieța lor.

Un istoric prin disciplină, dar care s'a ocupat cu Țiganii, mărturisește că această problemă i-a trezit interes, întâi „prin numărul lor însemnat din țara noastră”, apoi, pentru că la noi cercetările asupra lor au fost și continuă să fie cu totul insuficiente. Din pricina concepției de care e stăpânit, ajunge însă la o contradicție cu sine însuși când admite că „starea lor actuală fiind cunoscută” a fost tratată cu totul pe scurt⁴⁾. La drept vorbind, această latură n'a fost expusă cât se poate de scurt în cartea sa, ca fiind „cunoscută”, ci mai de grabă pentru că nu se putea altfel: D-l *Potra* privește lucrurile ca un istoric și deci, nici nu avea de unde să cunoască problema, care tocmai sub acest raport rămâne să fie cunoscută.

Să nu ne facem iluzii: fiindcă punctul de vedere integral în cercetarea problemei, așa de mult și de pasionat desbătută, e în același timp și cel mai greu de realizat. Scapă datele complete ale problemei.

3) *Domnica I. Păun*. Țiganii în viața satului Cornova, în *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială* Nr. 1—4; *Aurel Boia*. Integrarea Țiganilor din Sanț (Năsăud) în comunitatea românească a satului, în *Sociologie Românească* III Nr. 7—9, p. 351—356. *Aurel Boia*, este un exemplu în ce privește confuzia ce se face între categoriile de Țigani. Din capul locului, cele două categorii de Țigani din Sanț, de sat și rudari, sunt prin așezare și felul lor de a fi, la o oarecare distanță unii de alții. Numai cine nu e prevenit caută să-i considere una.

În 1929 am luat în deaproape cercetare, Rudarii din Muscel. v. *Ion Chelcea*. Les „Rudari” de Muscel. Etude Ethnographique. Extraits des Archives, XVI-e année, Nr. 1—4, 1943. În 1939 am cercetat în cadrul Institutului de Cercetări Sociale al României, Țiganii, din Țara Oltului; 63 sate cu toate soiurile de Țigani. Materialul așteaptă să fie prelucrat. Alte articole și comunicări referitor la problemă: *Ion Chelcea* Neam și Țară. Pagini de Etnografie și Folklor, București, 1940.

4) *George Potra*. Contribuțiuni la istoricul Țiganilor din România. București 1939. p. 4.

În felul său, *Popp Șerboianu*, avea să cadă și el în aceeași greșală, când admitea că limba ar fi singura chee ce ar mijloci aflarea secretului existenței misterioase, a acestui popor ⁵⁾. Ca să ne facem o idee asupra felului cum se poate aplica o astfel de concepție, e destul să arătăm că *Popp Șerboianu* a avut în vedere, exclusiv pe acei Țigani ce mai prezentau interes din punct de vedere lingvistic. Materialul la care se referă el, avea să fie cules dela Ursarii și Ciurarii din Muntenia, „cu excepția câtorva cuvinte luate din vocabularul Țiganilor vătrași“. O astfel de atitudine, din punctul nostru de vedere, poate fi privită ca unilaterală, dacă nu uităm adevărul expus mai sus, că tocmai *punctul de vedere* este acela care întârzie cu mult așteptările noastre.

Acest neajuns ne îndeamnă să punem problema în mod tehnic. Altfel, nu se poate ajunge la nici un rezultat. Fiindcă în alte limbi, din punctul de vedere al Țiganilor în general, s'au realizat studii excepționale ⁶⁾; asupra Țiganilor dela noi, lipsesc. Și astfel, dezideratul exprimat de Paul Bataillard, acum exact 50 ani, rămâne în picioare și astăzi. El a fost realizat pentru Ungaria și Ardeal altădată ⁷⁾. Pentru Germania, nu demult. La noi, *Barbu Constantinescu* a rămas abea la un proiect, conceput încă dela 1878 ⁸⁾; o astfel de lucrare însă el n'a ajuns să realizeze. Timpurile noastre cer o reexaminare a problemei și o punere la punct a chestiunii Țiganilor — în deosebi — ca problemă de stat. În presă s'a cerut adesea, alături de o desiudalizare a țării noastre, și o deșiganizare a ei ⁹⁾ și până nu cunoaștem atât parțial cât și integral această problemă, e firesc să nu putem pași la deslegarea ei.

Asupra numirii și originii Țiganilor. Numirea Țiganilor îmbracă diferite forme: sunt numiri ce trădează *caracterul* lor. Astfel, Belgienii și Olandezii, referindu-se la faptul că sunt lipsiți

5) *Popp Șerboianu*. Op. cit. p. 11.

6) *M. G. Grilman*. Die Zigeuner. Ein historischer Versuch über die Lebensart und Verfassung dieses Volkes. Lipsca-Dessau. 1783; *Martin Block*. Zigeuner. Ihr Leben und ihre Seele dargestellt auf Grund eigener Reisen und Forschungen. Leipzig 1936.

7) *Dr. I. H. Schwicker*. Die Zigeuner in Ungarn und Sibenbürgen. Wien und Teschen 1883.

8) Academia Română Mss. 3923. p. 2.

9) Alături de marile prefaceri, în sens negativ ce au avut să se abată asupra poporului român; ca spre ex. năvălirea barbarilor cu „mojicia slavă“ și „sălbăticia maghiară“, etc. infiltrația evrească, avem și „pecinginea țigănească“. S. Mehedinți. Ethnos, în Rev. Ethnos, I Fasc. I. p. 3.

de sentimentul religios, așa cum îl concep ei, le-au dat numele de „Heiden“¹⁰⁾. Pentru Mauri și Arabi, ei nu sunt altceva decât hoți : „Charami“. Turcii, îi numesc și ei, nu „Charami“, dar cam la fel : „Arami“. Păstrează însă două numiri : pe lângă cea de „Arami“ mai obișnuiesc și pe cea de „Tchingenés“¹¹⁾. Apoi, între altele, avându-se în vedere culoarea pielii, în unele părți li se mai spune „Kalo“ (sing.) ; „Kali“ pl.) — adică negru, negri. În Serbia, Rudarii-caravlahi, poartă numele de „Karavlahi“ (Vlahi negri ; Români negri) — pentru același motiv.

Numirea generică de „om“ — manuș (sing.), manuşa (pl.) — arată o stare originară psihologică și culturală, lipsită de cel mai mic grad de diferențiere. Pasiunea cu care au fost urmăriți de cercetători¹²⁾, ilustrează — instinctiv sau conștient — această stare de lucruri : urmărindu-i pe ei, descoperi o întreagă lume nouă — cum spun, originară, cât mai originară. Ceeace erau pentru europeni popoarele așa zise *primitive*, din alte continente, erau pentru noi Țigani din Europa...

Când un popor își numește conaționalii : Sinto (sing.), Sinthi (pl.) („om de al nostru“), înseamnă că trăiește într-o lume închisă, în orice caz, fără prea mari orizonturi — pe de o parte ; pe de alta — se observă legătura de sânge, orizontul organic al clanului și simțământul de trib, pe care Țigani l-au păstrat până în timpurile noastre și într-o lume cu alte concepții de viață decât a lor.

Numirile le sunt prea documentare spre a nu insista asupra lor. Au rămas la starea de geneză. „Rom“ (sing.), „Romi“ (pl.) înseamnă bărbat ; „Romni“, femeie. În timpul din urmă o minoritate conștientă dintre ei, a preferat să li se zică în loc de Țigani, „Romi“. Între Romi, cu sensul de Țigani și „Rom“ — „Romni“ cu sensul de bărbat, om, femeie, legătura se impune dela sine, deși discuția se poate continua. Noi n'avem intenția să stăruim pe această temă.

10) „Idolâtres“.

11) A. Poissonnier. Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes, p. 30.

12) Dr. H. Ullislocki, care a făcut gimnaziul gr.-cat. la Brașov, a trăit după ce și-a terminat studiile la Sebeș-Alba, 10 ani — peregrinând cu Țigani ca să le deprindă moravurile. Martin Block, alt mare tiganolog, a făcut același lucru ; a trăit printre Țigani de cort, ani de-a rândul — atras de irezistibila dorință de a cunoaște această lume, cu totul alta decât a noastră. În special, categoria Țiganilor de cort înfățișa mai bine originalitatea acelei lumi.

Tocmai din întretăerea aceasta de lumi, cu totul deosebite, rezultă faptul că poartă nume deadreptul false. Ca spre ex., „Gipsy“ — crezuți de Englezi ca originari din Egipt. De altfel, chiar ei veneau cu astfel de concepții. După cum, Francezii îi numesc „Bohémiens“, ca veniți dinspre Boemia. O confuzie întreagă se naște. Țări și neamuri au explicațiuni deosebite, în care elementul subiectiv joacă un rol precumpănitor. Ca în cazul Spaniolilor și Portughezilor : ei au în acelaș timp și pe „Egypciano“ și pe „Gitano“. Direcția de unde au apărut, pretinsa origine, în lipsă de alt motiv de cunoaștere, ține loc de adevăr. Așa se face cum, în unele locuri, pe lângă numele-lor adevărat, îl mai au și pe acela de „Faraoni“. Pentru Unguri ei sunt „Pharaoh népek“ — popor al lui Faraon.

În alte locuri își zic „Mauri“¹³⁾ — dar se crede că e un adaos. Deasemena nu se atestă nici că Grecii i-ar numi „Athingans“. Istoricii în evul mediu însă îi numeau „Azinghans“.

În aceeași ordine de idei, cade și numirea ce o au — nu numai la noi, ci și în alte părți — de „Tătari“. La noi, se bucură în unele locuri de aceeași numire. D-l *I. Nistor*, referindu-se la „robăria“ lor, spune că trebuie căutată în semințiile robite și subjugate din India, de unde fuseseră ridicați de tătari pe timpul lui Genghis-Han. Deaceea, se mai numesc și până astăzi, în Danemarca și în unele regiuni ale Germaniei, „Tătari“, iar în Moldova, după unii se numeau „Tătărași“, suburbiile târgurilor locuite de Țigani, ca spre ex., la Suceava și Iași¹⁴⁾.

Termenul care s'a impus mai mult, a fost acela de Țigani. Francezii îl adoptă și ei pe încetul, înlocuind pe cel de „Bohémiens“. Germania. Italia, Ungaria. — părțile locuite de Români, folosesc acest termen ; cel mai general¹⁵⁾. Boemii îi numesc „Cinkan“ ; Germanii „Zigeuner“ ; Italienii, „Zingaro“, „Zingari“ ; Lituanienii, „Cigonas“ ; Rușii au pentru ei numirea de „Țăghan, Țehan“ ; Sârbii, „Ciganin“ ; Turcii, „Chinghianes“ ; Ungurii „Czingany, Ciganyioc“. Probabil după numele înrudit al neamului din Industan numit, „Cingar“ sau „Cengar“ de care amintesc Țiganologii. Între „Cingari“, popor inferior care trăiește azi în India și Țigani, ar exista dealtfel, o mare asemănare ca moravuri

13) *M. G. Grcllmann*. Histoire des Bohémiens p. 33—36.

14) *I. Nistor*. Istoria Basarabiei. Cernăuți, 1923, p. 290.

15) *M. G. Grcllmann*, op. cit. p. 3.

și obiceiuri. Țiganii dela noi spune *M. Haberlandt*, au aceleași ocupații și fel de-a fi, ca frații lor indieni — Țigani — din Pendjab ori Decan. Spre o comparație mai amănunțită, însă, nu putem merge. Cercetări antropologice și etnografice lipsesc ¹⁶⁾. *Miklosich* și după el *Goeje*, pun numele de Țigan în legătură cu „athinganoi“, sectă frigiană. Mai interesantă ni se pare legătura pe care o face *Leo Wiener* cu sunetul pe care-l lasă bătaia ferului când e lovit cu ciocanul: „Tik, tink“, tsik, tsink“. În Anglia, căldărarul se și numește din această cauză, „tinker“, iar în scoțiană căldărarul e numit „tinkler“ ¹⁷⁾.

*

La noi, în afară de porecle, Țiganii mai au, după felul de traiu, felul de a fi, timp și ocupație, numiri diferite. „Corturari“, „lăeși“, „netoți“ ¹⁸⁾; „modorani“ și „zavragii“, „vătrași“ (cei din urmă erau Țiganii mănăstirești și boerești) — în sensul de „așezați“, spre deosebire de ceilalți, „nomazi“, ce trăiau sub corturi, de unde și numele ¹⁹⁾.

Sunt categorii de Țigani al căror nume ne arată și ocupația lor. Între cei mai însemnați din acest punct de vedere sunt „rudarii“; „băeșii“ ²⁰⁾; „lingurari“; apoi „aurarii“ sau spălătorii de aur, care chiar după schimbarea ocupațiunii și deci după pierderea numelui corespunzător, continuă, cum e și firesc, să fie socotiți drept Țigani.

Țiganii circulă în lumea noastră, în afară de numirile de mai sus și potrivit aceluiași principiu, cu numiri ca „ursari“ (o parte dintre Țiganii nomazi-lăeși ce umblă cu ursul); apoi lăutari, spoi-tori, costorari, căldărari, ciurari, ferari. Seria acestor numiri se

16. *M. Haberlandt. A. Haberlandt. Die Völker Europas und ihre volkstümliche Kultur. Stuttgart. 1928. p. 298.*

17) *Martin Bloch*, op. cit. p. 32.

18) Despre care se mai crede că sunt descendenții vechilor scifi, sub a căror conducere au venit Țiganii din India.

19) Termenul „lăeș“ l-am explicat acolo unde vine vorba de categoriile de Țigani de la noi. Deasemenea și pe cel de *netoți*, *modorani*, *zavragii*.

20) Termenii comportă o oarecare discuție. Ca sens, ei se suprapun. În vica de toate zilele însă, își duc existența sub forme deosebite. Rudarii și băeșii sunt *lingurarii* din Moldova și parte din Transilvania. Primii în Muntenia, ceilalți în Transilvania poartă — aceleași numiri diferite. *Martin Bloch*. Știe și el lucrul acesta, când spune: „Fast sämtliche Haushaltgeräte der rumänischen Bauernküche aus Holz stammen von der Hand dieser Waldbewohner, die wie erwähnt, von den Rumänen bald Rudari (slaw, ruda, das Erz), bald Băjesi (slaw, Banja. Erzgrube) genannt werden, was darauf deutet, dass sie mit diesem Erzschäfern in einer Gemeinschaft gelebt haben werden“. (Op. cit.)

poate continua. Cine umblă cu urși, maimuțe și papagali? Observăm că între ocupații, unele au o importanță mai mare pentru ei, încât denumirea ajunge să se confunde cu categoria lor; depinde de importanța acestei ocupații, cum e cazul cu Aurarii, Rudarii mai ales, cari au de parcurs înaintea lor încă timp, până ce li se va șterge numele de Rudari propriu ziși.

Numele Țiganilor este în strânsă legătură cu originea lor. Pe noi însă nu ne preocupă în *primul rând* originea Țiganilor. Noi tratăm „orginea“ lor în cadrul problemei Țiganilor dela noi. Chestiunea deci, cade pe un plan secundar ; studiul prezent nu e un studiu al Țiganilor în general, în care și-ar avea loc o dezvoltare mai mare, acest capitol. Vom lăsa deci la o parte multe teorii, care de care mai curioase, privitoare la originea Țiganilor..

Limba a fost aceea care a făcut posibilă cunoașterea originii adevărate a Țiganilor. Prin cercetarea ei științifică, teoriile fantastice au încetat. Suntem pe la anul 1763. Întâmplător, studentul în teologie *Ștefan Ualy* dela Universitatea din Leyden, face cunoștința a trei studenți malabrezi, și împreună cu aceștia, văzând că limba lor se aseamănă cu limba vorbită de Țiganii din Patria lui (Ungaria), întocmește un vocabular de 1.000 cuvinte și astfel enigma se desleagă : limba Țiganilor își avea originea în Malabria...

Pe la 1777, *I. C. C. Rüdiger*, descoperă la fel originea indiană a dialectelor țigănești. Câțiva ani în urmă și în mod cu totul independent, *Grellmann* a demonstrat acelaș lucru. Acela care îi fixează definitiv pentru această origină este *A. F. Pott* ; limba Țiganilor, după el. e strâns înrudită cu limba neo-ariană din India de Nord. Intre învățații cari au contribuit la desțelenirea ogorului se numără și *G. I. Ascoli*, care adaogă pe lângă ce a spus *Pott*, că până a ajunge în Europa, Țiganii au locuit mult în Afganistan ; urmele din neo-ariana Sindh, o dovedesc.

Un alt învățat cu nume recunoscut e și *F. Miklosich* ; el dovedește că Țiganii veniți în Europa, au locuit timp îndelungat în Grecia și țările slave de Sud. Toate dialectele Țiganilor din Europa, conțin de fapt elemente grecești. Dar despre acest lucru tratăm mai pe larg în alt capitol. Fapt este că limba țigănească este o limbă indică, de origină arică și înrudită cu străvechea limbă sanscrită ²¹⁾.

21) *Martin Block Zigeuner.* p. 24.

S'a încercat să se identifice Țigani de astăzi cu o seminție oarecare din India și unii s'au oprit la neamul industan al „Cingari”-lor sau „Cengari”-lor, cu neamurile Dzalt, Zutt și Dom, cu Kafirii și Dardii (*Miklosich*), cu cari Țigani din Europa ar sta în mai aproape legătură de înrudire. S'au mai oprit unii, apoi, la numele poporului Sindoi din India vestică ²²⁾ dar indianologii, indogermaniștii, au putut arăta mai târziu că limba Țiganilor nu mai corespunde acum cu nici un dialect viu indian ; că se aseamănă cu mai multe și că deci, Țigani nici în India nu și-ar fi avut o patrie stabilă ²³⁾.

Se mai poate spune că, dacă din punct de vedere linguistic ei sunt înrudiți cu semințiile indiene, amintite, din punct de vedere antropologic, ei sunt înrudiți mai degrabă cu grupul de popoare Dravida sau cu popoarele și mai vechi Mon-khmer, tot din India.

Eugène Pittard crede că numai atunci se va ști cât sânge aric curge în vinele Țiganilor, când cercetări de asemenea natură vor fi făcute între popoarele Dravida, în raport cu cuceritorii de limbă arică. Tot el arată pentru Țigani, că sunt cam de aceeași rasă. Tipul rasial îl conservă mai bine între Țigani, femeile ; mai puțin dolicocefale ca bărbații. Pe câtă vreme indicele cranian după Pittard la bărbați e de 78,18; la femei e de 79,67. Din totalul Țiganilor măsurați de el, 74% sunt dolicocefali și numai 9% brahicefali.

Martin Block distinge două tipuri : unul cu trăsături regulate, fața ovală, bine încheiată, bărbia proporționată, nasul drept. Celălalt, din contră : are nasul afundat, bărbia eșită, umerii obrajilor proeminenți etc.

Acum, dacă am face abstracție de proveniența lor indiană și dacă am rămâne la cecace admitea *Bataillard*, adevărul ar fi mai simplu, dar mai puțin întemeiat. Căci, Iliada și Odiseea, vorbesc și de un popor, „gens” — barbar — ce adoră ca zeu pe Vulcan. Poporul respectiv ar avea ca ocupație de predilecție, ferăria. Un istoric anterior lui Herodot, Hellanicus de Lesbos, citat de Vivieni de St. Martin, într'un memoriu al său, spune pozitiv că Țigani sunt traci ²⁴⁾. Firește că atunci originea Rudarilor n'ar mai părea de loc

22) *D. Dan*, Țigani din Bucovina, Cernăuți 1892, p. 2-3 și *G. Potra*, op. cit., p. 11.

23) *Martin Block*, op. cit. p. 24.

24) *P. Bataillard*, Lettre à la Revue Critique, (după C. S. Popp Șerboianu : Les Tsiganes. p. 19).

un mister pentru noi ²⁵⁾. Bazat deci pe alte mărturii de acest fel, *P. Bataillard* căuta originea Țiganilor nu în India, cum de fapt s'a arătat, ci în Caucaz, Asia Mică și în Tracia. Dar atunci te urmărește următoarea întrebare : cum se face că apar așa de târziu în documentele vremii, când ei ar fi trebuit să cadă în orbita lumii, mai mult sau mai puțin cunoscută a antichității ? Mai ales dacă se ia ca punct de plecare lucrutul ferului, în urma cărui fapt le-ar reveni meritul dat de *Bataillard*, de antemergători ai epocii bronzului și mai târziu ai tehnicii lucrului în fier ? Atunci, cu drept cuvânt, vechimea lor în aceste părți, ar data de peste 3.000 ani. Dar poate fi vorba de strămoși de-ai Țiganilor sau chiar de alte popoare. Se pare, apoi, că meseria și-au însușit-o în Asia Mică, unde au poposit mai îndelung. Cuvintele din limba lor o arată. *D. Cantemir*, în vremea lui, putea spune că Țiganii întrebuițează o limbă „amestecată cu alte cuvinte curat grecești și cu multe chiar persane“ ²⁶⁾. Arta ghicitului nu e în nici o parte mai dezvoltată decât înspre acolo. (Asia Mică). Nu degeaba orientalistul olandez *M. J. de Goeje* așează în Persia leagănul Țiganilor ²⁷⁾. Cele mai multe păreri însă, dau India, ca fiind țara lor de origine.

Etape. Drumuri. Țiganii, la origine, sunt un popor nomad. Prin Asia, și astăzi ei cutreacă ținuturile la un loc cu alte popoare, având acelaș caracter cu Arabii, Curzii etc. păstrându-și caracterul lor specific, mai bine ca ori unde.

Revărsarea lor asupra Europei s'a făcut cu încetul, folosindu-se anumite căi — drumuri de penetrație ; opriri — etape... Unele din aceste etape s'au prefăcut cu timpul, în adevărate patrii, ca spre ex. Grecia, Bulgaria, România.

În privința drumurilor pe care le-au urmat, autorii nu adoptă o părere unitară. Unii sunt partizanii unei singure căi de revărsare, alții indică două. O a treia categorie admite chiar trei drumuri.

Mihail Haberlandt, se mulțumește să constate că din Valahia Țiganii în secolul al XIV-lea, trec cu încetul în celalalte țări balcanice, ajungând până în Grecia ²⁸⁾. Și tot de aici trec în Ungaria, față de care arată o deosebită simpatie.

25) *I. Chelcea*. Originea Rudarilor în *Neam și Țară*, 1940, p. 47-51.

26) *D. Cantemir*. Descrierea Moldovei. Trad. de G. Pascu. București 1923, p. 146.

27) *Enciclopedia Italiana* XXXV, pag. 958.

28) *Haberlandt*, op. cit. p. 297.

ȚIGANII DIN ROMÂNIA

Dar, ca România să fie considerată ca punct de răspândire al Țiganilor în toate celelalte țări balcanice, ar însemna ca ei să fi venit pe un drum, care să nu treacă prin nici una din aceste țări. Revărsarea ar urma să se fi făcut prin sudul Rusiei. Alții, ca *Martin Block*, dau România numai ca o etapă importantă, unde Țiganii și-ar fi conservat toate formele gramaticale ale limbii lor ²⁹⁾). Drumul indicat ar fi fost străbătut și de alte popoare. E vorba de Tătari, cari ar fi adus cu ei pe Țigani, ca robi.

În afară de poarta de scurgere prin sudul Rusiei, se mai admite și o altă cale : Asia Mică și regiunea mediteraneană. Drumul urmat ar fi fost acesta : India, Persia, Armenia, Turcia — trecând peste Helespont în Grecia, unde, judecând după influența ce au primit-o în limbă, au trebuit să stea multă vreme ³⁰⁾). Din această cauză, *Miklosich*, socotește Grecia ca pe o adevărată „patrie” pentru ei. Cuvinte ca : „drom”, drum ; „kokalo”, os, colan : „foro”, oraș ; și „ochto”, atenție, se află în toate dialectele Țiganilor din Europa. Acestea sunt însă de proveniență greacă. Nu în zadar, printre primele mențiuni istorice sunt cele privitoare la Grecia. Cronicele timpului îi arată în Creta și Corfu la 1326.

Din Grecia (unde se crede că sunt 100.000 Țigani), trec în Bulgaria și Serbia, unde sunt menționați documentar în anul 1318, sub Ștefan Dușan, și numai în 1385 sunt amintiți în Muntenia. La sfârșitul secolului al XIV-lea ajung în Transilvania. La 1417 sunt amintiți în Germania de cronicile timpului ³¹⁾). De aici trec mai departe în Italia, Franța, Elveția etc. *Eugène Pittard*, indică, și el aceste două drumuri ³²⁾). Valea Dunării, i-ar fi dus până departe în inima Europei. Al treilea drum e probabil.

Drumul acesta ar fi cel care trece spre Egipt, Africa de Nord, Spania. Firește, cu popasuri. Ar fi vorba deci, nu numai de o bipartiție, ci de o tripartiție, în felul cum s’au scindat la plecarea lor din India. *Miklosich* însă, e contra părerii care susține calea urmată de Țigani, prin Africa de Nord. El găsește că în limba Țiganilor nu sunt elemente din limba arabă. Aceasta îl face să admită că Țiganii din Spania au trecut Pirineii din Europa,

29) *Martin Block*, op. cit. p. 28

30) *Schwicker*, op. cit. p. 19.

31) *G. Polra*, Contribuțiuni (Op. cit. p. 18) și *Enciclopedia Italiana* XXXV. Art. „Zingari”.

32) *Eugène Pittard*. La Roumanie, p. 312 și *Les peuples des Balkans*, Paris. 1920. p. 410.

și că nu sunt proveniți din nordul Africei, cum credea Bataillard. Sunt însă Țigani și prin nordul Africei, unde au fost întâlniți prin Egipt, Abisinia, Sudan și Berberia.

*

S'au indicat deci drumurile. Unele dintre ele sunt îndoelnice, altele sigure. Fapt important e că, în revărsarea lor, Țiganii urmează direcția Orient-Occident, că acolo în Asia ei își găsesc mediul lor propriu de viață, iar localizarea lor își pierde din farmec și intensitate, cu cât ne îndepărtăm spre Occident.

Cum trăesc Țiganii din Orientul apropiat ? „Dans l'Asie, les Rômes errent avec les Kurdes, les Arabes et d'autres populations nomades comme eux. Au Liban, ils campent au pied des murs des Métualis, des Druzes, des Nozaïres, des Ismaëlis. Aussi indépendants en Orient qu'ils sont assujettis en Europe, ils y conservent mieux leurs mœurs primitives, ils y sont moins dépravés, leur caractère originel a éprouvé moins de dégradation“³³⁾.

Abia de aici încolo începe tragedia pentru ei... În noile regiuni europene, în afară de sud-estul Europei, puține sunt locurile unde ei se simt bine. Unii dau Bulgaria ca loc preferabil³⁴⁾. Miklosich insistă mult asupra Greciei. Alții privesc România ca patria lor adoptivă.. În alte țări, ca spre exemplu în Spania, ei își găsesc refugiul în anumite regiuni caracteristice. Andaluzia este în partea locului cunoscută ca fiind populată mai mult de Țigani, după cum în România, ei par a se îngrămădi în anumite locuri din Transilvania, Dobrogea de sud, Muntenia și în București.³⁵⁾

33) J. A. Vaillant. Histoire vraie de vrais Bohémiens. Paris, 1857. p. 472.

34) Hunfalvy Pál. Magyarország Ethnográfiaja. Budapest. 1876. p. 517. Între 1915—17 (în special în județele Kotel, Sliwen, Tatar pasardschik) numărul lor se urcă dela 4—6% din totalul populației. (v. A. Ischirkoff : Bulgarien. Land und Leute. II 1917, p. 33—34). În districtul Filipopol, la 1910, avem 12% țigani, dintre care, numai în oraș sunt 3.500 (v. Karl Kassner. Bulgarien. Land und Leute. Leipzig 1916) p. 71—72.

35) Vezi harta Nr. 2-5.

II.

OBSERVAȚIUNI ASUPRA RAPORTURILOR DINTRE ȚIGANI ȘI ROMÂNI.

Între aspectele curioase pe care le stârnesc Țiganiile în contact cu poporul român, e și cel al aderenței lor, față de mediul social românesc. Desigur că aderența Țiganilor la mediul românesc, poate fi și un câștig dobândit în raport cu timpul. *Una dintre cele mai vechi entități etnice din țara noastră e și populația țigănească.* Poate că și din această pricină, atașamentul Țiganului față de mediul de vicață românesc, e *exceptional*. Sunt neamuri ce se confundă cu anumite peisagii, cu anumite țări și configurații geografice. Poporul român de exemplu, e legat de arcul carpatic, ca de un punct de sprijin hotărâtor. El se mărturisește atât de legat de acest spațiu, încât formează una cu locul pe care-l populează. E o chestie de destin. Tot astfel și cu Țiganiile. Ei s'au stabilizat în cursul veacurilor, populând îndeosebi sud-estul Europei, unde se află așezați 3/4 dintre Țiganiile din lume. Numărul lor în acest spațiu s'ar ridica — zice-se, până la un milion... ¹⁾

Nu e vorba, în problema de față, atât de un atașament sau de o îmbrățișare a Țiganilor față de un anumit mediu *geografic*, cu care s'ar identifica până la o contopire a lor, cu acest ținut ocazional european, cât e vorba de o îmbrățișare a unor medii etnice, printre care, mediul etnic românesc e preferat. Ei se agață, ca să folosim o figură de stil, ca iedera de acest popor — în special — în mijlocul căruia, își găsesc la maximum tihna vieții.

Oricum l-ai pune pe Țigan, oricum l-ai întoarce, el rămâne cu fața întoarsă spre această patrie. Nu degeaba, densitatea cea

1) *Martin Block*, op. cit. p. 47.

mai mare a lor e dată în România ²⁾. Unii spun și pretind că dintre provincii, Muntenia e cea mai populată. „Muntenia a fost și este cel mai populat ținut cu Țigani din România“ ³⁾, dar statistica se opune acestui adevăr. Ea găsește că Ardealul e cea mai populată cu Țigani, dintre toate provinciile noastre. Nu numai față de Ungaria, el era cel mai populat ținut cu Țigani, dar și față de România. Între Dunăre și Tisa, Țiganii reprezentau altădată ⁴⁾, 0,06% față de întreaga populație a Ungariei; în județele nord-vestice ale Ungariei, ei se ridicau la 0,4%; (pe țărmul drept al Tisei — opt județe — Țiganii aveau peste 0,4%). În unghiul dintre Tisa-Mureș (cinci județe) trăiau la acea dată 0,6% Țigani față de întreaga populație. În Ardeal, la o populație de 2.084.048 locuitori, 56.006 sau 2,7% sunt Țigani. În unele județe procentul e și mai ridicat; în Târnava Mare, procentul se ridică la 6,7%. Urmează Mureș cu 5%; Târnava-Mică, cu 7,55% și Însfârșit Clujul cu 3,2%.

Aceeași statistică arată că și în vremurile mai noi (1930) — tot Ardealul e mai populat cu Țigani. „Cea mai mare proporție de Țigani, o găsim în Transilvania, unde 2,3% din întreaga populație s'a declarat de neam țigan. (Dar numărul lor pare a fi cu mult mai mare). În special în satele din Transilvania găsim o proporție mai mare, care se ridică până la 2,5% ⁵⁾. La totalul populației, în Țara Oltului, în anul 1939 noi am aflat 6,8%; la populația românească, 7,8%. Din 75.852 Țigani, câți avem în Ungaria la 1880, e semnificativ dar e adevărat: 59,5% dintre Țigani, au îmbrățișat religia Românilor și numai 40,5% celelalte religii la un loc ⁶⁾. În 1893 din 154.086, câți au fost aflați în Ungaria, 110.295 țineau de religie românească; fie că erau greco-cat., fie că erau *ortodoxi* (vezi graficul Nr. 1). După recensământul unguresc din 1880, 24% dintre Țigani vorbesc limba maghiară și 43% limba română. „*C'est aux Roumains qu'ils s'assimilent le plus volontiers*“ remarcă B. Auerbach ⁷⁾

2) „Oggi, come si e accennato, la regione piu popolata di Zingari è l'Europa sud-orientale, particolarmente la Romania“. (v. Enciclopedia Italiana XXXV p. 957).

3) G. Potra, op. cit. p. 121.

4) Dr. Schwicker, op. cit. p. 86—87.

5) Dr. Sabin Manuila — Dr. D. C. Georgescu. Populația României. București 1939. pag. 59.

6) Vezi graficul Nr. 1, alcătuit după datele ce le întrebuintează dr. Schwicker, în opera sa.

7) *Les Races et les nationalités en Autriche-Hongrie* Paris, 1917. pag. 461

Alex. Graur, ocupându-se de raporturile lingvistice țigano-române, indică o serie întreagă de elemente țigănești intrate în limba română ⁸⁾ — 250 forme țigănești — ceeace denotă „qu'il y a eu (et il y a encore) — une véritable cohabitation entre les Tsiganes et les Roumains. Les points de contact entre les deux peuples sont très nombreux“. Mai mult de un sfert din ele sunt însă termeni și expresii *argotice*. Ele nu se referă la „acțiuni și obiecte“, excepție făcând unele cuvinte ca : dobă, baros, etc., restul aparține argourilor și reprezintă forme ce trădează sentimente și acțiuni specifice rasei : „cordi, dili, geani, mardî, carici“ etc. D. Vasiliu reduce întrucâtva numărul elementelor împrumutate din limba țigănească ⁹⁾ așa încât, sub raport lingvistic, se poate spune că influența lor se exercită mai mult asupra straturilor inferioare din populația orașelor. Rezultatul e că argoul nostru este îmbogățit într-o foarte mare măsură de către Țigani.

Vrem să lășăm să se înțeleagă că dintre regiunile mari europene, Țigani preferă Sud-estul Europei, iar în cadrul acestei regiuni, România e țara mai mult preferată. Apoi, în cadrul unității geografice și etnice a poporului român — așa arată recensământul din 1930 — Transilvania e provincia cu cei mai mulți Țigani. Aceasta ar părea paradoxal, dacă n'ar exista cifrele, fiindcă Transilvania, în comparație cu Muntenia, nu pare de loc a fi mai încărcată de Țigani. Poate că din cauză că Transilvania oferă un aspect mai eterogen în distribuția structurală a populației, Muntenia să ofere o țiganizare mai profundă. Aceasta este însă o altă problemă, care nu e mult diferită de cea pe care o punem noi aici ¹⁰⁾. Într-o porțiune geografică mai redusă se poate urmări atracția de care vorbim, cu mai multă eficacitate. Dintre cele două părți din Dobrogea, de nord și de sud, pentru *Eugène Pittard*, cea de sud poate fi privită ca fiind patria lor ¹¹⁾.

*

Raiul românesc, sub aspecte diferite, e căutat ; se vede treaba, că e căutat cu aceeași aviditate, putem spune, nu numai de

8) Les mots tsiganes en Roumaine. *Bulletin Linguistique II* (1934) p. 108.

9) D. Vasiliu. Din Argoul nostru (extras din *Grai și Suflor*, VII. București 1937).

10) Dar dacă nu s'au „declarat“ în proporție cu Transilvania — câți ar fi trebuit să se declare ; în unele părți ale Munteniei și Olteniei distincția făcându-se mai cu greu ?

11) *Eugène Pittard*. La Roumanie, (op. cit.) p. 312.

Evrei ci și Țigani, poate în egală măsură, poate chiar mai mult. O problemă nouă de cercetat...

Faptul e isbitor, dar nu e mai puțin relevant dintr'un anumit punct de vedere. „Țiganilor le plac mai ales părțile ridicate ale țării și locuiesc în Bucovina, aproape 6 din 7 părți, *între Români. Este un ce caracteristic iubirea și simpatia deosebită ce o păstrează Țiganul pentru Români și Unguri.* Mai puțin simpatici sunt Slavii și cu totul nesimpatici îi sunt Germanii“! O spun oameni de știință¹²⁾. Adevărul e relevant și pentru alții, ca *Martin Block*¹³⁾. Stoica Căldărar, întâlnit de mine în Vad (Făgăraș), recunoaște acest lucru astfel : „Romînu și dă milă, tot te mai ajută cu ceva“... (față de Sași...).

Până departe, Țiganii pot trece drept Români, ca o consecință, pe deoparte a acestei simpatii, pe de alta a confuziei care se naște depe urma numirii lor : (Rom—Romi) dar mai ales a unei ideale conviețuiri cu Români... După spusa lui *Z. C. Arbore*¹⁴⁾ „în guvernămintele de dincolo de Volga, populațiunea rusească îi consideră de Români“ din cauzele pomenite mai sus; iar *Schwicker*, arătând răspândirea Țiganilor în Ungaria, se ferește să sublinieze consensul care există între Unguri și Țigani. El poate însă spune textual : „in solchen Komitaten, in denen das slovakische und rumänische Volkselement vorherrscht“; numai între acestea ar fi Țiganii mulțumiți să-și trăiască vieța și că pentru Unguri și Germani ar arăta mai puțină atracție. Adevărul am văzut că e altul, exceptându-se Germanii cu care Țiganii nu au nici cea mai mică dorință de-a conviețui. Ungurii însă, nu fac nici ei excepție. Muzica ungurească... nu poate fi exprimată mai cu măiestrie decât de... Țigani¹⁵⁾. Muzica ungurească găsindu-și cei mai buni interpreți printre Țigani, este firesc ca și printre Unguri, Țiganii să găsească în elementul lor...

Dar să revenim la poporul român.

Această apropiere între Țigani și Români își are explicația într'un înțeles adânc psihologic :

„*Toleranța*“ poporului român față de elementele etnic streine, își găsește lămurirea, într'o oarecare măsură, în lipsa de claritate,

12) *Dr. Ficker*. Die Zigeuner in der Bukowina, p. 8—9 și *Dimitrie Dan* Țiganii din Bucovina, p. 27.

13) *Zigeuner*. Op. c. p. 47.

14) *Basarabia în secolul XIX*. București 1898 p. 27.

15) *Hunfalvy Pal*, op. c. p. 517,

în ce privește ideea de patrie, căci pentru ei, patria este o țară unde se pot aduna și trăi oamenii, fiecare după puterile lor, fără a ține seama de *originea etnică*.

Nu se știe cât a influențat acest mod de înțelegere un trecut vitreg pentru noi, cât a influențat credința ortodoxă acest mod de a vedea ; e destul că noi astăzi constatăm acest fapt curios. Putem deduce de aici, cât de mult se resimte reînnoirea noțiunilor de *patrie*, de *neam* și *destin* ca existență etnică aparte. Am confundat universul propovăduit de apostoli, cu patria.. Pe această dâră de credință, însă ne-au speculat streinii. Până și Țiganii au profitat de bunătatea noastră. Deaceea, nu numai noțiunea de patrie trebuie reluată, dar și cea de răutate ; noțiunea de ură va trebui explicată, firește, de către moraliști, sub acest aspect. Ce e bine și ce e rău, sau dincolo de binele și mai ales de răul pe care ni l-am procurat singuri sau ni l-au procurat alții..

În anul 1928, apărea la New-York, o carte privitoare la Țigani, în care se puteau citi unele aluziuni tocmai la ceea ce ne preocupă pe noi. Numai că, *Bercovici*, care scrie cartea, merge mult prea departe cu comparația. În acea carte se spune, că după cum curcubeul nu se poate concepe fără culori sau pădurea fără păsări, tot astfel nu se poate concepe România fără Țigani¹⁶⁾, lăsând să se creadă, că la mijloc ar fi vorba de o împletire de destin, a Țiganilor cu Românii, și că gradul de conviețuire între Țigani și Români ar fi atât de înaintat, că ar constitui laolaltă o realitate substanțială.

Se înțelege cât de departe suntem de adevăr. Poporul român a primit întotdeauna cu dispreț acest neam, față de care nu are decât *cuvinte de sarcasm* usturător. El merge așa de departe încât definește pe Țigani în afara noțiunii de om : „nici salcia nu-i ca pomu ; nici Țiganu nu-i ca omu”..¹⁷⁾ Moldoveanul îl îndepărtează într'un mod neobișnuit de isbit când spune că „Țiganu și d'a-nălghii, moldovean tot n'a hi”. Alte sentimente la adresa Țiganilor, îi caracterizează : „Țiganu să fie cât de bogat , pân n'a cere nu-i sătul”¹⁸⁾. Vrem să spunem că lucrurile nu merg așa de departe și că dacă sunt unele cazuri de amestec între unii și

16) *Bercovici*. The story of the Gypsies. New-York 1928. *I. Iordănescu*. O istorie a Țiganilor. Convorbiri Literare. An. 63 (1920) p. 287.

17) Inf. Aurelia Bardoș 42 ani. Porumbacu de Jos. Tatăl Olului.

18) Inf. Nicolae Slobozeanu, român din Cornova, Basarabia, de 44 ani.

alții — cu totul rarisime — în regulă generală se menține distanța, *fără ca prin aceasta să se prefere mai puțin mediul românesc din partea lor.*

În acea carte tipărită la New-York, se mai spune că ei se stabilesc cu predilecție la orașe ; „în capitale”, unde-și pierd cu înlesnire aerul exotic și ajung, după părerile aceluiași autor, de se confundă cu Românii... El poate exclama : „*câți nu sunt azi cu blănuri și cu mașini, cari examinați cu atențiune de un elnograf, trădează originea lor din depărtatul orient*” ?

Precum se vede, faima ni s'a dus departe.. Cercetând materialul documentar, se vede că ei se îngrămădesc, într'adevăr, la orașe, cu deosebire în Oltenia, unde avem 2,2% ; urmează Dobrogea, cu 2,1%. În celelalte provincii, exceptând Muntenia cu 1,5%, orașele noastre au o proporție mai redusă.

În rezumat se poate spune că Țiganii și-au găsit între Români un mediu prielnic de dezvoltare, subînțelegându-se, că Români i-au tolerat prea mult. Mai ales conducerea a lăsat de dorit, nereglementându-se viața ce o duc aceștia la orașe. Mai cu seamă în București. Din această pricină se așteaptă o premenire. O reformă, ca în atâtea domenii, care trebuie să fie patronată de Stat și susținută din mai multe părți. De mult Țiganii n'au mai format obiect de legiferare în statul român. E adevărat că până de curând problema a fost stăpânită de o altă concepție — în funcție de o *integrare* cât mai urgentă a Țiganilor în organismul nostru etnic ; „principiul asimilării sau tolerarea infiltrațiilor etnice puteau să pară justificate în trecut. Deoarece conceptul de rasă nici nu exista atunci, sau n'avea conținut”¹⁹⁾ ; dar lucrurile să sperăm că nu vor rămâne aici. Mărinimia cu care era tratată această gravă chestiune de Stat, în fond, scăpa și minților celor mai luminate. Ne-am pomenit dintr'odată că „țara noastră are cei mai mulți Țigani din lume” și că pe deasupra, „proporția corcilor proveniți din Țigani și populațiile nețigane, nu-i departe de al Țiganilor puri”..²⁰⁾

19) I. Făcăoaru. Antropologia în Stat ca Știință și ca Obiect de Invățământ Cluj. 1938, p. 36.

20) I. Făcăoaru, op. c. p. 36. Observațiuni, în legătură cu raportul dintre Țigani și Români, se găsesc și în capitolul : „Câți Țigani sunt în România” ? Și sub cap. „Țiganii în fața anchetelor speciale”.

III

ASUPRA CATEGORIILOR DE ȚIGANI DELA NOI

1. *Impărțirea Țiganilor în categorii după criteriul istorico-juridic (în „domnești”, „mănăstirești” și „boerești”).* 2. *Țiganii împărțiți, după criteriul stabilității: în nomazi și sedentari.* 3. *Categoriile de Țigani în funcție de naționalitățile în mijlocul cărora trăesc.* 4. *Criteriul filologico-linguistic la împărțirea Țiganilor în categorii, recunoaște și împărtășește incomplet punctul de vedere etnografic.* 5. *Impărțirea în categorii a Țiganilor după criteriul organic.* 6. *În plus, Rudarii ocupă un loc aparte între ceilalți Țigani. Originea lor.* 7. *Distribuția geografică în raport cu pădurea.* 8. *Aria de răspândire ca mijloc de recunoaștere a originii lor.*

Mulți văd în Țigani, o populațiune având un caracter cu totul omogen. Acest fel de a vedea, ceeace e și mai interesant, nu numai că a fost recunoscut, dar continuă a fi împărtășit și în zilele noastre.

Acest mod de a privi global Țiganii, l'a avut și *Dimitrie Cantemir*. „Țiganii, spune el, sunt împrăștiați în toată țara și nu e boer ca să nu aibă mai multe familii de Țigani, supuse lor. De unde și când a venit acest neam de oameni în Moldova, nici ei nu știu și nici analele noastre n'o spun. Intrebuințează o limbă care este obișnuită tuturor Țiganilor din aceste părți și este amestecată cu multe cuvinte curat grecești și cu multe chiar persane. Altă meserie, afară de fierărie și arămărie, cu greu au. Natura li-i aceeași ca și în alte țări, au aceleași moravuri și suprema lor virtute și diferența specifică este furtul și lenea”¹⁾.

Faptul că afară de fierărie și arămărie cu greu ar mai avea și altă meserie, ne face să credem că marele istoric, sau nu-i cunoaștea îndeajuns, ceeace am arătat că e cazul în genere, sau că cel puțin pe Rudari (lingurari), îi considera drept Români. Altfel nu se explică afirmația de un chip cu totul redus, ținându-se seamă

1) *Dimitrie Cantemir*, op. cit. p. 146.

numai de fierari, căldărari, spoitori, ce lucrează ferul și „ară-măria”.

Am spus : faptul că expunerea lui se menține la o caracterizare cu totul de ordin general, imprimă acestei atitudini, un întreg mod de a privi problema, care a continuat să preocupe și să subsiste până în zilele noastre.

Acest tot unitar și indestructibil ca armonie, privit mai de aproape, e susceptibil de noi interpretări. Supus unui nou mod de a vedea, adecuat situației de astăzi, ne îndrumă la o revizuire nu numai de concepție dar și ca reorganizare de ordin practic și administrativ-politic, lucruri care de altfel sunt în strânsă legătură.

1. Din această cauză, spun, mulți s’au mulțumit cu ceea ce a dat împărțirea în categorii a Țiganilor, rezultată din documentele timpului și în care era fixată situațiunea *de drept* a lor față de stăpânire sau stăpâni, cărora li erau aserviți. E vorba, cu un cuvânt, de cunoscuta lor împărțire (medievală) în „domnești”, „mânăstirești” și „boierești”; repet, altceva nimic nu constituie substratul împărțirii de mai sus, decât această singură dependență juridică. Cât despre caracterele etnice ale fiecărei categorii în parte, nu poate fi vorba deocamdată, cu toate că, între Țiganii „domnești” spre exemplu, aflăm pe rând: aurari, (băeși, lingurari), lăeți etc., cum dealtfel și în categoria Țiganilor „mânăstirești” și „boierești” — la fel — pot fi găsite mai toate soiurile de Țigani. Astfel, spre a aminti acest mod de a vedea, relatăm observațiunea făcută de *Dionisie Fotino*, în a sa *Istoria Generală a Daciei*, Tom. III (Buc. 1859) p. 341, în care aflăm că atât în Moldova cât și în Țara Românească sunt și Țigani și încă „în mare număr”. Ei fiind considerați ca sclavi, se împart în „domnești”, „mânăstirești” și „boierești”. Pentru o identificare relativă însă, se mai simțea nevoia să se aducă oarecari completări acestei împărțiri. Astfel „cei ce sunt întrebuințați în serviciurile domestice ale stăpânilor lor, se numesc „vătrași”, iar cei ce se ocupă cu diverse meșteșuguri și umblă prin țară ca nomazi cu corturile, se numesc urșari, lăeși și modorani”²⁾.

2) Modoran : „Lümmel”; mojić, bādăran. Etimologic necunoscută. *Tik-tin* : Rum.-Deutsches Wörterbuch, s. v.

Reținem această completare. Prima împărțire se vede a fi de circumstanță juridică, pe când cea de pe urmă, de toată ziua și organică. Atâta vreme cât va subsista regimul juridic excepțional pe seama Țiganilor, vom avea o împărțire a lor în categorii, care merge paralel. Chiar când e vorba de provincii de sub stăpâniri străine, ca Basarabia, împărțirea lor în categorii, după felul stăpânilor, e asemănătoare. „Așezământul“ din 1818, din Basarabia, arată că Țiganii erau împărțiți în trei : cei sub stăpânirea *haznulei* și care se ocârmuiau de organele „oblastiei”, erau potrivit categoriilor dela noi, *domnești* sau ai statului, după care vin la rând cei *duhovnicești* (la noi *mânăstirești*) : Țiganii de sub stăpânirea dvorenilor, boernașilor și mazililor, constituiau ultima categorie ³⁾.

M. Kogălniceanu și după el *Prințesa von Neuschotz* a cărei părere o acceptă, vorbesc și ei de Țiganii domnești : „les Tsiganes de la Couronne“ ⁴⁾, „Die Zigeuner gehörten... der Krone“ ⁵⁾ care s'ar împărți în patru clase : aurari sau rudari, ursari, lingurari și lăeși. Se pare că între unii și alții existau deosebiri de drept : în Moldova și în Țara Românească, Țiganii boerești n'aveau voie de exemplu să se ocupe cu aurăritul ; numai cei domnești, care, după alți autori erau împărțiți în trei clase, nu în patru. Aceștia erau rudari, ursari și lăeși. Dintre ei, numai Rudarii-aurari aveau voie să caute aur prin gârle și râuri de munte. O probă e mărturiile lui *Sulzer* ⁶⁾, *Bauer* ⁷⁾ și *Grellmann* ⁸⁾. Cuprindeau deci, mai multe soiuri, ba și subclase. Despre „netoți“ ni se spune că formau o subclasă a lăeșilor, prin faptul că erau ceva mai sălbatici ca lăeșii. Vom arăta la locul cuvenit care poate fi locul netoților în clasificarea noastră.

Ne interesează *principiul* de clasificare. Printre Țiganii mânăstirești vom găsi, la fel, Țigani de diferite categorii. Au un nume generic de *vătrași*, cu lămurirea că au o vatră de casă a lor — proprie — indicându-se prin aceasta caracterul de așezare sta-tornică. *Popp Șerboianu* le spune *vătrași* sau *vătrari* ⁹⁾.

3) I. Nistor, op. cit. p. 290.

4) Esquisse, I. cit. p. 12.

5) Moldauische Zigeuner. p. 152.

6) Geschichte des Transalpin'schen Daciens, Tom. III p. 144.

7) Mémoires sur la Valachie p. 86.

8) Histoire des Bohémiens (trad) p. 113.

9) Les Tsiganes, p. 53.

La fel și cu privire la Țigani boerești, caracterul sedentar e dominant, în afară de faptul că depind juridic de un stăpân. Putem apoi vorbi de Țigani „căsași“ și de „ogor“ în acelaș sens.

2. Printre primele caractere — isbitoare — ce-au impus ochiului și minții, în afară de faptul că depind juridic de un stăpân, a fost și acesta : dacă Țiganul e *sedentar* sau e *nomad*. Insușire rezultată — natural — din ceea ce avea el mai specific ca existență : tendința de a-și schimba locul. Astfel vom avea o altă împărțire, până la un punct la fel de justificată, dacă nu ceva mai îndreptățită. Insuși Popp Șerboianu, pare a rămâne la ideea unei împărțiri a Țiganilor în două : I. lăeși sau lăeți și II. vătrași sau vătrari. La baza acestei împărțiri, ar subsista criteriul stabilității, ce caracterizează societățile evolute. Șerboianu însă, atras de mirajul unei împărțiri cât mai complete a Țiganilor, părăsește acest punct de plecare și adoptă un altul, obținând o lungă serie de „corporații“ de Țigani, care nu ajută cu mult la fixarea științifică a categoriilor de Țigani dela noi ¹⁰). În plus, împărțirea în „vatrasch“ și „Iaiaschen“ o făcuse cu mult înainte de el, Prințesa *von Neuschotz* ¹¹) dela care cred că a și adoptat-o.

Caracterul de fixitate sau de pribegie s'a impus ca o puternică expresie a vieții acestui popor, — cunoscut în genere ca rătăcitor — de mai mulți oameni de știință. Șerboianu, dela care ne-am aștepta mai puțin la o accentuare a acestui caracter, menționează, că față de celealte soiuri de Țigani, *ursarii* și *căldărăarii* sunt nomazi, că iarna se retrag în case cu chirie, iar primăvara le părăsesc, continuându-și viața nomadă mai departe. Vom vedea că acești nomazi, nici iarna — în multe locuri — nu trag la case, ci preferă viața sub cort, cu tot gerul cumplit al iernilor noastre (vezi cap. *Așezare, Locuință*).

Schwicker, care ne-a dat o monografie asupra Țiganilor din Ardeal și Ungaria, împarte Țigani din România, la fel, în *așezați* și *nomazi*. Suntem pe la 1883. După el, cei din urmă sunt „netoți“ sau „slavi“ — pe când cei așezați, o parte sunt ursari, lingurari, rudari sau aurari și lăutari ¹²).

10) Nu mai există altă categorie de Țigani astăzi în România, care să nu fi fost menționată ; o spune satisfăcut la p. 56 a cărții lui.

11) Op. cit. p. 152.

12) Dic Zigeuner, p. 30.

Aceștia, când iau sedentarismul sau nomadismul drept criteriu de împărțirea Țiganilor în categorii, se gândesc, și pe drept cuvânt, la „modul de viață“. Țiganii se împart în două grupe : în „sedentari et girovaghi“, ceea ce înseamnă acelaș lucru¹³⁾. Pe când cei dintâi au pierdut din caracterele proprii rasei lor, cei din urmă, dimpotrivă, au conservat acele particularități prin care se distinge rasa lor. Vasăzică, schimbarea modului de viațuire, atrage după sine pierderea unor caractere specifice, fără însă ca prin aceasta să-și schimbe întru totul felul lor de a fi. Și aici credem că există o posibilitate de adâncire, ce o vor aduce, cred, timpurile viitoare. Se înțelege apoi de ce, mulți iau în considerație mai mult pe cei nomazi ca fiind mai autentici... „Le matériel linguistique de ce livre, spune Șerboianu despre cartea sa, se réfère aux Tsiganes „oursari“ et „ciurari“ de la Valachie, à l'exception de quelques mots tirés du vocabulaire des „vatraschi“...

La fel putem spune că procedează și alții care s'au ocupat special de Țigani — printre ei, etnografi de seamă acceptă acest punct ca fiind just. Printre alții, *Wlislocki* și *M. Haberlandt*. Cel dintâiu, precizează astfel : „Die Zigeuner in Siebenbürgen teilen sich in zwei Hauptstämme : 1. Die Kortorar oder Zeltzigeuner und 2. Die Gletecore (Spracharme) oder ansässigen Zigeuner“. Intre aceștia, corturarii, se subîmpart în patru clase : 1. Leila. 2. Asachani. 3. Tschale și 4. Kukuja, având în frunte un voevod, a cărui funcție se moștenește. El este numit „Thàgàr“¹⁴⁾.

În modul lor de viață s'a petrecut o schimbare profundă ; e adevărat, nu organică, dar de structură, din moment ce *J. Teutsch* desparte Țiganii așezați de cei de cort¹⁵⁾. Sensul de organic îl luăm adesea în înțeles de modificare a caracterelor fizice, iar cel de structură a vieții, în înțeles de stil de viață. În felul de a vorbi al timpului, Țiganii sedentari, după *Wlislocki* și *Teutsch*, „Gletecore“, nu sunt altceva decât *țaranii noi* din secolul al XVIII-lea sau Ungurii noi, „Uj Magyar“, de pe timpul Mariei Teresa. Accepțiunea cred că nu se mărginește numai la o schimbare de statut politico-socială, ci privea și o perturbare ca mod de viață.

13) Enciclopedia Italiana p. 957.

14) *Wlislocki* : Zur Volkskunde der Transsilwanischen Zigeuner, p. 8—10, și *Julius Teutsch* : Die Siebenbürgischen Wanderzigeuner. în *Klingsor*, X (1933) p. 111.

15) „Die Gletecore sind aus den Wanderzigeuner (Kortorar-Zeltbewohner) hervorgegangen“ (v. J. Teutsch, op. cit. p. 111).

La ei se referă și *Schwicker*, în împărțirea lui, considerându-l ca prima categorie de Țigani : așezați sau țărani noi, spre deosebire de cei nomazi, („sátoros czigányok“).

Am spus că între alți oameni de știință — etnografi cu reputație recunoscută, — e și *M. Haberlandt*. El împărtășește acelaș punct de vedere, recunoscând așezarea ca factor fundamental de clasificare a Țiganilor în diverse categorii (cel puțin în mare) — dat fiind că el deosebește pe Țiganii nomazi de cei sedentari ¹⁶⁾. Dealtfel e și singura observație ce se face.

Va trebui totuși să facem o distincție, înțelegând prin sedentarism un fel de viață *sui generis*, în sensul că Țiganul nu se mai deplasează fără încetare. În fond agricultura le este o ocupație la fel de antipatică, atât pentru corturari cât și pentru cei așa ziși așezați.

E la mijloc o observație care nu-i scapă nici lui Grellmann, care rămâne la acelaș fel de a împărți Țiganii. după modul lor de așezare, reducându-i la două clase : una care cuprinde pe cei ce sunt fixați în orașe sau sate — exercitând diferite meșteșuguri, iar a două categorie, privește pe acei Țigani ce cutreeră țările în grupe de 50—60 familii, purtând pe căruțe tot ce au ¹⁷⁾.

3. După specialități, după autori și concepții, vor diferi și categoriile de Țigani. *Eugène Pittard*, în lucrările sale antropologice, observă o împărțire a lor după grupe mari de naționalități. Probabil că există certitudinea unei adânci înrăuriri a cadrului de viață națională. Ceeace nu este exclus, în felul în care se prezintă realitatea și la noi. La fel, se crede că acest criteriu e deplin justificat spre a putea servi ca instrument de împărțire a Țiganilor în : Țigani *români, turci, bulgari* ¹⁸⁾, ca în Dobrogea, unde Pittard și-a dezvoltat mare parte de activitatea sa de antropolog. Astfel că după el, Țiganii ziși „români“ se disting, având caractere somatice diferite între ei, față de Țiganii ziși „turcomani” ¹⁹⁾ ; în Dobrogea, Țiganii români fiind de religie ortodoxă, pe când cei turci sunt de religie mahomedană. În altă parte însă, el spune că Țiganii sunt grupați după „*natura ocupațiilor*“, și însiră pe nume : căldărari, lingurari, ursari, spoitori, lăutari și altădată aurari. Vom

16) *M. Haberlandt* — *A. Haberlandt*, op. cit. p. 298.

17) *M. G. Grellmann* : *Histoire des Bohémiens*, (1 cit.), p. 7.

18) *E. Pittard*. *Les Peuples des Balkans*. p. 413.

19) *E. Pittard*. *Popoarele din Peninsula Balcanică*. Schiță antropologică. (Extras) 1916, p. 26.

vedea, care anume din împărțiri se impune mai mult, fiindcă în diversitatea aceasta de păreri și categorii, va trebui să alegem, fixând un mod corespunzător de grupare a lor.

După cum în Dobrogea am văzut că stăruie împărțirea Țiganilor în ortodoxi și mahomedani, tot astfel în Serbia. Și acolo avem două feluri de Țigani, potrivit celor ce susțin autorii ce s'au ocupat de ei. O parte dintre cei mahomedani, trăesc și prin acele locuri în cartiere proprii, pe la mahalalele orașelor („ciganska mahala”); sunt sedentari, se poartă ca Bosniecii și vorbesc sârbește. Așa cum sunt, ei nu vorbesc limba lor și își zic Țigani turcești ²⁰⁾; o altă parte însă, tot dintre ei (mahomedani), locuiesc în corturi. Se poartă altfel decât Țiganii amintiți. Limba sârbă o vorbesc mai rău. Ei se cheamă *Gurbeti* și sunt mai puțin numeroși decât ceilalți, dar sunt mai autentici, prin faptul că-și mențin, între altele, limba ²¹⁾. Nu este greu să distingem în ei pe Țiganii nomazi, spre deosebire de cei dintâi, care la noi se zic că sunt de vatră, așezați sau sedentari. Mai există și o altă categorie de Țigani, „creștini”. Aceștia formează, se spune, majoritatea. Sunt așa numiții caravlahi („Karavlaski cigani”), asupra cărora vom stărui la timp, mai pe larg. Ei se numesc și „Korițari”, după localitatea Corița din Serbia sau „Covățari” ²²⁾.

Țiganii mahomedani s'ar împărți astfel în două : celor dintâi li se mai zice și *Țigani albi* („bieli cigani”) ; am văzut că sunt sedentari și de multe ori Eugène Pittard îi arată ca pe un produs de amestec. Însăși această împărțire a lor dovedește că au suferit în cursul timpului modificări organice, altfel nu s'ar deosebi de a doua categorie, de Țiganii negri „*Gurbeti*”, sau cum li se mai spune, „*Cergasi*” ²³⁾.

Realitatea existentă a Țiganilor din Serbia, acoperă realitatea existentă a Țiganilor găsită la noi. Vom vedea în urmare, că doar în ceeace privește Caravlahii (Filipescu în felul său e filo-român), am avea de adus unele modificări.

4. Pentru felul cum s'a conceput până acum împărțirea Țiganilor în categorii, am văzut că au luat parte fără deosebire : isto-

20) Numai Turcii îl numesc în dispreț „Firani” cu sens de „faraoni”.

21) *I. Filipescu*, *Coloniile Române din Bosnia*, p. 243.

22) *Schwieger* : *Die Zigeuner*, p. 27. La fel: *T. Filipescu*, op. cit. p. 242, care caută să-i sustragă cu orice preț calității de Țigani, pe care într'adevăr, o au Rudarii-caravlahi, cum îi numesc eu.

23) *I. Filipescu*, op. cit. p. 242.

rici, etnografi, linguiști — ceea ce dovedește că suntem într'un domeniu unde la o privire integrală nu s'a ajuns. Fiecare împărțire stă în picioare dintr'un anumit punct de vedere. Criteriul lingvistic, asupra căruia vom stăruî, își are o împărțire proprie și se prezintă astfel : Țiganii vor fi și aici, greci, români, unguri, moravo-boemi, germani, polono-lituanii, ruși, finlandezi, scandinavi, italieni, basci, anglo-saxoni și spanioli. O face *Miklosich*, care ține seamă exclusiv de naționalitățile ce au influențat în lexic și gramatică pe Țigani. Astfel, dintre toate dialectele, cel țigănesc cu mai multe cuvinte grecești, se dovedește și cel mai puternic ; cel din urmă fiind cel spaniol ²⁴). Cu aceasta, mărturisim că nu s'a rezolvat nimic din ceea ce ne-am propus a cunoaște (numai momentele de așezare și durata lor s'ar putea deduce : etapele de mișcare în cursul peregrinărilor prin Europa). După cum în parte se știe, ei sunt o realitate cu mult mai complexă, nedefinită astfel, decât cu totul la suprafață.

Împărțirea Țiganilor după criteriul strict lingvistic, o adoptă și *Ulislocki* ²⁵), referindu-se la cei din Ungaria și Ardeal mai ales ; am avea potrivit acestui punct de vedere Țigani unguri, români și sași. Și pe drept cuvânt. Printre Sași se găsesc Țigani intrați în sfera de interese a acestora, cari au și religia lor. Dar mai ales printre Unguri. Prin satele din Ardeal întâlnești des un neam de Țigani, pe care, dacă-i întrebi de unde-s, răspund *că sunt dela Odorhei*, cu un accent unguresc. Sunt *Țigani ungurești*. Printre ei sunt mulți negustori ambulanti. Vând în deosebi oale și sticle prin sate. Concepția de față este strâns înrudită cu cea expusă de noi anterior, la împărțirea Țiganilor după naționalitățile în cadrul cărora își duc existența și care este ilustrată între altele și de antropologul *E. Pittard*.

Ca un fel de a răsfoi dicționarele și enciclopediile, se pretinde că tot după „modul lor de viață”, Țiganii se deosebesc în *ne-toți*, de lae sau lăeși ; de sașă și de vatră ²⁶). E un fel de a mânui lexicul termenii, pentru că avem și Țigani pentru care bordeiul e o locuință preferabilă. Deocamdată să rămânem pe lângă anumiți termeni : sensul etimologic al cuvântului netot e *ne-toi*, înțele-

24) *Schwicker*, op. cit. p. 25.

25) Op. cit. p. 10.

26) *Candrea-Adamescu*. Dicționar Enciclopedic, s. v.

gând neîntreg la minte și designați ca „halbwilde Zigeuner”. Când nu exista telefonul și nici jandarmi, se săvârșeau neconținut furturi și crime, comise, mai ales de *netoți* și nu arareori de *lăeși*, spune *P. Șerboianu*. De unde rezultă că *netoții* sunt una, și *lăeșii* altă categorie. Pe *netoți* am văzut că-i amintise și *Schwicker*, atunci când venise vorba de împărțirea în Țigani așezați și nomazi; arătând că printre cei dintâi sunt și „*netoții*” sau „*slavii*”²⁸); iar *George Potra*, la fel, îi arată ca pe o subclasă a *lăeșilor*, cu deosebire numai că e „mai sălbatică” decât a acestora, ei trăind adeseori cu mortăciuni de vite, păsări moarte; așa după cum ținuse să-i arate cu orice preț și un alt autor: *Stătescu*²⁹) pe la 1884, pe care dealtfel, *Di. Potra* îl citează³⁰). *P. Șerboianu*, adaugă însă: „*netoții* locuiesc totdeauna sub cort”, ceea ce înseamnă că aceștia ar constitui o ramură aparte.

Ca o completare, vom arăta o altă mențiune asupra *Netoților*. E a lui *O. Leca*, care-i privește la fel: ca pe o subclasă a *Lăeșilor*, robiți mai târziu. Erau, ni se spune, un trib sălbatic de *lăeți*, goniți din Transilvania „la începutul secolului din urmă”, din ordinul împăratului Iosif al II-lea. Ei se vândură visteriei cu „*prăsila*” lor cu tot, în 15 ani, câte 10 galbeni unul³¹).

Țigani *netoți* ar fi, după cum s’a văzut, o subclasă a Țiganilor *lăeși* sau *lăeți* — li se mai spune și de șatră³²) (ca termen, s’a privit opus altor categorii de Țigani, mai ales față de vătrași).

Lăeții, spre deosebire de ceilalți Țigani, sunt acea categorie, întru totul originală, nomazii ce cutreeră țara în lung și’n lat, Europa întreagă, lăsând pe toate drumurile morții și cântecele lor. Clasa privită ca cea mai „strică” și mai „vagabondă” de Țigani. Ei cuprind la un loc, un număr de corporații, ca să întrebuințăm termenul folosit de *P. Șerboianu*, ca ursari, ciurari, căldărari, etc. Intre aceștia, adică între cei ce umblă ca nomazi, în afară de ursari, *lăeși*, mai sunt și *modorani*³³). Cel puțin ca termen suntem dator să-l evidențiem, fiindcă-l

28) *Schwicker*, op. cit. p. 30.

29) Incercări asupra originii Țiganilor. Craiova 1884.

30) *G. Potra*: Despre Țigani domnești, p. 7.

31) *O. Leca*. Asupra originii și istoriei Țiganilor, în *Viața Românească*. III (1908) Nr. 8, p. 192.

32) *Tiktin*, op. cit. s. v. *Lăeș* s. f. pl. *lăi*; comp. pol. *laja*; ceh. *laja*: „Meute Hunde”, haită de câini, ce trebuie de pus în legătură cu grec. *Laos*: „Volk”.

33) *Popp Șerboianu*, op. c. p. 53.

întâlnim, cum am spus, prin dicționare și enciclopedii. Simțul comun și limba populară, folosesc fel de fel de termeni spre a defini un complex etnic, care, precum se vede, nu e nici pe departe așa de omogen cum s'a crezut la început.

Aceasta ar fi situația anumitor termeni dacă nu și a anumitor categorii de Țigani, de care lexicografii fac uz. *Zavragii*, se alătură acestora și ca expresie și ca conținut. În plus putem să ne întrebăm cu unul dintre cercetătorii ce aparțin acestei școale: „în câte clase se împart Țiganii astăzi“? ³⁴⁾. *Șerboianu* reduce la două categorii mai importante pe Țigani: I. *lăeși* sau lăeți, și II. *vătrași* sau vâtrari. Printr'un artificiu misterios aceste două categorii se disolvă apoi într'o serie nesfârșită de corporații. Ideea s'a înlocuit complet. Dela criteriul stabilității s'a trecut la ocupație ca fiind probabil mai ușor și epuizând pe toți Țiganii, până și cele mai mărunte fracțiuni. Avem *ursari*, care în ultimul timp au început să trăiască, ca și ceilalți Țigani, adică, ca cei de vatră. Fac mai ales piepteni de os, sule, darace etc.; *ciurari*, ce fac ciure, perii; *căldărari*, ce fac căldări de aramă, oale, tigăi, cratițe. Nu sunt amintiți cei ce fac clopote, clopoței. *Costorarii*, veniți din Turcia, spoesc vase de bucătărie și au în dialect cuvinte armenesti și turcești.

Pân'aci, par a fi amintiți Țiganii *lăeși* (fără a se arăta precis) întrucât urmează *ferarii*, ce lucrează orice obiect din fer; *rudarii*, blidari sau lingurari, se ocupă cu fabricarea din lemn a furcilor, fuselor, lingurilor etc. *Potcovarii* potcovesc, fac potcoave; *spoitoresele*, spoesc. *Lăcătușii*, fac chei, lacăte; *lăutarii*, sunt cântăreți. *Vânzătoarele de flori* sunt și ele o „corporație” după *Șerboianu*. *Urăjitoarele*, *văcsuitorii de ghet*, *salahorii*, toți aceștia sunt priviți ca atare și sunt îndrituiți, după *Șerboianu*, să ocupe un loc în scara soiurilor de Țigani dela noi. Fără să se întrebe asupra calității lor, în afară de *ocupație*, întrucât, știm bine cu toții că între ei, *vătrașii* exercită mai multe profesuni. Stau împreună însă, sunt stăpâniți de aceleași obiceiuri și aceleași credințe. Au acelaș port, vorbesc aceeași limbă: adică, și-au pierdut-o în parte pe a lor și vorbesc limba populației în mijlocul căreia trăesc, dar ei formează totuși un grup special. *Salahorii*, *văcsuitorii de ghet*, *vânzătoarele de flori*, *spoitoresele*, *lăutarii* cân-

34) *Popp Șerboianu*, op. cit. p. 53.

tăreți, nu constituiesc nicicând și nici unde, o clasă anumită de Țigani și nu vietucsc ca *corporație* într'o independență de mediu social recunoscut. Nu mai vorbim de.. potcovari, unul, doi, la întreaga așezare ; cu toții aparțin categoriei de Țigani *așezați*, precum ceilalți, care vor urma, cu excepția rudarilor-lingurari, vor aparține Țiganilor nestabiliți sau în curs de stabilizare. Fiindcă, ce constatăm ? Noțiunea de stabilizați — așezați, prevalează asupra ocupației. Într'un oraș sunt mai multe categorii de cetățeni, după profesiunile ce exercită, dar ei sunt cu toții *orășeni*, față de țărani. Satul sau orașul a înrâurit într'o așa măsură caracterul lor de Țigani acum așezați, (sau așezați de mai multă vreme), încât ruptura e ireparabilă și a trosnit din încheeturi, un întreg sistem de viață înlocuit printr'un altul, care le afectează felul de viață. Generațiile mai vechi, dacă mai cultivă limba țigănească, în multe locuri, ei sunt pe punctul de a o pierde. Numai acolo unde aglomerația între ei e mai mare, numai acolo își mai păstrează din moravuri, printre care și limba. Șerboianu însuși o spune în notă : ferarii au case bune ; se cred declasați, spunându-li-se... Țigani. Au și uitat puțin limba.

Dar să trecem la Rudari — lingurari — care, mai mult decât oricare altă categorie de Țigani, au o poziție specială față de toți ceilalți consângeni. *Șerboianu* pomeneste de corturari apoi, ca de o clasă aparte, ce duc viața de cort. Vrajitorii nu aparțin tuturor categoriilor de Țigani. El pomeneste de costorari ca de o clasă aparte, față de ciurari sau căldărari — când toți lăeții duc viața de cort. Din cercetările mele printre Rudari știu că aceștia nu practică vrăjitoria.

Rudarii nu pun cuțitele și nu scot pe dracu', cel puțin tot atâta cât o fac locuitorii din cutare sat din țara noastră. În schimb, iată o caracterizare acceptabilă pentru ei, dată de însăși autorul nostru. *Șerboianu* arată că locuiesc în munți și că sunt onești. Că își țin cuvântul (atunci cum stăm cu vrăjitul, unde e vorba de cuvânt ?) Sunt foarte umili, fără a spune nimic referitor la limba lor. Nu i se par interesanți ; probabil tocmai pentru că nu aveau ceace căuta el : *limba țigănească*. În plus, *muzicanții* pentru el, formează o clasă și sunt cei mai de elită Țigani. Budai Deleanu spune altfel.

Pentru a încheia, noi considerăm această împărțire pe lverizantă. Ea nu ține seamă de criterii organice, deși întrunește seria

aproape completă a tuturor fracțiunilor de Țigani în parte. Ea nu e nici logică, fiindcă părăsește complet un criteriu de împărțire și îmbrățișează altul fără a produce o sinteză organică a desfacerii în părți a întregului, așa după cum suntem obișnuiți a ni-l imagina.

Netoții, care după cum spune singur, „locuesc întotdeauna sub cort“, rămân neintegrați. Primul pas însă e lămurit : clasificarea lui Șerboianu vrea să reprezinte nelămurit, un compromis între criteriul de clasificare după *așezare* și *ocupație*. Prin acest mod de a vedea, trebuie să recunoaștem că Șerboianu ca linguist, s'a depărtat cu mult de *Miklosich*, împărțind punctul de vedere etnografic în clasificare. La drept vorbind, clasificarea Țiganilor după dialecte, în unele cu mai multe sau mai puține elemente de împrumut : grecești, ungurești, românești, nu constituie un criteriu valabil dela care s'ar putea pleca și la care s'ar putea rămâne în acelaș timp.

5. Dacă încercăm o regroupare a categoriilor de Țigani, necerțate sau pulverizate într'o mulțime de mici grupuri fără îndreptățire la aceasta, o facem și pentru o justificare practică, fără ca prin aceasta să ne îndepărtăm câtuși de puțin dela ceea ce numim obiectivitate științifică. Fiindcă, punctul modern de vedere e următorul : dacă nu orice popor are aceeași aderență la cultură, tot astfel și între Țigani ,o să găsim anumite categorii cu mai multă sau mai puțină atracțiune spre această formă de viață.

Au fost timpuri când Țiganii au trezit milă și compătimire între popoare. Personalități eminente și-au ridicat glasul lor pentru integrarea lor deabinelea în comunitatea civilizată europeană. Din aceste încercări fac parte în primul rând intențiunile de stat ce le-au arătat în Austro-Ungaria, Maria Teresa și Iosif al II-lea, în Principatele Române domnitorii Mihail Sturza și Alex. Grigore Ghica. Problema se punea astfel : dacă se încearcă o îmbunătățire a „fraților noștri africani“, dela sine înțeles că Țiganii, cari formează o parte însemnată a speciei umane, vor fi și ei salvați³⁵⁾, nu vor fi lăsați în părăsire.

Sunt deci epoci, în care nu putem spune că Țiganii n'au trezit interes. Epoca noastră însă e total deosebită ca concepție de cele precedente. Unele tindeau la integrare ; epoca noastră tinde, din

35) *M. Grellmann*, op. cit. p. 28.

contră, la desintegrare. Nu se poate spune că am rămas fără nici un rezultat din încercările făcute în trecut, dar progresul așteptat a dat naștere la adevărate deziluzii. Țiganul tot Țigan rămăsese... Înțelepciunea populară învinsese. Ei chiar dacă au îmbrățișat agricultura au făcut-o de formă și nu din pricepere și dragoste. *S'au strecurat însă, grație libertăților dobândite și în posturi de conducere, administrative și de stat, unde au dovedit nepricepere și lipsă de concepție caracteristică rasei.* Epoca noastră a tras consecințele, impunând un nou punct de vedere în rezolvarea problemei. Vremurile noastre cer o reexaminare a problemei, pe alte baze : nu atât cu tendința de reintegrare, cât de excludere. Continuăm deci, pentru motivele de mai sus, examinarea și regruparea categoriilor de Țigani în lumina datelor și experienței ce ne stau la îndemână.

Arătasem cum în Serbia, țară cu care ne potrivim în această privință, avem două feluri de Țigani : unii mahomedani și unii creștini. Cei mahomedani, sunt unii sedentari și sunt echivalenți Țiganilor noștri de vatră. Arătasem că se poartă ca Bosniicii și vorbesc sârbește. Au suferit deci, o scădere a personalității lor etnice, prin faptul că în mediul în care își duc viața, sunt în parte asimilați, mai ales ca limbă. Aceeași soartă au și cei dela noi³⁶⁾. Generațiile mai noi, cu greu mai vorbesc limba strămoșilor lor. Un pas deci, spre o prefacere pe care în alte vremuri, multă lume ar fi dorit-o, într'un grad din ce în ce mai mare. Astăzi însă nu mai mulțumește, sau provoacă prilej de meditare.

Alături de aceștia, avem o altă categorie, ce se cheamă *Gurbeti*. Aceștia au limba lor proprie. Sunt mai puțin numeroși și locuiesc în corturi. Sunt, după mulți cercetători, adevărații reprezentanți ai rasei. Țiganii așezați din România, față de aceștia, pe drept cuvânt spun că sunt „românești” cu sensul de *româniți*. Nu e greu să recunoaștem între ei, pe Țiganii „corturari” dela noi...

Dar mai există o alternativă pentru noi : sunt așa numiții Țigani „creștini” pe un nume local „kàravlaski cigani” sau „corițari” ; Țigani românești sau covătari. Pe aceștia, când au fost întâlniți, cercetătorii i-au îmbrățișat și i-au descris cu multă

36) Țiganii din orașul Plocești, vorbesc 58,8% limba lor. Unii vorbesc cu această ocazie, de puterea de asimilare a limbii române... (*M. Sevastos: Monografia orașului Plocești, p. 259.*)

căldură, din cauza caracterului lor cu totul deosebit de al celorlalți Țigani.

*Teodor Filipescu*³⁷⁾, este chiar revoltat spunând că „scriitorii streini nu fac nici o deosebire” între Țiganii descriși de noi — mai sus și Caravlahi, și insistă cu orice preț să nu trecem cu vederea acest lucru, cu atât mai mult, cu cât, și „streinii” cad în greșeală confundându-i — și-i consideră și pe Țiganii „creștini”, covătari sau caravlahi, drept Țigani, când ei au cu totul altă origine, altă fire.

Iată cele trei categorii fundamentale de Țigani, desemnate pe pământul sârbesc. Trebuie însă lămurit: contribuția adusă de noi, face ca să putem surprinde pe pământul jugoslav, toată gama categoriilor de Țigani, fiindcă, ultima categorie, e de proveniență românească: „caravlahi”, în partea locului, arată că sunt considerați ca moldo-vlahi sau români³⁸⁾, ceea ce a și făcut pe mulți dintre autorii care i-au studiat, să-i considere ca atare.

M. Kogălniceanu deosebea și el: rudari sau aurari; ursari; *lingurari* și lăeși. Despre *lingurari*, *Kogălniceanu* spune că sunt din cele patru categorii de Țigani, „cei mai civilizați” și că încep să-și facă case fixe³⁹⁾. Diferențierile încep să se evidențieze. Din cele spuse, mai rezultă că și *Kogălniceanu* socotea pe *lingurari* drept Țigani. Tot drept Țigani îi socotea și *Dimitrie Dan*⁴⁰⁾, când spune că parte din ei (Țigani) se mai ocupă și cu lemnăria și anume, cu lopeți, fuse, linguri, polonice, scafe, căușe, coveți, banițe, ciure cu funduri de piele (??), leagă perii de văruiț (??); (cele din urmă articole par a fi făcute de către alți Țigani) — deci, confuzie.

Trei categorii distincte formează Țiganii și pentru alți autori ca *Paul Labbé*⁴¹⁾: o parte cari sunt *sedentari*, locuiesc în suburbiile orașelor: „glascheurs de plâtre du ferreurs de chevaux”. Altă categorie preferă, spune *Labbé*, viața în aer liber, la marginea pădurilor, unde lucrează lemnul. *Aceștia nu mai vorbesc limba lor, folosesc limba română și și-au pierdut puritatea rasei* — așa încât, nu ne putem plânga că această categorie de Țigani, n'a fost câtuși de puțin scoasă la lumină și la timp. N'au fost ex-

37) Op. cit. p. 242.

38) *Schwicker*, op. cit. p. 27 și T. Filipescu, op. cit. p. 242.

39) *M. Kogălniceanu*. Esquisse, p. 13.

40) Op. cit. p. 19.

41) *La Vivante Roumanie* — Paris, 1913, p. 24—5.

ploatate primele informațiuni însă, spre a face desprinderea complexă de ceilalți Țigani.

Adevărul e că așa numiții Rudari—(Lingurari), în Serbia : Caravlahi, priviți în mod obiectiv și în raport cu cele două categorii de Țigani arătate mai sus, cad puțin la o parte de cercul Țiganilor adevărați, formând o unitate etnică proprie. Dealtfel nu numai aceștia ne preocupă acum, cât posibilitatea unei împărțiri a Țiganilor dela noi în categorii distincte, după criterii absolute organice.

Restul Țiganilor, au rămas de pe acum în urmă, drept categorii definite prin natura lor intrinsecă. Țiganii nomazi, (cu ale lor fracțiuni cu tot), sunt reprezentanții rasei. Cei *așezați* fac puntea de trecere — între ei și Rudari — (Lingurari). Ei fac tranziția. Rudarii le-au luat-o înainte acestora, prin nu se știe ce mister, ori se situează în afara lor, întrucât firea îi arată. Unii ca Grellmann, văd în Țiganii de oraș, pe cei mai civilizați dintre Țigani, dar, cred că nu a sosit timpul spre a deschide întru totul discuția. El distingea pe Țiganii de oraș, ca pe o categorie aparte — ceeace nu intră în vederile noastre. Nomazii, după el, trăesc sub corturi ; alții sunt spălători de aur — de o utilitate reală pentru Stat ⁴²⁾ dar sunt considerați ca și dispăruți. Eugène Pittard, arată undeva că Țiganii sunt grupați voluntar, după natura ocupațiilor ; căldărari, lingurari, ursari, spoitori, lăutari, și că altădată, erau și aurari ⁴³⁾. Adevărul e că și astăzi, sporadic mai găsim pe Arieș spălători de aur... Grellmann vorbește în plus de Țiganii „egipteni” *qui sont plus malpropres et plus adonnés au vol que les autres* ⁴⁴⁾.

Sunt încercări de a lămuri problema categoriilor de Țigani dela noi, care nu isbutesc pe deaîntregul. Oct. Leca, într'un articol publicat în *Viața Românească* (1908) — asupra originii și istoriei Țiganilor — crede că din vechime s'au deosebit la noi, trei feluri : 1) meșteșugarii, lăutarii, fierarii — cași erau robi la vatra boierilor ; 2) căldărarii, spoitorii și căutătorii de metale dintre cari mulți erau mahomedani. *Țiganii cu obiceiuri mai bune și mai așezate* ⁴⁵⁾. 3) Vagabonzii sau Țiganii de lae, care umblau fără că-

42) Grellmann, op. cit. p. 45.

43) E. Pittard. La Roumanie, p. 315.

44) Grellmann, op. cit. p. 45.

45) Oct. Leca, op. cit. 192—3.

pătăi și aveau ca meserie de seamă hoția și cerșctoria. Era și categoria cea mai deosebită de celelalte. Aceleași categorii, le găsim și în Transilvania. Pentru el, Rudarii (lingurari) nu există ca o categorie aparte, iar căldărarii, spoitorii, sunt Țigani cu... obiceiuri mai bune și sunt și mai așezați. Știe în plus că spălătorii de aur, „căutători de metale“ erau mahomedani. Tot *Leca* arătase că Netotii sunt un trib sălbatic de lăeși, isgoniți din Transilvania sub împăratul Iosif al II-lea, fără ca să ne documenteze despre acest lucru.

În schimb, la o justă introspecțiune asupra realității, rămâne *Z. Arbore*. Țiganii din Basarabia, după el, se despart până acuma, în trei categorii, după modul lor de viață: *vătrașii* trăesc în orașe ca slugi, lăutari și argați de curte; *lingurarii* trăesc vara în păduri și se ocupă cu confecționarea lingurilor, albiilor și a altor lucruri din lemn. Iarna ei se retrag în sate, unde locuiesc în niște bordeie. *Ursarii* trăesc în corturi și deaceia li se zice și șetrari. Aceștia din urmă sunt cei mai sălbatici. Românii din județele Orhei și Soroca îi numesc *Lăeși* ⁴⁶⁾. În privința locuinței, avem de adăugat diferența constantă: casă, bordei, cort. În casă (sărăcăcioasă) stau Țiganii de vatră; în bordeie locuiesc Rudarii, (lingurarii); în corturi locuiesc lăeșii. Cele trei categorii fundamentale au trei modalități diferite de locuit. Să se uite numai cineva la aceste modalități diferite de locuit și-și va putea da seama mai cu ușurință de temperamentul, caracterul, puterea economică diferită a celor trei categorii de Țigani. Modalitatea de locuit, e rezultatul unui fel de viață diferită, în funcțiune nu numai de mediul extern, dar și de fire, de caracterul psihologic al categoriei respective.

Nimic nu-ți relevază mai cu spor distincția de făcut, decât realitatea nemijlocită, studiată la fața locului, în cât mai multe părți posibil. În satul Cornova din Basarabia, sunt două feluri de Țigani; *Domnica I. Păun*, care i-a studiat ⁴⁷⁾ spune că pot fi împărțiți în două „grupe distincte”: fie după așezare, fie după neam. O parte sunt în vatra satului, „Țiganii de sat” — *Țiganii curați* cum își zic ei. Se ocupă cu lucrul fierului.

O altă parte sunt așezați mai de o parte de sat. „Cei din Ichel sunt *lingurari*”; așezarea lor e determinată „economic”,

46) *Z. Arbore*. Basarabia, p. 115—16.

47) *Domnica I. Păun*. op. cit. p. 526.

fiindcă, până mai acum vreo 30 de ani, pădurea de pe dealul Hârjaucei, cobora până aproape în fundul văii Ichelului, încât așezarea Țiganilor de acolo, (3 km. de Cornova) cădea pe vremea aceea în marginea pădurii. „Părinții noștri, s’au tras la... păduri“, spune un lingurar din partea locului...

Fapt e că Țiganii din Ichel, cu excepția lui Simion Drumea și Vania Murguleț, au gospodării mult mai bine încheigate decât cei din Cornova. Deosebirea pe care o găsim între situația economică a lingurarilor și aceea a meseriașilor din sat, o găsim și în felul în care sunt priviți de sat..

...De aici mai multă considerație pentru lingurari, care au început să lucreze în parte sau cu ziua la pământ : ăia din Ichel lucrează la pământ, dar ăștia de aici umblă cu cerutu’... Ai dela Ichel îs mai gospodari“ spune un informator din sat, din Cornova. Caracterizare generală ce pledează pentru o reglementare urgentă a vieții Rudarilor...

Dar mai e ceva ce favorizează o considerație deosebită pentru lingurari. Țiganii din Ichel sunt mai apropiați de Români, nu numai pentrucă lucrează la munca câmpului ca și ceilalți Moldoveni, dar și pentrucă nu știu țigănește, pe când, poate din aceiași cauză, Țiganul adevărat, se uită cu dispreț la lingurar ; o spun singuri : „noi mergem mai sus decât lingurarii, *sântem Țigani curați*, lucrăm la fier. Cum îs mazilii de se țin mai sus... Nu ne amestecăm“ ⁴⁸⁾).

Dl. G. Potra, are și d-sa un cuvânt de spus referitor la Rudari : „o vieată quasi-liberă aveau Țiganii lingurari, aparținând tot Domnului. Ei lucrau în lemn, cu preferință în salcie, din care făceau linguri, cofe, donicioare și alte lucruri casnice. Prin materialul brut, lemnul în speță, de care depindeau lingurarii, erau nevoiți să se adăpostească prin crânguri și zăvoae umede, deci cu iarbă multă și grasă unde aveau posibilitatea să se ocupe în afară de meseria lor, cu creșterea vitelor, desigur în mică măsură, fiindcă n’aveau sume mari de bani ca să-și cumpere o pereche de boi ⁴⁹⁾).

Dar nu poate fi vorba despre aceasta. Ei n’au locuri proprii. Ei n’au vite și nici înclinarea spre aceasta. Rar de țin capre. Ei

48) Ibidem, p. 526.

49) G. Potra . Despre Țiganii Domnești, p. 8.

se caracterizează singuri : sunt viermii lemnului și ocupația aceasta le determină întregul fel de viață.

Rămânem deci pe lângă singura împărțire organic motivată. Într-o cercetare a Țiganilor din țara Oltului, distingeam la fel : trei feluri de Țigani, deosebindu-se între ei, ca limbă, ocupație și fel de a fi. Avem *Țigani de sat* : fierari, zidari, cărămidari, muzicanți — ce rar mai vorbesc țigănește. Țiganii *băeși* sau *rudari* ; lucrători în lemn moale (verde) — ce nu vorbesc decât românește. Și în sfârșit, avem *Țigani corturari* sau *nomazi*, care se subîmpart la rândul lor în două : *ciurari* și *căldărari* ⁵⁰⁾. În alte părți subîmpărțirea e mai mare. Vorbesc toți țigănește și, pe lângă aceasta, în Ardeal, româna și ungara.

Spuneam atunci ⁵¹⁾ că împărțirea Țiganilor în trei, e fundamentată pe date naturale și de natură spirituală, privind caracterele lor somatice și etnice. Țara Oltului, cu cele 63 sate, reprezintă bine elementul țigănesc sub toate raporturile. Am putut ridica pe experiența de acolo și din alte părți ale țării ⁵²⁾ o tipologie psihologico-socială caracteristică celor trei categorii principale de Țigani, la care se reduc toate celelalte. Într'adevăr, între Țigani, fiecare categorie își păstrează anumite trăsături proprii, rezultate din faptul că până la un punct, circulația sângelui este limitată între membrii aceluiaș grup. Dacă rar, foarte rar, avem cazul când un Român să ia în căsătorie o Țigancă sau invers, apoi se poate spune la fel, că nu se întâlnesc cazuri decât foarte rare, când nomazii să se căsătorească cu Țiganii sedentari sau aceștia cu Rudarii.

Se poate spune că, conceptul de rasă, deși statornic când e vorba de deosebiriile dintre ei, primește adevărata valoare după diferitele grupuri de Țigani luate în parte. E adevărat, că civilizația și habitatul a modelat întrucâtva pe Țiganul venit în atingere cu orașul ori cu satul. La noi, aceștia sunt cei cari cultivă ideea de organizare a Romilor... Ei sunt și cei mai numeroși dintre Țigani. La 4636, câți am găsit în Țara Oltului, 2293 sunt de sat și oraș, așezați (sau 43,40%). Ei acolo unde au venit în contact cu orașul, cu școala mai cu deosebire, au dat și intelectuali. În Făgă-

50) Ei se mai numesc în alte părți, *lăeși*, și tot dintr-ei fac parte și ursarii, *corturarii*, *netoții*, *modorarii*, *zavragiții*. În unele locuri e vorba de mici subîmpărțiri, în altele, de termeni deosebiți.

51) *Ion Chelcea*. Neam și Țară, p. 80.

52) E vorba de Rudarii din Muscel. — Studiu etnografic.

raș de exemplu, avem la 340 de suflete de Țigani, un elev în clasa a VII-a de liceu, un avocat, un vice-notar și o elevă cu 4 clase de liceu. Tot între aceștia, un altul a ajuns la o situație frumoasă materială : are în oraș două case cu etaj, ceea ce denotă că sporadic, între ei se găsesc exemplare, dacă nu creatoare, în tot cazul capabile să înfrunte rasa care-i domină.

Trecând la o caracterizare a lor în comparație cu celelalte categorii de Țigani, arătam la locul potrivit, că rolul pe care-l joacă mediul geografic și cel social-psihologic în viața Țiganilor, diferă dela grupare la grupare, dela o categorie de Țigani la alta. Pe câtă vreme Țiganii de sat (sau în cel mai bun caz de oraș) — cum îi arată numele, se găsesc mai în sat, observăm că pe ei nu-i afectează direct mediul geografic, dar nici nu au a răsfrânge — direct — din propria lor personalitate mediului înconjurător, fiind o *anexă* a unei unități sociale, a satului respectiv. Din această cauză se poate spune că sunt fără personalitate definită. Ei acceptă la maximum și se fac ecoul personalității satului de care depind. Ei fac parte dintr'o unitate etnică, socială „anexă” și sunt o articulație socială periferică, fără rezonanță cosmică. Cântă ce spune altul, fac ce spun alții. Deaceea, deși sunt cei mai „lustruiți” Țigani — cei din Făgăraș se mai numesc din această cauză „de mătase” — totuși, am spus că înving cu greu, parțial și cu eforturi mari, propriul lor destin determinat de rasa din care fac parte.

Trecem la Rudari (în alte părți „lingurari” — prin Ardeal : „băeși”). Au o distribuție geografică legată de pădure (afară de cazurile când au părăsit ocupația) — din cauza meșteșugului lor — harnici lucrători în lemn verde. Ei formează una dintre cele mai omogene grupări de Țigani în Țara Oltului și aiurea la noi. Nu cunosc de fel altă limbă, decât cea românească și se deosebesc din toate punctele de vedere de ceilalți Țigani. Am văzut cum ei se distingeau de ceilalți Țigani și până acum. Ori unde ar fi, răspund prin a rămâne aceeași : „doar în privința religioasă ne înfățișează niște diferențe curioase” ; „ei merg foarte rar la biserică” ; „ei au lipsă de preot numai la cununie, botez și înmormântare, dar mai departe nici nu se mai uită la popă”⁵³⁾ ; „ei nu se mai cuminică mulți ani”. În altă ordine de idei, „sudalmele cele foarte urâte ce le întrebuintează tot poporul sârb dela țară, pe la ei nu

53) Isidor Ieșan. Românii din Bosnia și Herțegovina, p. 6.

se aud deloc și cu atât mai puțin se aude sudalmă împotriva lui Dumnezeu, împotriva crucii sau a sfinților“. E vorba de Rudarii „caravlahi“ din Bosnia, care „sunt stimați de toți vecinii lor“. Ca și cei din țară, și spre mai mare deosebire a lor față de celelalte două categorii, ei „au foarte puțin deaface cu autoritățile oficiale ale țării ; arareori îi vezi pe la judecătorie și vin pe la magistratură numai atunci când au lipsă doar de un pașaport. Ei plătesc dările și impozitele foarte regulat și precis.“

Iată alte referințe privitoare la cei din satul Slatina, județul Banjaluka (Serbia) : „Pe acești Români ⁵⁴⁾ i-a aflat un funcționar, Ioan Aleman, Român din Transilvania, ce ocupase înainte cu vreo câțiva ani, în Banjaluka, postul de forestier. El a avut mult de-a face cu ei, au convenit adeseori împreună, i-a studiat mai deaproape și nu-i poate din destul lăuda în toată privința. *Ei sunt sârmani, dar foarte onești.* În tot timpul serviciului său de mulți ani, prin acest district, nu s'a întâmplat nici un caz de fraudă sau de contravențiune silvică din partea lor. Ei plătesc foarte regulat pădurăritul, taxele pentru lemne, pentru pășunat și toate dările. Pe ei nu-i vezi nici când în daraveri sau în afaceri și procese în tribunalele țării“...⁵⁵⁾ Acciași icoană a lor se desprinde, credincioasă, obiectivă — fie c'o dau eu pentru Rudarii din Muscel ⁵⁶⁾, fie că o dă *Nicolaescu-Ploșor* ⁵⁷⁾ pentru Rudarii din Oltenia, fie că o dă *Kovacs Aladar* ⁵⁸⁾ pentru Rudarii din Ungaria, fie că o dă *Isidor Ieșan* sau *T. Filipescu* pentru aceeași Rudari-caravlahi, care pentru mulți trec drept „români“. Intr'atât sunt deosebiți de celelalte categorii de Țigani.

„Caravlahii, remarcă *Filipescu*, sunt cunoscuți în Bosnia ca un *popor blând și onest*. Ei sunt pretutindeni stimați de populațiunea slavă din Bosnia pentru purtarea lor morală. Așa, în cercul Dolnja Tuzla, unde se află cele mai multe sate caravlahe, am auzit dela țărani și cărturari slavi, numai laude despre acest popor. Avocatul Dr. Milan Maximovič, stărue ca să se știe că în timp de zece ani cât a funcționat ca judecător la Dolnja Tuzla, nu s'a ivit nici un caz, ca un Caravlah să fi fost pedepsit pentru

54) Greșit calificați „Români“.

55) *Isidor Ieșan*, op. cit. p. 6.

56) *Ion Chelcea*, op. cit. p. 78.

57) Garbancele, retipărit din *Arhivele Olteniei* I, Nr. 1 (1922), p. 5—7.

58) *Kezdetleges épületek Tolnavármegyében*. Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Ertécsítője XIII. Nr. 3—4, (1912) p. 226.

vre'o crimă și într'o mic de crime nu e nici un caz în care Caravlahii să fi făcut vreun rău, cu toate că *acest popor e sărac și e nevoit să meargă să cerșească*"⁵⁹). Filipescu se face ecoul observațiilor și părerilor unui judecător sârb. Desprinzând pe Caravlahi, ce se mai numesc și „Corițari“, desprindem cu ei întreaga categorie despre care e vorba. „Prin bălciurile croate, slovene și bosniace — spune Filipescu — am întâlnit de multe ori pe Corițari. Acești oameni m'au interesat tot mai mult și am început a-i observa și graiul lor a-l asculta. Când vorbesc cu cineva de a-i noștri (cu Croații), înțelegi toată vorba, dar când încep să vorbească între ei, în limba lor, abia poți să înțelegi ceva. Poporul nostru de rând îi ține de Țigani și lucrul acesta supără foarte mult pe Corițari și de multe ori îi mișcă până la lacrimi“⁶⁰).

Caravlahii satului Purkovici, ne spune acelaș autor, au păstrat însușirile etnice ale poporului român. „Ei sunt oameni pașnici și blânzi... Pentru pășnicia și moravurile lor blânde și oneste, acești locuitori sunt bine văzuți în întregul cerc din Tuzla. Ei primesc pe un strein cu deosebită cinste, femeile și fetele nu șed când e un bărbat strein în casă ; nevestele sărută mâna bărbatului strein mai în vârstă“⁶¹).

Cercetarea Rudarilor din Țara Oltului, m'a dus la aceleași constatări. Nu cunosc de fel altă limbă decât cea românească și se deosebesc din multe puncte de vedere de ceilalți Țigani. Ei, datorită felului lor de viață, retras, — continuu în apropierea pădurilor — și-au imprimat un caracter cu totul aparte. Blajini, muncitori, corecți, în comparație cu ceilalți Țigani, ei formează un adevărat semn de întrebare între Țiganii dela noi. Așa se face că unii dintre învățați ezită chiar a-i trece în rândul Țiganilor.

Cât privește *Corturarii*, (între care numărăm toate celelalte ramuri de Țigani având caractere proprii firii lor), fie că sunt pe cale de a se așeza, fie că s'au așezat de curând sau se mută din loc în loc, ei se situează aparte ca moravuri, ca limbă și chiar ca îmbrăcăminte. În Țara Oltului de exemplu, pe când Rudarii (Băeșii) au portul țăranilor din partea locului, Corturarii nu și-l lasă pe al lor, atât femeile cât și bărbații, care e total diferit de al celorlalți Țigani. Între ei, rasa este aceea care predomină în mod

59) T. Filipescu, op. cit. p. 241—2.

60) Ibidem. p. 203 (după Ferdo Hefele. Viena—Zagreb) 1890 Nr. 46.

61) Ibidem. p. 282.

nelimitat. Așa se face că portul părului, cu plete mari lăsate până la umeri și cu barba mare, aduce aminte de timpuri cu totul patriarhale. Cristos încă purta plete mari... răspund ei. Suntem, hotărît, în mediul de viață al primitivilor noștri, care și-au continuat felul de a fi, de mii de ani. Ei își trag numirea dela corturi — montabile și demontabile cu ușurință — și deși trăesc între sate, adică total exteriori societății noastre, ei sunt atrași de centrele mari de aglomerație pe care le cutreeră, exploatând cea mai mică ocazie de câștig.

În plus, pentru fiecare categorie de Țigani în parte, am arătat că se pot face considerațiuni de tipo-psihologie. Categoriei prime de Țigani îi corespunde tipul psihologic numit de noi „*aparent evoluat*“. Evident, nu ca structură intimă-sufletească, cât ca o acomodare exterioară și de circumstanță. Cât de adevărată e clasificarea, mi-a dovedit-o felul de a se comporta al Țiganilor din orașul Făgăraș, unde am întâmpinat piedicele cele mai mari în cercetările mele. Țiganii se dau ușor în spectacol; un caz pregnant de grup etnic țigănesc, aparținând unui tip psihologic „*aparent evoluat*“, căci, deși aceștia împărtășesc soarta unui mediu evoluat, totuși ei numai în aparență sunt acomodați, calitățile lor sufletești ținând tot de un fond sufletească ce le e comun. Între ei fiind, te convingi cu ușurință de cele spuse mai sus. Nu e locul să insist prea mult. E nevoe să schițez însă. Ici-colo, mediul social al populației nețigănești, continuă a-i înrăuri.. și în adâncime. Avem câteva exemple, pe care, pentru raritatea lor, nu le mai amintim.

Băeșii sau Rudarii (lingurarii) țin din contră de tipul psihologic *natural*. Ei trăesc, dintre toți Țiganii, cei mai în stare de natură. Ei se ocupă, în toate părțile pe o scară întinsă cu culesul murelor, afinelor etc. Dintre toți Țiganii sunt prin excelență *culegători* („*Sammelnwirtschaft*“) și în zilele noastre, schimbul produselor lor cu al țăranilor de cele mai adesea ori dă naștere la schimbul în natură; sau se face pe cale *directă*, luând forma schimbului numit în Economie „*Naturalwirtschaft*“. Ar fi să stăruim la o influență pe care a prilejuit-o, nu atât mediul social, cât cel *natural*. Avem de-aface cu o umanizare rezultată din aceea izolare unică, aproape de pădure, care a imprimat acestui grup de Țigani, un fel de-a fi deosebit de al celorlalți. Aceasta e distincția. Fiindcă, deși din punct de vedere psihologic, datorită pe deoparte situației lor unice, alcătuiesc un tip

distinct, de sine stătător, ei n'au fost recunoscuți ca atare de nici unul dintre cercetători. În complexul rasial-psihologic țigănesc, ei s'au pierdut atențiunii noastre, în folosul Țiganilor de vatră sau de cort, care sunt ceva mai bine cunoscuți lumii noastre culte.

Clasificarea se încheie, cum ne putem aștepta, cu tipul psihologic *speculativ*, luat în înțeles de abilitate pentru diferite combinațiuni, unde adesea morala nu are ce căuta. Așa, spre exemplu, furtul, minciuna cu aplicare la preziceri sub diferite forme, practică de corturarese. Țiganul de tipul indicat, e înclinat cu orice ocazie spre furt și înșelătorie. Apucătura le-a intrat în sânge și face parte integrantă din firea lor. Corturarul, e adevărat că lucrează la ciure, căldări, umblă cu ursul etc. dar intră cu succes recunoscut și în combinațiuni de târg. Cuvintele „gitano” și „gitaneria” au devenit din această cauză proverbiale pentru un om care înșeală în comerțul de cai ⁶²⁾. Și la noi, uimesc prin aceste apucături. Umblând printre sate și printre oameni, ei trec drept pirații de uscat în mediul nostru social. Situație în plus care le-a impus un anumit fel de a fi. Din cauza arătată mai sus, precum și alte considerațiuni desvoltate cu altă ocazie, am clasat pe Țiganii nomazi, ca tip psihologic *speculativ*, cu un anumit înțeles între celelalte soiuri de Țigani.

Caracterizările de mai sus, corespund fiecărei categorii în parte, dar la un loc, constituiesc complexul etno-psihologic al Țiganilor și rasei lor. Aceste stări de suflet nu merg treptat dintr'una într'alta, ci sunt crescute în condițiuni proprii, iar substratul inițial al firii lor a rămas ca să fie recunoscut în fiecare dintre aceste categorii deosebit, diferit ca grad și ca formă.

Pentru noi însă, important de semnalat ca idee fundamentală e altceva : că Țiganii nu formează un tot omogen. De aici rezultă urmări nu numai de natură teoretică, ci și practică.

În organizațiunea viitoare a vieții ce se va da Țiganilor din România, va trebui să se plece dela aceste rezultate de natură multiplă. La trei categorii fundamentale de Țigani vor corespunde trei forme deosebite de organizare, conforme acelor grupe de realități etno-sociale, dintre care una iese din comun și se si-

62) F. Sobrino. Diccionario de las linguas espanola y francesa. Tom. I. Articolul „Gitaneria” ; și Grellmann, op. cit. p. 98.

tuiază ca o problemă grabnică și de mare importanță pentru economia de capital biologic, închisă de fapt în sânul poporului român.

CATEGORIILE DE ȚIGANI DELA NOI

(DUPĂ MODUL LOR DE VIAȚĂ : OCUPAȚIE, LOCUINȚĂ, LIMBĂ, FEL DE A FI)

	Numirea lor	Caracterul fizic	Ocupație	Locuință, port	Limba	Fire
I. Țigani așezați: (de „vatră”)	Ferari ; (lăcătuși) ; lăutari ; salahori ; vânzători de flori ; văcsuitori de ghete ; spoitorese etc.	Dintre țigani, categoria ce s'a amestecat mai mult cu alte populații.	Numirea lor e determinată de „ocupație”.	Casa sărăcăcioasă. Au portul locuitorilor în mijlocul cărora trăesc. La țară pe al țăranilor. la oraș pe al orașenilor.	Sunt pe punctul de a-și pierde limba.	Lipsă de caracter. Inclinație la lene și furt. Lipsă de continuitate în acțiune. Adaptare superficială la mediul evoluat în care trăesc. Tip psihologic „ aparent evoluat ”.
II. Rudarii :	În Ardeal cunoscuți sub numele de „Băeși” ; în Moldova „Lingurari” ; „Blidari” în Serbia „Karavliaski”.	Își păstrează trăsăturile caracteristice rasei Țiganilor într-o nuanță specifică.	Lucrul în lemn de unde și „lingurari” — „blidari”.	Bordelul. Au portul țăranilor în mijlocul cărora trăesc.	Exclusiv limba română.*)	„Popor blând și onest”. Cereșesc dar nu fură. Harnici. Viitori cetățeni pe cari s'ar putea conta dacă ar fi organizați și supravegheați de aproape. Tip psihologic „ natural ”.
III. Țiganii nomazi :	Lăeși, Netofi, „Gurbeși” ; Ciurari ; Costorari ; Clopotari ; Ursari, etc.	Categorie ce și-a păstrat la maximum însușirile caracteristice rasei: fizice și morale.	Numirea lor e la fel determinată de „ocupație”.	Cortul. Parte din ei au trecut dela cort la locuință stabilă, păstrându-și ocupația și celelalte însușiri caracteristice rasei. Au portul lor specific, făcut din strae cumparate dela târg.	Își păstrează limba.	Inclinația spre furt, combinații necinstite de târg, preziceri false. Tip psihologic „ speculativ ”.

*) Au comun cu ceilalți țigani, în afară de sentimentul religios—absent—exceptând la zile mari ; **jurământul**, care-i apropie nu atât de Țiganii de vatră, cari au pierdut obiceiul de a-și căuta dreptatea prin așa numitul „jurământ”, cât față de cei de cort, care-l mai practică. Apoi au comun cu Țiganii în genere fumatul. Femeile la ei, fumează ca ale celorlalți Țigani. M. Block întâlnind Rudari purtând greutatea mari în spate își aduce aminte că acest atribut nu e propriu firii țigănești... care, are oroare de portul în spate al greutateilor mari și atunci nu ne rămâne decât să constatăm o altă deosebire între ei și toți ceilalți Țigani.

Suntem și rămânem pentru eliminarea parțială a Rudarilor, ori pe unde s'ar găsi ei, din comunitatea noastră etnică, iar restul integrați potrivit unui plan de ridicare din starea de natură în care se găsesc spre o viață către care sunt înclinați dela natură.

O spun singuri că ei fac armată, plătesc dări, dar n'au luat parte la nici una din binefacerile social-politice de care s'a învrednicit populația noastră rurală. N'au fost împrăștiți decât în parte. Stau în plin secol al XX-lea pe pământ boeresc, plătind chiria anuală; deci, cei mai mulți n'au nici vatră proprie, cum de mult au frații lor ce se numesc „vătrași“. Pădurea o plătesc. De aici scot lemnul bun de lucru. Dar viitorul trebuie să le asigure sau o formă de viață cu mult mai bine organizată în breasla și în meșteșugul lor, sau să treacă metodic și supravegheat, dela viața de viermi ai lemnului cum își zic, la viața de agricultori și viitori cetățeni cu rost pe care se poate conta sub orice raport.

Urmează schema împărțirii Țiganilor, în trei categorii fundamentale avându-se în vedere criteriul organic, de care până în prezent nu s'a ținut seama îndeajuns.

6. Dar Rudarii rămân o problemă deschisă, chiar dacă am reușit să-i detașăm de ceilalți Țigani. Ei constituie o problemă în sine: orice călător, orice om de știință, având simțul responsabilităților de cunoaștere etnică, a râvnit ca să nu lăsăm în părăsire acest subiect. „*Ce îndemn pentru un filolog sau folklorist, scria Ilie Gherghel nu de mult, de a studia această interesantă populațiune de Caravlahi*”⁶³⁾.

Tot *Ilie Gherghel* a spus răspicat, trecând peste sentimentul de mândrie națională: „cu toată dorința mea de a întâlni în ei Români curați și nu numai o populațiune ce vorbește limba românească, să mărturisim că acești Caravlahi, au mai mult înfățișare de Țigani corciți decât de Români”⁶⁴⁾. Un călător fermecat numai de frumusețea naturii cum a fost el, n'a rămas neispitit de a trage concluzia dreaptă, în urma altora ca *Isidor Ieșan*⁶⁵⁾, *T. Filipescu*⁶⁶⁾, *N. Ploșor*⁶⁷⁾ și alții care erau, mai mult decât înclinați, să vadă în Rudari, Români curați.

63) *Dr. Ilie Gherghel*. Prin câmpii și plaiuri străbune. Ed. II-a Buc. 1930 p. 14. Caravlahii sunt Rudari de ai noștri trecuți în Serbia.

64) *Ibid.* pag. 52.

65) *Isidor Ieșan*, op. cit.

66) *T. Filipescu*, op. cit.

67) *C. S. N.-Ploșor*, op. cit.

Umblându-se după Români, au dat peste un neam de Români, care semănau mai mult cu Țiganii : „Caravlahi“, Vlahi negri, Români negri...

Ei au fost astfel pentru întâia oară descoperiți în Serbia.

Desamăgirea însă, a venit ceva mai târziu. Deocamdată plutim în mister și avem în față o „enigmă“. Ne aducem aminte (pentru cine a cetit capitolul „categoriile de Țigani“), că în Serbia se află mai multe soiuri de Țigani.

1) Unii sedentari, „Țigani albi“ ; își zic „Țigani turcești“, iar Turcii le zic „Firani“ cu sens de „faraoni“. Vorbesc sârbește și țigănește.

2) Alții sunt corturari. Se numesc „Gorbeti“ sau „Cergași“. Ambele categorii sunt mahomedane, spre deosebire de a treia ramură

3) creștină : „karavlaski cigani“. Se mai numesc și „korigari“, după localitatea Corița.

Lui Filipescu i se părea inexplicabil : „dacă Caravlahii, spune el, care au venit din Țara Românească, ar fi fost de origine Țigani, ar fi primit de bună seamă legea mahomedană, căci atunci s'ar fi bucurat de o stare mai bună. Ei n'ar fi trebuit să se așeze, în păduri, prin regiuni muntoase, să curățe pământul de rădăcini, ca să poată face o colibă și mai mare de pământ, ci ar fi putut să se așeze pe lângă târguri, de unde ar fi putut ușor trăi din milă și din furțișag. Pentru ce au ales Caravlahii meseria aceasta grea ? Să lucreze în pădure obiecte de lemn, când puteau trăi și cu alăuta ⁶⁸⁾ ?

Subsista o incertitudine și trebuia justificată. Pentru Filipescu „un mare păcat“ s'ar comite dacă Rudarii-Caravlahi ar fi luați drept Țigani : „dacă am compara pe Caravlahi cu Țiganii, apoi am face un mare păcat, căci Caravlahii nu știu altă limbă decât limba românească“ ⁶⁹⁾.

Pentru el nu era un inconvenient dacă acești Caravlahi aveau culoarea pielii neagră. „Culoarea pielii nu e unicul semn prin care s'ar putea deduce originea unei populațiuni ⁷⁰⁾“. O să vedem că obstacolele par inevitabile și până la sfârșit, deși nu se abate dela explicația dată, rămâne la o origine ciudată a Rudarilor — cara-

68) T. Filipescu, op. cit. p. 239.

69) Ibid. p. 243.

70) Ibid. p. 239.

vlahi. Obiceiul la Caravlahi, de a se plăti bani pentru fete, la căsătorie era, deasemenea, alături de culoarea pielii, un obstacol de netrecut, — dar și aici găsim o explicație. Următoarea teorie își face loc în mintea lui Filipescu, spre a se strecura printre neajunsuri : „probabil, spune el, că bărbații români, în mică parte și Țigani, din Țara Românească (Valahia), au emigrat singuri adică fără femeile lor și că aceștia, în urma acestui fapt, s’au căsătorit de nevoie, cu Țigănci românești din Banat și din Ardeal. De aci, din această încrucișare, s’ar fi născut Caravlahii“ ⁷¹⁾. Prin urmare, am avea la început un strat mai vechi de Rudari, populație bărbătească provenită prin emigrare din România. Filipescu ca să ajungă mai cu succes la scop, mai admite și un... mic număr de Țigani, ce ar fi emigrat în același timp și din aceleași părți — odată cu Românii — cari ar fi astfel „vechii Rudari“.

Aceștia, ca de altfel și cei ce au venit mai târziu, treptat, treptat, în cursul emigrațiunii și-au luat soții de Țigani, din Ardeal și Banat.

S’ar putea obiecta că Rudarii aceștia cari erau Români, puteau — de drept — să-și ia femei dintre Românce ; n’au luat fiindcă Românii nu obișnuiesc să-și dea fetele după ..., „vântură-țară”. Au fost deci nevoiți să-și *cumpere* fetele : de aici și explicația că ei obișnuiesc de-și cumpără fetele la căsătorie... Se trecea cu vederea peste lucruri imposibil de ignorat ca acestea... foarte cu greu se cunoaște o emigrație exclusiv din bărbați ⁷²⁾. Ceva și mai imposibil e că Rudarii — fiind Români — să recurgă la Țigănci în căsătorie. Dar trebuia neapărat confectionată o teorie explicativă, pentru lămurirea acestui neam de oameni, ce stau la egală distanță între Români și Țigani. Mulțumită acestei teorii, Rudarii-caravlahi sunt descendenții Românilor „și în parte ai Țiganilor“ emigrați din Țara Românească și nevoiți a se încrucișa cu Țigăncile din Ardeal și Banat. Teoria e artificială și astăzi inacceptabilă. Inconveniente continuau să fie înlăturate prin pseudo-explicații, ca următoarea de exemplu, care derivă din aceeași sursă de informații : pe câtă vreme bărbații i s’au părut „foarte inteligenți“, cu o înfățișare care arată că sunt de neam românesc, femeile, din contră, mai cu seamă babele i s’au părut ca

71) Ibid. p. 240.

72) Grupul Rudarilor are o coșune așa de strânsă, încât nici între Rudari nu s’ar fi putut despărți bărbații de femei.

„Țigăncile de corturi“⁷³⁾. Cauza am văzut că s'a produs de mai înainte : „femeile au moștenit mai mult trăsăturile mamelor și bunicelor, care erau Țigănci“, pe când bărbații din contra, moștesc calități proprii firii Românilor.

S'au înlăturat astfel pe rând, toate piedicile : culoarea pielii, cumpărarea miresii, desfacerea grupului emigrat, format numai din bărbați ; căsătoria lor cu Țigănci din Banat și Ardeal, cași deosebirea dintre Rudarii-caravlahi și femeile lor, în privința înfățișării fizice.

Rudarii având — pe de o parte — caractere fizice necontestat țigănești, iar pe de altă parte, unele însușiri ce-i depărtau de aceștia, era natural ca originea lor să preocupe și să dea naștere la fel de fel de teorii.

Ele nu se îndepărtează în fond prea mult de încercarea lui *T. Filipescu*. *C. S. Nicolaescu-Plopșor*, întâlnind pe Rudari în Oltenia, a rămas la fel de preocupat în lămurirea problemei asupra originii lor.

Se pare că Plopșor, în această privință, calcă pe urmele lui Filipescu, care încă din 1906 spunea că Rudarii-caravlahi sunt descendenți ai Românilor și în parte ai Țiganilor, care au emigrat din Țara Românească : „Tipul țigănesc nu-l întâlnești la ei decât arareori, adaugă Plopșor și atunci e vorba de o încrucișare. Felul de trai asemănător, al unora și al altora, a avut această urmare și nu poate rămâne nici o îndoială că sunt încrucișați cu Țiganii, *dar că în fond sunt Români*“⁷⁴⁾. Rudarii răspund, dacă sunt întrebați, cam în acelaș fel : că nu sunt Țigani. Am văzut cum și cei din Serbia răspundeau la fel. În plus, se constată un fapt nou : se cred descendenți din Daci⁷⁵⁾, spunând că sunt „Români vechi“.

Acelaș lucru l-am constatat și eu la Rudarii din Muscel. În Muscel se cred coborâtori dintr'un strămoș „Dacia“⁷⁶⁾. E curios de subliniat că Vaillant, vorbind despre originea Țiganilor, spune între altele : „à en croire ceux-ci, ils sont Kalmouks venus de la Dsongarie : à en croire ceux-là, ils sont Scythes et probablement le reste des Daces vaincus par Trajan“⁷⁷⁾. E adevărat că supozi-

73) *T. Filipescu*, op. cit. p. 241.

74) *C. S. Nicolaescu-Plopșor*, op. cit. p. 5—6.

75) *Ibid.* p. —6.

76) *I. Chelcu*, op. cit. p. 87.

77) *Vaillant*, op. cit. p. 5.

ția de mai sus privește originea Țiganilor în genere. Ea însă nu e mai puțin bizară, mai ales dacă ne gândim la Rudari, care se văd a fi o populațiune cu caracter arhaic ; poate din cele mai arhaice dintre câte avem în părțile noastre.

Indrăsnisem să arăt ocazional, că eu îmi explic credința descendenței Rudarilor din Daci, ca pe o deslegare cărturărească, devenită cu timpul, bun rudăresc. Dar Rudarii sunt prin excelență neștiutori de carte, așa încât și această întâmpinare a mea, se lovește de anumite dificultăți.

Și încheind, arătăm că pentru noi, originea Rudarilor formează o enigmă astăzi. Nu e deloc ușor ; așa încât, exceptându-se limba care e cea românească, avem în față un neam de oameni aparținând astăzi sie-și, adică deplin format, care își are o origine necunoscută. Limba vorbită a făcut pe etnograful ungar Kovács Aladár, care i-a întâlnit în Ungaria, districtul Tolna, să-i considere drept un trib vechi de Români, răslețit din tulpina de baștină a poporului nostru. Aici, ei bucurându-se la fel, de aceeași fire ; Rudari în carne și oase. Sunt de religie greco-catolică ; au inclinații blânde, nu se întâmplă furturi, ucideri între ei. Autoritățile n'au niciodată nimic cu ei. În meseria lor, care este aceeași pretutindeni, sunt foarte abili. În bordeele lor, oricine poate intra oricând și sunt curate, spune Kovács Aladár.

Imbrăcămintea lor abia se aseamănă cu a fraților lor din Țara Românească. — adică cu a Românilor ⁷⁸⁾. Concluzia, după Kovács Aladár... : Rudarii sunt Români.

Ei sunt frații celor din Țara Românească, a căror limbă o vorbesc, deși sunt covătari. Astăzi, din cauza desprinderii lor din trunchiul poporului român, duc viață de trib și deși au trăit mai mult prin păduri, *au avut totuși legături cu păstorii unguri, secole de-a rândul, precum și cu ungurimea de prin comune și de pe domeniile — așa încât se dă chiar o contopire a lor cu Ungurii*. Disparația aceasta este prilejuită și de firea lor susceptibilă de a fi apropiată și absorbită etnicește, dar mai e și din cauză că ei fiind puțini, zilele lor sunt numărate ca „neam“, aflat acolo între Unguri. Acelaș destin îl au și pe pământul lor de baștină : România. Zilele lor sunt numărate întrucât, cu timpul, vor pieri ca Rudari propriu ziși, și odată cu ei, o subvarietate a speței umane.

78) Kovács Aladár, op. cit. p. 226.

Pentru a încheia cu privire la originea lor obscură, ar trebui să aducem în discuție părerea lui *Martin Block*, care, mulțumită faptului că are o vedere de ansamblu asupra Țiganilor în genere, ca unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai lor, poate mai cu ușurință să-și dea seama de originea Rudarilor. Cu el ne adâncim și mai mult timp, întrucât, după *Martin Block*, Rudarii sunt mai mult o urmă a unei populații vechi și ea, și amestecată cu robi ai statului și ai mănăstirilor : „Diese Waldbewohner, die immer den Flüssen entlang, wo es Waldungen gibt, auch in die Ebene wandern, sind ein solches Volkselement, ein Volkssplitter einer anderen Bevölkerung, vielleicht einer Urbevölkerung, die sich in Rumänien mit entlaufenen Staats- und Klostersklaven vermischt hat. Wald ist die Lebensbedingung dieser so gut wie sesshaften, nur nach völliger Ausbeutung des ihnen zugewiesenen Waldstreifens weiterziehenden Rudari“⁷⁹⁾.

După Block, substratul nu se cunoaște ; el nu spune că sunt Români ; nici Țigani, decât prin faptul că îi tratează ca atare, printre celelalte neamuri de Țigani. Care va fi fost proveniența sclavilor din jurul mănăstirilor și a acelor robi ai statului, în cazul că vechiul element, din care sunt rezultați Rudarii, s'a amestecat cu ei și a dat populațiunea așa cum o vedem astăzi ? E greu să se precizeze. Se poate că română, tătară sau streină. Se poate admite orice încheiere, atâta vreme cât limitele concluziilor logice permit. Dar, prin aceasta, origina Rudarilor a rămas tot nelămurită. De ce se numesc „rudari“ prin Muntenia și „băeși“ prin Ardeal, când ei nu lucrează la scosul metalelor din ocne sau râuri ? Au scos vreodată și acuma nu mai practică aceeași ocupație ? Au fost spălători de aur, o ramură a lor și dela ei a trecut termenul în Ardeal și Muntenia și la ceilalți ?⁸⁰⁾. Fiindcă în Moldova ei sunt „lingurari“. Sunt tot atâtea întrebări al căror răspuns întârzie să vină. Probabil că subiectul va mai preocupa și altă lume, mai ales în latura spinoasă a originii lor.

Impresia imediată stăruie : „Pe Caravlahi îi cunoști imediat după culoarea feții, care e mult mai întunecată decât a Sârbilor“⁸¹⁾. Acelaș lucru se poate spune și despre Rudarii dela noi. Să folosim orice observație, fiindcă, dacă nu ne dă o explicație justă, cel pu-

79) *Martin Block*, op. cit. p. 110.

80) *Block* crede că au trăit la un loc cu Avarii.

81) *T. Filipescu*, op. cit. p. 241.

țin ne dă o imagine a problemei ce ne preocupă⁸²⁾. Rudarii Caravlahi, dacă nu sunt Români ca înfățișare, după unii autori, seamănă în schimb, mai mult cu lăutarii de pela orașe, decât cu Țigani de lae, cu toate că, pe alocurea, ca la Loznica, la frontiera Bosniei, T. Filipescu a întâlnit trei țigănci leite, după chip și asemănare, vorbind românește, limbă ce o consideră ca a lor⁸³⁾.

Iată un aspect al prefacerilor etnice care au frământat acest colț de pământ ; prefaceri în sens etnografic, din care rezultă că populațiunea română și-a impus cuvântul său, care continuă să dăinuiască și dincolo de granițele cunoscute ale poporului român. Este în acelaș timp cazul să subliniem că Rudarii astfel cum sunt cunoscuți, sunt simpatici; că nu au compromis, mai ales din punctul de vedere al caracterului, numele ce-l poartă. Și că ei au constituit elementul de expansiune etnică, pentru noi, defrișând și supunând sub ascultare locuri încă nelocuite sau puțin locuite, precum ușor se poate înțelege.

Nu știu cum se face, dar chestiunea intră tot la problema pusă aici : pe câtă vreme Țigani propriu ziși au o arie de răspândire cu mult mai mare, trecând până și în America de Nord, Rudarii au un cerc de radiație cu mult mai restrâns : cercul Sud-est european și Ungaria, ceiace denotă că în explicație trebuie să intervină vreun factor local — și în ceeace privește *originea* lor.

7. Dar pentru aceasta, va trebui să luăm în considerație și *distribuția geografică* a lor.

Să le luăm pe rând : Țigani de sat, observând mai atent harta (Nr. 6) nu se poate spune că ezită a se așeza într'un loc sau altul. Bucuros, se răspândesc, indiferent de loc și neam, cam pe dearândul. De exemplu, în Țara Oltului, ei se găsesc în apropierea Sașilor, la șes, ca și poala muntelui, în comunele cu populație numeroasă, ca și în cele cu populație mai redusă. Ei sunt presărați pretutindeni. Cel mult s'ar putea spune că centrele aglomerate atrag mai mulți Țigani, decât regiunile rar populate. Dar caracterul principal al lor e fixarea, indiferent de loc și neam (vorbesc de țara noastră). Așa se face că, din 62 de sate, câte are Țara Oltului, în 53 avem Țigani, și dintre acestea, cele cu Țigani de

82) M. Block, arătând în lucrarea sa că Țiganilor le repugnă transportul în spate al greutăților, spune că numai Rudarii fac excepție, adăogând : „die ja auch in anderer Hinsicht kein Ziegeunergerpräge haben”... (op. c. p. 91).

83) Ibid. p. 241.

sat, sunt cele mai numeroase. Centrele mai mari, au proporțional cu densitatea și un număr mai mare de Țigani, ceea ce pare destul de logic.

Dacă, acum am avea în vedere numai elementul rudăresc,⁸⁴⁾ situația s'ar schimba complet, fiindcă cea mai mare parte din satele noastre ar rămâne fără Țigani, exceptându-se cele de pe lângă pădure. Ai fi ispitit să crezi că Rudarii se fixează mai mult de pădure decât de satele românești. Așa încât acest lucru ajută foarte mult ca Rudarii să fie în mare parte necunoscuți lumii noastre culte. Trăind mai mult prin păduri, vieța lor e, poate, tot așa de bine cunoscută ca și a oricăror populații așa zise „primitive”.

Elementul *pădure* determină felul de așezare al Rudarilor, și acest lucru dă o particularitate deosebită acestui neam de oameni. Particularitatea respectivă n'o au nici Țiganii de sat, nici cei de cort chiar. Cei de sat n'au cu toții o singură *ocupație*, cum au Rudarii, ca astfel să rezulte de aici o trăsătură unitară afirmată de întreaga grupare. În afară de faptul că trăesc la un loc, ei au diferite ocupații. Rudarii, pe unde se pot lăuda cu norocul acesta, au *cu toții*, dela mic la mare, meseria lor. Ei lucrează lemnul verde și prin acesta sunt legați indisolubil de pădure, cum ar fi legate viețuitoarele de aer sau peștii de apă.

Urmează de aici, că Țiganii de sat locuiesc periferic satele și orașele noastre. Dar Rudarii au o situație și mai izolată. Locuințele lor sunt departe de sat, afundate pe văi, lângă păduri. Harta distribuției lor geografice în Muscel, o dovedește, ca și felul distribuției lor în Țara Oltului. Imaginea locuirii celor din Țara Oltului, așa cum se desprinde ea de pe hartă, nu e chiar așa de adecuată realității: tocmai din această cauză, Rudarii au fost legați prea mult de satul de care depind *administrativ*, deși locuințele lor sunt cu mult mai departe de sat. În unele locuri, până la 5—6 km. de sat; așa că nu mai poate fi vorba de o simplă situație periferică a lor, proprie mai degrabă celorlalți Țigani (de sat) ci de o situație cu totul specifică. Astfel că ar fi trebuit să reproducem extensiunea lor în raport cu pădurea și cu restul satelor dintr'o regiune dată, sau din toată țara (dacă am fi avut situația) ca să ne putem orienta. În orice caz, tendința de

⁸⁴⁾ Cei de cort fiind în număr mic și nefixați încă, ar putea intra mai puțin în discuție din acest punct de vedere.

a fi și ei cât de cât mai în apropiere de sat și aceia de a avea lemnul la îndemână, se oprește de multe ori la un compromis : când atracția e mai mare către pădure, când către sat. Atunci când învinge tendința primă, avem Rudari mai curați din punct de vedere etnic. Nu sunt așa de influențați, și invers ; dacă învinge tendința a doua, avem Rudari „românizați”, cum se mai zice. Se poate spune că de cele mai multe ori, învinge legătura ce sunt nevoiți s'o păstreze cu un mediu cât mai păduros — așa încât, dacă privim de sus, dispoziția locuințelor lor urmează constant regimul păduros.

Cartograma Nr. 1 asupra Rudarilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș prin anii 1893, confirmă cele spuse de noi. Poalele munților, în Transilvania de miazăzi, județele Făgăraș, Sibiu, Hunedoara au cei mai mulți Rudari. Munții Apuseni pe de altă parte, închid Câmpia Transilvaniei săracă în lemn ca un fel de loc fără Rudari sau cu foarte puțini. Pusta Maghiară este un alt exemplu asupra felului lor de a se revărsa în spațiul ca locuire. Brațul format de Năsăud, Someș, Sălaj, Bihor, s'ar putea uni cu Torontalul, dar la Arad pânza lor se subție, astfel că în raport cu celelalte regiuni, par a fi foarte puțini. Cursul văilor, al râurilor mari, atrage populație de Rudari, atât în restul Ungariei de atunci, cât și prin Serbia. Drava, Sava, Drina, sunt la fel, o dovadă. Toate acestea se integrează în ultima analiză, într'o organicitate proprie. Atât legătura cu pădurea cât și spațiul de maximă răspândire al lor în Sud-Est, ridică pentru noi o problemă nouă, aceia a „ariei” de maximă răspândire în spațiu.

8. Unii ar recurge astfel la *aria* de răspândire a Rudarilor spre a le afla originea. Și într'adevăr, e nu e fără folos, luând ca punct de plecare „aria” maximă a răspândirii lor, spre a afla centrul. Căci într'adevăr : Țiganii în genere, față de Rudarii propriu-zisi, au o arie de răspândire extraordinar de mare în raport cu aceștia. Popor fără patrie, Țiganii fac concurență Evreilor pe această temă. Nu numai ca mobilitate — dar și ca soartă, sunt la fel cu Evreii.. Popoare fără patrie sunt amândouă. Amândouă sunt blestemate la rătăcire. Amândouă se întrec în a absorbi cât mai mult spațiu ; dar pe câtă vreme, Evreii trăesc toți acest simțământ, Țiganii, numai parte dintre ei. Cu excepția

celor sedentari, („vătrași”) și a Rudarilor (despre care va fi vorba) — Țiganii au alege nestăpâniți, spațiul nemărginit.

Dacă astfel stau lucrurile, atunci pe bună dreptate ne putem întreba : cărui fapt se datorește că, spre deosebire de Țiganii propriu-ziși, Rudarii au o arie de răspândire limitată ? Și dacă nu cumva am putea scoate de aici vre-o încheiere cu privire la *originea* lor, care actualmente e pentru noi o problemă nelămurită.

S'ar putea spune că ceea ce face ca Țiganii să rățăcească, cu alte cuvinte să aibă o arie de răspândire așa de mare, se datorește faptului că nu-i leagă nimic de un loc. Meșteșugul lor, materialul de lucru în special, se găsește oriunde apucă. Nu sunt legați prin nimic de un anumit peisagiu. Dimpotrivă, au înăscut, zice-se, în ei, acel „Wandertrieb“ care le e irezistibil. Țiganii *așezați*, sunt legați *acum*, de un loc al lor, în urma unor legiuiri care li-au fost favorabile, dar altfel, ar fi trebuit și ei să-și schimbe locul și să rățăcească. Dar Rudarii ? Rudarii, în marea lor majoritate n'au fost înproprietăriți. Au fost de față la această mare reformă socială, Țiganii mănăstirești și boerești („vătrașii“), de care au profitat ; Rudarii însă, nu au așezările lor, în cazuri multiple, aproape de curțile boerești sau de inima satului, ci sunt afundați pe o vale oarecare, uitați de lume, de Dumnezeu, și legați numai de susurul apei, de bătaia și foșnetul frunzișului pădurii și îndeosebi de lemnul ce crește pe coaste în tăcere.

Nu s'ar găsi lemn și în altă parte, spre a se putea strămuta ? S'ar putea spune că da — și cu toate acestea, ei nu se mișcă decât dela o vale la alta a aceluiași ținut. Nu. La acest punct s'ar putea răspunde că, dacă ar avea sădit în inima lor dorul pribegiei, ei s'ar putea muta cu ușurință, dar nu-l au și nu se mută, rezultând de aci, că, spre deosebire de alți Țigani, Rudarii nu au simțământul plecării din loc în loc, comun Țiganilor lipsiți de o vatră de loc. Fiindcă o mulțime dintre ei sunt în starea aceasta. Și atunci, deosebirea de structură organică odată subliniată, nu ne putem pronunța decât pentru însemătatea Rudarilor ca atare.

„Transhumanța lemnului“, așa s'ar putea numi relativa mobilitate în spațiu a elementului rudăresc. Pe baza acestui lucru, avem în Sud-Vestul țării, o expansiune a lor. Cu aceștia am văzut că se ocupă mai mulți scriitori. Unul dintre ei, și cel mai vechiu, e Isidor Ieșan. Altul e *T. Filipescu*. Dintre ei, puțini și printre cei

din urmă e și *Dr. I. Gherghel*, care a spus interesante cuvinte referitoare la pasiunea cu care s'ar putea urmări pe teren problema elementului rudăresc ⁸⁵⁾. Urmează autorul ungur, care descoperă pe Rudari în Ungaria, anume, în districtul Tolna. El se numește Kovacs Aladar. Deci la Sud-Vest și Vest suntem acoperiți deabinelea de către Serbia cu Slavonia și Bosnia. În Ungaria, cu ținuturile limitrofe. Dacă luăm pe cei ce fac coveți (copăi)—așa după cum îi ia numărătoarea Țiganilor din 1893 în Ungaria, 40% din totalul lor se găsesc pe malul drept al Dunării. Ni se spune că, dincolo, pe malul drept al Dunării, s'ar afla lemnul cel mai corespunzător pentru albii, și chiar și piața de desfacere ; județele Baranya (cu 489); Somogy (cu 399 suflete) sunt o dovadă. Urmează Ardealul cu 25% pe țară, din totalul celor ce fac coveți. Mai mult de jumătate dintre lingurari cade asupra Ardealului — e adevărat — dar restul sunt răspândiți pe teritoriul unguresc. Dintre cei ce fac cofe, 62% cad în Ardeal, dar și peste ambele maluri ale Tisei sunt în „număr mare“ ⁸⁶⁾.

În rezumat, Rudarii țin pas cu regiunile bogate în lemn : poalele munților Carpați și Apuseni, cu văile largi unde cresc plute bune pentru copăi. Atât câmpia Transilvaniei cât și pusta maghiară e presărată cu un număr sporadic de populație rudărească. Cartograma Nr. 1 o dovedește îndeșul : în special județele Făgăraș, Sibiu, Hunedoara (din Transilvania), Baranya și Somogy din Ungaria, întrec în număr orice județ din restul teritoriului. O numărătoare, sau ori ce alt izvor din care am putea scoate exact numărul Rudarilor în restul Europei sud-estice, lipsește.

În Bulgaria se găsesc „imediat la poalele nordice ale Balcanilor“. Locuiesc, cum se spune, în „mahale“ (mahalale). Ei se numesc și aici, Rudari, iar Românii le spun „fusari“ ; Bulgarii îi numesc „cătunari“. Sunt de religie creștină. „Este o insultă pentru ei să-i numești țigani“. Cu toate acestea, Românii din dreapta Dunării îi consideră inferiori și nu le dă să bea apă din urcior sau cană, ci din strachină sau alt vas. Ei vorbesc românește, având expresii ca : „d'aia ; da dă unde, dă fag“ ⁸⁷⁾.

85) „Ce îndemn pentru un filolog sau folklorist de a studia această interesantă populațiune de Caravlahi“ — de drept, Rudari — caravlahi.

86) *A magyarországbán 1893 Január 31-én végrehajtott Cigányösszeírás eredményei.* Budapest. 1895. p. 53.

87) *Gh. Rațiu* : Ceva despre Rudarii români din Bulgaria. în *Timocul* VII Nr. 3—6, p. 9—10.

În Bucovina și Basarabia, sunt presărați într'o densitate relativă, în comparație cu Oltenia, Muntenia, Ardeal, Bosnia și Herțegovina.

Pentru cei din țară, puțini au scris. Între alții, *C. S. Nicolaescu-Ploșor*, privitor la cei din Oltenia. *Ion Chelcea* s'a ocupat cu cei din Muscel și cu cei din Țara Oltului.

Am putea cita și pe *Martin Block*, care a circumscris aria de răspândire a Rudarilor la spațiul Sud-est european și Ungaria.

În afară de acest cerc de răspândire geografică, spune el, rar de mai întâlnim Rudari. Dar *Block* se oprește aci (de unde vrem noi să mergem mai departe).

„Mai departe“ s'ar putea spune că nu se poate merge altfel, decât *construi*, deși un document de preț ne stă înainte, cum e „aria“. Și din acest punct de vedere, am arătat că Rudarii se deosebesc de ceilalți Țigani, nu numai ca limbă, nu numai ca fire, ci și ca moravuri. Aceste mai din urmă caractere (de preț), deosebitoare față de Țigani, însă, le-au scos în evidență și alții. Le-am scos și eu. Nu vorbisem însă de „aria“ de răspândire a Rudarilor ca o justificare a provenienții lor istorice și etnografice.

Să continuăm examinarea : pe lângă că ei nu vorbesc țigănește, pe lângă că nu fură, nu mint. Unul dintre etnografi i-a caracterizat drept popor „blând și onest“. Și că sunt harnici în meseria lor (cum sunt de altfel și ceilalți Țigani, când e vorba de fer). Dar pe câtă vreme Țiganul țigan are nostalgia dusului și venitului, a rătăcirilor neconținute, Rudarul e sedentar fără să vrea, dela natură, fără ca să-l fi făcut sedentar vreo lege omenească, vreo reformă socială, umanitaristă. Disprețul pe care-l are Țiganul față de Rudar ar fi încă un motiv. Între unii și alții, deosebirea e ca dela o „nație“ la altă „nație“ Între ei nu se căsătoresc ; între ei nu se face nici cea mai mică legătură care are trăda că sunt Țigani. De acest lucru, se feresc cu toată tăria. Dar în calea unei ruperi definitive a lor de Țigani, se ivește acum o mare dificultate. Antropologic, somatic, Rudarul are caractere țigănești și cu aceasta, toată rezolvarea problemei ajunge la un punct mort. E un lucru peste care nu se poate trece. Și atunci, pe câtă vreme toate motivele de până aci ne îndemneau spre o origine nețigănească a lor, inclusiv „aria“ de răspândire, care îi arăta ca avându-și centrul în mijlocul poporului român — odată cu obstacolul ivit, originea lor trece în-

tr'un domeniu mai puțin accesibil și pentru care avem puține cuvinte de adăogat.

Au existat pe vremuri în cuprinsul Daciei populații de *culoare* fără ca Istoria și Etnografia să le fi cunoscut? Să le fie oare Rudarii moștenitori? Să ne înțelegem bine: dela această supoziție sunt excluși Țiganii, care se știe că au venit mai recent (secolul al XIII-lea—XIV-lea); sau să fie vorba de un amestec ulterior, adică mai recent (secolele XIII—XIV), între o parte dintre Țigani și Români? Dar atunci care au fost condițiile? Fiindcă au trebuit să fie împrejurări excepționale pentru așa ceva. La o astfel de explicațiune am văzut că s'au oprit mai mulți autori. Autori ca *T. Filipescu* (deși într'o nuanță ceva mai puțin temeinică). *C. S. Nicolaescu-Ploșor* — chiar și subsemnatul mă oprisem la o soluție de amestec pentru a-mi explica originea Rudarilor. Acum sunt înclinat să rămân însă pe lângă presupunerea de față, pentru că nu-mi explic procesul de amestec între Români și Țigani decât în urma unor împrejurări excepționale, pe care nu mi le pot imagina pentru moment. În cazul acesta ar mai fi rămas ci izolați?

Pe vremuri, *Bataillard* a presupus că Țiganii ar fi... antemergerorii epocii bronzului în părțile noastre și mai târziu ai tehnicii lucrului în fier și că, deci, vechimea lor în aceste părți ar data de peste 3.000 ani.

Uneltele de utilitate casnică ce le fabrică Rudarii, ca tehnică, par a fi și ele destul de vechi. Vechi de 2.500—3.000 ani. Ne aduc aminte de epoca... lemnului. De unde au scos unii atunci că Rudarii sunt Țigani? Așa ești ispitit să te întrebi. Cercetându-i, întrebându-te continuu despre originea lor obscură.

Nu avem, e drept, cercetări sanguine printre ei, dar rezultatele lor nu ar împrăștiia cu mult negura neștiinței. De unde știu ei, analfabeți sută în sută, că se trag din Daci? Alunul, salcia, plopul, fagul nu se găsesc numai în sud-estul Europei. Se găsesc și mai departe în Europa, chiar și în celelalte continente; și dacă pe acolo nu găsim Rudari de-ai noștri, apoi nu e din cauză că sunt Țigani ca toți Țiganii, ci dimpotrivă... Poate că se va face cândva o stratificare a popoarelor din Sud-estul Europei, cuprinzând și Ungaria (care e ocupată de Rudari prin expansiune și prin acea relativă „transhumanță a lemnului” de care am vorbit). Atunci, printre populațiile arhaice care mai trăesc, având o limbă a băștinașilor traco-daco-romani, e și populația Rudari-

lor, care reprezintă pentru noi acele exemplare unice, paleoistorice încă vii între noi. Mai vechi decât Țigani și decât Românii sunt Rudarii ?

Trădiția lor exprimată prin viu graiu, spune D-l *Ploșor*, e că se trag din Daci. Pe de altă parte, „întrebați dacă sunt Țigani, răspund că nu. Și ceea ce e mai curios, susțin că sunt *Români vechi*“... Aceeași părere dar ironic li se atribue și celorlalți Țigani (de sat).

De unde știu Rudarii din Muscel, să-mi spue mie că strămoșul lor din care se trag se numea „Dacea“ ? Să nu fie un indiciu al unei vechimi considerabile a lor și că vremurile dacice să le fi rămas ca un ecou ale acelor timpuri imemorale ? Ca despre o populație sfărâmată — grohotiști de poale, a unui organism intact altă dată ; așa și-i închipue un mare țiganolog pe Rudari...: „ein Volkssplitter einer anderen Bevölkerung“, dar nici decum Țigani curați (*M. Block*).

Despre ei nu s'a știut. Cine dintre reformatori—conducătorii de astăzi sau de mâine, dela noi, se va strădui să-i reabiliteze, atunci, dacă nu sunt Țigani ? Dacă nu sunt Țigani și sunt ceea ce am arătat că ar putea să fie, atunci am avea mai mult decât datoria să-i ridicăm. Mi-au spus-o. Ei s'au tânguît că sunt cei mai desconsiderați oameni de pe pământul românesc, fără să fie vinovați. De ce nu ne veniți în ajutor ? Spuneți la cei mai mari că și noi suntem pe lume, se tânguiesc ei... Că ne dăm copiii de fac armată, dar că pe noi nu ne-a împroprietărit nici odată, nimeni. Că suntem oameni harnici și liniștiți ; că noi nu suntem Țigani, că noi suntem mai aproape de Dvs. decât Țigani, că doar nu știm altă limbă...

Și „aria“ lor de răspândire te-ar îndemna să treci obstacolul care te ține pe loc, în calea unei deslegări... *nețigănești*.

SATELE CU RUDARI-CARAVLAHI DIN JUGOSLAVIA

(După I. Ieșan, T. Filipescu și Dr. I. Gherghel)

Nr. crt.	SATUL	Districtul	Numărul lor: Case, Suflete		OBSERVAȚIUNI
1	Banop'ia	—	—	—	Aflat la I. Gherghel „Lângă Drina”
2	Batkovič	Bjelina	62	465	Aflat la T. Filipescu și la Isidor Ieșan. Lângă Bjelina.
3	Bialovac	—	—	—	Aflat la I. Gherghel
4	Bielaricka	—	—	—	
5	Bjelina	Gradačac	—	—	Aflat la Isidor Ieșan
6	Bozučič	Cercul Dolnei Tuzlei	—	—	
7	Brđnić	—	—	—	Aflat la T. Filipescu. Nord estul Bosnei
8	Camenica	—	2	—	Aflat la I. Gherghel și T. Filipescu: „Kamenica”
9	Ciocleșina	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. La E. Petrovici „Ciocheșina”
10	Drenovac	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. Circa 12 km. de Sabac pe Drava
11	Drinacea	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. La îmbucătura Drinacei
12	Drinacea	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. Pe drumul de la Zvornik încoace
	Duvaniște	—	35	—	Aflat la I. Gherghel. Lângă Drina?
14	Cojcin	Vlasenicei	—	—	Aflat la Isidor Ieșan
15	Cojcina	Cercul Dolnei Tuzlei	—	—	
16	Gušač	—	—	—	Aflat la T. Filipescu. Așezat în pădurile din câmpiile de la Lonj
17	Idar	—	7	52	Aflat la T. Filipescu
18	Jarovlie	—	—	—	Aflat la T. Filipescu Lângă Vlasenica
19	Kuezina	Intre Serejevo și Szebrenica	—	—	Aflat la Filipescu
20	Kosovi	Prujavor	—	—	Aflat la Isidor Ieșan. Lângă Sava.
21	Kute	Stara Gradiska	—	—	Aflat la T. Filipescu
22	Kusonje-Ljeskovica	Zvornik	2	10	„ „ „ „
23	Kuczina	Vlasenica	3	22	Aflat la T. Filipescu
24	Lipolist	—	—	—	Aflat la T. Filipescu și I. Gherghel. Pe Sava în Sus
25	Loparc	Zvornic	2	—	Aflat la T. Filipescu
26	Lopari	Vlasenicei	—	—	Aflat la T. Filipescu. Lângă Zvornik la frontiera Serbiei
27	Maciva	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. Intre Sava și Drina

Nr. crt.	SATUL	Districtul	Numărul lor: Case, Suflete	OBSERVAȚIUNI
28	Mavča	Brčka	— —	Aflat la Isidor Ieșan
29	Mitrovița	—	— —	Aflat la I. Gherghel „Pe Sava în sus”.
30	Modran	Bjelina	30 220	Aflat la T. Filipescu. Isidor Ieșan
31	Nemila	Zenița	3 24	Aflat la T. Filipescu. Lângă calea ferată Serajevo Bona Brad.
32	Novoselo	—	— —	Aflat la I. Gherghel. Lângă Drina.
33	Obarska	Bielfina	— —	Aflat la T. Filipescu. Nord estul Bosniei
34	Obrenovac	—	„mulți”	Aflat la I. Gherghel.
35	Orahovica	—	— —	Aflat la I. Ieșan. Lângă orașul Zenica.
36	Osmanica	Gradačac	— —	Aflat la I. Ieșan. Aproape de apa Savei, între Brčk și Modran.
37	Ostruznje	Tesnaj	15 108	Aflat la I. Ieșan și T. Filipescu. Lângă șoseaua Tesanj-Prujavor.
38	Petcovița	—	„mulți”	Aflat la I. Gherghel.
39	Peteranaț	Koprovica (Slavonia)	— —	Aflat la T. Filipescu
40	Forebrica	Gradačac	— —	Aflat la I. Ieșan
41	Posavina	—	— —	Aflat la I. Ieșan și T. Filipescu. Bosnia. Sudul râului Sava.
42	Prača	Rogațița	4 —	Aflat la T. Filipescu.
43	Pribinč	Teasnj	3 —	Aflat la I. Ieșan.
44	Prova	—	— —	” ” I. Gherghel
45	Purkovič	Vlasenice	12 70	Aflat la I. Ieșan; T. Filipescu - Pe valea pârâului Spreca.*)
46	Ramnea	—	— —	Aflat la I. Gherghel
47	Rușevaț	—	„mulți”	” ” ” ” ”
48	Salaș	—	— —	” ” ” ” ” Pe Sava în sus.
49	Simic	Vlasenița	— —	Aflat la T. Filipescu.
50	Slatina	Banjaluka	10 70	Aflat la Filipescu; I. Ieșan în marginea satului lângă pădure.
51	Sitniej (Sitnjez)	—	60 460	Aflat la I. Gherghel.
52	Spionca	—	7 54	” ” T. Filipescu.
53	Stanari	Tesanj	3 —	Aflat la I. Ieșan și T. Filipescu.
54	Struzac	—	— —	Aflat la T. Filipescu. În pădurile din câmpiile de la Lonj.

*) Aparține parohiei Ortodoxe Lovința. Ține de comuna Goicin, ce cade lângă hotarul distr. Dolna și Vlasenița.

Nr. crt.	SATUL	Districtul	Numărul lor: Case, Suflete		OBSERVAȚIUNI
55	Stupari	Vlasenicea	—	—	Aflat la I. Ieșan
56	Szebrenica	Svornik	—	—	Aflat la I. Gherghel. Pe
57	Tabanovici	—	„mulți“		drumul dela Zvornik încoace.
58	Vlasenica	—	—	—	Aflat la I. Gherghel.
59	Visoka	—	—	—	Aflat la I. Ieșan. Lângă
					Serajevo,
60	Vozuța	Maglaj	4	32	Aflat la T. Filipescu. Pe
					stânga râului Krivaja.
61	Zabar	—	—	—	Aflat la T. Filipescu. Nord-
					estul Bosniei.
62	Zubovabrd	Grudč	—	—	Aflat la I. Ieșan.
63	Zastovița	—	—	—	Aflat la I. Gherghel. „Pe
					Sava în Sus“. *)

*) În cercul Poziega și Belovar și Krisevac — Slavonia sunt corițari, ce s'au așezat acolo pela sfârșitul secolului XVII-lea.

IV

CÂȚI ȚIGANI SUNT ÎN ROMÂNIA?

1. Țiganii din întreaga lume. 2. Țiganii din țările învecinate în comparație cu Țiganii dela noi. 3. Țiganii din Principatele Române și țările locuite de Români până la recensământul din 1930. 4. Distribuția lor pe regiuni naturale și istorice. 5. Țiganii în fața anchetelor speciale: procesul de camuflare al Țiganilor în Țara Oltului. 6. Câți Țigani sunt în România? 7. Distribuția Țiganilor din Țara Oltului pe categorii.

1—2. Pe întreg globul pământesc, *Martin Block* dă 5.000.000 Țigani dintre care $1\frac{1}{2}$ milioane în Europa. Dacă luăm această ultimă parte de lume, observăm că ei nu sunt împrăștiați deopotrivă pe suprafața ei. Intre Sud-estul, centrul și Nordul Europei există deosebiri. Popularea mai densă cu Țigani se restrânge în Sud-est, iar celelalte părți ale Europei sunt mai slab populate cu Țigani. Aceasta se explică în deosebi prin faptul că, trecând din Asia în Europa, Sud-estul continentului nostru a format prima etapă unde Țiganii au rămas și s'au așezat pentru mai multă vreme. Că, trecând din Asia mică în Europa, dăm de o poartă pe care o constituie Bulgaria și Grecia. Această poartă se deschide în Sud-est, unde îndeobște se știe că sunt localizați Țiganii.

Acum, dacă se compară cifra de 50.000 de Țigani. câți sunt dați în Bulgaria la 1890, cu cifra de 134.844 dela 1930, putem să conchidem dimpreună cu *Block*, că în Sud-estul Europei cifra lor se ridică dela $\frac{3}{4}$ până la 1.000.000 de Țigani ¹⁾.

Bulgarii, dând 2,5% față de întreaga lor populație, întrebarea care se pune, este: de ce n'ar fi acelaș procent, acelaș pentru toate țările din Sud-est? Intrebarea de mai sus și-o pune *Block* ²⁾. Acum, dacă chiar pentru toate țările din Sud-est nu va putea fi acceptat acelaș procent, din cauză că în unele el depășește acest procent iar în altele poate că e mai mic, totuși, judecând în medie, aceasta credem că trebuie să fie realitatea.

1) *Martin Block*. op. cit. p. 47.

2) *Ibid*, p. 47.

Raportând acest procent la țara noastră, el nu pare deloc prea exagerat, întrucât, deși recensământul din 1930, dă pe întreaga țară un procent de 1,5%, cercetări speciale mă îndreptătesc la o majorare sensibilă a acestui procent. Desacordul dintre rezultatele recensămintelor referitor la Țigani, e notoriu. Bulgaria, în 1910, are 121.442 Țigani (dintre care 62.615 de sex bărbătesc și 58.828 de sex femeesc). Numărul lor, e adevărat că nu însumează 3% din populația Bulgariei, dar, procentul crește. Densitatea maximă a Țiganilor în Bulgaria o aflăm în Sud, în districtul Filipopol, unde procentul se ridică la 12%. În cifre absolute creșterea lor se ridică la importantul număr de 14.999, dintre care numai în oraș 3500 ³⁾. La noi, după recensământul din 1930, în cea mai populată parte a țării cu Țigani, în Transilvania: Județele Târnava Mare, Târnava Mică și Năsăud, procentul maxim al Țiganilor față de restul populației nețigănești, se ridică la ceva mai mult de 5% ⁴⁾. Dar dacă facem comparație cu ce ne dau alte rezultate, ajungem și noi cam la același procent pe care-l anunță Bulgarii pentru Filipopol. Fiindcă în anul 1939, făcând cercetări, anume în Țara Oltului, în loc de 2,9%, aflăm 7,8%, iar comparând recensământul din 1930 (pentru Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș) cu ancheta ungurească din 1893, procentul dela Filipopol pare a fi, în ceea ce privește unele provincii mai populate cu Țigani la noi, cel mai aproape de adevăr. Fiindcă atunci (la 1893) Târnava Mică avea acest procent (11,6%) ⁵⁾.

Procentul de Țigani pe care-l stabilește *Block* în Sud-est, luând Bulgaria ca termen mediu, nu e de loc exagerat și țara noastră se încadrează acelcași situații. Procentul de 2,5% nu numai că se poate admite, dar se și poate cu ceva urca, cu toate că, potrivit recensământului din 1930, nici una din provinciile noastre nu'l atinge, nici chiar Transilvania, unde Țiganii s'ar fi declarat cu mult mai sincer la recensământ, față de alte provincii.

Nu se știe însă întrucât îl vor realiza Grecia și Jugoslavia. Aceeași întrebare se pune și față de Ungaria, (care din punct de vedere al numărului Țiganilor, se leagă strâns de Sud-est). Pentru Grecia, numărul lor ar fi de 100.000 (*Block*). -- Tot cam același număr l-ar avea Ungaria (dinainte de dictatul dela Viena) (1,2%).

3) *Dr. Karl Kassner*. op. cit. p. 71—72.

4) *Vezi harta Nr. 2.*

5) *Vezi Cartograma Nr. 2.*

Astăzi sunt și mai mulți Țigani în Ungaria. Cehoslovacia, la 1931 e trecută cu 285.523 Țigani, dintre care 26.956 numai în Slovacia. În Uniunea Sovietică, europeană, se află în același timp, cam 61.299 Țigani, dintre care 5.069 știu să scrie și să citească, iar 70% vorbesc încă limba țigănească.

Numărul celor din Jugoslavia se urcă la 116.000. Procentul țărilor din Sud-est față de țara noastră, în ordine crescândă, în jurul anului 1936 ar fi următorul: în Uniunea Sovietică 0,2% ; Jugoslavia 0,8% ; Ungaria 1,2%, România 1,5%, Grecia 1,6% ; Bulgaria 2,3% (după cifra presupusă a lui *Block*).

De aici rezultă că România, în ultimul timp, devine nu numai țara cu cei mai mulți Evrei din Sud-est dar și cu un important număr de Țigani. Așa că, pe drept cuvânt, se poate spune că Țigani, pentru noi, constituie o problemă de primul ordin. Dacă pentru unele popoare ca Nemții, Țigani oferă mai mult o problemă de știință etnografică, pentru noi, ea e în același timp și una de stat. E drept, că până acum, ea n'a fost simțită drept o primejdie și la drept vorbind, privind lucrurile la suprafață, nici de aici în colo n'ar prezenta vre-o îngrijorare dacă ar fi să rămânem la același punct de vedere ca și până acum.

Dr. *F. Burgdörfer*, în calitate de observator al recensământului general al populației din România în 1941, în raportul său arată că alături de Evrei, ar mai fi „o problemă de capitală importanță pentru România, aceea a Țiganilor”. spunând acestea, desigur că se va fi gândit pe deoparte la numărul lor însemnat din țara noastră, iar pe de altă parte la problema corcilor, a amestecului dintre Țigani și populația nețigănească, care, e de o însemnătate „incontestabilă” pentru „psihologia rasială”.

3. Până la recensământul din 1930 numărul Țiganilor din Principate s'a ținut cu aproximație — când mai exagerat — când aproape de cifra reală — rar sub numărul lor ⁶⁾. Astfel *Kogălniceanu*, cu ocazia întocmirii cărții sale referitoare la Țigani și tipărită la 1837, arată că în Moldova și Muntenia trăesc 100.000 de Țigani. *Colson* într-o carte cu numele „De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie”, (Paris

6) Art. 95 al Regulamentului Organic stipulează că tot la 7 ani se va face numărătoarea Țiganilor *domnești*, (între care se numără și aurarii, dela care se va primi o taxă anuală mai mare decât dela ceilalți Țigani).

1839. p. 141—50) ridică numărul Țiganilor la 257.165 — adică, cam atât cât s'a înregistrat în urma recensământului din 1930, cu toate că avem în față o diferență de vreme ca și de teritoriu foarte mare. Intre cele două date informative avem un interval de timp de 102 ani și o diferență în plus ca teritoriu de 157.146 km. p. Cu tot numărul mare al Țiganilor din România, făcut cunoscut lumii încă de pe acea vreme, nu trezește între noi o prea mare neliniște. Cel mai însemnat număr de Țigani în Principate, e atribuit de *Neigebaur*. În jurul anilor 1840, el atribue Principatelor un număr de 300.000 de Țigani. Această evaluare e arătată de *Potra* ca fiind „mai aproape de realitate decât a tuturor predecessorilor săi” ⁷⁾. Cea mai mică cifră o dă *Poissonier*, la 1854. După el Țiganii în Principatele Române, la această dată, ar fi de 150.000.

Fără ca să concorde între ele, evaluările își urmează cursul. Ele depind în mare măsură de mijloacele de informație ale celui ce le face cunoscut. De buna sa credință. *Schwicker*. la 1883, pentru cele două Principate, are ceva mai puțin : 200.000, în raport cu cifrele cunoscute până acum.

Peste puțin timp, *Cora*, la 1890, dă același număr de Țigani. Pentru ca la aceeași dată, *Tessleff*, să ridice numărul lor la 300.000. Ce'l va fi făcut pe *Tessleff* să dea un număr atât de mare de Țigani în Principate? Rezultatul e că la interval de o jumătate de veac și mai bine, (1837—1890) cifra Țiganilor, numai din Moldova și Muntenia, variază între 200.000—300.000 și că ea întrece cu mult numărul pe care îl dă recensământul din 1930, cu o sută de ani în urmă.

Dintre celelalte provincii locuite de Români, Bucovina, Basarabia și Ardealul au intrat și ele de cu vreme în atențiunea cercetătorilor de acest fel. Odată cu alipirea Bucovinei la imperiul Austriac, după numărătoarea lui *Spleng*, în 1776, am fi avut în Bucovina 534 Țigani cu așezări statornice și 242 nomazi ⁸⁾ :

Mai târziu (1870) numărul Țiganilor de aici se ridică la 5.311. La 1899 avem 3.641 suflete ⁹⁾, cu 1.143 gospodării ¹⁰⁾.

Recensământul din 1930, dă în toată Bucovina 2.164 de

7) *G. Potra*. op. cit. p. 103.

8) *Ficker*. op. cit. p. 2.

9) *D. Dan*. op. cit. p. 26.

10) *Ficker*. op. cit. p. 7.

Țigani. Precum se vede, între recensământul nostru din 1930 și celelalte numărători există un dezacord destul de serios în minus.

*

După primul recensământ făcut de Ruși în Basarabia, sub guvernatorul de atunci al acestei provincii, Sturdza, s'a constatat că în această țară locuiesc 340 familii de Țigani „ai statului”.

La 1858, când s'a făcut un nou recensământ, s'a constatat că în Basarabia locuiesc : 5.615 Țigani nomazi ; 5.878 Țigani de curte și 96 ai statului ; total 11.589 ¹¹⁾).

Intre anii 1858—1871 sunt evaluați la 11.490. Numărul Țiganilor în acest timp, adică acum 70 de ani, în Basarabia, trecea înaintea Rutenilor (0,005), Germanilor (0,002), Grecilor (0,002), Polonilor (0,001), fiind evaluați la 0,010 față de aceștia.

La 1871, numărul Țiganilor din Basarabia se urcă la 18.983. Din totalul populației, avem în procente : 67,4% Români ; 15,8% Ruși ; 9,1% Evrei ; 3,5% Germani ; 2,5% Bulgari ; 1,5% Țigani ¹²⁾. Numărul lor în Basarabia la această dată reprezintă 1,5% — adică exact procentul realizat în 1930 pe întreaga țară. Dar Basarabia reprezintă pe harta răspândirii Țiganilor în țară noastră o zonă slab populată cu Țigani... între 0,4—0,9%).

Cam la acelaș procent se rezumă numărul Țiganilor și după statistica pe care o dă I. Nistor în cartea sa privitoare la Basarabia ¹³⁾ ; Țigani însumează față de restul populației un procent de 1,1%. Repartiția lor în Basarabia e inegală. După ei, sate întregi de Țigani se găsesc în ținuturile Bălți, Orhei, Chișinău și Cetatea Albă ¹⁴⁾ ; cele mai cunoscute sunt Faraonovca (Faraoni) și Cair ¹⁵⁾ în județul Cetatea Albă, iar în apropierea Chișinăului, Miclăușeni.

Cei din Faraoni județul Cetatea Albă au fost sub regimul țarist înscriși în armata cazacă și ni se spune că au arătat multă aptitudine pentru acest fel de serviciu militar ¹⁶⁾.

Cercetând Recensământul din 1930, în comuna Cair, avem 2013 suflete, dintre care 133, sunt Țigani. Faraonii, au după

11) Z. Arbore op. cit. p. 116.

12) Ibid. p. 117—119.

13) I. Nistor. op. cit. p. 300. Datele sunt adunate de Zausciuk la 1856.

14) Z. Arbore. op. cit. p. 116.

15) Ambele cunoscute și de autori streini. M. Block, le cunoaște ca pe două așezări țigănești, model, cari s'au învrednicit și sub Ruși de o deosebită atenție.

16) Ibid. p. 16.

Recensământul din 1930, 2934 locuitori, dintre care *nici un Țigan*, deși era arătat de cercetări recunoscute, ca sat tipic țigănesc. La fel Miclăușeni, cu o populație de 1273 locuitori, *nu are nici un Țigan*.

*

• Intre aceste provincii, Ardealul are o poziție specială. Numărul Țiganilor după *Kövary L.* la 1847 în Ardeal, ar fi fost de 50.000. Se mai prezintă și alte cifre. Astfel, după *Leonhardt*, în Ardeal ar fi fost în acea vreme 60.000 de Țigani; după *Paget*, 60315¹⁷⁾. După 10 ani, adică la 1857, numărul lor crește. Din 146.100, câți arată statistica timpului în toată Ungaria, 74.360 sunt numai în Ardeal; ceva mai mult de jumătate¹⁸⁾.

La 1870, pe când Ungaria și Banatul însumau la un loc 38,4% din Țigani, Ardealul singur era reprezentat cu 61,6%; un total de 56.006 suflete, dintre care 27.676 bărbați și 28.230 femei. Răspândirea lor în Ungaria, era la fel de inegală pe la 1870. Părțile cele mai slab populate cu Țigani, sunt vestul și inima Ungariei; Cei mai mulți sunt localizați în Nord-Est; apoi în Sud-Est. În părțile Nord-Estice, ni se spune că *ei s'au aglomerat acolo unde elementul slovac și cel român predomina*¹⁹⁾.

Față de țara noastră, răspândirea Țiganilor în Ungaria ar avea altă înfățișare. La ei, Ungaria propriu zisă, e săracă în Țigani; din totalul de 34.915 câți sunt pe la 1870 în Ungaria propriu zisă, numai 2114 aparțin Ungariei de Vest, sau 0,08% — procente din întreaga populație, al cărui număr se urcă la 2.562.355.

Cu cât ne îndreptăm spre Sud-Est, cu atât numărul lor crește. Intre Dunăre și Tisa trăesc la 1870 un număr de 1.534 de Țigani sau 0,06%, în comparație cu întreaga populație. În județele Nord-Estice, pe țărmul stâng al Dunării, la o populație de 1.757.552 suflete, avem 6000 de Țigani. Procentul lor se ridică deci la 0,4% (în proporție cu ceilalți locuitori). Pe teritoriul de-a dreapta Tisei, în 9 județe cu 1.441.541 suflete, se găsesc la acea dată un număr de 7746 Țigani, sau peste 0,5% din totalul populației. Dincoace de Tisa, cuprinzând 8 județe cu o populație de 1.820.855, se gă-

17) Erdélyország Statistikája. Kolozsvártt, 1847 vol. I, pag. 139.

18) *Hunfalvi Iános*, in Magyar Ország viszonyainak Statisztikai vázlata, apărut în Statisztikai Közlemények 1862 Nr. XII, pag. 169.

19) *Schwicker* op. cit. 86—87.

sesc 7580 Țigani : peste 0,4%. În unghiul Tisa-Mureș, (5 județe cu o populație de 1721 locuitori) trăesc la acea dată 9941 Țigani : 0,6%. Urmează Transilvania : la o populație de 2.084.048, Țigani formează 56.006 sau 2,7%. Trecerea devine bruscă. În unele județe, procentul lor e și mai ridicat.

În special în Târnava Mare : 8825 sau 6,7% din totalul populației ; Târnava Mică cu 6979 sau 7,56% (relativ mai populată decât Târnava Mare) ; urmează Mureș cu 7524 sau 5%. Clujul are 6375 sau 3,2%. Restul se menține cam la acelaș procent, până atinge limita de Est a Carpaților.

Observăm că începând din Vest, numărul lor crește progresiv. *Înima Transilvaniei rămâne și aici, ca și după statistica românească din 1930, o suprafață intens populată cu Țigani.*

Am putut arăta că până la recensământul din 1930 numărul Țiganilor (mai ales în Principatele Române) s'a ținut cu aproximație.

Inercarea de a se prezenta statistic populația țării noastre după neamuri, s'a făcut târziu : abia în 1927, fără ca o astfel de „numărătoare” să fi obținut aprobarea Consiliului Superior Statistic din acel timp. Așa încât, primul rezultat din acest punct de vedere îl avem în 1930.

Cu mult înainte însă, circula o altă statistică, rezultată din aprecieri făcute aproximativ, în care se arăta populația pe neamuri. Între acestea, Țigani au un loc de primul ordin. *Grellmann*, unul dintre puținii cunosători ai neamului țigănesc, pentru anul 1810, spre exemplu, arată textual că în Moldova numărul lor ar fi cam cât al... Moldovenilor : „ils forment dans cette province une nation à peu près aussi nombreuse que celle des colons moldaves”²⁰). Ceeace nu trebuie să ne mire. Lipsa unei numărători exacte întreține bănuiala întotdeauna și dă frâu liber exagerărilor. Astfel că *Enciclopedia Italiana*, publicată în anul 1937, informa lumea că în România ar exista aproape un milion de Țigani. „Nella sola Romania ci sarebbe circa 1 milione di Zingari”²¹).

Publicarea datelor recensământului nostru se vede treaba că nu ajungeau, și numărul Țiganilor din România era socotit și din partea altora, ca *Martin Block*, cam în acelaș timp, la 350.000—

20) *Grellmann*. (Traducere în limba franceză) p. 6.

21) *Enciclopedia Italiana* XXXV, Art. „Zingari” p. 957.

400.000 de suflete²²⁾. Numărul Țiganilor, potrivit datelor statistice ale primului nostru recensământ, făcut după neamuri, arată cifra de 262.501 sau, 1,5% față de populația totală a țării.

Ce însemnează aceasta? Aceasta arată că unii oameni de știință, nu au încredere în numărătoarea oficială și continuă mai cu deosebire să folosească tot cifra ce o cred ei mai probabilă. Dar să nu anticipăm.

*

4. Dacă ar fi să ne servim de datele recensământului din 1930 referitor la Țigani, am avea 6 centre de populare, diferite între ele ca densitate.

a) Partea de Vest și Nord-Est a țării e cea mai săracă în Țigani. Ea cuprinde: Satu Mare (0,4—1,4%), Maramureș (0,4%), Rădăuți (0,4%), Storojineț (0,4%) și Cernăuți (0,4%). Chiar în Răsărit — județele Hotin, Soroca și Tighina se leagă de această pânză slab populată cu Țigani. Urmează însă imediat a doua pânză mai densă, formată din județele Cetatea Albă, Cahul, Lăpușna, Orhei și Bălți cu 0,5—0,9% Țigani. Această densitate se prelungește trecând mai departe în județele Botoșani, Suceava și Câmpulung. Apoi coboară în jos pe o parte și pe alta a arcului carpat de Nord, prin județele Neamț și Ciuc, — după care dăm de o altă pânză și mai densă de populare cu Țigani. cu până la 1,5—1,9% și chiar 2,0—2,9% ce constituie nucleul intens de populare al Moldovei cu Țigani. Procentul 1,0—1,4% e reprezentat de 4 județe; în Sud, Putna și Brașovul; în Nord, Iașul și Baia. Așa încât, am putea spune că avem mai degrabă deaface cu trei pânze de populare în această parte. Plecând din Nord, avem la început 0,4%, urmează 0,5—0,9% și ordinea se schimbă trecându-se aproape brusc peste 1,0—1,4%, la 1,5—1,9% și chiar la 2,0—2,9%.

Putem afirma că după cum Transilvania are în centrul său o masă importantă de Țigani, tot așa Moldova, în mijlocul său, are o masă importantă de Țigani formată din județele Tecuci, Tutova, Vaslui și Roman (2,0—2,9%).

b) Partea de Răsărit a țării, am văzut că e îmbrăcată de o pânză rară cu populație țigănească. Ea trece, cum am arătat, treptat, cuprinzând insule cu densitate mai mare, înspre Muntenia și Ardeal. Partea de Nord și Est a Munteniei oferă o densitate omogenă de populație țigănească. Interesant că nicăeri limita vreunei

22) *M. Block. op. cit. p. 47.*

densități a Țiganilor nu cunoaște limite naturale. Muscelul Dâmbovița și Vlașca (2,0—2,9%) este brâul care încinge pe la Sud-Vest Muntenia și continuă cu Ialomița și Râmnicul Sărat (2,0-2,9%) massa mai puțin densă cu populație țigănească a acestei provincii, formată din județele Ilfov, Prahova și Buzău (1,5—1,9%).

c) O poziție aproape identică o au provinciile Banatul și Dobrogea. Eugène Pittard recunoscuse mai înainte că în sudul Dobrogei, mai cu seamă, am avea un număr mai mare de Țigani. Massa de ușoară densitate din Răsărit, cu 0,5—0,9% se continuă în Sud cu rari întreruperi (Tighina, Ismail și Covurlui cu 0,4%), până în Sudul Dobrogei, cu excepția județului Caliacra (2,0—2,9%), unde popularea cu Țigani se intensifică din nou.

d) Tot astfel s'ar putea spune și de Banat. Pânza de relativă populare a Vestului țării cu Țigani (1,0—1,4%), începând cu Satu Mare și întreruptă de Sălaj, care face legătura cu Ungaria, se continuă monoton în Sud-Vest cu marile județe : Bihor, Arad și Timiș, având aceeași densitate : (1,0—1,4%), până când sunt despărțite brusc de cele două județe dela marginea Banatului dinspre Sud-Est, al căror procent reprezintă 2,0—2,9% în popularea lor cu Țigani. De notat că acestea sunt județele cu cei mai mulți Români și că ele ne leagă de Peninsula Balcanică.

e) Trecem în Oltenia. Cu rezervele formulate dela început, asupra declarației nesincere a Țiganilor la recensământ, în Oltenia, în comparație cu celelalte centre de populare : al Moldovei, al Munteniei, al Ardealului, al Dobrogei și Banatului — centrul de populare cu Țigani e mai slab și se menține trecând peste procentul de 0,4% și chiar peste 0,5—0,9%, între 1,0—1,4% și 1,5—1,9%.

f) În Transilvania propriu zisă, aspectul de populare al Țiganilor după județe, îmbracă deasemenea forme interesante de populare. Aci densitatea e mai pronunțată ; se spune, din cauză că Țiganii s'au declarat mai sincer ca în alte părți ale țării.

Marginile de Sud, formate din Făgăraș—Sibiu, exceptându-se Brașovul cu 1,5—1,4% și continuându-se cu Trei Scaune, Odorhei și Târnava Mare, oferă o bună bază de populare, ce se continuă cu succes în interior, cu Târnava Mică. Despre buna stare și spiritul de întreprindere al Țiganilor de acolo s'a dus faima până departe (v. „Ocupații“). Aici e nucleul cel mai intens de populare al Țiganilor, arătat nouă de statistică până în prezent (5,0%).

Poate să avem surprize la o altă examinare a situației, dar nouă ni se pare destul de curioasă această răspândire a Țiganilor în țara noastră ; ne așteptam ca în Transilvania, ei să nu se aglomereze în așa măsură. Climatul ardelean însă le-a fost cu deosebire favorabil — aci poate găsim o viață ce împacă multe din exigențele vieții lor. Pe de o parte, climatul variat și plăcut al acestei provincii. Peisagiul felurit. Oamenii de diferite neamuri cu care s'au împăcat dela început. Aceștia sunt mai ales Românii și Ungurii, față de cari, dela început am spus, Țiganii au o atracție deosebită. În județul Brașov, unde avem într'o majoritate relativă populație de neam german, Țiganii oferă în privința densității o insulă (1,0—1,4%) față de popularea jur-împrejurului mai accentuată cu Țigani (2,0—2,9%). E interesant de arătat la locul acesta, structura populației din județul Târnava Mică, fiindcă aici ni se pare că avem elementul enunțat mai sus, bine reprezentat : adică „oameni de diferite neamuri”. Cele trei națiuni din Ardeal aici își află o fericită expresie : 80.604 Români ; 35.366 Unguri ; 24.011 Germani. Aceasta să fie cauza intensei populări a județului Târnava Mică cu Țigani ? Fiindcă lucrul cert, e că a patra „națiune”, cu un număr de 7.573 de suflete, în acest județ, o formează Țiganii.. Căutând la limba vorbită, avem 37,0% Țigani care vorbesc românește și numai 6,6% cari vorbesc ungurește ; de limba germană nu mai poate fi vorba. Restul de 56,4% folosesc limba țigănească.

Târnava Mică este județul cu 5,0% populație de neam țigănesc. El e despărțit de Năsăud (4,0—4,9%), prin Mureș cu 3,0—3,9% : la o populație totală de 289.546 suflete, cât are Mureșul, 132.179 sunt Români ; 123.317 Unguri și 11.233 Germani. Numărul Țiganilor e de 11.305, adică mai mare decât al Germanilor.. Am ajuns la Năsăud. Aci avem la fel, cele trei naționalități de bază ale Ardealului bine reprezentate, cu excepția Ungurilor. Românii în schimb, constituie 48,4% din populație ; Ungurii 8,3% ; Germanii 25,8% — se interpun apoi Evreii (cu 4,4%) pentru ca în sfârșit, să urmeze Țiganii (4,1%).

Vrem să arătăm că diversitatea populației de neam român, maghiar, german, convine neamului țigănesc, cu condiția ca procentul să fie mai mare pentru Români sau Unguri — pentru care se și explică aglomerarea lor în aceste părți, formând ca un nucleu intens de populare cu Țigani. O aglomerare a lor nu e

de conceput când majoritatea o au Nemții, pe lângă care Țigani nu pot trăi în voe și în largul lor. Motivul explicativ e deci ușor de sesizat. Din această cauză, o aglomerare cu Țigani e destul de vie între cele două elemente etnice — Români și Unguri. Raportul de fixare a lor aici, e ca între floră și sol.

Prelungirea în Vest a acestui nucleu intens de populare cu Țigani, o formează cele două județe : Mureș și Turda (2,0—2,9%), continuându-se cu o scădere aproape-simțită înspre Nord-Vest prin județele Someș și Sălaj, (1,5—1,9%). Această stare de lucruri cred că se continuă și în Ungaria. *Adevărul este că neamul țigănesc e răspândit pe întreg cuprinsul țării, că inima provinciilor noastre celor mai importante, e locuită de un număr însemnat de Țigani.* E vorba de Moldova, Muntenia, Ardeal, Banat și chiar de Oltenia. Județul Ilfov e brăzdat adânc în hașură. Unele plăși au peste 5% Țigani (v. Harta Nr. 5).

Ca încheiere, se menționează următoarele : 1). numărul Țiganilor astfel evaluați, n'a fost socotit în raport cu cifra Românilor, ci cu totalul populației. Ceea ce denotă că situația e cu ceva mai complicată decât ne-am așteptat. *Însfârșit, din punct de vedere metodic și practic, se recomandă, fără întârziere studiul Țiganilor pe categorii. Așa se face că, D-l Făcăoaru evaluează încă din 1935 la 400.060 cifra Țiganilor dela noi—arătând că cifra de 262.501 Țigani dată de Institutul Central de Statistică se referă „probabil” la Țiganii nomazi*²³).

Un astfel de examen în țara noastră nu s'a făcut până acum. Din cercetarea întreprinsă de noi în Țara Oltului, în vara anului 1939, rezultă că la o populație de 4.627 Țigani, de toate categoriile, 2.293 sunt de sat, sau 49,5%; 1.947 sunt „băeși” sau Rudari — cu 42,7% ; 360 sunt Țigani de cort sau 7,0%. *Ceea ce denotă numărul relativ mic de Țigani nomazi din țara noastră, în comparație cu celelalte categorii de Țigani.* Populația Românilor din Țara Oltului se ridică la această dată, la cifra de 59.446. Ar urma să avem în mod logic, un procent de 7,8% Țigani în Țara Oltului sau 6,7% față de populația totală (68.833). Care este realitatea și cum se face deformarea ei ? Iată o întrebare asupra căreia, urmează a da răspuns.

5. Publicarea datelor privitoare la Țigani, ale recensământului din 1930, erau urmate de o explicațiune adecuată : „cifrele

23) I. Făcăoaru. Op. cit. p. 36.

acestea (e vorba de repartitia procentuală a Țiganilor pe regiuni naturale și istorice în țara noastră) nu le putem însă primi fără a arăta că la înregistrarea Țiganilor, recensorii au întâmpinat dificultăți destul de serioase, întrucât definiția „Țigani” fiind considerată în întreaga țară ca o clasare, un însemnat număr de Țigani sau de locuitori de origine țigănească -- în special acei care se simt mai mult sau mai puțin asimilați cu alte neamuri -- nu și-au declarat originea etnică țigănească ci s’au declarat după cum era firesc, de neamul cu care se simțeau asimilați”, excepție făcând Țiganii din Transilvania care s’au înregistrat „mult mai complet decât Țiganii din celelalte provincii”²⁴). Nu este un caz inedit, recensământul făcut în Ungaria la 1880 față de ancheta din 1893, arată deasemenea, o extraordinară diferență în minus a Țiganilor. Observăm că „ancheta” s’a făcut ținându-se seamă de originea etnică și de caracterele antropologice. Față de cifra stabilită de recensământ, (71.911 Țigani) ancheta ridică numărul lor în Ungaria pe aceea vreme, la 274.940, ceea ce arată că între recensământ și „anchetă” există o diferență serioasă în minus a Țiganilor. Problema comportă dela început caractere specifice și trebuie tratată ca atare.

Stăruia deci, din mai multe puncte de vedere, un mare semn de întrebare, care trebuia lămurit și în ceea ce privește recensământul nostru. Publicând aceste rânduri sperăm să ne apropiem de o înțelegere a fenomenului. Să aducem o contribuție la o problemă importantă din punct de vedere biopolitic. Trei ar fi etapele de parcurs : procesul de camuflare (asupra căruia tratăm în primul rând) ; cauza pentru care un astfel de proces se întâmplă la noi și în sfârșit urmări cu caracter biopolitic.

Poate că nu a fost o întâmplare că în 1939, *Institutul de Cercetări Sociale al României* de sub conducerea d-lui T. Herseni, și-a îndreptat privirile asupra Țării Oltului. Pe seama subsemnatului a căzut sarcina, nu tocmai acceptabilă, de a studia Țiganii de aici, în care scop am procedat fără întârziere la o cercetare cât mai amănunțită a situației. Aveam în față o unitate geografică bine lămurită. Cu o situare dintre cele mai fericite, și anume în inima românismului, adică acolo în Transilvania. Să legăm acest fapt important de considerația făcută de Domnii Dr. Sabin Manuila și Dr. D. C. Georgescu, după care, la recensământul din

24) Dr. Sabin Manuila și Dr. D. C. Georgescu, Op. cit. p. 59.

1930, o mare parte dintre Țigani „nu și-au declarat originea etnică țigănească“, excepție făcând Țiganii din Transilvania care s'au înregistrat „mult mai complet decât Țiganii din celelalte provincii“²⁵⁾.

Eram deci într'o regiune, unde Țiganii se declaraseră mult mai „cinstiți“ decât în alte părți.

Intr'adevăr, după recensământul din 1930, în Transilvania, Țiganii apar, ies în evidență mai bine, față de populația totală; ei se detașează, se desfac, altfel decât în restul țării... ceeace s'a și spus mai apoi, că populația provinciei de peste munți nu prezintă caracterul „omogen“ al restului țării, ci din contră, ea are o structură cu mult mai „eterogenă“. Adică : ce e unguresc, nemțesc, românesc etc. se prezintă ca atare și că inclusiv, datorită acestui lucru, și Țiganii ar fi urmat legea care se impune în Transilvania tuturor națiilor, indiferent dacă se făcea voit sau instinctiv : de voie sau de nevoie.

Pe acest teren ne aflăm când începem să urmărim procesul de camuflare al Țiganilor la recensământul din 1930 în Țara Oltului. În aparență ne-am putea aștepta să nu avem o surpriză și ca totul să evolueze în aceeași termeni bine cunoscuți.

Rezultatul pe țară, pentru acea vreme, potrivit recensământului din 1930 dă 1,5% Țigani, iar în Țara Oltului (cea mai mare parte din jud. Făgăraș) 2,9%. Ar fi un motiv în plus ca să rămânem la concluziile rezultate din examenul situației, dacă n'ar interveni o cercetare la fața locului, făcută personal, după toate regulile cerute de știință, pentru fixarea profilului etnic al populației țigănești din acea parte.

Considerăm pentru prezentarea mai simplă a problemei, Țiganii în general, nu pe categorii cum i-am studiat : „camuflarea“ la recensământ al Țiganilor, fiind mai mult sau mai puțin generală. Dacă unii dintre ei se simt mai mult integrați societății noastre, alții în schimb își dau seama că vor fi „colonizați“. Se vor eschiva deci de a se declara sincer — cu toții — și numai o cercetare științifică ar putea dovedi în întregime procesul de camuflare între Țigani.

Numai așa se poate explica cum în Țara Oltului, în termeni generali și în amănunt, ei se anunță cu totul altfel decât ne putem

25) Dr. Sabin Manuila și D. C. Georgescu, op. cit. p. 59.

aștepta : în loc de 1794 sau 2,9% ²⁶⁾ față de populația totală, am găsit 4.636 sau 6,7%; raportați la populația românească, 7,8%. Aceasta într-o regiune unde populația țigănească se declarase așa zicând, în mod mulțumitor. Ce s'a întâmplat? În cazul de față se admite că populația de neam țigănesc s'a „deplasat”, îngroșind rândurile altei populații, de alt neam, iar în termeni mai puțin adecuați, înseamnă că s'au „camuflat” pur și simplu.

S'ar putea crede, că Țiganii, cum sunt ei predispuși spre nomadism, au emigrat, ceeace nu se poate susține, fiindcă, afară de 7,0% dintre ei, cari au tendința de mai sus, toți ceilalți sunt stabiliizați, unii având și pământ — ceea ce nu se poate admite că numărul lor ar putea crește și descrește brusc, din cauza caracterului lor nomad.

În felul acesta privită problema, de sigur că se pune întrebarea : care e situația, fiindcă, în mic examinat procesul de „camuflare” e cât se poate de relevant. În Țara Oltului avem 62 de sate (dintre care, unele sunt duble). Spre exemplu Voevodeni mari și mici, nefiind despărțiți decât de un pâraiaș sau Berivoii mari și mici. Dintre acestea, după felul cum s'au declarat Țiganii la recensământ, am obținut mai multe categorii : 1. sate în care Țiganii s'au declarat „cinstiți” ; 2. sate în care Țiganii s'au declarat parțial ; 3. sate în care Țiganii s'au „camuflat” complet ; 4. Sate în care Țiganii s'au declarat mai mult decât am găsit eu și în sfârșit 5. sate fără Țigani.

Iată care e realitatea : din 53 de sate cu Țigani ²⁷⁾ abea în 9 s'au declarat Țiganii sincer (17,0%). Din 53 de sate cu Țigani în Țara Oltului, în 18 sate aceștia s'au declarat parțial Țigani (34,0%) ; urmează categoria satelor unde camuflarea Țiganilor s'a făcut complet. Din 53 sate, 20 sunt satele în care Țiganii au dispărut din punct de vedere statistic (37,7%). (v. Graf. Nr. 2)

Să rămânem pe lângă categoria satelor în care Țiganii s'au declarat „parțial”. Parțial înseamnă, că Țiganii dacă nu s'au „camuflat” complet, apoi, parte din ei s'au recunoscut drept Țigani. Așa în Hurez, 19 s'au declarat de neam țigănesc, față de 48 câți sunt în realitate. În Lișa s'au declarat 7 față de 85 câți am aflat eu în vara anului 1939 ²⁸⁾. În satul Racovița se declară

26) În care intră Făgărașul, trecut cu 20 de Țigani.

27) 7 sunt fără Țigani.

28) Excedentul de creștere în intervalul dela 1930—1939 hu împieteză cu nimic procesul exagerat de camuflare al Țiganilor.

sincer un număr de 6 Țigani față de 229. În Șercaia la 29 de Țigani declarați sincer avem 229 Țigani adevărați ș. a. m. d. :

Veneția de Jos, are 7 declarați sincer, față de 118. Această proporție alarmantă între declarați „parțial” și nedeclarați înclină mai degrabă spre „camuflaj” absolut decât spre un camuflaj „parțial”, cum am înțeles noi să prezentăm lucrurile.

Rămâne categoria satelor în care Țiganii, s’au camuflat complet. Din 53 sate cu Țigani în Țara Oltului, în 20, adică 37,7% elementul țigănesc a dispărut în întregime. În fruntea acestor sate — lucru de neconceput — se află orașul Făgăraș.

De ce nu s’ar fi putut întâmpla un astfel de fenomen de substituie la Făgăraș? Mai întâi, conștiința era mai mare aici și la recensori și evidența realității etnice era mai isbitoare la oraș decât la sat. Să se fi făcut conștient? Atunci însemnează că nu ne dăm încă seama pe deplin de gravitatea problemei. Că structura etnică a unui popor e astfel compromisă dela început, din alte motive decât cele absolut adevărate, cari ar fi trebuit să precumpănească. În orașul Făgăraș, Țiganii sunt cunoscuți de toată lumea. Ei sunt cunoscuți și în restul țării, astfel că nu e numai decât nevoie să fie recensați spre a fi recunoscuți drept cea ce sunt: Țigani. Cu toate acestea numai 20 dintre ei figurează în recensământul nostru din 1930, ceea ce însemnează că restul de 351 s’au „camuflat”.

Cine vrea să se documenteze sub acest raport, pentru întreaga Țară a Oltului, să ia deci orașul Făgăraș, pentru că e mai la îndemână, pentru că e mai cunoscut și-și va face o idee exactă de ce însemnează a face recensământ între Țigani la noi. Sunt aici multe de spus. Diferența între Țiganii sincer declarați, între cei parțial și în întregime camuflați, e mare. Din punctul acesta de vedere, cred că e bine că verificarea la teren se face acolo unde sinceritatea lor se credea că e multumitoare. Unde se credea că populația având un caracter eterogen, se declară ca atare. În fond am arătat că lucrurile stau cu totul altfel...

Rezultă de aici că procesul de camuflare (parțial și total) în populația țigănească, (mai ales în afară de Transilvania și Bucovina), să fie în proporții nebănuite și că acest proces de camuflare să-și afle o complectă justificare la noi.

Sunt și unele prejudecăți — spre exemplu: recensorului i se pare că e bine să fie trecuți pur și simplu, Țiganii la Români.,

La aceasta se alătură și funcționarii din comună. Ei judecă în felul lor : de ce să ne facem de rușine ? Satul nostru să aibe Țigani ? Și în felul acesta ne acoperim propriile noastre metehne. Se compromite deci satul ; în acest din urmă caz joacă un mare rol amorul propriu de Român într'un sat cu o populație cât mai curată. Țiganii sigur că nu vor protesta.

În felul arătat, am putea presupune că e vorba de o lipsă de educație profesională a recensorului și a funcționarilor îndreptățiți să facă recensământul.

Explicația însă am văzut că e dată și în alți termeni. Noțiunea de „Țigan“ e considerată în întreaga țară ca o „declasare“. În darea de seamă asupra recensământului din 1941 la noi, prof. Dr. F. Burgdoerfer, în calitate de observator, confirmă mai departe, că Țiganii voiau și acum (1941) să evite apartenența etnică („Țigani“) pretinzând în multe cazuri să fie trecuți ca Români sau „Romanori“. În urma acestui fapt, se zice că recensorii ar fi fost avizați, să adauge observațiunea, că după părerea lor, ar fi vorba de Țigani, atunci când se prezenta cazul... Pricina e îndreptățită. E o a doua justificare și cea mai potrivită pentru care Țiganii fug de ei însăși la recensământ. Și atunci dacă astfel stau lucrurile, se pune întrebarea : unde se „deplasează“ anume ? Că sunt de batjocură pentru toată lumea, e un lucru îndeobște cunoscut. Dar în Transilvania avem mai multe neamuri, și ei deplasându-se astfel, e logic să treacă la una din populațiile conlocuitoare : Români, Unguri, Nemți, ca să luăm neamurile principale din Transilvania.

S'a constatat însă că refugiul Țiganilor (în Transilvania), se face mai degrabă în sânul poporului român, decât în al celui maghiar sau german. Mai ales când dominația o au aceștia și când majoritatea populației din sat e românească. Or în 1930 avem ambele condiții. În cea mai mare parte, comunele din Transilvania având majorități românești, Țiganii vor avea înclinare a se strecura între ei, spre a scăpa de ocara de a fi luați sub obiectivul statisticei oficiale, drept Țigani. Acolo unde majoritatea e maghiară, ei se vor declara la fel. Avem, și în afară de considerațiunile de mai sus, un soi de Țigani „ungurești“, al căror centru de gravitație e între Ungurii din secuime ; dar marea majoritate a Țiganilor din Transilvania își caută refugiul în sânul poporului român, unde își află o relativă liniște și mulțumire. Ei înclină

instinctiv într-o parte și aceia este a Românilor. Cine face o analiză, luând ca punct de plecare limba vorbită între Țigani, ajunge la acest rezultat. Dar să zicem că limba se învață și se poate ușor renunța la ea într'un interval de 10—20 de ani. Rămâne însă religia. Cercetările în această direcție însă arată același lucru. Am mai arătat cum, după „conscriptia” maghiară din 1880, a Țiganilor, din 75.852 Țigani, 45.189 sau 59,5%, țin de una din religiile românești : ortodoxă și greco-catolică — restul îmbrățișează celelalte religii : romano-catolică 25,2%, calvină 12,0%, etc. Tot astfel dacă ne-am folosi de recensământul unguresc din 1893 : din 154.086 Țigani (în Ungaria) 110.295 îmbrățișează una din religiile românilor și slavilor : ortodoxă sau greco-catolică, ridicându-se la 71,6% și numai 43.791 alte religii, între care romano-catolicii 11,2%, iar calvinii 14,3%, ceea ce dovedește că Țiganii au căi umblate, mediul social potrivit în care se poate retransa la cea mai mică perturbare a condițiilor de viață.

Putem spune că abia acum se pune „problema”, fiindcă, cineva înclină într'acolo unde crede că poate avea șanse ; or aceste șanse nu se pot găsi printre Nemți. Sunt prea distanțați ca structură psihologică-somatică ; sunt cu mult mai puțin penetrabili. O dovedește țara lor, unde Țiganii sunt o raritate. Nu s'a vorbit, și lucrurile sunt cunoscute ; se dă ca un fel de scuză îngăduința noastră, firea Românului, indulgența... Dar se pare că e vorba mai mult decât de o simplă îngăduință.

Trecutul pentru poporul român (mai ales în provinciile sub stăpâniri străine) e al unui popor necăjit, subjugat — care a trăit în condițiuni economice asemănătoare cu ale celor mai năpăstuite neamuri de pe aceste meleaguri. Și atunci, nu e de mirare că între Țigani și Români să nu se fi desființat, pe încetul, acea „distanță” socială, acel impenetrabil absolut care se întâlnește la poporul german. Din această pricină, putem spune că Țiganii între noi, se simt ca la ei acasă — ca și când nici nu s'ar mai pune „problema” ei făcând, după judecata generală,²⁹⁾ parte integrantă din corpul nostru etnic.

Așa se explică, cum ei se recunosc fără nici un menajament drept români, cum trecând în alte țări, ei spun și fac pe români, cum ne vorbesc limba în afară de granițele țării, ca și când ar

²⁹⁾ Opinia publică.

fi a lor, neridicându-se pentru ei nici o dificultate, de nici un fel. Și astfel apar într'o postură socială favorabilă.

S'ar putea insista mult asupra acestui fenomen psihologic-etnic. În nici o parte însă el nu e mai realizat decât la noi. Nicăieri sudura între elementul țigănesc și cel românesc nu e pe cale de a se îndeplini ca la noi, urmând de aici o sarcină în plus, atât pentru știință cât și pentru omul politic, țara noastră oferind în această privință specificul problemei.

Simțul popular a sintetizat, cu toate acestea, de multă vreme raportul care există de drept și de fapt între elementul țigănesc și cel românesc. Se fac fel de fel de aluzii, care de care mai usturătoare, la adresa elementului țigănesc.

Un aspect al problemei : caută Românul compania, simte el lipsa Țiganului, are el oricât de slabă înclinare la mediul țigănesc? E vorba de o aderență — prin fire, interese, între cele două elemente etnice — (socotite acum în sens invers) ? Numai acest lucru nu s'ar putea susține. Din contră : poporul român a găsit, după cum s'a mai arătat, cele mai usturătoare invective la adresa acestui neam pripășit printre noi. Nu e locul să ilustrăm în deajuns cele afirmate aci. Există o întreagă literatură de soiul acesta. Noi facem uz numai de două aserțiuni. Țăranul nostru spune : „*țiganu cînd îi om ? Cînd îl vezi de departe ; cînd s'apropie, zice : dă-l dracului... că e țigan*“...

O altă sentință — răspicată și fără posibilitate de a fi răstălmăcită — auzită între Români : „*nici salcia nu-i ca pomu, nici țiganu nu-i ca omu*“.

Iată termenii în care se situează problema. Țiganii însă profită atunci când încearcă un proces de substituire pe seama elementului românesc și exploatează bunătatea, firea proverbial de ospitalieră a acestui neam. Dar, din partea factorilor competenți se poate, cred, găsi corectivul într'o stare de lucruri ce nu mai poate dăinui fără a se prejudicia viitorul acestui neam.

Populația satelor din Țara Oltului și orașul Făgăraș la Recensământul general al populației din 1930 — pe neamuri — în comparație cu cercetările făcute personal, urmărind problema Țiganilor în aceste părți. Sate unde camuflarea Țiganilor s'a făcut complet și sate unde camuflarea Țiganilor s'a făcut parțial.

SATE	TOTAL (1)	ROMÂNI (2)	ȚIGANI (3)	ALȚII (4)	După cercetările făcute personal la fața locului (1939)			TOTAL Țigani aflați în urma cer- cetărilor pe teren
					de sat	rudari	de cort	
TOTAL	65.205	60.854	1.774	2.577				
1 Arp. de Jos . . .	1.179	1.155	—	24	10	85	28	123
2 Arp. de Sus . . .	1.542	1.427	111	4	30	115	—	145
3 Avrig	3.997	3.425	49	523	97	157	18	278
4 Beclean	1.102	1.052	23	27	10	—	14	24
5 Berivoii M. . . .	614	612	2	—	42	—	—	42
6 Berivoii M. . . .	802	802	—	—	—	—	—	—
7 Breaza	994	967	26	1	10	20	15	45
8 Bucium	523	523	—	—	15	—	—	15
9 Cârța	959	502	—	457	—	—	—	—
10 Comana de Jos	1.186	1.030	141	15	147	—	28	175
11 Comana de Sus	653	648	—	5	15	114	—	129
12 Copăcel	1.067	984	82	1	31	101	—	132
13 Corbi	367	363	4	—	—	—	—	—
14 Cuculata	1.358	1.311	—	47	84	209	—	293
15 Dejani	548	484	63	1	16	49	—	65
16 Drăguș	1.511	1.511	—	—	73	—	—	73
17 Dridifu	623	591	32	—	—	—	11	11
18 Grid	1.078	1.070	—	8	47	—	—	47
19 Hârseni	699	686	13	—	19	—	—	19
20 Hurez	599	580	19	—	—	—	48	48
21 Iași	570	563	6	1	—	—	8	8
22 Ileni	1.067	1.040	21	6	—	—	—	21
23 Lisa	1.391	1.382	7	2	49	36	—	85
24 Ludîșor	473	457	15	1	30	—	—	30
25 Lupșa	241	241	—	—	—	—	—	—
26 Luța	297	297	—	—	—	—	—	—
27 Mândra	1.148	1.050	70	28	100	—	—	100
28 Mărgineni . . .	747	747	—	—	23	—	—	23
29 Netotu	673	672	—	1	10	7	—	17
30 Ohaba	569	537	32	—	10	—	—	10
31 Olteț	532	517	14	1	26	—	—	26
32 Oprea-Cârți- soara	952	882	59	1	2	56	—	58
33 Părău	1.076	1.070	—	6	36	—	15	51
34 Perșani	997	853	135	9	68	83	—	151
35 Pojorâta	392	364	28	—	—	—	—	27
36 Porcești	1.491	1.421	57	13	75	—	—	75
37 Porumbacul de Jos	1.421	1.323	52	46	42	—	41	83
38 Porumbacul de Sus	1.658	1.448	144	66	48	104	—	152
39 Racovița	1.720	1.704	6	10	107	122	—	229
40 Răușor	622	608	4	10	45	—	—	45

SATE	TOTAL (1)	ROMÂNI (2)	ȚIGANI (3)	ALȚI (4)	După cercetările făcute personal la fața locului (1939)			
					de sat	rudari	de cort	TOTAL Țigani aflați în urma cer- cetărilor pe teren
41 Sâmbăta de Jos	752	617	32	103	27	—	29	56
42 Sâmbăta de Sus	1.825	1.704	115	6	93	—	—	98
43 Sărata	826	822	—	4	—	43	—	43
44 Sâsciori	405	398	7	—	—	—	—	—
45 Săvăstreni . . .	372	358	8	6	—	—	—	—
46 Scorei	1.050	1.039	10	1	17	—	—	17
47 Sebeșul	791	712	75	4	20	46	—	66
48 Sebeșul de Jos	1.081	1.065	11	5	24	11	—	35
49 Sebeșul de Sus	1.039	961	75	3	32	19	—	51
50 Sercaia	1.676	756	29	891	239	—	24	263
51 Sercăița	960	955	—	5	7	47	—	54
52 Sinca Nouă . .	1.789	1.768	4	17	—	62	—	62
53 Sinca Veche	1.034	1.194	90	20	56	122	—	178
54 Streza—Cârți- șoara	731	683	—	48	—	—	—	—
55 Telechi—Recea	688	685	2	1	19	—	—	19
56 Toderița	835	783	52	—	59	—	—	59
57 Ucea-de-Jos . .	868	854	—	14	17	83	—	100
58 Ucea-de-Sus . .	1.024	1.014	—	10	94	—	—	94
59 Vad	1.195	1.176	—	19	38	—	11	49
60 Vaida-Recea . .	670	651	18	1	—	—	18	18
61 Veneția de Jos	1.262	1.233	7	22	118	—	—	118
62 Veneția de Sus	653	648	—	5	26	77	—	103
63 Viștea de Jos .	1.098	1.074	—	24	61	—	—	61
64 Viștea de-Sus .	1.164	1.158	—	6	21	53	18	92
65 Viștișoara . . .	—	—	—	—	—			
66 Voila	719	669	12	38	39	—	14	53
67 Voevodeni Mari	600	600	—	—	61	—	—	61
68 Voevodeni Mici	390	378	12	—		—	—	
69 Făgăraș (oras)	7.841	4.246	20	7	358	—	—	358

6. Urmează întrebarea cea mai grea la care trebuie să răspundem: câți Țigani sunt în România? În prealabil, va trebui să arătăm că prin „România“ înțelegem teritoriul locuit de Români în marea lui majoritate. Adică, România cunoscută până la ciuntirea ei de astăzi. Asupra acesteia, chiar dacă am folosi recensământul din 1941, tot n'am putea răspunde — așa că, dintre toate recensămintele, cel care mi se pare mai conștiincios făcut, e ancheta maghiară din 1893. Aceasta pentru că n'a fost propriu zis un „recensământ“, ci o „anchetă“, care a înfirmat cu un mare plus, numărul Țiganilor aflați în Ungaria pe acea vreme. Astfel în Ungaria la 1880 recensământul găsește un număr de 71.911 Țigani. Ancheta specială din 1893 găsește adevăratul număr de

Țigani : 274.940 ; cu aproximativ 200.000 mai mulți Țigani decât arătase recensământul. Ne vine să credem că, recensământul n'a avut clară noțiunea de *Țigan* și că ea s'a aplicat mai cu deosebire acelei categorii de Țigani care băteau la ochi mai mult și anume, a cuprins pe Țiganii ce mai poartă adevăratul stigmat țigănesc : cei de cort și un număr redus din ceea ce mai rămânea.

„Ancheta“ a scos la iveală adevăratul număr de Țigani în Ungaria și i-a privit după categoriile din care fac parte. Adică, a luat în seamă și *profesiunea*, lucru care ne-a dat nouă posibilitatea de a urmări pe Rudari, alcătuind pe baza acestor date și o hartă a distribuției lor în Transilvania, părțile ungurene și chiar în Ungaria.

De aceea, nu trebuie să ne mire de ce, înaintea recensământului din 1930, luăm ca valoare documentară ancheta Țiganilor din Ungaria dela 1893 (pentru Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș).

Și tot acest fapt ne-a determinat să facem o comparație între recensământul din 1930 și ancheta ungurească (cu suszisele regiuni), din care rezultă că încă în vremea de atunci (1893), numărul Țiganilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, este, după cum arată cartograma Nr. 2, de 1,8% față de 3,3%. La care nu se va putea găsi nici o scuză, dat fiind că disproporția în minus față de ancheta din 1893 e așa de mare, încât este exclusă orice interpretare. Vor mai fi emigrat ; în acel timp cea mai mare parte din Țigani erau într'o anumită măsură sedentari, exceptându-se Țiganii de cort, care deobicei sunt într'un număr mai redus și deci nu ar putea justifica diferența în minus pentru Țigani la recensământul din 1930, cu toate că la mijloc sunt aproape 40 de ani, în care timp numărul Țiganilor ar fi trebuit să crească, chiar în cazul când s'ar pretinde că parte din ei au emigrat, ceea ce am arătat, că într'o așa de mare măsură este exclus a se fi întâmplat.

Mai de grabă trebuie să admitem că la recensământul din 1930 (și nu trebuie să ne așteptăm la mai mult nici dela cel din 1941) numărul lor a fost măsluit prin forța împrejurărilor, cum am căutat să arătăm în sub-capitolul referitor la camuflarea celor din Țara Oltului. Din acest punct de vedere, adică al autenticității documentare și spre a scoate aproximativ cel puțin adevăratul număr de Țigani în România, recensământul din 1930 (sub raport țigănesc) l-am pus între două contra-probe : între ancheta

Țiganilor din 1893 din Ungaria pentru părțile de dincolo de munți și între propria noastră anchetă făcută în Țara Oltului. În ambele cazuri, diferența în minus a Țiganilor la recensământul din 1930, e mai mult decât semnificativă. Exprimat în procente, la 1893 în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, aveam un procent de 4,2% față de totalul populației, pe când, după recensământul din 1930, aveam abia 2,2% (după cum arată tabelul comparativ anexat) în timp ce situația din Țara Oltului în urma aceluiaș examen comparativ, adică ce am constatat personal și cu ce s'a aflat pe cale de recensământ, situația în procente se exprimă astfel: în loc de 1794 sau de 2,9% (față de populația totală a Țării Oltului) am găsit un număr de 4633 sau 6,7% (față de populația totală); 7,8% dacă sunt raportați la populația românească.

Ce s'a întâmplat? La numărul dublu de Țigani pe care-l dă ancheta din 1893 față de recensământul din 1930, ancheta mea scoate la fel, față de recensământul din 1930, un număr mai mare de Țigani. Coincidența e departe de a fi întâmplătoare și atunci concluzia logică care se impune, e că numărul Țiganilor din România, („în granițele ei firești”) trebuie să fie și el dublu, de cum l-a arătat recensământul din 1930, adică: în loc de 262.501 să avem aproximativ un număr de 525.000 de Țigani. Țigani ce se pot împărți în trei categorii: a). mai întâi cei care au și caracterile exterioare veritabil țigănești și se mențin și ca „conștiință”; b) acei ce sunt pe punctul de a fi asimilați, cari *oscilează*. E categoria cea mai periculoasă pentru recensământ, fiindcă în cea mai mare parte dezertează în tabăra unde n'ar trebui să treacă după percepțiile de bază ale recensământului. c). O a treia categorie e aceea a celor ce se dau drept asimilați, dar care se mai pot recunoaște. Ii recunoști la prima vedere și chiar dacă se sfiesc să o mărturisească, vecinii și cealaltă populație îi tratează totuși ca atare.

Numai aceste trei categorii de Țigani pot intra în obiectivul luminos al anchetei și al recensământului. Pe aceștia am contat și noi când am făcut evaluările de mai sus și cred că nu ne-am înșelat, deoarece, luând ca punct de plecare aceiași anchetă din 1893, am aplicat un spor de creștere naturală populației aflate atunci în regiunile amintite — fixat la 8°/₁₀₀ — pe care apoi, urmărit între timp, a dat pentru anii noștri (1930) numărul de

235.027 Țigani adică aproximativ, înăditul numărului Țiganilor aflați la recensământul din 1930, în suszisele regiuni.

De aici nu se poate să nu conchidem că astăzi, în România (așa cum a fost și așa cum va trebui să fie) numărul Țiganilor e cel anunțat, din care mai rămâne un rest, asupra căruia sunt ațintiți îndeosebi ochii antropologilor. E vorba de *corci*, cari, din punct de vedere psihologic rasial, formează un capitol de cercetare dintre cele mai importante în țara noastră. Numărul lor în România după unii autori, nu pare a fi prea departe de numărul Țiganilor propriu ziși, lucru care cred că e deadreptul exagerat. E adevărat, că e capitolul cel mai trist pe care-l poate trata vreun Român, dar și cel mai interesant. De felul cum va fi pus, de felul cum va fi rezolvat, vom avea atâtea de scos la lumină... Nu înțeleg ce ne-ar împiedica s'o facem. Problema ce ridică timpurile noastre, e oarecum, de clarificare a o mulțime de situații și Țiganii dela noi și cu Țiganii din noi sunt puși acum față în față mai mult ca în oricare timp. De adevărul spus, de măsurile luate, depinde în bună parte cursul istoriei noastre—lucru pe care nu trebuie să-l uităm. De el depinde destinul nostru ca neam. A spune adevărul și sub acest raport, e echivalent cu a-ți sluji țara.

ȚIGANII DIN TRANSILVANIA, CRIȘANA MARAMUREȘ ȘI BANAT
după ancheta maghiară din 1893 în comparație cu recensământul nostru din 1930 *)

Provincii și județe	Totalul populației (1890)	Total Țigani (1893)	Procent (1893) %	Procent (1930) %
I. TRANSILVANIA				
<i>Total . . .</i>	<i>4.601.664</i>	<i>100.549</i>		
1 Județul Alba	184.901	8.171	4,4	1,8
2 „ Brașov	83.677	3.100	3,7	1,2
3 „ Ciuc	111.605	2.505	2,2	0,6
4 „ Cluj	216.265	8.934	4,1	2,3
5 „ Făgăraș	83.440	4.777	5,7	2,9
6 „ Hunedoara	259.392	8.503	3,3	1,5
7 „ Mureș	166.809	11.051	6,6	3,9
8 „ Năsăud	99.416	5.321	5,4	4,1
9 „ Odorhei	104.394	5.739	5,5	2,0
10 „ Sălaj	186.280	4.887	2,6	1,8
11 „ Someș	211.383	6.167	2,9	1,7
12 „ T-va Mare	121.275	14.037	11,6	2,6
13 „ T-va Mică	93.805	7.242	7,7	5,1
14 „ Trei Scaune	126.560	3.448	2,7	2,2
15 „ Turda	143.896	6.668	4,6	2,3
16 „ Sibiu	139.366	9.372	6,7	2,5

Provincii și județe	Totalul populației (1890)	Total Țigani (1893)	Procent (1893) ‰	Procent (1930) ‰
---------------------	---------------------------------	---------------------------	------------------------	------------------------

II. CRIȘANA — MARAMUREȘ

<i>Total . .</i>		26.640		
1	Județul Arad	386.591	7.003	2,1
2	„ Bihor	507.475	9.229	1,8
3	„ Maramureș	265.644	2.637	1,0
4	„ Satu Mare	315.997	7.771	2,5

III. BANAT

<i>Total . .</i>		26.897		
1	Județul Caraș și Severin	396.920	10.715	2,7
2	Județul Timiș Torontal	446.575	16.182	3,6
			4,2	2,2

*) Recensământul unguresc din 1893 este raportat la totalul populației din 1891 ca cel mai apropiat dintre numărările ce s-au făcut în Ungaria în acest timp. (Din totalul populației s-au scăzut țiganii).

7. Sunt autori cari menționează pe bună dreptate, că în țara noastră — puține sunt satele în care să nu existe nici un Țigan. De fapt acesta-i adevărul. În Țara Oltului de ex. din 60 sate ³⁰⁾ numai 7 sunt fără Țigani sau 11,66% ; 53 au Țigani în proporție deosebită. Ei nu cunosc preferințe — atunci când e vorba de relief : șes, deal, munte ; mai ales atunci când ne referim la *Țiganii de sat*. Dovada cea mai elocventă o avem în Țara Oltului, unde avem în mic, — putem spune — icoana întregii țări... Intr'adevăr, se poate spune că puține's satele în care să nu avem Țigani. Dacă eventual nu avem Țigani de sat — ceea ce e cu totul rar — atunci avem din ceilalți și tot se găsesc, spre a rămâne în picioare constatarea făcută la început.

Dacă această regulă, se pare c'ar face excepție *Țiganii rudari și corturari*. În Țara Oltului cei dintâi se situează periferic la limita inferioară a zonei păduroase (v. Harta Nr. 2) lăsând la o parte o puternică zonă, ocupată în special de Țiganii de sat, cari sunt presărați pretutindeni. Rețeaua drumului Cuculata, Comana de Sus, Veneția de Sus, Perșani, Sinca veche, Sercăița, Sebeș, Dejani, Breaza, Lisa, constitue un lanț neîntrerupt cu localități, în

30) Câteva sunt duble și le-am luat ca atare.

care trăesc „băeși”. Satul cel mai lăturalnic cu „băeși” în acest sector, e Șinca Nouă. Și fiindcă în Vest terenul păduros se lasă mai jos, până când se îmbucă complet cu valea Oltului, se lasă și localitățile după cum se dă terenul — mai jos. În acest sector, începând cu partea de jos, aproape în fiecare sat, sunt și „băeși”. Calea principală, Făgăraș-Sibiu, leagă una de alta aceste localități formând cu celelalte, mai dinspre munte, o zonă, am putea spune, compactă cu „băeși”.

Aceasta e excepția, ce o ridică Băeșii față de puterea de răspândire în spațiu a Țiganilor de sat, cari sunt presărați fără excepție în toată regiunea. S'ar putea nota adevărul, că zonele aglomerate, centrele mai populate, se bucură de o deosebită atracție, atunci când e vorba de Țigani de sat. Dovada e Făgărașul, și Șercaia, unde numărul lor e destul de important.

Urmează Țiganii de cort. Nomazii, evită și ei zonele rar populate. Evită și părțile regiunilor izolate. Țin și ei pas cu localitățile mai populate, cu arterele mai mari de comunicație. Au nevoie de târguri. Ei își procură materialul brut de aici, mai ușor decât din comunele de sub munte ; ei își plasează marfa și primesc în dar alimente, de aici, mai mult decât dela comunele mai retrase. Băeșii erau legați de acele sate, prin lemnul verde, și aveau numai pentru desfacere nevoie de târg. Dar marfa lor și-o desfac și prin sate, ambulant, așa că nu împieteează cu nimic retragerea lor înspre zona de margine.

Țiganii de cort, sunt relativ puțini la număr: 7,8% din totalul Țiganilor de aici. În raport însă cu numărul lor, populează multe localități. Explicația, o găsim acolo, că ei nu se aglomerează. Cel mult 5—6 corturi la un loc ; am găsit și două și chiar unul singur.

Nu găsesc de lucru nici așa, darmită dacă s'ar aglomera și mai mult ? Hurezul, Sâmbăta de Jos, Forumbacul de Jos sunt cunoscute printre satele în cari întâlnim Țigani corturari. Se va spune : bine, dar sunt nomazi. Sunt nomazi mai ales vara, primăvara și toamna ; iarna se retrag și ei și devin aproximativ — stabili.

Precum se vede, întragă „Țara Oltului”, din acest punct de vedere se împarte în două sectoare : de Est și Vest. Granița între un sector și altul l-ar forma o linie ce unește Făgărașul-Hurezu-Dejani. Dela această linie la stânga, (Vest) întâlnim din ce în ce mai mulți corturari. Indrăsnim să circumscriem zone de locuire

a lor, bazându-ne pe anumite considerațiuni : ei s'au semi-localizat, am putea spune. Merg din loc în loc în toată Țara Oltului, aproape fără ordine, după cerințele traiului ; au însă un loc de retragere a lor, pe baza căruia putem circumscrie zona de Apus a țării Oltului, drept sectorul populat mai cu deosebire de aceștia, în comparație cu partea de Răsărit a Țării Oltului.

V.

ASIMILARE, IZOLARE SAU ALTCEVA

1. Asimilare parțial interzisă până la emanciparea Țiganilor. 2. Procesul de asimilare în epoca de după emancipare. 3. Asimilare, izolare și altă soluție de mijloc în epoca noastră.

1. Se pare că trei sunt alternativele de urmat, în practică, la soluționarea problemei Țiganilor : asimilare, izolare sau altă soluție de mijloc. Prima ar fi asimilarea. Tendința aceasta a fost practică instinctiv în țara noastră, mai ales de când cu emanciparea Țiganilor. S'au permanentizat însă mai multe faze. Prima se întinde dela venirea lor printre noi. E așa numita stare de robie ce s'a prelungit până în pragul timpurilor moderne. În Moldova, Mihail Sturdza, la 31 Ianuarie 1844, decreta desființarea robiei Țiganilor statului și a celor mănăstirești, iar Principele Grigore Ghica elibera pe cei particulari la 28 Noembrie 1855.

Reformele au venit după aproape 500 de ani de apăsare. Sclavia se desființează definitiv sub Cuza Vodă la 3 Martie 1856. În această lungă epocă de stare de robie a Țiganilor, să nu se creadă că procesul de asimilare a stagnat, din cauza condițiilor de robie în care se găseau Țiganii. Ei s'au amestecat cu populațiunile nețigănești fie bilateral — prin căsătorie (Români de ambe sexe cu Țigani de ambe sexe) fie mai ales unilateral (bărbați români cu Țigănci).

Asimilarea e rezultatul unui amestec ; fie de sânge, fie că e vorba de un efort spiritual. Or, sporadic, n'a lipsit nici una nici alta. Tendința de *ridicare din neam* a Țiganilor, putem spune că e generală. De altfel amestecul e un fenomen natural, căruia nu i se poate sustrage o populație în contact cu alta, decât în anumite condițiuni. Insași Țiganii, până a ajunge la noi, au suferit de pe urma diferitelor contacte ce le-au avut cu popoarele în mijlocul cărora au trăit sau prin mijlocul cărora au trebuit să treacă mai departe. în drumul lor până la noi. „Fra quelli che ora si

dicono o so ritenuti Zingari, pochi sono i discendenti del popolo emigrato dall'India ; la maggior parte é costituita d'incroci di germogli Zingari e di genti dei varî paesi che essi hanno attraversato o dove vivono, e di persone completamente estranee alla razza Zingara le quali hanno adottato gli usi e i costumi degli Zingari. Questi pseudozingari, viventi *more cinganorum* accanto ai veri Zingari, nel passato in Italia erano chiamati : bianti, accattori, morghingheri o diritti ; in Francia : matios, mercelots, gueux¹⁾.

E vorba de un adevărat amestec de sânge. Antropologii, cu orice ocazie, subliniază fenomenul. Chiar și cei mai puțini avertizați la aceasta, sunt obligați să o recunoască. Un călător german, în trecere pela noi (1836), spune că în Craiova, „printre boeri se văd multe fețe oacheșe care indică o origine tătărească ori un amestec cu Țigani²⁾).

Nu numai la noi s'au săvârșit asemenea încrucișeri. Procesul e destul de avansat în Peninsula Balcanică unde se dă un amestec și mai pronunțat între Țigani și restul populației de alt neam. Noi îl amintim, fiind în aceeași cauză dacă nu și în aceeași situație. E vorba de Țigani mahomedani la cari, culoarea pielii negre, caracteristică Țiganilor, este mai atenuată. Din această cauză, în Peninsula Balcanică, avem Țigani „albi“. E o contradicție în formă dar e o realitate în fond.

Țigani, e știut, că în majoritatea cazurilor sunt dolicocefali. „Les tsiganes dits roumains paraissent être surtout des dolicocephales et des sous-dolicocephales“³⁾. Regiunea frontală la ei, este puțin dezvoltată ; cea mai mică lărgime pe care Pittard a măsurat-o în Peninsula Balcanică. Craniul acestei populații, cercetată în Dobrogea de către Pittard, ca și cel al coloniștilor germani, e cel mai lungueț. Din 837 de cazuri :

177	sau	21,14%	sunt	hiperdolicocefali
240	„	28,67%	„	dolicocefali
179	„	21,38%	„	subdolicocefali
141	„	16,84%	„	mesocefali
57	„	6,81%	„	subbrahicefali

1) Enciclopedia Italiana. (Cit.) p. 957.

2) G. Bogdan Duică. Craiova de odinioară după călători străini. Arhivele Olteniei, III (1924) Nr. 11, p. 10.

3) E. Pittard. Anthropologie de la Roumanie. Contribution a l'Etude des Tsiganes dits Roumains. Extras din Rev. L'Anthropologie (f. a) p. 323.

33 sau 3,9 % sunt brahicefali
10 „ 1,19% „ hiperbrahicefali

De unde, *Pittard* trage concluzia unui amestec serios, cu brahicefali ⁴⁾. Acolo unde indicele cefalic arată o brahicefalie pronunțată la Țigani e vorba de un amestec serios de sânge : fie cu Români, fie cu Unguri, fie cu alt neam. Chiar indicele cefalic mijlociu care-i apropie de indicele subdolicocefalic, e după acelaș autor, datorit unei cantități apreciable de brahicefali infiltrați în massa Țiganilor în decursul timpului ⁵⁾.

Dar antropologii n'au surprins numai somatic procesul enunțat mai sus ci și sanguinic. Din cercetările întreprinse la Nerej (Vrancea) se constată acelaș lucru. Grupa caracteristică popoarelor orientale, deci și a Țiganilor, e grupa III-a. Or, la Țiganii din Nerej, se observă că cei mai numeroși aparțin grupelor I și II și că numai puțini fac parte din grupa III-a. Aceste date arată că avem deaface la Nerej cu o grupă de Țigani deosebiți de Țiganii nomazi, cari singuri au o origine asiatică pronunțată. Se mai observă tot la Nerej, că deși în general pielea lor e brună, sunt însă unii cari au pielea albă și nu se disting de Români. Raporturile între Români și Țigani în această parte de loc sunt de bună vecinătate ; mai ales se observă acest lucru, la cei ce locuiesc în vecinătatea apei ; între ei și țărani români, există chiar raporturi de căsătorie ⁶⁾. Aceasta e realitatea. Sondagiile de adâncime făcute în viața dela țară (sau chiar dela oraș) îți arată fenomenul cu mult mai complex decât te-ai putea aștepta.

Noi avem o concepțiune naturală asupra problemei Țiganilor. Ii înfățișăm așa cum sunt. Le respectăm legile de viață, proprii firii lor, care diferă dela grupare la grupare. Dar înțelegem să spunem lucrurilor pe nume. Dece să ne mirăm atunci, cetind prin cărți, că „une chose curieuse est que les Roumains habitant les provinces de Muntenia et Oltenia ont été influencés par les Tsiganes en ce qui concerne les jurons, jusque dans la meilleure société“ ⁷⁾.

Era, deci, tot așa de firesc ca procesul acesta de integrare lentă să nu fie *acelaș* pentru toate soiurile de Țigani. În deosebi Țiganii de cort, sunt cu mult mai feriți de amestec, prin chiar

4) *Eugène Pittard. Les peuples de Balkans, p. 415-16.*

5) *Ibid. p. 434.*

6) *Nerej. Un village d'une région archaïque. (Monographie Sociologique)* Vol. III, p. 375.

7) *P. Șerboianu, op. cit. p. 230.*

firea lor și modul deosebit de viață. Dintre toți, cei mai susceptibili de a fi modificați și predispuși la o asimilare totală, sunt Țiganii de sat. Trebuie de observat, spune unul dintre autorii ce s'au ocupat cu Țiganii dela noi, că îndeosebi „vătrașii“ se pierd pe zi ce trece, *amalgamându-se* cu naționalitatea preponderentă în mijlocul căreia trăesc ⁸⁾.

Domnul Dr. *G. Popovici* e de aceeași părere când spune că dintre Țiganii sedentari, lăutarii indică urme de amestec cu popoarele conlocuitoare ⁹⁾. Lăutarii fac parte din Țiganii de sat sau sedentari.

Un alt autor, dintre cei care s'au ocupat cu problema Țiganilor, rămâne la aceeași constatare, ceea ce denotă că procesul de asimilare printre Țiganii de sat, este destul de înaintat. „Beaucoup de musiciens tsiganes ont épousé des Roumaines. Presque toujours, les chefs d'orchestre des musiques militaires sont des tsiganes, devenus officiers, mais n'ayant pas le droit de dépasser le grade de capitaine. Beaucoup de leurs enfants sont aujourd'hui officiers dans l'armée, professeurs aux conservatoires de musique, ou occupent des postes dans l'administration. Néanmoins, ils cachent toujours soigneusement leur origine, qu'ils considèrent comme honteuse“ ¹⁰⁾.

Sunt atâtea comisari de poliție a căror origine e țigănească — atât în București cât și în provincie. Aceștia n'au făcut decât să compromită instituția și să contribuie la mărirea corupției moravurilor ¹¹⁾.

Acum e vorba însă, de ce s'a întâmplat în trecut. Pe încetul vom ajunge și în timpurile noastre. Țiganii „vătrași“; (aceștia sunt cei mănăstirești și boerești) — cu deosebire au contractat căsătorii cu băstinașii, adaptându-se astfel mediului. Cei domnești, au fost ținuți la o parte de... binefacerile civilizației; n'au suferit — zice-se — o deformare a caracterului lor primitiv, în comparație cu ceilalți (mănăstirești și boerești).

Au fost timpuri când amestecul de sânge între Români și Țigani, a fost interzis prin lege. Problema Țiganilor își are „preistoria“ ei printre noi. Astfel domnitorul Moruzi adresează un or-

8) *Dimitrie Dan*. op. cit. p. 9.

9) *Dr. G. Popovici*. Diferențe și asemănări în structura biologică de rasă a popoarelor României. Cluj 1922 p. 226.

10) *P. Șerboianu*. op. cit. p. 66.

11) *G. Potra*. op. cit. p. 79.

din circular la isprăvnicia din Vaslui prin care interzice pur și simplu cununii între Țigani și Români¹²⁾. Să se noteze bine că e vorba de cununii... Astăzi, concubinajul între ei și alții, e practicat pe o scară întinsă. Dacă întrebi pe un „băeș” de cununat, îți răspunde în glumă că e cununat la „salcie”... Proportia cununat-necununat sau mai bine zis căsătorit civil, e de 57,4% necununați la Țiganii de sat și ceva mai mult la Rudari : 68,7% (vezi diagrama Nr. 6). Atunci nu va fi fost mai puțin practicat. Cu toate acestea, cum zic, pe sub ascuns s'a constatat că deși interzise, cununii-le se oficiau. Un document din aceeași epocă ne poate informa că soția lui Tudor Țiganul „iaste rumână”¹³⁾. Alt caz, la fel, e datat din 13 Mai 1759¹⁴⁾. În el se arată cum Profira, deși „ruscă”, a primit de s'a unit cu Neculai Țiganul.

Procesul de amestec între Români și Țigani, nu întârzie să preocupe mințile diriguitoare ale vremii și este amintit, cum s'a anticipat și de legiuirile timpului. Cum spre exemplu avem legea dela 1785 de sub Alexandru Ion Mavrocordat, în care se spune că „de vreme ce la împărțirile de Țigani se făceau multe amestecuri și nedreptate și despărțirea copiilor de părinții lor, iar cât pentru cei ce sunt corcîți cu parte moldovenească, adecă un moldovean de ar fi luat o Țigancă sau Țigan moldoveancă, care după urma-re obiceiuului pămîntului ce-au fost întărit cu hrisoave domnești erau robi ca și alți Țigani. Pentru unii ca aceștia hotărînd Dom-nia mea să se urmeze într'acest chip. Adică partea moldovenească să nu fie supărată cu slujba întru nimică, ci să fie slobodă, iar partea țigănească să se numească slobodă, însă supuși la toată slujba stăpînilor săi, în toată viața lor ca și Țiganii și de s'ar și strămuta să fie volnici stăpîinii a-i trage la slujba lor și a-i lua de unde ar fi și cu această slujbă a lor vor câștiga răscumpă-rare și sobozire copiilor lor, adecă câți din copii acestora vor fi în vîrstă copilărească pînă la șapte ani și câți se vor naște de-acum înainte vor fi toți slobози ca fiecare moldoveni și volnici a merge unde-i va fi voia ; iar câți din copii acestora vor fi mai în vîrstă, dela șapte ani în sus să fie supuși în toată viața lor la slujba stăpînilor lor”¹⁵⁾.

12) Rev. „Ion Neculcea”. Vol. I. Iași. 1.921. p. 119-20.

13) G. Potra. op. cit. p. 79 v. Academia Română Mss. 5.222 f. 49 verso.

14) *Niculae Iorga*. Documente privitoare la familia Callimachi. Vol. I. București 1902 p. 425.

15) *Papiu Ilarian*. Tesaur de Monumente Istorice. Vol. III. București. 1864 p. 193—6 și T. Codrescu, *Uricariul* Vol. I. p. 161—169.

În rezumat, Țiganii având un statut special, amestecul între ei și Români, atrăgea după sine aplicarea statului excepțional și pe seama Românilor cari intrau în asemenea combinații. Câți dintre Români nu vor fi decăzut la treapta de robi astfel... Legiuirile mai noi căutau să lămurească acest neajuns. Fapt important pentru noi e, că amestecul între Țigani și Români e consemnat în hrisoave vechi și legi ca cea de mai sus. Ceeace denotă același lucru, enunțat mai sus, că procesul de amestec și de integrare a Țiganilor în comunitatea românească se produce mai mult sau mai puțin nestânjenit, multă vreme. Restricțiile sunt izolate și locale, iar pe deasupra și pe dedesubtul acestor dispoziții, procesul de amestec, deci de asimilare, se continua în voie. Chiar măsurile timpului lasă unele porțițe de scăpare. Astfel, punctul 7 al anaforalei întărite de însuși voevodul Alexandru Ion Mavrocordat, la 1785, prevede că „un Țigan ce de mic copil îl va lua stăpânul său în casa lui și va sluji cu credință și dreptate până va veni la vârstă, apoi stăpânul lui pentru acea credință și cu dreapta slujbă, ce au avut dela dânsul într'atâția ani, se va milostivi asupra lui și-l va erta de robie, dându-i și carte la mână iscălită de dânsul, precum că l'au ertat. Unul ca acela să fie slobod de robie întru toată viața lui și nici Domniea nici feciorii stăpânului său, nici altă rudenie să n'aibă voie a-l trage la robie, asemenea să urmeze și la parte femească, însă nici Țiganul nici Țiganca ce vor fi ertați să nu fie volnici a se cununa *cu partea moldovenească și numai copiii ce vor veni în partea lor vor fi slobozi de robie*“¹⁶⁾.

Din acest capitol rezultă că robia de sânge nu se ridică decât la a doua generație ; numai această generație, adică copiii lor, vor avea voie să contracteze căsătorie legală cu români. Ar exista deci două robii, una social-economică și alta de sânge. Ambele vor putea fi trecute, după cum probează textul legiuirii de atunci.

Nu numai atât : căsătoriile ilegal contractate, între partea țigănească — fie bărbat, fie femeie — și între Români, deși după legea timpului se strică și nu sunt permise, copiii rezultați din astfel de căsătorii sunt de drept socotiți Țigani. Astfel de căsătorii — ilegale — vor fi trebuit să fie numeroase și insistent cerute ca să fie legiferate după cazuri ; față de cei ce vor „trece“ în altă

16) Uricariul I. p. 320—7.

țară, numai și numai ca să îndeplinească acolo formal cununia interzisă în țară¹⁷⁾.

O întrebare s'ar mai putea pune : dacă interdicția între Țigani și Români e făcută dintr'un motiv pur de drept social-juridic sau se vor fi gândit legiuitorii timpului și la eventuale repercusiuni eugenice pe seama neamului românesc ? Din texte nu se poate preciza clar cauza. Incurcăturile erau cele de natură juridică; cred, ce precumpăneau. Însă spiritul tradițional al legii se păstrează și legiuitorii țin cu sfințenie la ceea ce au spus înaintașii lor, ca să se păstreze „aceeași” hotărâre și orânduială ca și până atunci. Vântul de libertate și egalitate de drepturi, care începe să sufle către sfârșitul sec. al XVIII-lea, înlătură cu desăvârșire orice obstacol formal ce ar împiedica căsătoria între Țigani și Români.

2. Restricțiile pe seama neamului țigănesc nu avură durată. Vântul de libertate care bate pela începutul sec. XIX-lea dinspre Vest aduce și în Principatele Române aceeași preocupare, pentru „a face să înceteze viața vagabondă și imorală a Țiganilor statului; pentru a-i așeza în chip lesnicios pe moșiile statului, mănăstirilor și boerilor, a îmbunătăți în chip radical starea lor morală și materială și de a-i face foarte utili țării și proprietarilor pe ale căror moșii s'ar așeza”¹⁸⁾. Se observă o tot mai accentuată tendință de integrarea lor în sânul societății noastre. Astfel că odată cu eliberarea lor și câștigarea acelorași drepturi pentru Țigani, înlăuntrul comunității românești, se deschide o nouă perspectivă de imixtiune. Pe drept cuvânt se poate vorbi de un „pericol” acum. Pentru a înțelege primejdia situației dela noi, spune Domnul Făcăoaru, trebuie să ne gândim că procesul de asimilare e activat și agravat nu numai de numărul mare de Țigani, ci și de alți factori specifici împrejurărilor dela noi, ca spre ex., dispoziția tolerantă a poporului român, răspândirea Țiganilor pe toată suprafața țării, *promiscuitatea socială cu populația autohtonă la orașe ca și la sate*, școala în comun, împrăștierea multora dintre ei și înlesnirea vieții sedentare care le-a ușurat intrarea în comunitatea românească, absența oricăror restricții legale și în sfârșit, dispoziția ocrotitoare a guvernelor și a auto-

17) Art. 8. din legea lui Alexandru Ion Mavrocordat.

18) *Convorbiri Literare* An. L nr. 11.

rităților administrative ¹⁹⁾ ; toate aceste au făcut ca între Țigani și Români să se permanentizeze acel proces de amestec ce tindea la o „asimilare” a Țiganilor, cum am spus, pe o scară întinsă.

Pe alocurea, ascensiunea socială dela treapta de Țigani la cea de Român, în urma amestecului, ia numirea deosebit de expresivă, de „ridicare de neam”, ca la Cornova (Basarabia) ²⁰⁾, unde situația este evidențiată astfel : urmașii lui Grigore Vioară, acum s’au „dat la câmp”, adică au îmbrățișat munca câmpului, ca moldovenii, ceea ce nu face decât să definitiveze procesul de asimilare.

Intr’adevăr, în ultimul timp, am spus că s’a urmărit mai de-a-prape, nu atât problema izolării Țiganilor cât aceea a asimilării lor. Calea de urmat era prin înrudire ; drumul cel mai drept și cel mai greu de realizat. Ar fi destul de elocvent un examen aprofundat al numărului însemnat de Țigani, integrați astfel în sânul poporului român. Amestecul de sânge produce spărtura definitivă în cercul închis comunitar și ajunge de distruge cercul de fier : legea sângelui. Ca urmare avem adevărate crize. Certuri se iscă din partea neamurilor — părții păgubite — și rana nu se închide, decât peste multe generații. În Șanț (Năsăud) s’a produs o astfel de perturbare cu consecințe asemănătoare : Xenia Șot, Țigancă, s’a căsătorit cu Filip Capra, Țigan. Fiicele lor s’au căsătorit cu Români — originea ștergându-li-se cu timpul. Damian Jugan, căsătorindu-se cu o Țigancă, a fost nevoit să se mute la părinții fetei, din cauză că neamurile lui nu l-au mai putut suferi ²¹⁾.

Un alt mijloc de integrare al Țiganilor în comunitatea noastră, e prin posesiunea de pământ. Exproprierea pe seama Țiganilor, a atras după sine accelerarea procesului lor de integrare în comunitatea noastră. La aceasta se împotrivea ca și pentru cealaltă alternativă, tot bunul simț ; apoi conștiința de grup. În cazul special dela Cornova ca și în alte părți, Țiganii având de luptat cu o întreagă organizare de clase sociale, de erarhie de sânge și de avere. Intre o cale de ales și alta, unii par a susține că stăpânirea de pământ ar aduce mai degrabă pe Țigani în sânul neamului românesc ²²⁾.

19) I. Făcăoaru. op. cit. p. 37.

20) Domnica Păun. op. cit. p. 527.

21) Boia. op. cit. p. 362.

22) Domnica I. Păun. op. cit. p. 527.

Țigani, fie că au apucat o cale, fie alta, au dispărut fără urme, cum se spune, în „sânul“ populației de alt neam. Nu avem intenția să înmulțim cazurile, ci să ilustrăm doar procesul de asimilare, amintit. Cercetările la fața locului au avut norocul să descopere realitatea, așa cum este. Suntem în Comuna Cuvejdia (Timiș-Torontal). Aci, „ulița țigănească“ ne mai arată că această parte a satului a fost cândva locuită de Țigani. Adevărul e că parte dintre ei au dispărut fără urmă ; fie prin decese, fie prin emigrare. Cea mai mare parte însă a rămas în sat și s'a asimilat. Aceștia prin căsătorii au devenit „Români“. O dovedesc între altele familiile Pan, Cusman, Jivandec, Stoi etc. Jumătate din sat, cu toate că astăzi trec drept „Români“, sunt Țigani. O arată filiațiunea antroponomastică, urmărită în registrele vechi din arhiva bisericii din sat, începând cu anul 1779²³⁾.

Procesul de amestec în țara Oltului, arată că dintre alte neamuri, Românii sunt mai mult amestecați cu Țigani de sat ; apoi vin la rând Rudarii. În ordine descrescândă, urmează Ungurii și Sașii. Observând amestecul dintre Țigani și Români și dintre Țigani și Țigani se poate vedea cum, cazurile de amestec între Români și Țigani sunt mai numeroase decât acelea dintre Țigani și Țigani între ei. Socotiți pe categorii, numărul cazurilor de amestec între Țigani de sat și băeși nu e deloc mai mare ca acela realizat între Români și Țigani de sat, iar, Țigani corturari, *întâmplător* au căzut în delictul de amestec cu alți Țigani băeși (Lisa-Făgăraș).

Alătur aci tabloul și diagrama procesului de amestec întâlnit de mine la Țigani din Țara Oltului. El va fi cu mult mai mic, în raport cu alte părți din țara noastră, ca în Muntenia, sau Oltenia.

I. Cazuri de amestec—bilateral și unilateral—între Țigani și alte Neamuri din Țara Oltului.

A. Amestec bilateral:

(Între Țigani, Români, Unguri și Sași)

Țigani de sat și Români	17
Țigani „băeși“ și Români	9
Țigani de sat și Unguri.....	5
Țigani de sat și Sași	4

35

35

23) Cazul a fost adus la cunoștința noastră de către D. Ion Popovici, în urma unei cercetări monografice.

B. *Amestec unilateral :*

(Între Țigani, Români, Unguri, și Sași)

Țigani de sat și Români.....	4
Țigani „băeși“ și Români.....	3
Țigani de sat și Unguri.....	-
Țigani de sat și Sași	<u>2</u>
	9
	<u>9</u>
Total general	44

II. Cazuri de amestec — bilateral și unilateral — între Țigani.

C. *Amestec bilateral :*

Țigani de sat și „băeși“	11
Țigani de cort și „băeși“	<u>2</u>
	13

III. Amestec bilateral și unilateral între Români și Țigani

D. *Amestec bilateral :*

Țigani de sat și Români	17
Țigani «băeși» și Români	9

E. *Amestec unilateral :*

Români și Țigani de sat	4
Români și «băeși»	<u>3</u>
	33

3. Amestecul acesta, destul de profund, se exercita între Țigani din sat și populația nețigănească din România. În tot cazul numărul probabil al acestor „corci“ se crede că n'ar fi prea departe de numărul Țiganilor puri ²⁴⁾. Dela această *ridicare din neam*, numai Țiganii de cort sunt excluși. Numai ei consideră o crimă dezertarea din sânul comunității. „Rares, très rares sont les cas où une Roumaine épouse un Tsigane sédentaire, mais jamais elle n'épouserait un nomade. Cependant, dans les villes où les Tsiganes sont plus riches et plus civilisés, on rencontre des alliances entre Roumains et Tsiganes, bien entendu dans les classes sociales les plus basses“ ²⁵⁾. Legile grupului îi înfruntă nemilos. Iată motivul pentru care între ei nu avem cazuri de amestec și că această ramură de Țigani să fie delă început scoasă din cauză când e vorba de posibilitatea integrării Țiganilor în comunitatea românească.

24) I. Făcăoaru, op. cit. p. 37.

25) Popș Șerboianu, op. cit. p. 75.

Nu tot astfel stau lucrurile când e vorba de Rudari, (băeși, lingurari) ; ei, au în urma lor, un proces de integrare, datorit, precum se știe, unor considerații necunoscute nouă îndeajuns, grație cărui fapt, ei ne apar ca și integrați — nici ei nu știu de când — ne mai având nici o legătură cu neamul țigănesc : nici de înrudire de sânge, nici de limbă ; nici chiar de obiceiuri — caracter. Firea lor e deosebită de a celorlalți Țigani. Așa se face cum Românii nu le repugnă, în așa mare măsură, integrarea lor în comunitatea românească. Astfel sunt dați ca „românizați“ cei din Orlat jud. Sibiu ; așa numiții „băeși“, întrucât „unii dintre ei nici nu se deosebesc de români“. Aceștia sunt de religie greco-ortodoxă și li se mai zic și „corfari“ ; printre ei sunt și greco-catolici, dar în proporție mai mică ²⁶⁾.

Tot așa cei din Gura Râului — acelaș județ. În Muscel și mai puțin în Țara Oltului, se întâmplă acelaș lucru : dacă se ivesc cazuri de amestec între Rudari și Români, faptul nu e salutat cu bucurie ; el nu produce însă îngrijorări și crize ca în cazuri inverse. Amestecul sporadic pare mai mult sau mai puțin normal. Dar nu e cazul, fiindcă între Români și Rudari deosebirea nefiind mare, integrarea e realizată prin grup. Cazurile individuale nu interesează în așa mare măsură. De unde rezultă că Rudarii vor trebui sub orice formă integrați — mai ales sub raport economic, administrativ și cultural — fiindcă de rest am spus că sunt integrați dela sine, prin firea lor, oarecum diferită de a celorlalți Țigani.

Reorganizarea vieții Rudarilor în cadrul de viață al poporului român nu se impune însă mai puțin imperios. Ei vor trebui împroprietăriți, dirijați deaproape. Cazul dela Ucea de Jos-Făgăraș, este concludent : din 15 împroprietăriți, 4 mai rețin pământurile, 11 le-au vândut ²⁷⁾. Ceeace dovedește că nesupravegheați nu devin buni agricultori nici aceștia, decât cu timpul. Odată însă, cu o bună reorganizare a vieții lor, aceste lipsuri vor fi împlinite. Ultimele reziduri ale unei origini obscure, vor dispărea și ele și o populație însemnată va înceta să rămână uitată și în suspensie ca legătură organică față de neamul nostru. Am spus că ei se situează la egală distanță între Români și Țigani. Meseria lemnului intrându-le în sânge, vor putea la nevoie să fie îndrep-

26) R. Simu. Monografia Com. Orlat. (Sibiu) 1895 p. 51.

27) Vezi graficul nr. 5.

tați spre o tehnică evoluată a lucrului în lemn. Până atunci va trebui să știm precis câți sunt în întreaga țară. Cifra de 100.000 pare a nu fi exagerată. În țara Oltului la 4.627 de Țigani sunt 1.947 sau 42,7% Rudari ; în Muscel par a fi cam tot atâția. Situația e de așa natură că ne putem întreba : dacă mai e nevoie ca Rudarii să constituie o „problemă”, întrucât ea și așa se va deslega, cu timpul, dela sine. Pentru ei se cere numai ridicarea standardului de viață ; ameliorarea stării economice și culturale.

Rămân Țigani de cort și cei de sat. Întrebarea care se pune, e, dacă față de aceștia rămânem și mai departe la același proces de asimilare lentă sau dacă ridicăm interdicția totală sau parțială. Observăm însă că problema nu se pune la fel pentru Țigani de sat, ca pentru cei de cort. Cei de cort sunt imposibil de asimilați. Și chiar de s'ar produce prin cine știe ce mijloace asimilarea lor, ea ar produce o perturbare gravă în constituția sângelui românesc. Din această cauză, suntem pentru o izolare totală față de Țigani de cort. Dintre aceștia, trebuesc însă rezervați o parte, pentru un parc în natură, spre a nu pierde țara o specie rară aflată printre noi. Restul nu interesează. Trebuesc înlăturați în mod absolut din viața poporului nostru. În zilele noastre ar putea fi mutați undeva în Transnistria sau dincolo de Bug.

Altfel stăm cu Țigani de sat. Aceștia s'au „integrat” într-o măsură apreciabilă vieții noastre economice, și au pătruns, deși sporadic, chiar în viața noastră culturală. Nu au însușiri pentru viața agricolă. O demonstrează graficul ce arătăm (Nr. 6) : 56,9% din pământul primit prin expropriere de către cei din Șercaia-Țara Oltului, e vândut. Procentul ar fi fost mult mai mare dacă n'ar fi fost vorba de locuri de casă, pe care nu și le-au putut vinde și care micșorează astfel — nevoit — procentul locurilor vândute față de băeși ²⁸⁾). Sunt însă pricepuți meseriași : fierari, zidari și mai ales lăutari. Vor trebui cruțați meseriașii. Mai ales aceștia — fierarii și lăutarii — au devenit în mijlocul poporului nostru de neînlocuit. Are dreptate Popp Șerboianu când spune despre lăutari că-și fac o glorie din a vorbi românește pretutindeni pe unde umblă precum și de a îmbrăca costumul național ²⁹⁾). De fapt ei sunt cei cu o conștiință mai clară țigănească, cei mai evoluți — dar și cei mai avuți, din care cauză, se observă prin-

28) Vezi graficul Nr. 5.

29) Popp Șerboianu op. cit. pag. 63.

tre ci o tendință mai intensă de integrare printre noi și se afișează cu orice ocazie. Sunt de pe acum sate specializate cu Țigani muzicanți care vor trebui până la un oarecare punct cruțate. Astfel în Mușcel e satul Bughea de Sus. „Zi-mi bugheanul”, înseamnă: „zi-mi brâu ca la Bughea”. În Țara Oltului, satele Mândra, Grid, furnizează muzicanți.

Intr'un anumit procent, la suta de locuitori, ei rămân locului și balastul, marele număr de Țigani de sat, așezați la țară sau la orașe mai ales, va trebui colonizat într'o parte mărginașă a țării, trecuți peste Nistru, la caz, sterilizați spre a nu se mai înmulți și astfel să li se piardă neamul care amenință să înăbușe însușirile bune, existente în populația noastră. Să nu uităm că bastardul se apropie mai mult de partea neamului inferior ³⁰⁾. Iar prolificitatea lor superioară, înlesnește o difuzare largă și efectivă a dispozițiilor inferioare impusă prin corcire ³¹⁾.

Pe viitor, în orașe, nu va mai putea trăi decât un mic număr de Țigani meseriași brevetați. Printre primele oraș descongestionate de Țigani, ar trebui să fie orașul București. poi, pe rând, celelalte orașe, capitale de provincii. Urmează satele, în ordinea numărului însemnat de Țigani pe care-l au. Înălăturarea se va putea face progresiv și pe o perioadă mai mare de timp.

Rezultatul cel mai de seamă al examenului nostru este, deci soluționarea problemei Țiganilor din România pe categoriile de Țigani delimitate astfel. Acest fapt nu e decât o consecință a felului în care concepem întreaga problemă a Țiganilor, spre deosebire de alți cercetători de până acum, care aveau în vedere Țiganii, global. Prin aceasta, problema se simplifică și practic și teoretic și își primește alți sorti de izbândă în deslegarea ei. În loc să avem în față marele număr de Țigani din România, vom avea pe rând: Țiganii de sat, de pădure (rudari, băeși, lingurari) și de cort. Gradul lor de integrare și izolare am văzut că e diferit. Acesta e de altfel și singurul punct de plecare în deslegarea problemei ce ne preocupă.

30) Dr. P. Râmneanu: Consecințele amestecului de populație. Transilvania nr.5—6 p. 186—7.

31) Dr. I. Făcăoaru, op. cit. pag. 38.

VI

OCUPAȚIUNI

1. Sub raport economic, Țiganii sunt organizați în bresle naturale. 2. Țiganii de sat îmbrățișează cele mai felurite meserii, dar și cele mai cunoscute : agricultori, fierari, muzicanți etc. 3. Colectarea fructelor e o îndeletnicire comună, atât Țiganilor de sat cât și Rudarilor (mai ales). 4. Unitatea de breaslă a Rudarilor, e asigurată prin preponderența prelucrării lemnului verde, în unelte de utilitate casnică. 5. Obținerea lemnului „ușor” și „greu”. 6. Rudarii ca lucrători în lemn. 7. Tehnica, instrumentarul. 8. Desfacerea produselor. 9. Alte ocupațiuni. 10. Țiganii de cort și îndeletnicirile lor. 11. Țiganii ca spălători de aur.

1. În domeniul economic, Țiganii se prezintă ca un exemplu tipic de diferențierea muncii sub formă de bresle naturale. Aceste bresle, într’adevăr sunt pătrunse de un caracter cu totul natural. În ele meșteșugul nu se învață prin școală. Copilul crește și totodată deprinde meșteșugul. El se moștenește din generație în generație, așa încât, cu timpul le intră în sânge. Nu numai atât : meșteșugul astfel deprins, nu trece dela o categorie (neam) de Țigani, la altă categorie de Țigani, ci se limitează la neamul respectiv, astfel că, putem spune că ei, după felul de activitate, ajung de se determină etnografic. Intru atât ocupația ajunge de le influențează caracterul de grup. Neavând alt caracter etnic determinant (în afară de conformația somatică), de multe ori *ocupația* este aceea care se ridică între ei ca factor de diferențiere etnică. Intre corturari de ex., avem numiri ca : Sofia Ciurar, Maria Căldărar etc.

Un lingurar nu va îmbrățișa alt meșteșug decât al lucrului în lemn și invers : un căldărar rămâne căldărar prin neam dar și prin ocupație. Acesta este caracterul *natural* de breaslă pe care-l prezintă Țiganii, pe oriunde se găsesc.

Tot ocupațiunea a contribuit, în mare măsură, ca dela origine ei să aibe destin aparte, unii față de alții, în limitele *aceleiași* ocupațiuni. Diferențierea muncii la Țigani, privită astfel, e realizată printr’un trecut lung. Ea e un rezultat direct al luptei pentru existență într’un mediu specific de viață. Dar nu aceasta

vrem să scoatem în relief, cât influența pe care au exercitat-o respectivele ocupațiuni asupra felului lor de a fi. Ocupațiunile au constituit factorul care a împărțit până la diversificare neamul țigănesc.

Pe ei nu i-a ținut strâns legați unii de alții, nici religia nici cultura, ca pe Evrei, nici chiar limba, greu de a se impune într'un mediu străin și superior traiului dus de ei. Ocupațiunea le-a determinat însă felul de a fi până în a constitui nații separate. Intre ele, diferitele soiuri de Țigani, se socotesc în urma acestui fapt, drept nații. Corturarii spun de Rudari că ei nu sunt de „nația noastră” și tot astfel Țiganii de sat spun de Rudari („băceși”, lingurari) și ș. a. m. d. Ceeace dovedește că ei s'au răslețit unii de alții și nu i-au mai unit decât ocupațiunea — rămânând în urmă, aproape, tot atâtea neamuri de Țigani câte ocupațiuni au. Acesta e un adevăr, dar nu e un adevăr general valabil. (Am demonstrat când am vorbit de categoriile de Țigani dela noi).

În special adevărul de mai sus are valoare cu cât Țiganii sunt mai neevoluați (cum sunt cei nomazi, Rudarii) cei dintâi având ca ocupație prelucrarea tablei de fier, tinichea ori a pielei (ciurari), a osului (piepteni); cei din urmă se ocupă cu prelucrarea lemnului verde în strictul înțeles al cuvântului. Acolo unde se prezintă împrejurările optime, ei realizează această unitate de breaslă la maximum, formând o adevărată nație în raport cu alte neamuri de Țigani. E cazul cu Rudarii de pretutindeni.

Am arătat în capitolul amintit că aceste ocupațiuni nu sunt puține și că ele au oarecare însemnătate pentru nomenclatura diferitelor fracțiuni de Țigani, care își duc viața, din această cauză într'un separatism mai mult sau mai puțin absolut unele față de altele.

„Dela Paște cumperi
într'una la cucuruz”.

Conștiința lipsei lor de unitate ca neam e limpede, așa cum e limpede conștiința lor ca Țigani de cort, Rudari sau de sat. Așa încât, *Popp Șerboianu*, vrând să-și reprezinte mai bine categoriile de Țigani, n'a pregetat să adopte criteriul ocupației ca fiind cel mai indicat pentru împărțirea lor în categorii.

Noi însă ne-am oprit, după cum am văzut, la un criteriu denumit organic, care îmbrățișează pe toți Țiganii dela noi: de sat, Rudari, (lingurari, băceși) și nomazi.

2. Faptul că majoritatea Țiganilor de sat trăesc în mediul nostru rural, e de așteptat ca ei să practice într'o formă oarecare agricultura.

Dela început trebuie să ne așteptăm că ei făcând agricultura, nu înțeleg prin această îndeletnicire o ocupațiune care să acopere pe toate celelalte, cum se întâmplă la țăranul nostru. În primul rând, ei o vor practica fiind plătiți cu ziua la Români (sau la alte neamuri din cuprinsul țării): o vor practica altfel, pe loc luat cu arendă sau în parte, *lucru care le fixează un caracter deosebit agricol*. Din aceasta rezultă că ei nu stăpânesc efectiv un domeniu de activitate, ci sunt sau în slujba proprietarilor de pământ de alt neam, sau dacă-l muncesc pentru ei, sunt debitori, la fel, proprietarilor dela cari iau *în parte sau cu arendă*. Prin urmare despre o viață agricolă a Țiganilor de sat nu poate fi vorba în situația în care se găsesc ei astăzi. Că nu-și pot stăpâni avutul — proprietatea imobiliară — (în afară de strictul necesar: casa și cât ține casa), o dovedește cercetarea noastră din Șercaia, comună fruntașă în Țara Oltului, unde situația ar fi putut favoriza de minune elementul Țigănesc, din mai multe puncte de vedere. Dar se constată, că 56.9% — adică mai mult de jumătate din pământurile cu care au fost împrumutate Țiganii de sat din Șercaia, au fost vândute, rămânând, cum am spus, strictul necesar. (A se vedea graficul). Aceasta dovedește că Țiganii sunt un neam, organic, inferior, ce trăesc ca popoarele „primitive”, de azi pe mâine („von der Hand zu dem Mund”), sau cel mult îmbrățișează meșteșugul caracteristic. Mănăstirea Domnească din Câmpulung-Muscel, a avut numeroși Țigani robi. La emancipare, acești au iscalit o „jalbă” către egumen, în care spun că ei nu pot trăi la țară ca clăcași plugari, „fiindcă hrana noastră nu e munca plugarului, ci ca meșteșugari am trăit și trăim totdeauna în oraș”¹⁾.

În lumina acestor generalități va trebui să ne gândim la agricultură ca îndeletnicire a Țiganilor.

O situație excepțională o dețin Țiganii de sat, pe alocuri, ca spre ex. la Făgăraș. Aici Țigăanii din oraș făcând grădinărit, valorifică munca depusă în cultura cepei, poate, ca în nici o altă

1) Pr. I. Rădulescu, Jalba Țiganilor către egumenul Mănăstirii Câmpulung în *Muscelul nostru* II Nr. 8 p. 13.

parte din țara noastră. E, cred, interesant să ne oprim cât de cât spre a vedea, în ce constă fenomenul așa de rar întâlnit.

La Făgăraș, cum e și firesc, Țiganii se dedau la mai multe meșteșuguri. La acest lucru, ne putem aștepta. Cei de pe Brâncoveanu,²⁾ sunt toți meseriași (afară de un muzicant): 4 cismari, 2 fierari, restul zidari, rotari. „Aproape toți știu să lucreze cismăria”. Cei din str. Cimitir, sunt muzicanți, zugravi; $1/3$ din ei au această ocupațiune. Dacă nu pot să învețe meserie, pun mâna pe vioară — pe când dincolo (Brâncoveanu), se disprețuește vioara, cei dela Cimitir (care sunt și cei mai numeroși), cultivă în schimb ceapa. Trebuie să subliniem dela început că ei nu folosesc locul, nici aici ca proprietari de pământ, ci îl iau dela „oameni plugari”, cultivându-l în parte sau cu arendă, măsurat la „pas”.

De aici, „pasu și suta”. Dacă-s 10 pași (lățime) dau 1.000 de lei (în anul 1939). Plătesc, (după alt informator) 1.200 lei pentru „10 pași” de loc, sau „100 straturi”.

La muncă spre a putea ieși la rezultate mai bune, se împrumută, sau cum spun ei, lucrează „pe ajutate”. Măine dacă pune, trebuie să mă duc la ia (la care a venit împrumut) — dacă am terminat. Sau am avut opt inșe; la ielea toate ieu trebuie să merg. Mai luăm și pe bani⁴⁾.

Și cum țărani de prinprejur cultivă și ei ceapă pentru târg, se înțelege că între ei și Țigani există nemulțumiri de pe urma concurenței. Țărani din Beclean (sat învecinat) fac concurență cu ceapă Țiganilor din Făgăraș. Ei au un avantaj: au locul lor și, prin urmare, le dă mâna să vândă mai efin. Într-o zi de Iulie, Țiganii fac legături de ceapă; cinci cepe'n legătură și o dau după cum e prețul: 3-4 lei. Toamna o fac cununi și o duc la târg. „Facem câte cinci sute de cununi și tocnim tot unu dela sat cu caru pentru 600—800 lei, dacă stă pe 2 zile. Mergem la târg cu ia; ie târg la Mediaș; ie târg la Sibiu, și prin sate”. Ceapa e recunoscută: ceapă roșie, „dulce”. Toamna o fac cununi și o duc la târg. Acum e vorba de cea scoasă în vară și pe care o duc la târg la

2) Sunt localizați de două cartlere: pe str. Brâncoveanu și lângă Cimitir, (vezi planul orașului Făgăraș).

3) Inf. N. Hoju de 28 ani cu 4 clase primare, vezi și graficul alăturat (Nr. 4).

4) Inf. Gh. Hoju, „Depinde de loc. nu de parale or dă om. Anul de patru ori, toamna, primăvara. Toamna la trei săptămâni îl întorc de două ori... Inf. Gh. Ciucan.

Cohalm. Se vinde și după loc (când e lipsă de „arpagică“. Dacă nu e ceapă verde, „te-intinzi și la aialaltă care trebuie să se coacă“.

Dela situația arătată a Țiganilor din Făgăraș, trecem la sate, unde găsim aceeași formă de economie agricolă întâlnită și la Rudari. Adică, neavând pământ, merg la seceră în altă parte, la Sași socotiți ca adevărați stăpâni, acolo unde conlocuiesc, în același spațiu. O adevărată „neoiobăgie” iese la iveală acum. De pus „cucuruz“, îi face „clacă“ la sas, 16 zile ; 4 zile de ferdeală⁵⁾.

Țiganii din Șercaia lucrează însă în parte ; „jumătate, jumătate”, cum spun ei. Iau și cu arendă. Mai bine ies în parte. Motivul e justificat, „poate că nu se face“ și atunci trebuie să plătești..

În urma acestui fapt, de subordonare economică, până la aservire, s'a născut între Țigani și Sași, o conveniență socială adecuată : ei sunt priviți de către Țigani ca *protectori*. Termenul e consacrat în partea locului și nu știu să fie scos în lumină până acum. E vorba de Țiganul care a fost slugă la Sas ; de Țiganul căruia Sasul îi împrumută bani ; îi dă de mâncare și în schimb e o garanție pentru Sas, că are un om de ajutor oricând are nevoie la munca câmpului. În felul acesta, mai fiecare familie de Țigan, în Șercaia, are câte un „protector” sau „stăpân”. Și Românii spuneau Sașilor prin 1848 „stăpîne“, mi se spune, ceeace dovedește că aici se mai perpetuează încă, un sistem medieval de subordonare economică ce angajează conveniențe sociale tipice.

Trecând în Cârțișoara, apropierea de Sași dă la iveală același fenomen ; suntem obligați să recunoaștem acelaș lucru : o Țigancă ce se ocupă cu cusutul, întrebată de mine cum și pe unde vinde cusăturile, răspunde : „*am stăpîne* cunoscute unde vindem *berte*, pentru băeri la saci, la papuci. La Sași, tot *stăpîne* le zicem — îmi spune ea ; la Romîni pă nume. Așa se zice de când îi lumca la Sași...”⁶⁾.

Stăruind întrucîtva mai departe, aflu că în loc de nene, bade, lele, ei întrebuintează pentru Sași, „stăpîne, stăpînă” ; la Romîni : bade, vecine. De ce ? Întreb eu. „Că tot lucrăm la ei, Rumînu-i dă nația noastră ; botezați ca și noi...⁷⁾. Altă voce : „la Sași și la Ro-

5) O gălăcă de 1/2 de jugăr are patru „ferdele”.

6) Inf. Maria Novac, din Cârțișoara. Ea pretinde că Săsoaicele nu sunt așa de sgărcite ca Românele noastre, sau mai degrabă ar susține că numai când e vorba de ea, Săsoaicele nu sunt sgărcite..

7) Inf. Gălfira Dumitru și Lazăr Stoica din Cârțișoara. Pentru o înțelegere mai largă v. „Considerațiuni asupra Raportului dintre Țigani și Români”, p. 12—17..

mîni, le spuneam stăpîne odată. Acum nu". Iar rudăreasa, prin satele românești, vânzând marfa, strigă : „Luați-vă corfe și mățuri nevastă"! Prin cele săsești, înlocuesc cuvântul „nevastă" prin cel de „jupâneasă".

Fiște, raportul de subordonare între Țigani și Sași se perpetuează și astăzi, deși într'un grad mai atenuat. Nu greșim, cred, când atribuim acelaș raport de subordonare și aceeaș formă de activitate agricolă peste tot și față de Romîni, cu atât mai mult, cu cât, între Țigani și Romîni legătura e și mai strînsă.

Dintre Țiganii de sat, se recrutează cei mai diverși meseriași. Diferențierea muncii între ei a ajuns așa de departe, încât, între ei te găsești (vorbesc mai ales de Țiganii din mediul rural) ca într'o adevărată diviziune a muncii. Am în față un tablou. Am scos la întîmplare zece sate din Țara Oltului în care ne putem face o idee despre îndeletnicirea Țiganilor de sat. Ca brațe libere de muncă, se înscriu cei mai mulți. Sunt *pălmașii*, *zilerii*. Urmează fierarii. Nu este nimic neașteptat. Meseria lucrului în fier este prea cunoscută pentru Țigani, ca să mai fie scoasă în evidență. Sunt țiganologi care susțin că Țiganii ar fi ante-mergători ai epocii bronzului pe meleagurile noastre (Bataillard) — prețuind sau referindu-se la îndemânarea cu care ei lucrează fierul. În leosebi metalele, fiindcă o parte din corturari sunt și ei „căldărari", alții „costorari" etc., iar alții sunt spălători de aur, care trebuiesc înglobați din punct de vedere profesional aceleași virtuți ce-i împing spre aceeași ocupație. În trecut preparau pentru regi armament de războiu și obțineau privilegii importante — astăzi nu e sat să se poată dispensa de a avea unul pînă la doi sau chiar trei fierari. În Țara Oltului de exemplu, numai în două sate am aflat fierari dintre Romîni, restul pretutindeni, Țigani. Intre celelalte meșteșuguri, (exceptându-se lucrul cu ziua) la cei din Țara Oltului precumpănește lucrul în fier. La 10 sate avem 39 fierari — capi de familie. O roată de car trebuie legată în fier ; un „raf" pus la roată în comuna Telechi-Recea în anul 1939 costă 20 lei, cu fierul omului. O potcoavă 5 lei (iarăși cu fierul adus de om). Un fierar poate face 30 de potcoave din fier nou pe zi.

Fierarii lucrează și ei pe bani sau primesc de-ale traiului : „slănină", „pită". Țiganii din Racovița (Sibiu) fac, afară de uneltele cunoscute : cuțite, foarfeci, seceri. Asta dovedește o mare îndemănare și înțelegere în meșteșugul fierăritului. Dela fierăria

propriu zisă, pe la orașe, trec apoi și la tinichigerie. Unul din Făgăraș poate spune : „cîrpesc și eu la plectane“ și se ferește să se declare pe de-a-întregul tinichigiu, spunând că el numai „răpălește“ (repară).

Dar opinia generală în Țara Oltului, între săteni, e că satul să aibă cel puțin doi fierari : unul la o margine a satului, iar celălalt la cealaltă margine a satului. *E cazul să arătăm că fierăritul e una dintre puținele ocupațiuni pentru care Țiganii sunt trebuincioși societății noastre.* Într'un caz de „izolare“ completă, fierarii vor trebui înlocuiți, în mentalitatea țaranului nostru însă, s'a înrătățit ideea că numai Țiganii pot fi fierari...

A exista sat fără ca să aibă fierar, înseamnă o adevărată dificultate pentru locuitori. Urmarea e că se vor îngriji ei să-și aducă fierari de unde pot.

*„Ploic-aduce cîștig
d'in pung-afară“.*

Un alt meșteșug la care recurg Țiganii de sat, e cărămidăritul. Tot ei fac cărămizi. În Țara Oltului, din zece sate (cu 210 profesioniști capi de familie) 23 se recunosc „cărămidari“. După zileri (salahori, palmași), fierari, ca număr, ei vin la rând.

Suntem în toiu verii, într'un sat din Țara Oltului, unde notez : „parte din cei din Râușor, sunt plecați de astă primăvară la cărămidă, de unde se mai întorc din când în când ca să vază „dacă mai stă casa“ ; n'a luat-o apa ?... Timpul de lucru e din 10 Mai până în August. Dar unde merg ? Merg prin alte sate, cu familie cu tot, pe unde găsesc de lucru. Fac „contract“ cu omul, căruia îi lucrează și tot acolo, pe loc, își fac așezări sezonale : locuiesc în bordeie. Materialul bordeiului poate diferi dela om la om și este dat de către proprietar. Aci ei se angajează cu „ruptu“. Neculae Ciungu cu nevasta (din Lisa Făgăraș) lucrează cu „ruptu“. Ii vine la mie 300 lei. I se mai dă băutură, mâncare : „cupe de lapte, salată, cartofi“.

Ceeace mi s'a părut mai interesant, e forma sub care sunt apucați la mână de proprietarii cărămizilor, ei fiind nevoiți să se îndatoreze de cu iarnă pe la oameni prin sat. În schimb le face cărămidă (dacă e cazul). În general se poate spune, că „se împrumută iarna și lucră vara“. Prețul se înțelege că e altul iarna și deci cu atât mai avantajos pentru proprietar, cu cât ei sunt mai

strâmtorați în timpul iernii. Se plătește de multe ori și în natură. În cazul din urmă „bucatele“ vor intra în socoteala cărămizilor. Mi s'a părut că cei mai în mizerie dintre Țigani sunt acești cărămidari...

Un Țigan (Iacob Samoilă), din Făgăraș, în ulița Becleanului, face cărămidă învățătorului din Vad. Prețul e 200 lei, o pâine și 4 „cofe“ de făină la mia de cărămizi.

Focul pentru ars cărămida îl dă omul. Paie pentru învelit cărămida, la fel. Cei mai harnici cărămidari ajung de fac și 1000 cărămizi pe zi. „Numai când plouă e mai rău“. Lucrul merge greu atunci. Sunt anumite locuri bune pentru făcut cărămidă. Pentru cei din satul Lisa, „în Grauri“ se găsește pământ foarte bun. Aci se face cărămidă de 10 ani. Găsesc apoi alte 4 bordee de cărămidari în Lisa, la „Piscu Bochi“.

În Sâmbăta de Jos, de exemplu, locul unde se face cărămidă, e pe „Dealul cel mare“, la hotarul cu Sâmbăta de Sus, unde lucrează în zi de vară la cărămizi, 13 familii de Țigani, veniți din mai multe părți : Rucăr, Sâmbăta, Ucea de Jos, Drăguș — toți strânși aici, unde au „căpătat“ de lucru. Lucrează pe familii, cu schimbul : o zi merge o familie la alta și lucrează, iar în cealaltă zi îi întoarce ziua de lucru. Astfel se obține mai mult spor, atât la *făcut* cât și la *tăiat*. Făcut, scos, ridicat și pus în cuptor. Prelucrarea materialului până ce cărămidă e gata, trece prin mai multe faze : mai întâi se sapă pământul, care, amestecându-se cu apă, e luat de 4 ori la sapă. Amestecul e cărat cu roaba la masa unde i se dă forma. Se așează jos pe uscat, rând pe rând, una lângă alta, formând laolaltă o „arie“, iar după ce se uscă fac din ele un „banchet“ — 1000 de bucăți banchetul.

Arderea cărămizilor se face la cuptor, cu care prilej trebuiesc oameni mai mulți și mai tari. Patru din cei mai tari sunt ținuți numai ca să așeze. Ultima fază e atunci când se dă foc cuptorului care trebuie înprospătat cu lemne dintre cele mai grele și prin urmare mai anevoie de introdus în foc.

În două zile cu căldură, cărămidă se usucă. Dacă nu-i ajută timpul și plouă, cărămidă stă cu săptămânile întinsă. Într'o asemenea alternativă pe bună dreptate, „*ploicic-aduce câștig din pung-afară*“. Iată două contraste ce angajează atitudini deosebite : țăranii doresc în lunile secetoase de vară, ploaie, pe când cărămidarii doresc căldură și cât mai multă secetă. Nu în zadar pe

urma acestui desacord, se naște credința, după care, cărămidarii ar deține secretul regimului ploios, cu un cuvânt, că ei ar lega „ploile“...

În anul 1919 îmi spune un cărămidar — din Șinca Nouă — că a fost o secetă mare. Au început oamenii să se puie pe gânduri și într'un târziu s'au pomenit cu țăranii : „or venit oamenii. Eu lucram acolo-n jos, în capul satului — au venit și-au furat formele și cărămida și a băgat-o în vale : să *plouă*. (Nu plouase voșase săptămîni)“⁸⁾.

Se zice că ar pune cărămidarul — pentru acelaș scop — o cărămidă să ardă. Se mai spune că tot ei prind o broască și o ard în foc, cu cărămidă cu tot și în felul acesta ar lega sau ar încuia ei ploile. Noi n'aveam intenția să ne extindem. Între alte meserii, cărămida o fac Țiganii de sat (și parte din Băeși, prin Ardeal) — toți aceștia devin în timpul iernii disponibili și îngroașă brațele de muncă devenite libere. Sunt predispuși deci șomajului.

Cercetările de acest fel pretind o lumină deplină asupra grupului etnic țigănesc. În prealabil o serie de cercetări în legătură cu mediul rural, independent de oraș, pentru care trebuie să avem o evidență aparte. De ex. la ocupații, cele două medii se pretind deosebit studiate. Meseriile vor precumpăni în mediul urban ; aceasta o arată orașul Făgăraș, unde posibilitatea de a învăța o meserie e mai mare. Cererea la fel. Se vor împuțina zilerii, vor crește muzicanții care vor lua locul fierarilor de pe la sate (ca număr). Apoi meseriile se vor înmulți, adăugându-se la cele restrânse ale mediului rural zidarii, lucrătorii în fabrică, lăcătuși-mecanici, frizeri, croitori etc. Ceeace trebuie remarcat, e faptul că Țiganii în afară de muzică, ce răspunde unui simțimânt înăscut a lor, nu îmbrățișează meserii, unde concurența e mare : lăcătuși, mecanici, frizeri, croitori, care meserii deși mai ușoare și mai acceptabile, sunt mai căutate de celelalte neamuri, lor rezervându-li-se cele mai puțin atrăgătoare : zidărie, fierărie, afară de pantofărie, care în mediul urban, pentru ei, e o cucerire și un indiciu de adaptare sub această formă la mediul orășenesc. Scad fierarii în schimb, ceea ce dovedește că aici cererea e cu totul redusă.

Abstragând pe cele arătate mai sus, se impun, cred, și alte observațiuni : cei mai mulți dintre pantofarii țigani din Făgăraș

8) Inf. Otves Nicolae, 68 ani, Șinca Nouă. Țara Oltului.

lucrează mai ales pentru țărani. „Noi cu țărani trăim“. Sunt în conflict deci cu fabrica ce îndestulează restul pieții precum și celelalte debușee. În zile de târg la Făgăraș, ei scot în vânzare încălțăminteă lucrată anume pentru țărănime. Și precum Țiganii pantofari-cismari sunt în conflict cu fabrica, între muzicanți stăruie deasemenea un conflict, pe motivul că muzicanții *străini* veniți din Timișoara sau Mediaș sunt angajați cu jazzuri la „Wolf“, „Trocadero“ și „Mexico“, făcându-le lor nu numai concurență, dar, înlăturându-i din serviciu. Se plâng deci, că cei străini câștigă câte 400 lei pe noapte. „Noi sîntem săraci, n'avem acordeoane, saxofon, pian“. (Aceștia avînd vioară și cobză, la țară nu-i chiamă, fiind prea scumpi. Se duc însă și la țară, pe la nunți, contrar afirmațiilor de mai sus). Pe de o parte ; pe de alta, patronii sunt impuși să plătească darea dublă — pentru deschidere — în timpul nopții. De aici nu vor să mai angajeze nici ei muzicanți.

Aceasta-i situația la oraș. În mediul rural ca importanță numerică avem paznici de porci, ciurdari sau „păstori“ cum li se mai spune (în Țara Oltului). Păstori nu de oi, ci de porci. Țiganii niciodată n'au îndrăgit meseria ciobănitului. Comuna neavînd alți paznici dintre Români pentru ingrata meserie de porcar, angajează un Țigan, care în Țara Oltului se dă ca un lucru destul de cunoscut. În alte părți aceștia sunt servitori. Nu e decât același serviciu. Și într'un caz și în altul, ei primesc simbrerie în bani sau natură. Vasile Tincu din Hârseni, ciurdar, primește 7 „cofe“ de vită : secară și cucuruz. O cofă are un kilogram și jumătate ⁹⁾. Câte o pâine la două vite și o „pișcătură“ de slănină în fiecare zi. Ni se spune că „lumea e lipsită și n'are bani“. Din „bucatele“ primește vînd și fac bani. Un ciurdar are în pază în felul acesta, până la 300 capete de vite. El plătește pentru a-i fi de ajutor o „slugă“ cu 4.000 lei. Acesta de exemplu a angajat un „băiețuș“ din Breaza (copil de băieș).

Sistemul de mai sus este lătit în tot Ardealul. Cei din Sîmbăta de Jos se plîng că i-au pus „cu putere“, negăsindu-se alți porcari. Primesc în schimb 5 „copuri“ (6 kilograme) de porumb și grâu de porc ; la 4 porci o 1/2 kgr. de slănină. La secerat i se

9) Într'o „măsură“ sunt 14 „cofe“. O cofă e egală cu 1 kg. „Să ghine o măsură și patru cofe pă două ghite“. Părerile diferă referitor la „cofă“ ca unitate de măsură după cum reiese și din informațiile date de Neculae Albu din Răușor.

mai dă un snop de grâu de fiecare familie, iar toamna are iarăși — de fiecare — familie o „cofă” de porumb. Sunt 4 cu toți de păzesc. „Ăl prost cu porcii o crescut. Mumă-sa bătrână e cea care adună bucate de prin sat”. Și pentrucă-i o rușine a paște vitele (în special porcii) vor fi chemați Țiganii sau dintre Români, cei mai săraci...

Neculae Albu din Râușor, e plătit la fel : cu „bucate”. „Nouă cofe de ghită și laptele de două ori de ghită. O cofă de cucuruz de gazdă la toamnă — un snop de grâu de fiecare curte și colacii la Crăciun, la Paști și Rusalii”.

Vor primi în afară de cele enumerate mai sus și cânepă, o mănășă de fiecare „gazdă”. Nu mă pot opri îndestul asupra acestui fel de schimb în natură, întrucât din punct de vedere etnografic el ne interesează la maximum. Sistemul aparține unei faze patriarhale de viață și e de mirare că se mai păstrează și în zilele noastre sub o formă așa de evidentă ca în Transilvania... Unei astfel de îndeletniciri, chiar și sporadic, sau într-o măsură redusă, nu răspund, dintre Țigani, decât cei de sat și băieșii — de unde rezultă că Țiganii de cort nu intră în aceleași legături economice ca cele două categorii de Țigani arătate, rămânând să practice altfel de ocupații și să se preteze altor forme de schimb, mai mult sau mai puțin aceleași.

*

Dintre provinciile în care numărul Țiganilor muzicanți precumpănește, avem Muntenia, Oltenia, Dobrogea și Moldova. Aci se cântă diferit în comparație cu Transilvania. În părțile de peste munți, Lăutarii (în cea mai mare parte) sunt tot Țigani, dar ei se mulțumesc să execute instrumental la cerere fără să cânte din gură. Interpretarea sentimentelor populare e făcută astfel, cu totul diferit. A cânta și din gură însemnează a intra și mai adânc în „inima” celui care așteaptă să i se cânte, a-i fi stăpân pe suflet în orele de petrecere, pe câtă vreme executarea cântecului numai din scripcă nu dă pe deplin această posibilitate.

Iată că și sub acest raport, putem dovedi, că în celelalte regiuni ale țării, Țiganul are un câmp de manifestare ceva mai larg și mai profund decât în părțile de peste munți. E o altă „arătare”. Pentru un ardelean, intervenția vocală a lăutarului în cântăcele noastre, provoacă mirare și ilaritate. Altfel se întâmplă în restul țării. Din timpuri trecute, de pe la curți domnești, se întâlnește

rolul primordial în muzică al Țiganilor la noi, iar faptul că au luat pe seama lor nu numai muzica instrumentală ci și pe cea vocală, a făcut ca ei să fie până la un punct depozitarii literaturii noastre populare lirice și epice, colportorii baladelor cerute de oștețe. *Alfred Poissonier*, în „Notice historique sur les Tsiganes ou esclaves Zingares de Moldavie et de Valachie”, compară pe acești cântăreți Țigani de la noi, cu trubadurii din evul mediu... la Francezi. După *D-l Potra* capitala țării în 1939 ar avea 30.000 Țigani, dintre aceștia, o „treime” o formează lăutarii ¹⁰⁾.

Ei au făcut din această îndeletnicire nobilă ¹¹⁾ o profesiune în adevăratul înțeles al cuvântului. Introducerea lor în muzică românească de la sate cu atâta succes, a făcut loc unei prejudecăți populare : că numai Țiganii cântă pentru alții. E o atitudine de slugă, a amuza pe alții cu cântecele tale... Iată până unde au ajuns Țiganii în profesiunea lor muzicală.

La numărul muzicanților din satele și orașele din vechiul regat, răspunde numărul ceva mai restrâns al Țiganilor muzicanți în mediul rural din Ardeal.

Acest ferment puternic de frământare, de menținere și de amplificare a patrimoniului nostru muzical, popular, a scos la iveală nume ilustre de Țigani „lăutari”, ca cel de *Barbu Lăutaru* devenit prototipul lor și pentru care bardul de la Mircești avea atâta prețuire în sentimentalitatea sa poetică. Autorii ¹²⁾ dau ca și pentru cei din Ungaria ¹³⁾, nume : Balan, Ionică, Dumitrache, Anastase Muscalagiu ; în timpul mai nou : Ciolac, Grigoraș Dinicu, etc.

S'ar putea stăruii mult. Volume întregi s'ar putea scrie — ele ar și putea fi scrise, fiindcă ar însemna un examen al propriului nostru suflet. Noi n'avem decât să evidențiem, în lucrarea noastră, o parte a caracterului țigănesc. Precum și legătura ce o au cu poporul român prin muzică.

E cunoscut de toată lumea că simțul pentru muzică li e general și originar, ca și hoția. El face parte din caracterul lor.

10) *G. Potra*. Contribuții p. 122.

11) „Les Tsiganes, avant tout, sont nés musiciens. En possession de cette seule qualité, ils auraient le droit de prétendre a une origine plus noble que celle qu'on leur attribue généralement.” *Popp Șerboianu*. Op. cit. p. 63.

12) Amănunte, v. *G. Potra*. Op. cit. p.

13) Bibary, Racz, Danko (1853—1902) Radics, Balogh etc.

Aptitudinea lor pentru muzică, este caracteristică și la popoarele indiene înrudite. Spre ex. Kafirii ¹⁴⁾. Ei sunt muzicanți înăscuți ¹⁵⁾. Prin muzică se introduc la curți, pătrund în societatea înaltă — cunosc poftetele și slăbiciunile anumitor potentăți și într'un anumit fel, nu se poate spune că nu cunosc vârful piramidei sociale.. Nu sunt ei aceia care au ajuns căpitani în armată, la muzică ? De ce să ne mai mire atunci, că de aici au intrat în societatea românească ¹⁶⁾ ? O parte din comisarii de poliție în București, sunt vădit, Țigani. Dar, o parte dintre autorii ce s'au ocupat cu Țigani, văd în muzicanți un soi aparte: cei mai civilizați dintre Țigani. Dintre aceștia, cu timpul va fi pătruns în societatea românească, un număr destul de apreciabil.

Dansul fiind legat organic de simțul muzical, e stăpânit în egală măsură de Țigani. Ei și sunt conștienți de superioritatea lor în dans, când spun :

*„Unde joacă un Țigan,
par'că joacă-un căpitan ;
unde joacă un rumîn
par'că joacă-un car de fîn“ ..*

Ei fac uz în timpul execuției dansului, de fel de fel de „jonglerii“ ce derutează pe profan. Numitele „jonglerii“, constau dintr'o „finețe“, în felul cum împart ei timpul ; o bătaie și o pauză—trecând peste tactul comun al dansurilor noastre naționale, prezentând ceva specific țigănesc, prin bătaile lor de „contratimp“ în pașii noștri simpli de horă. O altă caracteristică a Țiganilor în dans, e că ei joacă de unul singur, având o mai mare libertate, pe când ai noștri din contră : înclină spre dansul strâns. Dansurile lor ¹⁷⁾, astfel executate, mai reproduc în afară de ritmul de bătaie al ciocanului și nicovalei, anumite gesturi obscene, ca urmare a stării și a firei lor ca popor.

Multă vreme, societatea noastră înaltă a fost legănată în visurile ei de acordul melodic al cântărilor lăutarilor noștri. În seco-

14) Dr. B. Schultz. Erbkunde, Rassenkunde, Rassenpflege. München 1934. p. 81.

15) Pop Șerboianu. Op. cit. p. 63.

16) „Beaucoup de musiciens tsiganes ont épousé des Roumains“, v. Pop Șerboianu, op. cit. p. 66.

17) Mai cunoscute : „Ca la ușa cortului“, „Oropnia“ (brâul țigănesc), „Tanan“-aua. Prin Țara Oltului. „Halaripă“.

Icile din urmă, o altă muzică a luat locul romanțelor în saloane ; muzica de salon devenind europeană, ei au rămas totuși în mediul urban și rural, interpreții muzicii noastre populare. Urmează de aici, că Țiganii, vrând-nevrând, au contribuit pe de o parte la păstrarea și difuzarea cântecelor noastre, iar pe de alta, la amplificarea lor — după unii în sens rău după alții în sens bun. Este o altă problemă în care noi nu intrăm. Se prea poate ca specificul nostru național să fi suferit de pe urma intervenției Țiganilor în muzica noastră populară. Dacă aceasta ar fi adevărat, atunci, pericolul ar fi dublu : pe de o parte am avea amestecul de sânge (deformarea caracterului nostru rasial) pe de alta, pervertirea producțiunilor noastre populare (deformarea sentimentelor celor mai sublime ce nutrim față de lume).

E, cred, apoi, momentul să evidențiem și o altă latură a problemei ce ridicăm și anume, numitul proces de decădere a bunurilor de cultură populară dintr'un strat de cultură mai înaltă, într'unul inferior unde își află refugiul. Clasa socială superioară de la o vreme, părăsește pe seama altei clase inferioare, o serie întreagă de bunuri ce i-au servit până atunci drept ce au avut ei mai bun, iar acum se despart de ele sub presiunea inovatoare. Astfel, să luăm baladele populare : ele au pierit, abia de le mai găsim pe la bătrâni. Lăutarii însă le mai păstrează. Sau să luăm portul popular. Portul nostru popular vechiu, în multe regiuni a dispărut, abia dacă se mai poartă pe ici pe colea de către Țigănci ¹⁸⁾. Pentru ele, e o noutate ceea ce pentru alții mai înstăriți, acum, nu mai corespunde gustului timpului. Din acest punct de vedere, țigănimia se arată ca o clasă socială păstrătoare a anumitor bunuri de cultură populară. Să mergem mai departe. Să luăm datinele. Multe din ele, în zilele noastre, din cauză că sunt căzute în uitare și prin urmare „ridicule“, nu mai îndrănesc decât Țiganii să înfrunte ridiculul, executându-le așa cum se practicau în trecut. Numele lor sunt : țurca (capra) ; vasilca, paparuda etc. Ceea ce îi atrage pe aceștia la îndeplinirea unor atari obiceiuri ce nu se mai practică decât rar, e și faptul că așteaptă să fie plătiți.

18) Szatmary, ne-a lăsat o prețioasă pictură în care e înfățișat un țigan orb cântând, al cărui asin e purtat dintr'un sat în altul de o țigancă al cărui port (iie și catrință) arată cum a fost portul românesc în Câmpia Transilvaniei înainte de a fi dispărut complet... Țiganii îndeplinesc sub multe raporturi, această „funcțiune“ de conservare a unor bunuri de cultură ce au căzut în desuetudine.

E și din cauză că atrage după sine un oarecare câștig. Dar nu e mai puțin adevărat că ei răspund acestei chemări. Iată-i deci prezenți și în fața acestui proces de „Gesunkeneskulturgut”. Rolul lor deci, nu e dintre cele de ne luat în seamă. Am spus că s’ar putea scrie volume și cred că nu vor înceta să fie scrise, fiind de o deosebită valoare pentru morfologia culturii noastre populare, și prin urmare a specificului nostru etnic și a stării lui prezente, între atâtea influențe și contacte.

3. Trecem acum la o îndeletnicire comună, atât Țiganilor de sat, cât mai ales Rudarilor, asupra cărora vom stărui în cele ce urmează.

Vorbind de „ocupațiuni” și ținând seama de fiecare categorie de Țigani în parte, cred că e bine să rămânem la un fel de ocupație ce ține prin excelență de *economia primitivă*. Ea se practică atât de Țiganii de sat cât și de către cei de pădure (Rudari) și alături de schimbul în natură („Naturalwirtschaft”) caracteristic popoarelor primitive, constituie o a doua caracteristică a economiei primitive. E vorba de colectarea fructelor, ce oferă natura — liber, omului primitiv. Pentrucă, întocmai ca primitivii din țările extra-europene, Țiganii ajung de practică colectarea fructelor și a bureților de prin pădure, pe o scară întinsă, din carc își trag un adevărat izvor de câștig. Ei nu se mulțumesc să le consume în familie, ci le culeg spre a le vinde la târg. Murele, smeura afinele și bureții, sunt articolele cele mai căutate. Alune, nuci... Culesul se practică mai mult de către Țigănci. Nemții folosesc pentru acest gen de economie, colectarea fructelor, practicat de popoarele primitive, termenul de „Sammelwirtschaft”. La noi, unde avem și noi populațiile noastre „primitive”, reprezentate prin diferitele soiuri de Țigani, colectarea fructelor e o specialitate — am putea spune „monopol”. Vorbesc de cele două categorii de Țigani, amintite, fără ca să constituie unica lor sursă de venit. Ca ocupațiune anexă și periodică ei găsesc un prilej fericit pentru a alerga, ori de câte ori se prezintă ocazia, spre acest izvor de venit. Vara, toamna, pă unde e tăietură” (pădurea pusă’n tăiere) adună la smeură, mere, afine, etc.

Cine trece toamna sau mai eu seamă vara pe șoseaua ce duce dela Pietroșița — Sinaia, nu poate să nu i se pară curios exodul Țiganilor în căutarea de fragi, smeură ori mure. După ce le cu-

leg, urmează desfacerea prin sate. Aci au un alt debușeu important, Sinaia, unde le duc și le vând. Vizitatorii sunt buni amatori și au bani, iar Țiganilor li se oferă un prilej rar pentru colectarea fructelor de pădure, în stil mare.

Tendința de a colecta fructe, și tot ceea ce oferă natura : flori, alune, nuci, etc. — în afară de Corturari — (nomazi) — e generală între Țigani. Se întâlnește pretutindeni. În Șanț (Năsăud) aflăm că „femeile mai câștigă și din vânzarea smeurei”. D-l Boia¹⁹⁾ ne spune că a întâlnit în acest sat culegând și vânzând smeură și un bărbat cu numele Silavian Onu, socotit ca cel mai nevoiaș Țigan din sat. Colectarea fructelor de pădure de către Țigani, cum spun, este o practică generală. E aici o trăsătură caracteristică populațiilor înapoiate (Naturvölker) și Țiganii în mediul nostru de viață sunt reprezentanții acestei lumi. Exploatează pădurea și câmpul : tot felul de fructe și plante ; urzici, hamei (plantă agățătoare ce se suie — „tînără e bună”) ; fragi, ies cu ele la drum, la mașini și vând, smeură, mure și tot felul de bureți.

La un târg de țară, în Avrig, găsesc pe Gh. Scurtu și Saveta Hunuzău, din Ucea de Jos, cu trei târne pline de bureți : o târnă de bureți „albi” pe care cere 40 de lei ; una de bureți galbeni pe care cere 60 de lei și una mai mică pe care cere 15 lei.

Cei de pe la Făgăraș (Țara Oltului), merg pentru desfacere, până le duc la Brașov și Sibiu, nu numai la Făgăraș. De fapt ei desfac marfa prin sat, pe la târguri mai apropiate și chiar pe la orașe mai îndepărtate. Se înțelege că în cel din urmă caz, dispun de o cantitate mai mare de fructe colectate din pădure. În Sebeș-Copăcel, când am ajuns între „băeși”, Veta Rudar și cu încă trei fete erau plecate la pădure dis-de-dimineață cu trei coșuri. Au adus fiecare câte două „litre”, a 12 lei litrul. Ei se justifică astfel : „*Rumînu n'are timp să să ducă*”. De fapt, se poate spune că Românul are ceva mai bun de făcut.

Suntem într-o altă comună din Țara Oltului, în Veneția de Sus (la 6 Iunie 1939). Din pădure vin, dela bureți, Adam Rabeca și Ileana soția sa ; vin cu bureți „de lemn”. Omul său a cules 2 „corfe” (târne). La 5 dimineața au plecat. La 4 după amiază au sosit uzi, și imediat au plecat prin sat spre desfacere. În schimbul unei străchini de bureți (castron plin), primește 12 lei, sau o „cofă” (1½ kgr.) de făină „și v'o țîr dă slănină”. În total 12 cas-

19) Op. cit. p. 357.

troane a 10 lei fac 120 lei, sau un echivalent în natură. Este exact venitul pe o zi la lucru de om. La desfacere adesea merg femeile: „ce știe bărbatu cu leguma ?” îmi răspunde una dintre țigănci... Merg astfel în comunele învecinate, „p-o țir dă foină ; p-o țir dă slănină. Cinci lei „sfîrtaru” (o cănuță) ; 3 „sfîrtare” fac 1 kgr. Intr'un coș sunt 3 kgr. ; deci $3 \times 5 = 15 \times 3 = 45$ lei — până la ora 16, de om. Cazul de mai sus a fost luat dintre Rudari. El se exprimă în aceeași termeni și atunci când e vorba de Țiganii de sat .

Alături de smeură, mure, afine, fragi, este de așteptat ca bureții să ofere pentru Țigani un prețios articol de „Sammelnwirtschaft”. Pretutindeni ghebele sunt strânse și conservate de ei peste iarnă. Următoarele specii de bureți au căutare pentru cei din Țara Oltului: „*Mitărci*; mitarca grasă de codru, *Flocoșel*: se usucă și-i fac iarna cu „zamá de moare” și „tocană” (friptă'n unsoare cu slănină și ceapă). *Bureți albi* : se fac numai vara, pe la „Sumpietru”, în tîgae cu usturoi. *Ciuciuleț* : se fac pe lemne. Sunt buni băgați în oțăt cu ardei. Sunt scumpi. „Mănînci iarna cu lapte acru, cu oțăt”. „*Mitărci albe de iarnă* : se fac pe „pajiște” de băligar. Nu stau pe iarnă. „Ie albă ca rufa”. *Bureți usturoși* : „îs mai buni ăia mai tineri. Tocană cu unsoare și îi bag-acolo... Sare și o țir de ceapă și gata”²⁰⁾...

În alte localități ale aceleași regiuni mai e amintită „*ciuperca de grăcie*” și „*bureții negri*”, cari se fac pe „butuci de lemn de un an-doi, tăiați”.

Distanța dela ei până la pădure se exprimă astfel : „un ceas merg la pădure ; un ceas stau și un ceas vin înapoi”. Ana Solomon, dela care primesc aceste informații, a câștigat pe ziua de 3 Iulie 1939, 45 lei pe bureți. Bărbatul ei lucrează la zid cu 30—40 lei pe zi („cu mîncarea omului”).

Iată în ce chip prin colectarea fructelor și bureților economia celor două categorii de Țigani, amintite, devine și caracteristică, dar se și completează de minune, în felul arătat mai sus.

Gheorghe Homagi, a fost azi la „Arsuri” (Arpașul de Jos, județul Făgăraș). De acolo a venit cu bureți, cam $3\frac{1}{2}$ kgr., din cei albi. El a dat și lui Homagi Ilie fratele său — restul l-a oprit. (Cu orice ocazie, în felul arătat, ei se ajută).

20) Informează Ana Solomon. Șinca Nouă Țara Oltului. Băeșiță.

Economia prin colectare nu e o ocupație principală a Țiganilor : ea este secundară și temporară, dar nu mai puțin caracteristică aducând, ca în atâtea alte aspecte din viața lor, o notă plină de interes, în comparație cu economia modernă a zilelor noastre. Nu e fără explicație faptul că florăresele din București, care sunt Țigănci, prin aceeași înclinație față de ceea ce oferă natura, sunt îndrumate instinctiv în plină Capitală, la comerțul cu flori. Vrem să spunem că și aici trecerea se face pe nesimțite, dar neconținut prin mijlocirea aceluiași principiu : cât mai aproape de ordinea naturală, față de care Țiganii se simt legați prin stadiul lor de evoluție, ca popor primitiv.

4. Unitatea de breaslă a Rudarilor e asigurată însă prin preponderența prelucrării lemnului verde. Deși etimologic cuvântul trimite la lucrul de metal²¹⁾, suntem nevoiți să acceptăm : sau că termenul este împrumutat dela Rudarii—aurari, sau că într'un timp necunoscut nouă, Rudarii de astăzi să fi executat ei însuși această activitate, în legătură cu extragerea metalului scump, fie din râuri prin spălare, fie deadreptul din ocne.

Fapt este că Rudarii de astăzi lucrează exclusiv lemnul și își păstrează doar numele de „Rudari”. Termenul corespunzător pentru Rudari în Ardeal e „Băeș” — adică, o altă formă a aceluiaș înțeles, dat cuvântului care circulă în Oltenia și Muntenia. E însă destul de semnificativ că în Moldova și Basarabia se întrebuințează un termen mai adecuat, acela de „Lingurari”. Nu găesc momentul potrivit să lungesc discuția pe această temă. Alături de numirile Rudar(i), Băeș(i), Lingurar(i), în Ardeal mai circulă și altă numire, dar cu o arie mult mai restrânsă, pentru cei ce fac coșuri, târne. Ei se numesc „corfari”, dela cuvântul corfă.

Materialul de lucru, *lemnul*, a condiționat într'un grad superlativ, nu numai *ășezarea*, sau mai bine zis *situarea* locuințelor rudărești, de cele mai multe ori pe lângă văi împădurite, dar și caracterul lor ponderat, sub-estimat. A constrâns apoi gruparea la o izolare forțată de împrejurări, dar nu mai puțin rămasă într'un cadru natural de o expresivitate neîntâlnită. Aceasta contribuie la unitatea grupării, mai cu seamă în cadrul de manifestare economică, mai mult decât orice, fiindcă în izolare vrută și nevrută, au

21) Termenul vine dela slav. рѣса, мѣтала (v. Miklosich. Lexicon-paleoslovenico-graeco-latinitum s. v.).

fost legați de lemn, legați de pădure ; din care cauză li se mai poate spune și „*Tigani de pădure*“.

Distribuția lor în Muscel, în Ardeal și în Ungaria, în Bosnia, are însemnătatea ce o dăm noi unei dispoziții de locuire ce coincide cu zonele împădurite. Acolo unde pădurea încetează sau se împuținează, se micșorează și numărul lor. Vorbesc de aria de locuire a Rudarilor al cărui centru este țara noastră. Exemplu pentru zone slab locuite, avem Câmpia Transilvaniei, Pusta Maghiară și, cred, Șesul Bărăganului.

Intr'adevăr, în împrejurări optime, având lemnul verde, la îndemână și piața de desfacere — ei se dedau cu succes acestei activități. Vreau să spun că prelucrarea lemnului „moale“ în unelte de utilitate casnică, este ocupația prin excelență a Rudarilor. În afară de această ocupație ei se mai dedau — pentru a-și completa economia — și la alte ocupații mai mici, observându-se până la un punct, o adevărată diferențiere a muncii, care denotă nici mai mult nici mai puțin, decât o adaptare a lor la împrejurări din ce în ce mai grele pentru viața de Rudari propriu ziși. Ei se vor mai deda la negustorie în sens restrâns, „grecit“ ; la agricultură, paznici de vite etc. Vom desvolta deci pe rând fiecare ramură de activitate în parte. Deocamdată ne oprim la procurarea materialului de lucru.

Situația e rezumată în puține cuvinte de către un informator al meu din Porumbacul de Sus (Țara Oltului) : „loc al lor (propriu) nu au ; cu „arîndă” nu le dă mâna să ia. În parte nu pui, că nu dă. Noi cu ce să-l lucrăm ? Să plătim bani să-l lucrăm ? Dacă n'avem vite“... Așa se situează Rudarii de pretutindeni când e vorba de agricultură. În schimb sunt dibaci în transformarea lemnului verde în : coveți, linguri, fuse, troane, târne (corfe), roabe, vătale, grape, copârâi de coasă, „coștee d-alea de pui și coștee d'alea de pus în nas la bivoli, să nu poată să mînțe cucuruz” ; coade de furci, greble, juguri, leagăne de copii, măhuri, melițe de melițat cânepa etc. Mi se spune în secret că cei din Veneția de Sus fac și doage—în pădure—și le duc în Făgăraș, clandestin, unde le vînd. Pentru 1/2 kgr. de rachiu, „*păduraru se face că nu vede*“. La fel la Perșani, Băeșii (mi se spune în taină) merg clandestin și taie stejar din pădure ; fac spițe de roate din acăți și le bagă în sac — „dîn pădure — și le duce la Făgăraș de le vînde”. Infășură fagul sau stejarul bine, să nu sune fărăștrăul până-l taie și pentru

motivul pe care-l vom aminti, ei se dedau și la această practică (destul de rar). Noi o amintim în legătură cu problema obținerii lemnului de lucru.

Pentru aceasta încearcă mai multe soluții : mituirea, inducerea în eroare, furtul direct. Faptul însă că mi se spune că „pădurarii-s ca cîinii“, însemnează că o problemă acută pentru ei, e obținerea materialului de lucru. Intrucât, întrebându-i mijloace ilegale, ei se expun, fie ca pădurarul să le sechestreze lemnele, fie ca să-i dea în judecată. Folosesc plop, mesteacăn, alun ; lemn „moale“ cu un cuvânt. Folosesc bradul, fagul. Alunul deși nu-l folosesc nimeni, e la fel, oprit ca și celelalte esențe lemnoase.

Cu aceasta recunoaștem că se ridică o problemă destul de gravă pentru ei : procurarea lemnului. Situația lor nu s'a ameliorat cu desăvârșire din moment ce s'au așezat în apropiere de pădure. Aceste păduri sunt supravegiate în deaproape de către pădurari. Din această pricină între pădurari și Rudari e natural să existe un conflict surd. Avem însă două categorii de lemn. Lemn ce se poate procura fără prea multă greutate, ca spre exemplu alunul și mesteacănul trebuincios la coșuri și mături și lemnul greu, ca stejarul, plopul, fagul.

Maria Dorotei din Sebeșul de Jos — Țara Oltului, de 13 ani, la venirea mea în sat, e dusă după alun, de dimineață, cu cuțitul. Ea aduce o „beldă“ (crosnie — sarcină) din 30 de bucăți alun, pentru „telteao“ — coșuri. E un caz, când, dela loc la loc, li se dă voie să-și procure lemnul fără să-l cumpere. Lemn de coșuri, lemn de mături ; vârfuri de mesteceni. Avem așezări întregi de Rudari care din punctul de vedere al-profesiunii lor specifice, sunt în declin. Ei nu mai lucrează decât lucru ușor, ca mături, coșuri. In deosebi lucru de femei. Poate că și din cauza lipsei de material lemnos potrivit.

Tată în ceea ce privește procurarea lemnului care este situația. Lemnul se procură cu atât mai ușor, cu cât e mai lesne de ridicat. In genere, dacă e dus cu „umărul“, atunci nu e plătit ; dacă e dus cu căruța cu cai ori cu boi, din contră, însemnează că este material lemnos „greu“ și de mai mare însemnătate. Pe acesta, cei din Țara Oltului îl obțin cu formă („țidulă“). Se spune curent, că materialul „ușor“ de unde se ia, nu se cunoaște.

Ar mai rezulta de aici că sunt obișnuiți cu transportul în spate al lemnurilor. Sunt, cum se spune, învățați cu „cîrca“ ; să transporte

în „cîrcă“, sau la spinare. „Noi tot cu umăru ne hrănim, ca vita cînd o pui la jug“²²).

Intr'unul din satele din Țara Oltului am întîlnit un bătrîn de peste 60 de ani tocmai, cînd venea dela pădure, cu o legătură grea de coade de furci : lemn verde. Dela pădure și pînă la el acasă e o distanță de 2 km. Am căutat deci să ridic și eu legătura de lemne (pusă jos). Cu toate sfortările mele de a ridica legătura de lemne n'am putut. Ceeace denotă că ei sunt exercitați în astfel de ocazii printr'un îndelungat efort²³).

Lemnul principal — „greu“, sau lemnul „mare“ cum îi mai spun ei, — din care fac obiecte mai importante, este obținut cu formă : în unele locuri, prin Țara Oltului, 20 lei carul, dela comună. Firește, cumpăratul lemnului trebuincios, e pentru ei o problemă. Judecata naturală și obiectivă își face loc astfel : dacă țăraniile noștri, agricultori, au fost împrăștiți cu pămîntul absolut trebuincios traiului lor, Rudarii dacă n'au fost împrăștiți (în mare parte), apoi cel puțin, drept la lemn de lucru să li se fi dat ; aceasta de altfel o cer ei pe toate drumurile și formează o doleanță leit-motiv al pretențiilor rudărești. Cade pădurea pe ei, n'au însă voie să ia lemn de lucru. Cei din Avrig, deoarece fac troane, grăpi, roabe etc. — lucruri mai importante, obțin lemnul verde contra cost, măsurat la „cubic“ ; 30 de lei m. c. de lemn (în 1939). Deosebirea între-obținerea lemnului ușor și greu e astfel evidentă. Cel încărcat în căruță, se plătește. Ei spun că-l iau cu „țitulă“, numai cel pe care-l iau cu „umăru“ nu-l plătesc. Bine înțeles că lemnul dus cu spatele nu poate fi lemn gros, trebuincios în alte industrii, ci lemn subțire, neîntrebuintabil.

De vorbă cu pădurarul din Sebeș Copăcel—Țara Oltului : „Fag mai gros ia dela comună. Il tocmește din picioare : 200 de lei. Cam gratuit ; cu sarcina... nu prea i-a oprit. Dintr'o tufă de alun abia dacă scoate ceva ca să poată lucra. Nu se cunoaște. La mături

22) Informează Maria Mărunțelu, 24 ani. Nu știe carte, din satul Netot — Țara Oltului.

23) De necrezut, fiindcă, Țiganului de rînd (adevărat) îi repugnă transportul în spate. Iată o mărturie : „Der Zigeuner ist nicht gewöhnt, ausser der lebendigen Kinder und der toten Handwerkszeuglast schwere Lasten zu tragen. Abgesehen von den Löffelschützern und Muldenmachern, die, je auch in anderer Hinsicht kein Zigeunergepräge haben, habe ich keinen Zigeuner gesehen, der Säcke oder andere schwere Dinge auf der Schulter oder auf dem Rücken geschleppt hätte“. (v. Dr. M. Block, op. cit. p. 91).

taie de pîn mesteceni... și femeili. Ii mai atîrnă, îi mai apleacă și îi rupe cu mîna, smicelîli, din care fac mături”.

Alții pretind că lemn „moale” mai cumpără; și numai lemnul „mort” e obținut fără plată. Ceeace denotă că tot lemnul întrebuințabil, e plătit.

Și cei din Nămăiești (Valea Cîrstei)—Muscel răspund că materialul de lucru îl iau la „metru”. Intre lemnul de lucru și cel de „focărit” se face deosebire. Cel de foc — pe unde se plătește — se socotește la un loc cu ce plătesc ei pentru locuit („cu bordeiu”). Lemnul de lucru’l plătesc „bașca”. Cei din Voroveni Muscel, plătesc 300 lei „sfertu”, lemn de lucru în 1929, măsurat „la palmă”.

Pentru facerea copăilor, cei din partea locului cumpără lemnul cu „bucata”. Pe zăvoe sunt plute bune de copăi : le cumpără la bucată. Și astfel Rudarii noștri au ajuns până departe în S-vest pe valea râurilor Drava și Sava, unde au populat regiunile bogate în lemn bun de lucru. Ceeace reprezintă pămîntul pentru plugari, acelaș lucru e lemnul pentru Rudari. Din această pricină nu e de mirare că se socotesc drept „viermii lemnului”. Cu toate acestea, dat fiind situația grea din punct de vedere al procurării lemnului, la o dezvoltare prea mare, a acestei industrii — breaslă naturală — nu ne putem aștepta. Mai ales în timpurile de astăzi. Vioiciunea de caracter și întreg felul lor de a fi, depinde direct de o condiție : aceea de a li se putea perpetua posibilitatea prelucrării lemnului verde în uneltele menționate, așa cum au trăit moșii și strămoșii lor.

Vorbind de Rudarii caravlahi, din acest punct de vedere, Isidor Ieșan observa următoarele : materialul din care formează produsele lor de lemn era mai înainte frasinul și paltinul, astăzi e arinul, *din cauza taxelor foarte ridicate pe frasini și paltini sub regimul austriac*. El e mai efin dar nu atât de durabil. Din arini ei cioplesc diferite obiecte pentru casa și gospodăria lor, ca de ex. linguri, străchini, sahanе, sucale, depănătoare, fuse, sule, pe scurt toate accesoriile pentru stative și războaie. Apoi sfeșnice, leagăne pentru copii etc. ²⁴⁾.

Remarca de mai sus aduce aminte de o formulare lapidară a situației, expusă de către Băeșii din Țara Oltului : „dă-te duci

- 24) Isidor Ieșan, op. cit. p. 607

în pădure, te prinde ; dă te duci să vinzi marfa te-oprește... Păi zice că să-i arăți otorizația. Nu știu ce lege-i asta”...

De îndată ce condițiile se schimbă în defavoarea lor ei se proletarizează în înțelesul rău al cuvântului și cu aceasta rapid, intervine și disoluția lor ca Rudari propriu ziși. Iată din care pricină, sfârșitul lor va fi probabil pecetluit : ei își vor pierde caracterul specific, odată cu slăbirea condițiilor optime de trai, ca Rudari propriu ziși.

5. Acolo unde situația este favorabilă am arătat că Rudarii se ocupă de prefacerea lemnului verde în unelte de utilitate casnică, contribuind astfel, la o însemnată complectare a economiei noastre rurale. Ei apar ca un element pronunțat de diferențiere a muncii, în mediul nostru rural. Țăranii așteaptă și lasă pe seama lor executarea unor obiecte în care numai ei s’au specializat. Pe de-arîndul pe unde îi aflăm, ei răspund acestei chemări. Caravlahii din Slovenia se ocupă numai cu facerea obiectelor de lemn ca : linguri, copăi, găvane, ²⁵⁾ etc. De altfel ca și cei din alte locuri. Fiind vorba, la fel de Rudarii caravlahi, Isidor Ieșan arată că deși lucrează la munca câmpului, vara o parte din satul Purkovic, după ce a arat și semănat pământul, merge în pădurea de arini. Ei își fac acolo corturi (?) și scaune de strungărit și fabrică obiecte mai sus menționate ²⁶⁾.

După felul lucrului am putea împărți pe cei din Țara Olutului în două : cei ce lucrează obiecte mai greu de executat și mai ușor de executat. Cea mai mare parte se dedau la făcutul de mături, corfe, greble, furci, și puținii (de ex. ca cei din Porumbacul de sus, Ayrig), fac lăzi, grape, melițe etc. În cel din urmă caz se iau și după anotimp. Grapele au trecere pe la semănat. Se zice că atuncia ele „trec” ; roabele întotdeauna... „După seceră ne-apucăm noi de corfe de cucuruz. Fașem 20—30 ; cât de multe”... De ex. în Sebeșul de Jos (Făgăraș), Băeșii au uitat meșeria ; mai ales cei tineri. Merg la Sași la lucru. Ei „lucră” acum numa la „teltea”, coșuri. Situația Băeșilor din Porcești-Făgăraș, care lucrează numai alunul, (corfe) și la mături, e a celor mai mulți dintre Băeși. Abia de se mai poate spune că ei lucrează și la greble... La Șinca Veche, Băeșii „troace” nu fac — afară de doi inși ; fuse nu fac. Fac „corfe” mături. Ici colea sunt Băeși de

²⁵⁾ T. Filipescu, op. cit. p. 243.

²⁶⁾ Op. cit. p. 607.

fac obiecte neașteptate : juguri (Sebeș-Copăcel), coporâi de coase (Comana de Sus). La Ucea de Sus, fac și leagăne pentru copii. Mi se spune că ar face și mai multe lucruri dacă ar avea lemn.

Dacă e vorba de materialul de lucru, să rămânem la arini. Sunt două feluri de arini : alb și roșu. Arinul alb e preferat, cel roșu din contră, nu e căutat, pentru că nu „crapă” bine. Nu se mlădie ca cel alb. Așa încât, observăm că materialul de lucru decide într-o măsură însemnată calitatea obiectelor. Fiecare lemn își are obiectul său caracteristic. De alun se leagă corfa, coșurile, leagănele de copii. De fag, troanele. Atât priceperea cât și posibilitatea de prelucrare a lemnului verde ne dau o măsură de ce se poate scoate, fiindcă ajung, ori ce am spune, la un număr destul de mare de fabricate. Până la „coștee” de pui (de găină) și „coștee” de pus în nas la bivoli, ca să nu poată mânca „cucuruzu”.

Sunt și varietăți regionale. Cei din Țara Oltului, la zi de târg în Făgăraș, aduc produse de ale lor, deosebite a celor „de pe Ardeal”. Cei dela Felmer, Preșmer, Halmeag, etc. aduc și ei măhuri și chiar corfe, dar corfele lor sunt impletite din răchită simplă. Cei din Țara Oltului, aduc corfe lucrate din nuele de alun. Pe când cele dintâi au coaja neluată, și din această cauză par cu totul grosolane, celelalte comportă dibăcie mai multă. Ele se și întrebuințează diferit... Ale celor din Țara Oltului sunt reținute pentru ținut vase, rufe, etc. Pe când cele de răchită sunt întrebuințate la cărat.

Precum vedem, nu e nici o mirare că ei se socotesc față de alți Țigani „Rudari meseriași”, ocupațiunea de față, fiind o mândrie pentru ei. Până și originea lor obscură caută s'o ascundă cu specialitatea lor și voința de a fi mai întâi de toate, *Rudari meseriași*.

Mediul social în care viețuiesc Rudarii, le-au impus și obiectele ce trebuiesc lucrate. În Muscel, mediului pastoral (suntem lângă „muscele”) îi corespunde fusul de tors ; vătala dela război, scripetii dela acelaș război de țesut ; greble, coade de furci, furci de strâns fânul etc. ca și în alte părți de altfel. Mediului agricol îi corespunde hambarul de ținut boabe, tronul de ținut mălai, târna de strâns porumb, fasole de pe holde ; coșuri, etc. Până și „lopățica” cu care țăranii iau mălaiul — din „tron” și căreia în sudul județului Muscel i se mai zice și „cupă” — și acest obiect e lucrat de Rudari. „Căpisteru” în care se cerne deobiceiu mălaiul de

către țărani, e la fel, făcut de ei. În sfârșit, fac pentru trebuințele casnice din partea locului „ălbii”, copăi. Cum e și natural, obiectele mai grele sunt făcute de bărbați, cele mai ușoare de femei.

6. Am amintit condițiile de obținerea lemnului de lucru. Il iau măsurat și în grosime „la palmă”, cu „bucata”; la „sfert” ori la „cubic”. Rămâne să vedem tehnica de lucru, instrumentarul.

Technica e însemnată. Avem deaface cu unelte primitive de lucru ce diferă dela obiect la obiect. Fiindcă fusul are altă pregătire decât târna, lingura.

În unele părți ca în Mușcel, lemnul de lucru adesea e prelucrat „ușurat” din pădure ²⁷⁾. Ținând seamă că va fi cărat cu spatele, lemnul e cioplit mai întâi acolo, de părțile netrebuicioase și astfel este adus la bordée, unde îl desăvârșește. În felul de mai sus copăile iau forma lor. chiar din pădure.

Să privim lucrurile mai deaproape : mai întâi copaia vine scobită. „Întâi o dăm la scobit și pă urmă la făcut pe cap”. Făcutul „pe cap”, e atunci când o cioplește pe dinafară. Intră în funcțiune apoi, tesla. „La adâncat lucrăm cu toporul ; la făcut pă cap, tot cu toporu ; la fățuială cu tesla”. Tesla desăvârșește opera.

Fusul vine mai întâi „spart” pă urmă cioplit, pă urmă uscat” (la foc). Cei din Țara Oltului au pentru aceasta, un cuptor special („uscătoare”). El e înalt de 2,40 m. și e împărțit în două : în jumătatea dela baza uscătoarei, se pun la uscat furci de fân, de curând lucrate. În jumătatea superioară, se pun fuse proaspete. La bază i se dă foc ; *cuptorul de uscat* fiind îngrădit cu nuielc și lipit pe dinăuntru cu lut. El e de formă conică. Vârful conului e retezat și va fi acoperit cu scânduri pentru cazuri de ploaie.

În sfârșit după ce fusul este uscat, se pune în lucru *cuțitul*. Acum fusul intră în altă fază de prelucrare. Devine „strujit”, „ușurat”. Muchiile **vin tăiate, — date jos**. Faza ultimă e când fusul e tras la „strug” cu ajutorul unui instrument numit „grîpcă”. Pentru ca să încînte ochiul, fusul mai e vopsit la diferite intervale, colorat. Dar lucrul principal aci este strungul însuși. El este dintre cele mai însemnate realizări de acest fel în tehnica prelucrării materialului lemnos. Cu ajutorul său se „facșonează” fusul de tors.

27) *Ion Chelcea*. Neam și țară, p. 87.

La acest aparat tehnic — primitiv se aplică numai o piesă de fer care, am spus că se cheamă „gripcă“ sau „grîpcă“, cu care se modelează fusul. Incolo totul e din lemn. Iată compunerea strungului : un aparat format dintr'un lemn scobit la mijloc, (scobitura fiind definitivă, se numește „scoc“). El e sprijinit pe doi țaruși înfiți în pământ și bifurcați la partea superioară, pe care stau rezemate cele două capete ale lemnului.

Deasupra acestei părți scobite, între alte două piese de detaliu, ce se numesc „dăstău“ și „climpuș“, se așează fusul de tors, care este cioplit, gata de „facsonat“. Principiul este ca acest fus, sprijinit la cele două capete ale sale, de cele două piese de detaliu, (dăstăul și climpușul), să se miște în sens sferoidal, de o sfiorică încolăcită după fus, și mișcată cu ajutorul unui mâner din lemn numit „arcuș“. Arcușul acesta este apucat de mâna stângă a rudăresei, iar în mâna dreaptă ține grâpca pentru netezit.

Ce e grâpca ? Grâpca este o daltă în felul dălții obișnuite, numai că daltă obișnuită funcționează bătută în cap cu ceva, pe când aceasta se mănuește simplu cu mâna. Pe de altă parte, daltă e întrebuințată la dăltuirea roabelor, de aici poate și terminologia schimbată între aceste două unelte.

După cum fiecare lemn își are obiectul său caracteristic, tot astfel fiecare obiect își are tehnica sa proprie. Pentru ca să confecționezi o târnă (corfă-coș), mai întâi trebuie să „prăjești“ lemnul de alun la foc, „dă să călește“. Apoi îl iai cu cuțitul la „ghenunche și-l scoți fășii“. Impletitura târnei (coșului), se face pe după fășii mai groase și mai late cu ceva, numite „șine“. Toarta se continue în jos și constituie „inima“. După această fază de lucru, urmează un alt stadiu, când, cu ajutorul cuțitului, suptii curelilor“. După ce s'a terminat de subțiat, „legi toartile și pui spetezili și-l îngrădești“. (Dela Rudari din Voroveni Muscel).

Pentru „corfe“, să tighești câte-o „corfiță“, în Țara Oltului se întrebuințează un instrument special numit „clește“. El apucă inima târnei, care se înfășoară cu o fâșie de alun numită „praștie“.

Pentru Rudarii din Voroveni Muscel, „copaia e mai mică, spre deosebire de „albie“, care e cu ceva mai mare. Cel care face talere, e „tălerar“, de unde și numele de Tăleraru ce întâlnim printre Rudari. Deci, copaie de bălăgar ; albie de spălat rufe ; apoi „troace“ de legănat copii mici ; sunt tot copăi. Și „căpisteru-l“ de cernut mălai (mai mic și mai adânc, face parte din aceeași

familie de obiecte). De relevat este și faptul că și leagănul de leagănat copii mici, în multe părți din Muscel, nu e decât o copaie, mișcată — fie pe pământ, fie atârnată prin belciuge speciale cu ajutorul frânghiilor de tavanul casei.

Unele instrumente sunt nelipsite și cunoscute. Astfel, toporul, barda. Dar acestea's pentru lucrul în mare, cum se zice. Pentru „fixat” obiectul, ne trebuiesc instrumente adaptate. Așa pentru copaie avem tesla, (și ea cunoscută), care permite să se adâncească lemnul după voie. Cu ea se lucrează fundul copăiei. Am spus că lemnul butucănos este cioplit mai întâi în pădure cu toporul, după care vine tesla, care „limpezește”, mai ales prin lăuntru.

Să amintim, pentru a ne mai face idee de tehnica și instrumentarul rudăresc, grebla. Plopul e cojit din pădure. Pentru dinți, („colții”) la greblă, trebuiesc bucăți de lemn de o palmă și ceva. Se taie lemnul „butuc”; „cloți”, cari se crapă. Odată crăpat butucul e luat la „cuțitoaie”. După ce a fost lucrat astfel, (la cuțitoaie), e pus la fum în cuptorul descris mai sus ²⁸⁾ „ca să se uște cum îi toaca”. Pe la jumătate, „colțul” greblei se taie. Se fac doi dintr'o bucată. „Colț” în termeni locali observăm că înseamnă dinte de greblă. După faza de mai sus, ar urma ca dintele dela greblă să fie luat la cuțit, adică ascuțit, după ce fusese mai înainte uscat.

Coadă dela greblă, adusă din pădure, se desface de coaje, („belește”) și se lasă de se usucă. Și numai după ce s'a uscat întrucâtva se duce cu ea la „pop” și o „oblește”, adică o îndreaptă. După ce se „oblește”, se dă la cuțitoaie, mareând ultima fază de lucru. Uscatul se face la soare — 2—3 zile e destul, sau la „uscătoare (cuptorul, amintit mai sus). Grebla are, afară de „colți”, coadă și „leafă”. Pe aceasta o iau din secure, apoi „o tragi la cuțitoaie” — se usucă la soare și apoi o găurești. Leafa se face din paltin sau fag. De remarcat, că în Muscel, n'am întâlnit nici *cleștele* și nici *pop*-ul sau „cleștarul”, ceea ce denotă că sub raport tehnic, Rudarii din Țara Oltului să fie mai evoluati. Pop-ul, e un lemn crestat în care se vâra coada de furcă sau greblă pentru a i se da o formă dreaptă sau după nevoie ori ce formă. El are 2,30 m. înălțime. În Comana de Sus (Țara Oltului), i se mai spune și „cleștar”, iar în Veneția de Sus — aceeași regiune — „călcător”.

28) „În urloaie d-alea dă grădele” (Țara Oltului). Cum se arată în figură...

Ceeace nu se poate realiza cu pop-ul (cleștarul, călcătorul) rămâne pe seama unei „forme” anume făcută, în care se fixează definitiv coarnele furcei (de fân), ca în schița arătată.

Scaunul de lucru al Rudarului e des întâlnit. Pe bună dreptate se poate spune că, pentru ei, scaunul de lemnar e ceeace e plugul pentru agricultor. El are rolul de a ține, strânge coada de greblă de exemplu când o iau la cuțatoaie.

La lingură se întrebuințează mai ales scoaba și cuțitul. Configurația lingurii și anume scobitura, pretinde neapărat un instrument adaptat acestei forme. E scoaba. O scoabă cam la fel, se întrebuințează de către săteni la potcovitul boilor, când li se rade sau taie unghiile. Deosebirea e că aceasta e mai concavă, făcută ca pentru gură. În felul acesta ea permite adâncirea lingurii, după ce cuțitul a fost întrebuințat cu mult succes.

Lingurile sunt lipsite de gravuri mai însemnate. Din contră, poate din cauza materialului întrebuințat, ele par cam greoaie, din care cauză, țaranul la cumpărat preferă pe cele mai ușoare („livane”). Motive ornamentale prin adâncire în lemn („Kerbschnitt”) găsim însă mai ales la troane.

Între obiectele de utilitate casnică, pe care le lucrează Rudarul sunt unele mai greu de executat. De exemplu roaba, care are nevoie de mai multă iscusință. Lemnul de fag trebuie găurit cu ajutorul sfredelului, cunoscut. Apoi hambarele, troanele... și pentru că e vorba de troane (de tinut mălaiul), e bine să nu se uite că acestea au pe fața dinaintea și capac, unele motive ornamentale: „rolituri”. Figuri geometrice în formă de cerc, ce se întretaie în circumferințele lor, făcute cu un instrument numit „capră”, care „rolește” adică descrie prin apăsare în lemn, cercurile sau întretaiea lor. În Țara Oltului, troane se fac în puține locuri. În Sercaț, cu Matei Munteanu a murit ultimul meșter de troane—alții nu mai fac. Troanele făcute de el sunt legate prin cuie de lemn și prezintă figurile geometrice arătate, în formă de romb cu pătrate în mijloc sau pătrate întretaite sau figuri în triunghi drept cu stele în spațiul liber. Aceste figuri sunt numite de ei „flori”.

În afară de figurile geometrice, troanele mai sunt și vopsite la partea dinaintea și capac, așa că constituie un mobilier destul de însemnat pentru industria casnică.

Am amintit „capra”. Capra e un compas prevăzut la unul din capete (picior) cu un cuiu ce se fixează în lemn, iar celălalt picior

(capăt al compasului) are o scobitoare (scoabă) cu tăiș, care plimbându-se pe o suprafață netedă, în lemn moale, lasă urmă (adâncătură). Această parte (scobitoare) singură se numește „ruje”. Tot pentru scobitul jghiaburilor cari trebuie să îmbuce „blănilă”, scândurile, se întrebuințează un alt instrument numit „scoabă”, caracteristic și el și făcut din mână de fierar. Adevăratul nume al acestui instrument e „orj”. Însfârșit avem sfredelul, cunoscut, ce se întrebuințează pentru dat găuri la troane, hambare etc.

În concluzie, afară de instrumente cunoscute, avem uncie tipice, specifice meșteșugului : orjul, scoaba lingurei, strungul fusului, gripca, capra. Acestea sunt imposibil de conceput în afară de industria lemnului verde.

„Le dăm goale și le luăm pline”
(Viștișoara - Țara Oltului).

7. Între felul cum se petrece schimbul de mărfuri în lumea noastră dela orașe și chiar dela sate și între felul cum înțeleg Rudarii să facă schimbul de mărfuri cu țărani, există o deosebire. Deosebirea rezidă în aceea că, pe când cea mai mare parte din schimbul cunoscut e pentru Țani, la Rudari e invers : ei dau produsele lor, acceptând mai degrabă, cum se spune, schimbul în natură. Ei dau și pe bani, dar starea lor, situația și împrejurările în care trăesc, îi silesc să menție în mijlocul unei lumi moderne, o formă de schimb arhi-străveche. Aceasta e particularitatea de evidențiat și care e fundamentală în mecanismul de schimb al Rudarilor.

Materialul dat gata rar se depozitează. Au nevoie de bani. Au nevoie de legumă, de hrană. Deabea îl pregătesc și îl și pun în vânzare. Roiesc prin sat. Se aude în Țara Oltului strigând pe la porțile oamenilor : „Ia-ți corfe nevastă !” Cei din Muscel, (mai ales femeile) : „hai la fuse, fuse să vă dau leică” ! Cât privește pentru natura schimbului, ne putem da seama de felul în care Rudarul intervine pentru ofertă : „să căpătăm o mămăligă dă mălai”.

Alături de oferta formulată astfel, se dedau și la cerșit. Iată o notă caracteristică spiritului rudăresc. De tocmăit însă toți se tocimesc. Se țin la preț : o lingură 1 leu ; zece linguri, 10 lei, o „testea” (legătură). „Cum te lași după păr”, adică, după cum merge târgul. Expresia schimbului frecvent, în natură, se dovedește din

chiar cererea lor : „să căpătăm o mămăligă dă mălai“, care are tocmai acest sens.

Se face și pe comandă. Țăranul își comandă atâtea fuse (de obicei țărancă) — un tron frumos și bine făcut. Atunci Rudarul se duce acasă și se pune pe lucru. În ziua amintită, tronul e gata. Se înțelege că ies cu marfa la vânzare, mai ales în zilele de repaos. Duminică și în sărbători când țăranii sunt pe acasă. Pe la târguri, apoi. Se poate spune că în zi de lucru, în sat, vara, „mori de foame“. În sensul că nu e nimeni pe acasă.

Desfacerea urmează cu repeziciune. „*Le dăm goale și le luăm pline*“ (dela Băeșii din Viștișoara. Țara Oltului). Omul, chiar dacă n'are bani, îi oferă în schimb altceva din produsele sale. Procesul de schimb se accelerează astfel dela sine.

O altă latură specific rudărească în manifestările economice, e transportul mărfii în spate²⁹). Numai când au mai multă, ceea ce se întâmplă destul de rar, atunci tocmesc căruțe din sat cu plată și „o vînd sau nu o vînd, banii îi dă ; la ăla coa să-i plătesc“. (Șercăița — Țara Oltului).

La un târg de țară din Cârța-Făgăraș, Gh. Hașegan din Oprea (Cârțișoara) a adus 7 melițe : 80 de lei melița ; restul le vinde prin sat. În târg, de față cu mine se tocmesc :

—Bani o bucate?

—Bani.

—Cît ?

—120 de lei.

—E mult.

—Da cît nu-i mult ?

(Omul pleacă fără să mai revină).

— Apăi ște dai Dumnezeuoastă ?...

Un „frîngător“ și o meliță, costă 250 lei. Lucrează 5 zile la ele...

La târg, în Avrig, din Porumbacul de Sus sosește o căruță de melițe : 30 în total. În partea locului, „meliță“, e care meliță a doua oară cânepa. Cele care meliță prima dată, se numesc „frîngătoare“ (tot un fel de meliță). Astfel de unelte fac și cei din Avrig.

29) Prin aceasta se deosebesc de toți ceilalți Țigani (M. Block).

Tot la zi de târg, (în Făgăraș) aflu 7 inși dela Copăcel-Sebeș. Din Preșmer sunt 3 inși. Din Halmeag 7. Cei din urmă (Preșmer și Halmeag nu sunt propriu zis, din „Țara Oltului“, ci „de pe Ardeal“). Afară de aceasta, cei din Halmeag sunt Țigani desat; ei aduc coșuri de căruțe de nuiele, lucru ce Rudarii nu obișnuiesc. Ei cer pe coș 200 de lei cu „șeriglă“ cu tot — partea de coș ce se pune înapoia carului, la fund. Cei dela Felmer, (tot „de pe Ardeal“) fac mături și corfe de răchită — ceea ce nu vom întâlni printre Rudarii din Țara Oltului: aceștia lucrează *alunul* pentru corfe. Produsele lor sunt deci distincte. La piață sunt expuse în aceeași parte (Făgăraș).

8. Rudarii, cu toate vicisitudinile, împrejurările improprii vieții lor ca Rudari propriu zisi, își mențin o unitate relativă în felul cum sunt organizați, având ca temei lucrul în lemn. Având drept sprijin apoi, un cadru unitar geografic în perfectă armonie cu firea lor, ca și cu ocupația. Dar, cum spun, împrejurările fac ca alături de lucrul în lemn, spre a se putea menține, Rudarii pe unde se află, fac și agricultură într'un fel oarecare.

Încă din 1564, *Giovandrea Gromo*, scria într'o scrisoare unui prelat din Roma, că în țara noastră trăiesc un mare număr de Țigani, și că locuitorii acestei țări se slujesc de ei ca să lucreze pământurile. Între aceștia, Rudarii au un loc deosebit. Cei din Serbia (comuna Purkovic) cum relatează Isidor Ieșan, sunt peste tot agricultori și anume „kmeți“. Adică ei lucrează pământul agalei, proprietarului turc. Cei mai mulți au și posesiunile lor proprii. Firește, pământ propriu nu vor avea nicăeri în măsură ca să le îndeustuleze traiul. Din această cauză ocupația principală li e lucrul în lemn și numai în al doilea rând trec și la altă activitate. Aceasta e agricultura. Dar lucrul pământului îl fac la alții pe bani sau bucate. Ei sunt cum se spune „kmeți“. Tot „kmeți“ vor fi și în alte locuri și vor munci locurile altora, oferind mâna de lucru.

În nici o parte procesul acesta de atârănare economică nu e mai deplin realizat ca în Țara Oltului. Aceștia își precizează poziția astfel — fiind vorba de lucrul la câmp : „cu arîndă nu le dă mâna să ia loc ; în parte nu pui că nu dă. Noi cu ce să-l lucrăm ? Să plătim bani să-l lucrăm ? Dacă n'avem vite“... (Porumbacul de Sus Făgăraș). N-au viziunea existenței solidare cu pământul sub formă de agricultori. Ei n'au un trecut de deținători de pământ,

ci de lucru în lemn. Și când merg la lucrul câmpului, merg doar ca simbriași cu ziua, săptămâna, mai mulți la un loc sub formă de exod. De aceea, atât cei de sat cât și băeșii merg la seceră, mai cu deosehire, la Sași și pe mai multă vreme, lăsând casa singură. În Sebeșul de Jos, Țara Oltului, Băeșii au uitat meseria, mai ales cei tineri. Merg în schimb, la Sași la lucru. „Lucră pe grâu. După olac : două litre de boane“ și din lucrul lor mai „lucră“ numai la „telteao“. Merg la sapă la oameni, la secere (Șinca Veche, Țara Oltului). În special un debușeu însemnat găsesc Rudarii la munca câmpului la Sași. Ei aveau proprietate mare și exodul la muncă la Sași oferea, pentru ei, un eveniment așteptat, din cauză, că acolo se gândeau la o mâncare mai bună. Ii vedeai îmbrăcați, gata de plecare „cu cățeaua sub căruță“.

— Unde te duci mă țigane ?

— La Sibii.

— Acolo ce mînci ?

— Pui...

— Da la cățal ?

— La cățal îi dau oscioare.

(La întoarcere veneau — se spune — supărați).

— De unde vii mă țigane ?

— (cu o voce moale și tristă) : dela Sibii.

— Da unde e cățalu ?

— L-am mîncat...

Așa își băteau țărani joc de ei. Raportul dintre stăpân și slugă în sens medieval, s'a cristalizat însă mai bine între Țiganii de sat și Sașii din Șercaia.

În Țara veche, Rudarii lucrează și mai puțin la pământ. Explicația e că aici ei nu sunt adaptați unui mediu evoluat de viață. Trăesc încă în felul vremilor trecute. Din această pricină ei sunt mai Rudari decât alți Rudari. Răspund astfel : „La hoier toată munca o facem, numai la coasă, la sapă și la munca câmpului nu“... Merg la cules de dovleci, de prune. La sapă nu se pricep. Adună în schimb, cum spun, la prune. Prin aceasta Rudarii ne aduc aminte iarăși de societățile neevoluuate. Din proprietățile obținute la împrumut, la Ucea de Jos, (Țara Oltului), 26,7% mai sunt în mâinile lor, 73,3% sunt vândute, ceea ce dovedește nu numai că Rudarii sunt o populație neagră, dar că nu-și pot menține un bun agricol care cere muncă intensă.

9. În Țara Oltului, contrar așteptărilor, aflăm că diferențierea muncii printre Rudari prinde teren. Parte dintre ei se dedau la „grecit“, adică la negustorie. Alții primesc să fie paznici la vite. Mai ales la porci.

Cei din Vechiul Regat rămân și mai departe refractari altor ocupații: ei nu vor practica decât meseria lor de lucrători în lemn. În alte compartimente de muncă sunt absenți. Iată în termeni definitivi, situația, după propria lor expresie: „ai noștri nici slugă nu-i bagă, da nici dă suflet nu-i dă; îi crește cu traista dă gît“. (Dela Rudarii din Gura Bughii-Muscel).

S'ar putea afirma și pe bună dreptate, că ei sunt refractari altor activități. Nu s'a spus de popoarele „primitive“ că sunt „impermeabile“ la cultură? Rudarii de pretutindeni, cu slabe excepții, au aceeași soartă: se izolează pe cât se poate de restul lumii. O mai mare vioiciune de sine, sub raport economic, o prezintă Rudarii din Transilvania, unde constituiesc vara migrațiunii sezonale la munca câmpului. Tot aici, parte din ei practică cu succes comerțul de porci, covoare, ceea ce denotă că ei s'au adaptat, ori sunt în curs de adaptare la mediu.

„Pe Ardeal“ sunt și mai multe cazuri. În Țara Oltului am găsit într-o singură localitate negustori de covoare cari au trecut și granița, ajungând până în America de Sud. Ei sunt Rudari. În special, țările pe unde au negustorit mai mult sunt: Belgia, Olanda. Franța și Spania. Iar Rudarii de aici, pe nume, sunt: I. I. Moisin, I. Rebeca, Ion Sas și mai ales Moisin Silvestru — toți din Comana de Sus (Țara Oltului). Aceștia toți au fost, cum spun ei, „afară în străinătate“. În Comana de Sus, Rudarii trăesc într-un cartier special situat pe o ridicătură ce domină întreg satul. Se cheamă „Bărc“. În urma faptului că Moisin Silvestru s'a îmbogățit pe urma negustoriei de covoare, în scurt timp a devenit alt om. El a acumulat o mare experiență a lumii, ceea ce a făcut că de mult să nu mai stea „în deal“ cu ceilalți Rudari, ci în sat, unde are două rânduri de case proprietate. După socoteala făcută împreună, averea lui în anul 1939 se ridica la 350.000 lei. Spiritul de întreprindere, precum se vede, pare a fi mai dezvoltat la Rudarii din Transilvania³⁰). Printre ei se găsesc mulți cari au

30) Gh. Bărtuș din Șercaia, căruia-i place să-și zică „plugar“. (Țigan de sat) are casă solidă, făcută cu dolari din America, unde a fost cu nevasta, iar feciorul lui e de 3 ani acolo. Astfel de cazuri se mai pot întâlni, în decosebi prin Transilvania.

trecut, împreună cu alți Români în America, ceea ce dovedește că o adaptare a lor la un mediu superior nu numai că e posibilă, dar că e căutată. În urma acestui fapt, ne-am putea întreba dacă nu este acesta o dovadă că ei s'au „integrat”, cum se spune, unui mod de viață corespunzător.

Un alt caz: e vorba de Rudarii din Transilvania -negustori de porci; caz sporadic — e adevărat — dar faptul există și nu poate fi trecut cu vederea : comerțul cu porci aduce alt venit. Nu în zadar aceștia sunt și cei mai bogați dintre Rudari. T. Filipescu, pe vremuri, a întâlnit și el la Rudarii caravlahi fenomenul: "caravlahii din Bosnia se ocupă cu agricultura și cu creșterea vitelor, mai cu seamă cu îngrășarea porcilor"³¹). Ceea ce înseamnă că Rudarii caravlahi aparțin aceleiași pânze neîntrerupte de Rudari, care se continuă din Transilvania unde parte din Rudari cresc porci și-i vând, cum se poate constata în câteva localități din Țara Oltului, între care Arpașul de Jos, Sâmbăta de Sus, Perșani etc. Dintre Rudari cei ce fac negustorie, am văzut că sunt și cei mai bogați. Faptul, tocmai pentru că e neașteptat, impresionează. Un țăran din Perșani poate spune în continuarea aceleiași impresii că „Țiganiile domni.. La nuntă au bucătăreasă de rumînă”. Desigur, la situația de mai sus, contribuie și spiritul unora dintre ei mai întreprinzător, ca spre exemplu Moisin Silvestru din Comana de Sus. În drum, printre Rudarii din Țara Oltului, întâlnesc un negustor ambulant cu marfa încărcată în căruță trasă de cai, „Băeș”, din Arpașul de Jos. Sunt acolo două „gazde” — negustori de diferite mărunțișuri. Marfa acestuia e compusă din sticlărie și vase de porțelan—de pământ; din roșcove, săpun, etc. În localitate (Sebeș) s'au vândut două „tipsii”, farfurii înflorate. Ceea ce e mai curios, e că rar primesc bani în schimbul articolelor vândute. În loc de bani, primesc în natură și dau pe „sdrențe”. Sdrențele sunt duse apoi în cele din urmă la „oraș” unde le vând la kilogram : 6 lei kilogramul. Orașul despre care poate fi vorba e Sibiu.

Rezultă de aici că acest gen de a câștiga pâinea de toate zilele e, pentru noi, inedit. Mai degrabă ne-am aștepta să-i vedem paznici la vite, știind că porcarii se recrutează în satele din Ardeal, dintre oamenii ce stau pe o treaptă inferioară, din toate punctele de vedere. Intr'adevăr, în multe părți din Transilvania, satele au

31) T. Filipescu, op. cit. p. 245.

porcarii recrutați dintre Țigani (de sat sau Rudari) ...N'ar fi ca să stăuim, întrucât, numărul lor nu e mare. Și dacă insistăm, e pentru că răsplata ce o primesc e în concordanță cu situația ocupată de ei în societatea în care trăiesc. Sunt plătiți în natură sau semi-natură. Un caz concret din Măliniș-Prunărie-Sebeș, când Rudarul Hălmăgea Ion acceptă să fie porcar. Pune însă femeea și copii de păzesc ciurda de porci, adunați de prin sate, iar el lucrează la „meserie“, spunând că numai astfel poate ca să iasă la „soco-teală“. Primește în schimb pentru aceasta, șase „cofe“ de bucate socotit 100 kgr. cofa. Cazul se repetă. Cam la 2—3 sate suntem în prezența aceleiași realități: porcarul satului e un țigan, dacă nu dintre Țigani de sat, apoi dintre Rudari.

*„Da Domnule,... acū pîntu ne scrii
pe loți, să te fie Dumnezeu, Domnule!“*

10. E acreditată în opinia publică ideea, că față de alți Țigani, Țigani de cort sunt cu mult mai bogați. „Noi sîntem ca o pleavă lîngă ici“ — se exprimă Țigani de sat din Cârța-Tara Oltului. Opinia de mai sus se adeverește într-o oarecare măsură.

Averea lor constă în așa numitele „pahare“ de argint suflate cu aur — pe cari le transmit din tată în fiu, întocmai ca o avere imobiliară, cu singura deosebire că paharele sunt obiecte ușor de transportat.

Am căutat să mă conving de cele auzite, încă înainte de a începe cercetările, și am aflat că Țigani corturari au într'adevăr *pahare*³²⁾; căni de argint pe care le țin ca pe o avere scumpă, vărâte cu mare băgare de seamă, în trăiștile lor. A nu avea cineva dintre ei „pahare“, însemnează a fi un om sărac. A vrea să cumpere și a nu găsi, se spune că „nu-mi pică o avere și mie“.

Se face deosebire între paharele având metal vechiu și nou. Acestea din urmă, se spune că sunt numai o „formă“; o „suflătură“ și că în realitate, nu prețuiesc atît cât cele din metal vechiu.

Am cerut un astfel de pahar pe bani și mi s'a răspuns că „nu-mi vînz averea, nici cu 200.000 lei; nici cu 500.000 lei. Asta

32) Impropiu spus, astăzi, când paharele sunt de sticlă. Altă dată ele erau cum sunt ale lor, din (lemn și) metal scump.

se petrecea în anul 1939. Se simte o mare criză de pahare... din această cauză paharele lor cele mai prețioase ³³⁾ sunt puse la amanet prin bănci, unde se păstrează altfel decât la ei acasă unde s'ar putea pierde sau fura. Când n'au bani, își pun paharele amanet și fac negustorie de cai. În felul acesta câștigul e câștig și paharele rămân tot pahare. Multe sunt puse amanet pe la oamenii bogați de prin sat, preoți și învățători, ca și la bancă. Banii vechi din argint îi pun amanet la fel cu paharele. În schimbul unei dobânzi își fac și interesele și își țin și „averea” la loc sigur.

Ce sunt „paharele”? Sunt antichități medievale: vase de preț din argint și aur, cu o circulație închisă și redusă numai în cercul lor și al argintarilor deținători de astfel de antichități. Fetele de măritat, între ei, se dotează nu cu pământ, mai rar în bani, ci cu astfel de obiecte de preț. Pe ele se pot citi nume de regi, landgrafi și ani ca „1600”, cum arătăm ³⁴⁾.

Isprăvi sau întâmplări cu paharele lor sunt multe ³⁵⁾ — ele nu arată însă decât același lucru: averea lor constă în vase de preț. Dacă cineva dintre ei ar afla că la o depărtare — fie cât de mare — se află o astfel de „avere”, merge, face ce face și se duce s'o cumpere. Ei își cunosc averea lor în pahare, cum își cunosc țăraniile noștri petecele lor de pământ, la distanțe destul de mari. Își cunosc paharele, se înțelege, sub raportul valorii, care singură interesează. Și atunci desigur că opinia care s'a format în privința bogăției de care dispun Țiganii corturari-căldărari, e justificată până la un oarecare punct.

Ceeace e adevărat, e că Țiganii de cort practică lucrul în fier într'un mod diferit decât Țiganii de sat. Tablă e pentru ei materialul de lucru prin excelență. În țara noastră întâlnim însă un soi de Țigani de cort, din Basarabia, care lucrează numai la securi. Pentru aceasta ei au ciocane grele și nicovale mari. Iar la acțiune iau parte cel puțin doi inși. Când dau cu ciocanele — intercalat — fac, succesiv: „ha, ha, ha” lovind cu o iuțală extraordinară. De altfel dela distanță auzi despre ei că sunt excepțional de „harnici”. Alternanța în lovire urmată de „ha, ha, ha” sporește ritmul și acțiunea întreprinsă. Femeia suflă cu foile; cei doi bărbați

33) Ale celor din Țara Oltului.

34) Iată inscripția unuia: „LUDIVICUS D. G. LAND GR. HASSIAE C. O. I. CA. X”.

35) Texte, p. 207.

bat cu ciocanul. O secură făcută din nou (în Oprea Cârțișoara la 1939) costa 60 de lei. Țăranii veneau și dregeau sau făceau din nou securile lor. Totul se petrecea rapid, fiindcă Țiganii nu aveau mult de șezut în sat. Topoarele lor, se deosebesc de cele din partea locului ; au pe „leafă” săpate motive ornamentale geometrice, după cum se arată.

Arama și cositorul joacă rolul cel mai mare în execuția căldărilor, blidelor. Fierul de care au nevoie se cumpără mai ales dela „fier vechiu”. Fac cam patru căldări pe zi („de hierbe la porci”, pentru haine, pentru de mâncare la oameni)³⁶). E greu pentru ei, vara când sătenii nu-s pe acasă și când porcii nu s’au pus la îngrășat. Prin August abia se intensifică munca. Cu aceasta observăm că ei depind strict de sistemul de muncă al oamenilor din sat, de care țin seamă. Pentru dres obiecte, ei merg prin sat. Marfa e ridicată la domiciliu și adusă la domiciliu. Contează deci foarte mult dacă sunt sau nu cunoscuți de către oamenii din sat. Se știe cât sunt de bănuți : dacă e cazul, lucrul se execută în fața omului. Fierăria se caută mai mult iarna; din această cauză, vara parte din tineret merge și la munca câmpului. Din Muscel, de exemplu (Schitu Golești) merg la Buftea la săpat și sădit pomi. Preferă însă o muncă mai ușoară și cu caracter temporar.

În afară de căldări, fac nicovale, sape, ciocane de bătut coasa, sfredele, fiare de plug, securi, seceri, fărșe și chiar curse de prins șoareci. Raspelul, pila, stropelnița (praftorița) burduful de suflat ca și priboiul de făcut flori sunt unelte nelipsite pentru corturari. Sunt între ei unii, cari fac clopote de „cioaie” ; aceștia se pot socoti aproape, la fel ca Ciurarii, un soi aparte între corturari. Lucrează alama și materialul obținut din clopotele sparte. Din fier nu fac, cel mult pun toarte la cele de fier. Fac inele, cercei, amnare din „kilă” (pilă). Deosebit de interesantă e operația prin care obțin, cu mijloace simple, clopotul și forma clopotului. Neamul celor ce fac clopote e foarte restrâns. În Țara Oltului, la clopote mai lucrează numai Danciu Clopotar³⁷).

36) Fac — depinde de regiune : topoare, berde ; dreg puști, pistoale, lacăte, broaște și ascut cuțițe ; foarfeci, cântare, zimți, pirostrii, sfredele, cuțiței, tesle, dalte, amnare, rotane, grătare, piepteni de lână, cuere, sucăli etc.

37) Căldărar Zoltan a învățat să facă clopote dela corturarii din Basarabia, ceea ce dovedește că și aceștia fac clopote.

Ciurarii sunt o ramură de Țigani corturari, cari trăesc în bună înțelegere cu Căldărarii. Din pricina ocupației fac figură aparte între Țigani. Se mută ca și Țiganii căldărari din loc în loc, după lucru și din cauză că lucrează cu piele de porc, vițel, etc., în cortul lor se întâlnește un miros caracteristic³⁸). Cumpără piele de porc, de „ghiță” de capră, de oaie ; de porc și de vițel sunt însă cele preferite. Se înmoaie în apă și pielea neargăsită o pregătesc pentru ciure. Lemnul de la ciur se obține prin cumpărare în mod special și e din brad. Ei spun „molin”. Cei din Țara Oltului îl cumpără dela Cristur (secuime). El formează, pus la ciur, ceea ce numim „veșcă”³⁹). De „veacă” se leagă fundul găurit al ciurului cu o curea de piele. În loc de nicovală au un „copici”, instrument de fier lung de 40 cm. ; la capătul de sus de 6 cm. Se pune pielea ciurului pe el și cu un maiu (bătător) din lemn, se bate „preduceaua” pe care o arătăm în schiță, obținându-se găurele mai mari sau mai mici, în serie (rânduri) ; după cum e și ciurul. La cei din Țara Oltului se deosebesc 2 feluri de ciure, după mărimea găurelor : ciur de „bucate”, grâu, secară și „sîță” de făină de porumb. Ciurele au găuri mai mari ; sîtele mai mici. Prin ele se dă făina de cucuruz.

La meseria lor lucrează cu aceeași îndemânare ca și corturarii. Costul unui ciur (în 1939) era de 40—50 lei — ei supunându-se aceluiași mijloc de schimb ca și ceilalți Țigani : dau un ciur și obțin în schimb o „pkile”, costând 10 sau 5 lei. Și astfel se realizează schimbul în natură întâlnit de noi printre Țigani, cu orice ocazie.

Crăciun Ciurar (Hurez) are pe Danciu căldărar, copil de 13 ani, care, deși băiat de Ciurar, nu știe să lucreze la ciure : face în schimb oale și știe să lucreze la „hier” ; bate „hieru”. Constantin băiatul lui însă, de 9 ani, lucrează la ciure și opinci.

Fetele, la rândul lor, nu lucrează nici ele la ciure — rîd când aud înșistându-se asupra acestei chestiuni. Pentru ei, e o evidență contrariu : bidineaua și ghiocul le e meseria. Corturăresele căldărarilor nu au nici ele altă meserie. La fel corturăresele, prin

38) Ca îmbrăcăminte ciurarii se deosebesc cu ușurință de căldărari. Pe când căldărarii sunt încălțați cu cisme, aceștia au opinci de porc. Această caracteristică însă nu se păstrează în toate părțile. E însă destul de frecventă în unele locuri ca spre exemplu Țara Oltului.

39) În partea locului se spune „veacă”.

meseria lor sunt mult mai unitare în raport cu bărbații. Specializarea între ei e atât de mare, că între Ciurari, Căldărari, Ursari, nu sunt punți de trecere din punct de vedere al meseriei...

Bidinele se fac din păr de porc și de cal „mestecat“. Descântecul printre corturărese își are o însemnată întrebuințare. Corturăreasa când te întâlnește, te întâmpină : „să-ți dea baba cu ghiocu...“, trecând dela „deochiu“, de „plămădit“, de „plâns“ sau de „mama pădurii“, de „brâncă“, de „gâlci“, de „dragoste“, la descântece mai lucrative, ca spre ex. : descântec ca să întorci mana la vite ; de măritat ; de însurătoare chiar, cu toate că în fața bărbaților intervenția lor se bucură de mult mai puțină atențiune în comparație cu femeile.

Descântecul se amestecă cu ghicitul. Cel dintâiu intră în practicele diverse de medicină populară, pe când ghicitul, ține de arta divinației, caracteristică unor locuri și timpuri asupra cărora nu e locul să stăruim mai pe larg. În fond e o specie de șarlatanie, practică printre sătencile credule, din care cauză, la tipul psihologic am arătat că Țiganii corturari, aparțin tipului psihologic „speculativ“, cu sensul acordat de noi acestor practici ca și altor apucături proprii firii lor.

Între atâtea specialități ale ocupației lor, fiecare soi de Țigani se remarcă prin câte o calitate excepțională. Rudarii spre exemplu au și cultivă basmul, în afară de prelucrarea lemnului verde în unelte de diferite întrebuințări casnice. Țiganii de cort, prin corturăresele lor, au vraja, ghicitul. În acest scop, corturăreasa poartă la șold nelipsitul ei buzunar de pânză, câte odată frumos brodat, în care ține ghiocul, cărțile de ghicit. „Să-ți dau de cărțile conașule“... te întâmpină ele — iar copiii lor : „dă-mi un leu... Domnule“ ! Se observă însă că la desfacere prin sate, corturăreasa e aceea care pleacă. În Comana de Sus, Țara Oltului, am întâlnit pe Maria Căldăraru (de 19 ani) și Sofia Ciurar (de 10 ani) ; în mâini au oale de vânzare. Ambele au sacu (desaga) de băgat merindele căpătate, plus un ulcior pentru a strânge lapte. Iau și de pomană. Activitatea de desfacere a uneltelor lor, se împletește cu aceea a cerșitului, ca și la Rudari... Una dintre ele are bucăți de pâine în sac și mălaiu ; una peste alta ; iar cealaltă are în sac „pită și salată“.

Corturăreasa însă, posedă darul de a ghici. Dau cu ghiocul, citesc în palmă, fac farmece. Prin astfel de apucături ei se deose-

besc de toți ceilalți Țigani. Nu sunt întrecuți în ghicit de nimeni pe lume, așa după cum nu sunt depășiți în altă artă : aceea de a fura. Intre Țiganii de cort din Porumbacul de Jos, am stat mai mult timp, căutând să-i obișnuiesc cu prezența mea, în care scop am vrut ca sub formă de glumă, să mă strecor în cele mai mici detalii din viața lor. În special, îmi plăceau cântecele lor cu cari acompaniau lucrul, de o melancolie deprimantă. Una dintre Țigăncile de cuiând măritate era de față cu bărbatul, în cortul în care mă aflam. Eu mă uitam la felul cum lucrează, la banii Țigăncii care-i avea la gât etc. Nu avu nici ea mai puțină nerăbdare și din „cursa“ în care ne angajarăm, eu de a afla cât mai multe dela ei și ei de a obține cât mai mult de la mine, tot eu am rămas cel păgubit.. După ce mi-am terminat ziua de lucru, am coborât în sat și când să caut briceagul în buzunarul dela pantaloni, spre marea mea mirare, lipsea. Cum era un briceag scump, m'am hotărât să mă întorc imediat la cortul cu pricina. De departe văd că din acel cort, se desprinde strecurându-se printre alte corturi o femeie, (era tocmai Țiganca cu pricina). Eu i-am ieșit înainte, neîndreptându-mă spre cort și am adus-o înapoi. Mai întâiu a negat totul, mai apoi a început să zâmbească cu înțeles. Revenirea progresa proporțional cu amenințările făcute de mine. În cele din urmă, am răsturnat tactica. Am spus că sunt dispus să-i cinstesc numai să-mi dea briceagul. Și numai după ce le-am dat pentru două pachete de tutun au scos briceagul. Arta cu care a sustras briceagul din buzunarul dela pantaloni mi-a dat să înțeleg cât sunt de maeștri la capitolul furtului. De altfel, această putere de a specula o situație, luată în sensul de mai sus, m'a făcut să încadrez pe Țiganii de cort într'o categorie proprie ⁴⁰).

*„Ce nu mai poate face veterinaru,
face căldăraru.”*

Țiganii nomazi, practică alături de ghicit, negustoria de cai, ridicând-o la o adevărată artă de a specula pe cineva. În toate părțile se dedau la felul acesta de a-și câștiga existența. „Țiganul învață această meserie lucrativă din copilărie. Băiat de 10—15 ani, dânsul, merge cu tatăl său la iarmaroc, unde învață toate chițibușurile cu care să înșele pe cumpărătorul nepriceput. În această privință, Țiganul din Basarabia a creiat o adevărată

40) Ion Chelcea, Neam și Țară. (Op. cit. p. 85.)

școală : un cal leneș, apatic, slăbănog, se preface în mâinile sale, ca prin minune, într'un cal neastâmpărat, vioiu, care mănâncă pământul ; un cal bătrân, pare tânăr și plin de vлага vieții. Firește că toate acestea dispar imediat ce calul a fost vândut și dus acasă⁴¹⁾.

Se pare că Țiganii au practicat comerțul de cai în felul arătat, din primele timpuri, după cum o atestă și Kranz⁴²⁾ — așa încât, termenul *gitano* și *gitaneria* au devenit expresiuni proverbiale pentru un om care înșală în comerțul de cai. Expresiunea de mai sus, se referă la fel, pentru anumite mijloace întrebuințate ca să ajungi la scop — după cum probează Franc Sobrino pentru Spania⁴³⁾. Rudarii negustoresc și ei porcii dar în condițiuni absolute normale — sau articole de mărunțiș, ambulant — dar în aceleași condițiuni de omenie. Alături de ghicit, Corturarii practică speculativ, în înțeles curent, negustoria de cai, mijloc înrudit pe care Țiganii de cort îl mănuesc cu aceeași artă incomparabilă.

Există o boală ce o au numai caii și care se numește „suspîn“. Calul tușește greu și dacă-l duci la muncă grea, merge ce merge și „creapă“ pe loc. Se spune că numai Corturarii posedă secretul de vindecare al suspînului și când ar vrea cineva să afle prin ce mijloace ajung ei să vindece caii, nu pot parveni la o astfel de rețetă. Atâta am putut afla, că ei îi dau verdeață cât mai multă. Din contră dacă i se dă animalului fân uscat. atunci începe de suflă greu și tușește. Medicamentele, în afară de verdeață, numai ei le cunosc. Pe drept cuvânt se poate spune : „ce nu mai poate face veterinaru, face căldăraru“. Țiganul cumpără calul bolnav și la un noroc: „dacă să face (bine) să face, dacă nu“... Dacă se face sănătos, câștigă Țiganul, vânzându-l pe un preț bun, iar de nu, în cel mai rău caz îl folosește la cort. Din cauza aceasta, ei fiind doctori de cai, se duc de cumpără numai unde aud că e „vită cu nărav“. O iau mai „lesne“ și câștigă la ea. Cailor bătrâni ca să pară tineri, li se pilesc dinții, înainte de a-i scoate la vânzare, cu ajuto-

41) Z. Arbore, Basarabia, p. 226.

42) *Sächsische Chronik*, Tom. II cap. II. v. deasemenea, Grellmann. Op. cit. p. 97.

43) Franc. Sobrino, *Diccionario de los lenguas espanola y francesa*. Tom. I. Ed. 6. art. „Gitaneria“ și Grellmann, (trad. în l. fr.) p. 98.

rul unui „răzuș“, iar ca să aibă sânge „aspru“, calului i se dă bătaie de acasă.

11. *Țiganii aurari*. Există o dificultate : nu se poate stabili, cu mijloacele care ne stau la îndemână, dacă Țiganii aurari sunt de fapt Rudari, Țigani de sat sau altceva ⁴⁴⁾. Inconvenientul rezultă de acolo că spălatul aurului în ultima vreme a decăzut și că se poate spune că suntem în fața unei îndeletniciri stinse.

Nu mai mult decât la începutul secolului al XIX-lea, spălarea aurului se bucura de multă vază în țările locuite de Români. Aceasta se datorește în primul rând structurei geologice a pământului românesc, în care se află aur. Dar pentru a-l obține, se întrebuintau două metode : una prin lucru în mină și cealaltă prin „spălare“ în ape curgătoare. Cel din urmă procedeu e cu mult mai natural ; el e și cel mai primitiv și se datorește aceleași cauze : abundenței aurifere a apelor noastre. Într'adevăr, râurile purtătoare de nisip aurifer, la noi, au fost relativ numeroase. Nu toate însă își meritau numele. În Ardeal, de exemplu, Arieșul era comparat din acest punct de vedere, cu Tage și Pactole. Streiul, Mureșul, Someșurile (Cald și Rece), Oltul, Ampoiul, Sebeșul de Criș și altele de felul lor, erau cunoscute. Între acestea, Arieșul și în zilele noastre oferă încă aur suficient spre a mai fi cercetat de către spălători (între care și de către Români de neam).

În afară de apele menționate mai sus, mai putem arăta că spălarea aurului se făcea altădată pe cursul râurilor Dâmbovița, Argeșul, Olt și Topolog. Din Ialomița, Dunăre și Olteț deasemenea se extrăgea aur prin spălare. La Dragoslavele-Muscel, de exemplu, se văd și astăzi pietre în care strălucesc firifoare de aur. Se pot vedea și astăzi urmele, în special pe unde a fost abătută apa văilor, pentru a se putea găsi apr. Locurile „Valea Caselor“, dealurile „Podei“, „Rudeana“, au grămezi mari și gropi foarte dese.. Dealul „Laz“ și „Naca“ prezintă deasemeni gropi de unde se putea scoate aur de către Rudari : după spusa bătrânilor cam până la jumătatea secolului al XIX-lea ⁴⁵⁾. Apoi în Banat și chiar în Moldova. Lucrurile merg până acolo, că spălătorii de aur din Transilvania (cei mai mulți neputând fi decât Țigani) atrași de

44) Din care cauză se explică, de ce vom vorbi în cele ce urmează, mai mult de spălatul aurului, decât de Țiganii spălători de aur.

45) C. Rădulescu Codin — pr. Răuțescu. Dragoslavele. Câmpulung. 1923 p. 103.

câștig, treceau și dincoace de munți, unde-și aveau locurile lor anumite, pe unde spălau aurul, în felul cum vom arăta mai jos. Dar ei erau împiedicați de către cârmuirea noastră, din motive lesne de înțeles. Urmează deci intervenții către Brașoveni, din partea regelui Vladislav al Ungariei, ca spălătorilor din Transilvania să li se dea voie să spele aurul pe locurile lor ⁴⁶⁾).

Ocupația prezentând 'greutăți, •la Dragoslavele-Muscel, dădu naștere și unei expresii satirice, care a rămas până în zilele noastre : „*ieștur-li-n copaie, aurul să saie*“. Intre râurile purtătoare de aur din țara noastră se numără și Argeșul ⁴⁷⁾), așa că se poate vorbi de o rețea complexă de râuri aurifere și că nu e de mirare dacă la noi, procedeul extragerii aurului prin spălare, ia o desvoltare din ce în ce mai mare, alături de lucrul în mină.

Spălatul aurului, cel puțin așa reiese din mărturiile trecutului, s'a făcut la noi din timpuri îndepărtate. La un moment dat se recunosc două soiuri de oameni ce se îndeleticeau cu această meserie : sunt Românii și Țiganii ⁴⁸⁾). Țiganii fiind menționați și ei în cele mai vechi documente,, drept un popor care a trăit din această ocupație“ ⁴⁹⁾). Alți autori merg și mai departe în timp, afirmând că nu numai Românii dar și înaintașii lor se ocupă prin aceste părți, alături de extragerea aurului din mine, de spălarea lui din albia râurilor ⁵⁰⁾). Populațiile vechi vor fi transmis și autohtonilor acest meșteșug ; în deosebi prin spălare, ce presupune mijloace rudimentare de exploatare. Cu venirea Țiganilor, îndeletnicirea aurăritului sub această formă, a trebuit să ia o desvoltare și mai mare, așa încât, acum putem spune că în afară de Valahi, cari locuiesc în imediata apropiere a râurilor purtătoare de aur, numai Țiganii spală aur ; că numai ei știu să aleagă în mod deosebit locurile cele mai fertile din acest punct de vedere ⁵¹⁾). Fiindcă Poissonnier spune : „Marea dificultate nu e atât spălatul aurului, cât cunoașterea locurilor ce conțin astfel de firicele de aur“. Și că

46) Documentul e dat la Buda în 1516 și s'a găsit în Arhivele Brașovului. V. Hermuzaki. P. L. (1911) pag. 232.

47) Ba încă, era socotit ca cel mai bogat în aur (von Neuschotz). Op. cit. pag. 153.

48) L. S. Marienburg, Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgens 1813. Vol. II. pag. 70.

49) Kövály László, Erdély Ország. Sztatisztikája. Vol. I. Cluj 1847 p. 89.

50) Téglás, Bányaszobrok a Dáciai arany óidökbö, în *Archeologiai Értésítő*. Budapesta 1885, pag. 14.

51) Grellmann. (Trad. l. fr.), pag. 120—121

„Țiganii excelează tocmai printr'un ascuțit simț“⁵²⁾. „Țiganii se achită de sarcina ce li se încredințează, ne spune De Gerando, cu o iuteală uimitoare“⁵³⁾, ceea ce dovedește că alături de simțul muzical, de buni fierari, ei nu lăsau de dorit nici ca aurari.

Din aceste afirmațiuni rezultă că populația românească se ocupa și ea cu spălatul aurului, *mai ales acolo unde se afla mai în apropierea râurilor aurifere*, dar că adevărata exploatare de felul acesta, o făceau Țiganii aurari...

E interesant de observat că exploatarea aurului prin spălare, se făcea într'un ritm relativ discontinuu, nu numai fiindcă recolta de aur depindea de timpul ploios, când apele veneau mari, când duceau cu ele și nisipul aurifer, dar și pentru că în timpul răcoros spălarea aurului se sista deabinelea. Atunci înțelegem de ce sarcina de adevărat aurar cădea tocmai pe seama Țiganilor și că mulțumită unei practici lipsită de continuitate, acest neam se ridică la un oarecare grad de discernământ în extragerea aurului din apa râurilor... La spălatul aurului ei luau parte la lucru împreună cu familiile lor. Prin anul 1770 în regiunea Palanca, Orșova, Caransebeș, se aflau mai multe zeci de astfel de familii de aurari, ceea ce contribuie mult ca să ne facem o idee de conformismul natural, de breaslă, care de altfel le e caracteristic. Și cu toate că se spune că o mare cantitate de aur pur se pierdea în timpul operației spălării aurului, din pricina lenevirii lor, calitatea de buni spălători de aur a Țiganilor a rămas.

În 1748 ia ființă Colegiul Minelor din Transilvania. Printre alte instrucțiuni, art. 7 acordă dreptul pe seama Țiganilor de a se ocupa cu extragerea aurului prin spălare, din râurile transilvănene⁵⁴⁾. Așa ne explicăm, cum, li s'au acordat anumite privilegii; cum, apoi, între ceilalți Țigani constituiau o categorie privilegiată, fiind scutiți de sarcinile publice, (nu însă scutiți de taxa față de stăpân — în cazul când aveau pământ). Stăpânirea le fixa contribuția și se specifica precis, că e vorba de categoria de Țigani *aurari*. În Tara Românească și Moldova, Țiganii boerești nu aveau voie să se ocupe cu aurăritul, numai cei domnești, (care erau împărțiți în 3 clase)⁵⁵⁾ — și nici dintre aceștia toți; singuri Ru-

52) Poissonnier, op. cit. pag. 64.

53) Les Gitenes s'en acquittent avec une adresse et une célérité surprenantes“ v. De Gerando *La Transylvanie*. Vol. I. p. 183.

54) Iosif Benkő, Transilvania. Tom. II. al. 22 Nr. 1. pag. 73.

55) Rudari, ursari și lăcți.

darii aveau voie să scoată aur. La specificarea de mai sus, putem consemna că sub numele de „*Rudari*“ nu răspund decât spălătorii de aur. Rudarii în înțelesul de „lingurari“ (Holzarbeiter) trebuie lăsați pe dinafară, având ocupația lor determinată. Între unii și alții, pe seama numelui, se poate face ușor confuzie. În realitate, Țiganii aurari, erau organizați (în Ardeal), între anii 1747—1832, într'un voevodat propriu și separați de ceilalți. Mai pe urmă, în locul acestui voevodat s'au constituit 12 asociații de spălători de aur. Numărul 1 și 2 în Zlatna ; 3 și 6 în Certeje ; 4—5 ; 7—8 în Pianul de Jos (lângă Vinț-Alba Iulia) ; a 9-a în Brad, a 10-a și 11-a în Trăscău ; a 12-a în Ruda lângă Brad ⁵⁶⁾. În 1847 se constată că aurăritul nu era practicat în Transilvania numai de familii întregi de Țigani ; chiar sate întregi își câștigau existența din spălarea aurului. Astfel erau : Tebea, Rișca, Rășculița : regiunea Băii de Arieș, precum și Cinguian, Cărpiniș, Câmpeni, Căraci județul Hunedoara. Între satele de mai sus, desigur că nu numai Țiganii spălau, ci și țărani noștri.

Samoil Köleseri, în lucrarea sa *Auraria Romano-Dacica* ⁵⁷⁾ enumără și el, pe lângă Țigani, pe Români. El spune : conform legilor *Aprobata*, extragerea aurului din râuri, pârâe și locuri de munte, este liberă *pentru Valahi și pentru Țigani* : și pentru oricine ar vrea să se ocupe cu aceasta. cu condiția ca să se predea cota stabilită — aur, tezaurului public... Dar să rămânem la Țiganii aurari.

Fiecare asociație — ce numără până la 120 membri — avea un supraveghetor ce da seama directorului general minier, cu sediul în Zlatna. Supraveghetorul putea fi tras la răspundere, cu atât mai mult, cu cât asociațiile și asociații nu-și aveau o așa de mare stabilitate. Apoi aurarii aceștia obișnuiau de se sustrăgeau dării către tezaurariat. Țiganul spăla pe unde găsea.. Azi pe o apă — mâine pe o alta, de cele mai multe ori pe Arieș (De Gerando). Destul că activitatea spălătorilor de aur, în Transilvania, oferea un spectacol unic. „*C'est une de ces mille scènes inattendues que la Transylvanie offre sans cesse aux voyageurs, et l'étrange costume des Bohémiens (etc...) ajoutent encore a l'effet de ce spectacle extraordinaire qui vous transporte aux rivages de l'Afrique*“ ⁵⁸⁾.

56) Kövály László. Op. cit. pag. 89.

57) Publicată la Posen 1780, p. 21.

58) De Gerando. Op. cit. p. 188.

Cum se făcea spălatul aurului ? Odată locul găsit, se proceda la instalarea scaunului de spălat ; adică, la aşezarea mesei ori scândurei comparată de către Demidoff, în felul său, cu o „maşină“ de extras aurul. Scândura putea fi de brad sau de teiu. După De Gerando, numele său ungueresc era de „tekenyö“. De brad sau de teiu, scândura prezenta la unul din capete o suprafaţă mai mare, de formă plată, deasupra căreia se depozita nisipul aurifer. După menţiunile făcute de către călători, scândura era lungă de 6 şi lată de 3 picioare, având o serie de scobituri — creştături în sens oblic (transversal). Atât prinţesa von Neuschotz cât şi Grellmann sau De Gerando subliniază prezenţa acestor adâncituri săpate în scândură, cari aveau menirea să oprească firişoarele de aur, care se depozitau acolo, fiind mai grele.

Scândura se fixa într'o poziţie înclinată ; cam de 45°. La capătul superior al mesei de spălat, se cărau cam 15—20 copăi încărcate cu material brut-aurifer, peste care se turna apă. Părţile mai uşoare din material, alunecau cu uşurinţă la vale ; cele mai grele şi netrebuincioase erau împinse cu mâna, iar fărâmele de aur, graţie dispoziţiei scobiturilor mesei de spălat aur, erau prinse în aceste canale săpate în lemn. De aici, materialul aurifer trecea într'o altă fază de curăţire : era aruncat într'un hârdău (după Poissonnier, într'un vas lat de pământ), de unde firişoarele de aur erau scoase şi puse cu grijă într'o altă copaie. Aceste treceri dintr'un stadiu de curăţire într'altul ajută la eliberarea firişoarelor de aur de orice material străin, lăsându-l în stare pură.

Se mai arată că masa de spălat aurul era mişcată neconţinut, spre a se desăvârşi desprinderea şi desfacerea firişoarelor de aur, de corpurile străine.

„Ils saisissent le tekenyö par les deux bouts, l'agitant doucement, laissent tomber l'eau, en reprennent encore, et la rejettent jusqu'au moment où ils voient briller l'or pur“ (De Gerando).

Pe scândură, alteori, se aşternea o bucată de lână fibroasă, care avea aceiaşi menire : de a opri firişoarele mărunte de aur şi de a lăsa să treacă mai departe corpurile străine. Urmează acelaş procedeu pentru desăvârşirea operaţiei până când se ajungea la un rezultat cât de modest ⁵⁹⁾.

59) „Sur un plan incliné, revêtu d'un feutre ou d'un drap grossier, on fait couler constamment de l'eau qui a passé à travers un amas de sable et de gravier amoncelé sur une claie, à la portée supérieure de la machine“ ; les

Exploatarea aurului în felul amintit, atrăgea atențiunea călătorilor. Am văzut cum De Gerando, evoacă pitoresc scena spălării aurului în Ardeal — asemănând-o cu îndepărtatele ținuturi din Africa... iar alții, compară Moldova și Muntenia din acest punct de vedere, cu Peru : „(Le petit Perou)”. La 1711 se dă Moldovei (cu Basarabia și Bucovina) — pe calea spălării aurului, 3.200 drahme aur, iar Muntenia la 1764 obține 2.508 drahme. Acest produs aurifer, în valoare de 3.200 drahme aur, strâns din albia râurilor, intra în vistieria vel-Armașului ⁶⁰⁾. O câtime hotărâtă din aurul strâns, din Țara Românească, revenea, drept bir, domnițelor ⁶¹⁾.

Ca să ne facem o idee de valoarea debitului aurifer, a numai unei porțiuni restrânse din râul Ampoiu, ne referim la actul de cumpărare din 1558 al lui Kiss Karadi, prin care judele Brașovului Benkner Ianos, vinde o porțiune de loc cât ține satul Zlatna, pentru spălat aur. Prețul e de 2.000 florini. Nu e vorba de toată întinderea văii Ampoiului ci numai de porțiunea care se află în dreptul Zlatnei ⁶²⁾. Venitul fiind mare, explică prețul ridicat.

Ceeace face ca acțiunea să continue a se bucura de interes, era numai cantitatea. Fridwalszki ⁶³⁾ arată că în Ardeal s'a obținut aur, prin spălare, de o valoare superioară aurului extras din mină ⁶⁴⁾. Argumentul e hotărâtor și toate isvoarele concordă în a preciza superioritatea aurului obținut prin spălare. Intrucât, deși cantitativ, extracția putea să fie la urma urmei inferioară, ea se caracteriza totuși prin „finețea mare de peste 900-1000” ⁶⁵⁾.

Potrivit acestor informații, dela începutul secolului al XIX-lea exista pe cursul râului Ampoiu, nu departe de Zlatna, o spălătorie de aur, proprietate regească, unde se extrăgea aur cu ajutorul Românilor și Țiganilor. Producția anuală a spălătoriei, era de 8—10 „Zentner” ⁶⁶⁾. Va fi trebuit, ca odată cu un minimum de organizare, în branșa spălării aurului, să se reglementeze și drep-

paillètes microscopiques de ce précieux métal restant ainsi arrêtees dans le tissu”... (Descrierea lui Demidoff : după Poissonier, Notice historique).

60) *Uon Neuscholtz*, Op. cit. p. 153.

61) *N. Bănescu*, Viața și opera lui Daniel (Dimitrie Philippide), p. 164.

62) *Dr. Gyárfás Tihomér* : Az erdélyi aranyosás 1558-iki történetéhez în revista : Erdélyi Múzeum XXVII (1911).

63) *Kemény Iosef*, Noticia Historico-diplomatica, Sibiu 1836. Vol. I. pag. 87.

64) *Kövény László*, Op. cit. pag. 89.

65) *Enciclopedia României*, III. pag. 719.

66) *L. I. Marienburg*, Op. cit. pag. 70.

tul de a spăla. Documentele vorbesc — pentru Ardeal — de o legitimație eliberată de colegiul minier din Zlatna. Dar până la reglementarea acestui drept, trebuie să ne închipuim spălarea aurului ca o practică cu totul naturală, la care Țiganii alergau ca la un produs oferit de natură, (în felul cum practică ei și azi colectarea de fructe). În această ordine de idei intră privilegiul acordat Rudarilor — Țigani „domnești” — de a spăla aur, pe când ceilalți erau excluși.

Contribuția în aur de fiecare Rudar pe an, se ridica la 4 florini („aur praf”). Pe timpul domnitorului D. Cantemir, taxa se ridica la 1600 drahme și aparținea domniței. Soția domnitorului Ștefan Racoviță primește în 1764 dela Rudarii săi, care se ridicau în număr de 240, taxa de 1.254 de drahme, adică 1000 drahme aur curat ⁶⁷⁾. Câștigul unui rudar cu familie cu tot pe zi, în acele vremuri nu trece de trei groși, iar după M. Dembscher ⁶⁸⁾, câștigul lor se socotește la 32 florini sau 70 de franci anual. Odată cu eliberarea Țiganilor, dar și din alte motive de ordin tehnic, spălarea aurului se pierde din ce în ce, ca îndeletnicire, așa încât, astăzi putem spune că spălarea aurului este o ocupațiune ca și dispărută.

67) *Leca*. Op. cit. pag. 191.

68) *Grellmann*. Op. cit. pag. 116.

VII.

LOCUINȚA

Așezarea Țiganilor : 1. De sat ; de lemn și de cort. 2. Locuința Țiganilor.. 3. Casa săracăcioasă a Țiganilor de sat. 4. Bordeul Rudarului (Băeșului, Lîngurarului). 5. Diferențe regionale. 6. Cortul Țiganilor nomazi

Un fapt care iese în evidență, nu e numai felul de locuință pe care-l au Țiganii; unii avînd preferință pentru un fel de locuință, alții pentru altfel de locuință... ci și modalitatea de a se situa unii față de alții și a tuturor categoriilor de Țigani față de elementul etnic majoritar în mijlocul căruia trăesc.

Situarea astfel privită, e un rezultat al felului lor de a fi. Cineva se situează într'un anumit fel față de semenii săi, așa după cum este în realitate. În ordine socială se realizează, ca în geologie, un fel de *decantare* a elementelor, după natura lor specifică. Astfel, Țiganii de sat vor locui în sat, într'un anumit fel. Rudarii și Țiganii de cort vor avea alte preferințe : atît cît privește situarea cît și felul de locuință. Evreii n'au format ei ghettouri ? Țiganii de sat vor avea și ei cartiere speciale : mahalalele lor. Tendința de mai sus, putem spune că între ei, e generală. Rar Țigan să rămână între Români, care din pricina excluserii, va căuta un mediu mai potrivit de existență și acela va fi găsit tot între ai lor ¹⁾.

În ordine generală, Țiganii se vor situa astfel : cei de sat, la marginea satului ²⁾ (orașului); cei de lemn, la marginea pădurii — nu prea departe de sat ; cei de cort, între sate sau pe zăvoaie.

1) Sunt și excepții. În Șinca Nouă (Tara Oltului) Țiganii de sat sunt risipiți prin tot satul.

2) Preferabilă, după unii : ar fi partea sudică a satului : „situé toujours du côté sud“; partea nordică fiind expusă, „aux berras ques de neige“ (v. Alexandru Graur, *Les Mots tziganes en Roumaine*, *Bul. Linguistique* II 1934, p. 108,

1. E o lege situarea periferică a elementului țigănesc, izvorâtă din inferioritatea organică a neamului lor. Această lege se ilustrează cu orice ocazie, așa încât, nici nu mai trebuie s'o dovedim. Vom reproduce totuși câteva fragmente din realitate, spre a ilustra cele spuse ³⁾.

La Șercaia (Făgăraș), situarea e atât de clară, încât nu numai Țiganii constituie un cartier special, dar toate neamurile de aici au acest caracter : de o parte a apei locuiesc Sașii ; de alta Români și Țiganii. Cartierul Țigănesc, după cum se vede, e cu totul periferic și împins spre apă, populând zăvoiul. Influența germană se impune la toți deopotrivă. Până încât și Țiganii din partea locului sunt organizați după model german : în „zecia III-a“ — care e o vecinătate de felul celorlalte, întâlnite între Sași. Au și o tablă în formă de inimă, cu un cuiu împlântat deasupra, de care se leagă ordinul ce li se comunică. Tabla trece din casă în casă.

Tot astfel în Racovița, Porcești — acelaș ținut ; în Boteni-Muscel, ei sunt situați periferic. În Ucea de Sus (Țara Oltului), fiind fixați de mai mult timp, pe un loc neproductiv, lângă vale, pentru care, de două ori casele lor au fost inundate. Numai fierarii, în unele locuri, sunt mai favorizați de soartă. Cei din Grid, au pământurile lor cumpărate. Astăzi sunt proprietari. Înainte însă trăiau și aceștia în bordeie — excepție făcând fierarii, ce trăiau în casele comunei. Fierarii sunt din această cauză mai avuți. Când sunt puțini, ca în Viștea de Sus (3 familii) comuna îi înzestrează cu pământ „fără drept de vânzare“.

Ferarul din Luța, acelaș ținut, stă pe locul comunei cu contract, condiții și preț fixat de comună, având casă. Mulți au nu numai locul de semănat luat cu chirie, dar și casa de locuit, cum e cazul cu cei din Netot. Aici „locu e a lu ghirău“ ; al comunei ; „te poate scoate or cînd“ și prinurmă, plătesc pentru el 300 lei pe an la comună.

Să luăm Țiganii din Făgăraș. Aici îi găsim în două cartiere situate la cele două extremități ale orașului : unul e în „România de Jos“ și altul e în „România de Sus“. Parte din cei din „România de Jos“ sunt intercalați cu locuințele lor și printre Români. Cei de pe Brâncoveanu („România de Sus“) — au fost împrăștiți : 17 inși către Olt și se pretind neam de neamul lor „moșteni“ de

3) Planul așezărilor de față: Planul orașului Făgăraș. Șercaia. Racovița și Porcești (v. I, II, III, IV).

„ghită“ — de când era cetatea... Caracterul de așezare periferică îl are deci în mod evident și Țigănimia din Făgăraș. Atât la sat cât și la oraș, ei înclină spre același fel de așezare periferică.

Fie că Țiganii de sat locuiesc cu sau fără chirie, fie că au locurile lor proprii sau le țin cu arendă, situarea lor rămâne aceeași : cu slabe excepții, ei populează apropierea satelor și orașelor, rezultând de aici o anumită posibilitate de a fi încadrați din punct de vedere psihologic ⁴⁾.

Rudarii, fiind vorba de situate, au și ei o tendință specifică. Ocupația i-a silit să fie în nemijlocită apropiere a pădurilor. Vor gravita deci cu totul înspre păduri. Astfel că, o ilustrare între unii și alții din acest punct de vedere, o oferă situarea „Băeșilor“ din Purcăreața — Porumbacu de Sus, unde se spune că „*Romîinii aud clopotu vara și noi auzim cucu*“. Purcăreața fiind situată sub poala unui codru, departe de sat. În 1913 au fost și aceștia așezați în sat, dar i-a dus apa cu lampa aprinsă și cu bordeiu cu tot. S'au mutat deci mai sub poală de pădure. Cu ei însă nu s'a mutat nici un Țigan de sat.

Ceece îi atrăsese era o tendință devenită ereditară. Acum din nou ar vrea să se mute la cei rămași în sat, din cauză că iarna le vine greu. Cea mai mare parte din ei au aceeași soartă — fundamental diferită de a celorlalți Țigani. Ceece îi face cu totul altfel : „noi aicea am fost pierduți din lume-asta“. Băeșii din Racovița stau la 3 km. de sat, pe o suprafață limitată, față de care sunt „aglomerati“. Cei din Netot, din pricina distanței de sat și a apropierei de pădure se plâng că iarna „hăulesc“ lupii prin apropierea lor. Unii au părăsit locurile lor retrase, din cauza urâtului de izolare. Locul „Rudare“ (unde sunt gropi) — 4 km. de Sebeș, aproape de poalele pădurii, lângă „Poiana Jitii“, e o dovadă. Și ca aceștia mai toți Rudarii din țară. Băeșii din Șercăița sunt situați în „Coasta Crețului“, iar cei din Dejani stau la „Mușunoaie“. Dela 4—5 km. departe de sat, aceștia se plâng că e „glodu pîn-aicea“, adică e noroiul mare și căile puțin umblate. Vorba preotului Vijoli din Netot: așezările băeșilor pe aici, se înșirue „cam pã sub pădure — dă la ogoare în jos nu sînt“.

Cei din Lisa stau la fel : afară din sat ; o parte pe locul numit „Domneasca“, iar o parte mai înspre pădure, la „Brădlățele“.

4) Ion Chelcea. Op. cit., p. 80—85.

S'au mutat aici, că nu s'au „potrivit“ cu ceilalți ⁵⁾). Băeșii din Lisa au stat aici la pădure, unde au trăit și părinții lor, la „Piscu Bochi“. În locul de astăzi s'au mutat prin anii 1912—1913. Au fost 50 „colibi“. Mergând la lucru pe la „Săghii“, au rămas parte pe acolo ⁶⁾).

Acelaș lucru s'a întâmplat și cu cei din Sebeș-Copăcel, care acum stau departe de sat, la „Prunărie“. Înainte aceștia au stat și mai sus, la „Ferăstrău“. Nu exagerăm când putem vorbi între Băeșii din Transilvania, de o revenire a lor la locuri mai aproape de sat. Un caz tipic îl oferă Rudarii din Viștișioara. Ca să dai de ei, îți trebuie o oarecare iscusință; ei fiind sub poalele munților Făgăraș. Composesoratul le-a fixat locul (ca și celor din Cuciu-lata). ⁷⁾ Înainte însă au stat tot pe Viștișioara: acum fiecare familie avându-și parcela sa proprie aliniată la stradă, cu 15 m. lățime și 20 m. lungime. Situarea s'a făcut prin defrișare directă. Astăzi ei nu sunt mai puțin scutiți de a fi așezați la poala pădurii — așa încât, se poate spune că ei sunt în situația de fi printre Băeșii cei mai curați de la noi.

În urma cazurilor enumerate mai sus, nu e de mirare dacă firea lor e formată într'un sens cu totul unic. Au din această pricină, frică de „pustă“, de-a nu fi colonizați în câmpie. Colonizați în apropiere sunt și Băeșii din Cuciu-lata — la fel: ficcare cu parcela lui, despărțită de vecin, acum, prin „rozor“ sau „brazda locului“; lucru cu totul nou pentru ei, fiindcă până acum ei nu cunosc astfel de distincțiuni. Dar cele câteva cazuri de reglementare între Rudari nu au valabilitate generală, fiind cazuri cu totul izolate.

Rudarii și în alte părți, au a trage consecințele izolării lor, condiționate după cum s'a văzut, adânc de felul de traiu, marea majoritate împărțășind din plin viața dusă lângă păduri...

Prin Vechiul Regat locuiesc văile. Față de păduri, ei caută poala pădurii; drumul deschis de însăși valea pe care o calcă cu piciorul, rar cu căruța sau căruciorul cu marfa trasă de măgar. Coastele văii sunt elementele naturale de adăpost. Tot în acest loc au și apa de băut. Precum vedem, valea cu lemnul, valea ca

5) Excepțional, aici s'au amestecat cei de pădure cu cei de cort. (Sunt și câțiva de sat.)

6) Cred că s'au înmulțit din două familii; „îs veri, îs frați“...

7) Ficcare „gazdă“ are atâta „hei“... sau loc de curte.

adăpost, valea cu apă, în multe locuri, este „patria” adevărată a Rudarilor — atâta vreme cât pădurea e în picioare. De îndată ce pădurea s'a tăiat, rămâne doar *numele* văii, sau se șterge și acesta cu timpul...

E de așteptat deci, studiind Rudarii din alte părți, să-i găsim mai puțin evoluți, precum o să vedem și când vom trata locuința propriu-zisă. Respectivale așezări de Rudari neavând o legătură mai strânsă cu satele noastre, decât desfacerea marfei și cumpărarea de chibrituri, sare și gaz. Adică strictul necesar.

Iată câteva cazuri din Muscel, unde situația mi-e mai cunoscută: în Nordul județului, acolo unde zona deluroasă face legătură cu relieful muntos, ei se înșiruie constant la zona de contact; adică la poalele pădurii de munte, formând cele mai avansate puncte de așezări umane spre fundul văilor. În Dragoslavele ei locuiesc în „Valea Hotarului”. La Nămăești, se ridică 2 km. nord de sat, pe „Valea Cârstei”. La Lerești ei sunt pe valea „Râul Târgului”. În Bughea de Sus, sunt presărați Rudarii pe cursul apei. La „Balota” și în alt punct al aceleiaș vâi, Bughea. În Albești. Rudarii sunt la „Vârfur-lî Mari”. La Berevoești-Pământeni, îi găsim pe Bratia în sus. Nu e mirare deci, că ne sunt cu totul necunoscuți. Ei sunt ascunși, parcă, de restul lumii... așa încât nu trebuie să ne mire de loc faptul, că asupra lor s'a scris așa de puțin...

În Sudul județului Rudarii țin văile paralele ce străbat ținutul dela Nord la Sud. Ceeace e mai caracteristic, e că ei se feresc de arterele mai mari de comunicație, retrăgându-se pe văi subsecvente acestora. În Est, începând cu Dâmbovița, avem valea Bădeanca; în apropiere de aceștia locuiesc alții, pe „Valea lu Coman”, pe unde n'ai nici o posibilitate de acces cu ei, decât trecând apa pe un vad destul de neîncercat. Între stânci, în fund. se profilează coastele văii ca un V gigantic, iar sus se vede „cetatea”. Și cei din „Valea Fântânii” (Hârtiești) au aceeași tendință: *valea*, unde își duc viața lor pașnică. Cei din Lucieni, când am început eu cercetările printre ei, erau situați în „Valea Marineștilor”, mai apoi, s'au mutat pe o altă vale, în apropiere, numită „Valea Smeuretului”.

Ar însemna să lungim prea mult lista așezărilor, în felul arătat. ⁸⁾ Noi am relevat, numai, tendința situării lor, care aparține unui fond organic, caracteristic fiecărei categorii de țigani în parte.

⁸⁾ Vezi harta Nr. 1.

Nu lipsește nici pe aici tendința ce o au parte din Rudari, de a se ridica peste nivelul comun, la o situație mai bună. Prin faptul că unii dintre ei au început să-și facă case în loc de bordeie (Valea Hotarului — Dragoslavele, Bughea de Sus, Pițigaia, Racovița, Berevoești-Pământeni), arată că ei se știu adapta, întrucâtva unei vieții mai bune. În ori ce caz, tendința nu lipsește. În Voroveni sunt două case de Rudari. Aceștia au devenit — sau se cred înșiși — mai civilizați. Una dintre rudărese îmi dă scaun, spunându-mi : „sîntem crescuți în sat, nu sîntem crescuți în pădure. Ne-am rumînit.” Aceasta e tendința tuturor, și ar fi desigur și dorința noastră, ca cel puțin lor să li se dea posibilitate, ca în lupta ce o duc pentru „rumînire” să fie ajutați.

Și Țiganii de pădure, când sunt aproape de sat, sunt adunați la un loc, fixându-se la fel : periferic — avînd prin aceasta o notă comună cu cei de sat. Băeșii din Sebeșul de jos, stau în „Rusca” ; cei din Comana de Sus în „Bărc”, pe un deal unde duc lipsă de apă. Locul pe care stau aceștia, e din „strămoși”, pe moșia comunei. Au grădinițe. Se plîng însă că n’au loc și sunt „strînși”. Oamenii trec cu căruțele printre casele lor și fac dără, șanț, iar ei nu pot să le spue ceva că le iese înainte, cu „paru” zicînd că e loc comunal..

Tendința e dublă : de o parte ei au tendința de a se lăți, de alta satul le-a pus limită, trăgînd cu plugul un șanț de jur-împrejur ca să nu se mai întindă. Beau apă, din cauză că locul e înalt și n’au fântâni, dintr’un „fîșu”, (șîpot) ; apa venind pe un pârâu. Când plouă vine tulbure, iar când e iarnă, îngheață. Vara mai umblă și „ciurda”, așa că, condițiile de viață iau un aspect cu totul specific. Intinderea ocupată de Băeși în Comana de Sus, la punctul „Bărc”, nu e mai mare de un jugăr și jumătate, iar numărul Băeșilor Rudari de aici e de 114.

Un alt caz ne confirmă cele de mai sus : Băeșii din Oprea Cârțișoara au stat și ei la pădure. Dintre cele două tendințe ce-i stăpînesc : aceea de a fi și ei în rîndul lumii, mai aproape de sat și aceea de a fi cât mai aproape de lemnul de lucru, de multe ori învinge cea dintîiu. Sunt vreo 36 ani, de când au coborât din „Lunca Plăiașului”. Astăzi au locuri cumpărate pe bani — „cît ține casa”.—Nici aici însă nu sunt departe de poala pădurii. Idealul pentru ei e ca să împace cele două tendințe. Puțini au reușit, (ca cei din Breaza), să cumpere locul și să dureze case la fel cu ceilalți

săteni. Băeșii din Breaza și-au ridicat casele prin anul 1929, începând cu Ion Furdul și terminând cu Pătru Mărunțelu. Bani pentru cumpărarea locului și făcutul caselor i-au luat sub formă de împrumut dela Banca „Furnica” din Făgăraș, fiind gajați de oameni din comună.

Țiganii de cort nebucurându-se de o situație stabilă, se așează pe unde pot ; pe cât se poate în mod cu totul temporar : pe zăvoaie, între sate. În tedința lor nomadă ei sunt comparabili acelor păsări răpitoare ce dispar ori de câte ori vin în atingere cu omul. N'au așezare stabilă și când sunt siliți spre aceasta, înșamnă că sunt prinși și condamnați. Prin aceasta, ei se leagă de spațiul liber așa cum se leagă de o anumită locuință, cortul.

3. Dacă *situarea* lor e diferită, până la un punct oarecare, față de populația nețigănească, apoi, *locuința*, din capul locului are acest caracter. Țiganii de sat obișnuiesc casa sărăcăcioasă. Ea se acordă din plin cu situația socială și materială a Țiganului de sat : face parte integrantă din felul său de a fi. El nu poate face mai mult, așa după cum, bordeiul Rudarilor rezumă sau sintetizează caracterul Țiganilor de pădure.

Țiganii nomazi, când au cu totul altfel de locuință, nu fac decât să-și traducă în fapt, un întreg mod de a fi, cu totul diferit de al celorlalți Țigani : casa lor e ușor de montat și demontabilă. Cum spunea Dr. Gh. Crăiniceanu, ei își aleg o astfel de locuință, pentru că au obiceiul de a se strămuta, sau cum se zice, „lasă turta-n foc și pleacă” — atunci când poruncește vătaful lor ⁹⁾. Nu spunem că nu sunt treceri dela o stare la alta : că n'avem spre ex. Țigani nomazi, pe jumătate stabili (Halbsesshaften), sau că nu aflăm printre Rudari așezări și locuințe ce nu se deosebesc cu mult de ale noastre. Băeșii din Șinca Veche, Țara Oltului, locuiesc în case mizerabile, dar sunt învelite cu țigle. La fel când e vorba de Țiganii de sat. Procesul de transformare și de continuă adaptare a făcut ca să avem o întretăiere de situații care însă nu aduc nimic nou, decât tendința ce o au Țiganii de a se pleca condițiilor noi de viață. Caracteristic însă rămâne pentru fiecare în parte, tipul de locuire precumpănitor. În Ucea de Sus, Țara Oltului, între Țiganii de sat, întâmplător sunt 4 familii de băeși ; din 4 familii 3 locuiesc în bordee și numai o singură familie în casă, așa cum obișnuiesc Țiganii de sat, ceea ce dovedește că ei preferă locuința în bordee.

9) Igiena Țăranului Român. București, 1895. p. 107—8.

Țigani de sat vor locui, deci după puterile lor, casele sărăcicioase cu sau fără pod; în paianță sau cărămidă, cu un mobilier sărăcicios. Casa lor e cu o încăpere sau două și de cele mai multe ori lasă de dorit sub raportul curățeniei. Pe deasupra, având un miros caracteristic rasei, numai acest din urmă inconvenient îți arată că ești într-o casă de Țigani. Am găsit în cursul cercetărilor, destule case de Țigani bine îngrijite, curate, dar excepțional și prin urmare nu fac decât să arătăm că între ei întâlnim toată gama de stări și situații, dela mizeria cea mai cruntă și până la o relativă bună stare.

Între cei din Perșani, Țara Oltului, avem o colonie zisă la „Pițești”. Aci sunt „d-aia care belește la mortăciuni. Oamenii nu-i cheamă la lucru că le ie scîrbă să mănînce cu iei”. O femeie, Țigancă și ea, dar din altă parte a satului, crede că aceștia ar mânca chiar „mortăciune”.

Suntem între ei. Intru din casă în casă. Chiar acum cade o ploaie repede de vară și caut să mă adăpostesc. Incercând să intru într-una din aceste case, n'am putut, fiindcă din lăuntru duhnea un miros teribil. Adevărat troglodit, locuitorul mă privi galben, cu un glas de femeie... În vreme ce, pe lângă ei trecea șoseaua asfaltată a Societății Suedeze. Se mai spune că aceștia-s „hoitari”¹⁰⁾. O astfel de situație nu se găsește nici printre Țigani de cort și cu atât mai mult printre Rudari.

Așa precum putem spune că în Grid, acelaș ținut, casele lor sunt bine construite. Fierarii în special sunt avuți. Am văzut la ei o sobă de gătit, din fier, făcută de mâna lor cu multă iscusință și abilitate. Aceștia au rude în America. Ana Buciuman țese la război diferite scărte, ii, iar fiica sa¹¹⁾ coase cu mâna. O ie o vînd în 1939 cu 800—1000 lei. De ce insistăm? Spre a vedea diversitatea situației lor. Ei caută să răspundă — după puteri — diversității condițiilor vieții. Cumpără lemnăria caselor vechi din sat și fac pentru ei, cum pot, case. Pe când cei din sate caută să corespundă mediului unde trăesc, îmbrăcându-și interiorul după cel al țăranilor din partea locului, cei de oraș caută să țină pas cu orașul. Țigani din Făgăraș au casele cunoscute, compuse din una sau două camere. Paturile lor sunt ca la oraș — având perini pline cu „fultuci”; perini mici și mari. Unele foarte mici văzute

10) Cei din Toderița. acelaș ținut, stau pe locul numit „Căcăcea”.

11) Nu numele de Ana Mon.

printre celelalte într'o anumită poziție : în loc să fie culcate, sunt puse drept. Pânzătura la bucătărie atrage atenția și ea : „gospodina când e bună, rostul casei merge strună“. Perdele la fereastră, ceas de masă, etc.

Prin urmare, casa de locuit a Țiganului de sat caută să se apropie de a țaranului din partea locului, păstrându-și prin aceasta, caracteristica proprie. Nu au un tip de casă — special — ci miniatural, ei merg și din acest punct de vedere pe urmele populației nețigănești în mijlocul căreia sunt așezați.

„Așa ne-a zidit Domnul Hristos, cit îi bine-afară, avem și noi bine-n bordei : cind să bulgăiește și ninge și bate vîntu, vai de sufletu nostru.” (Dela Rudarii din Lerești—Muscel.)

4. Înainte, se prea poate că și Țiganii de sat și-au avut locuința în bordeie. Astăzi însă bordeiul ca locuință predomină printre Rudari. El e o însemnată caracteristică — etnografică — a lor. Nu numai în părțile de dincoace de munte, — dar și dincolo, peste Carpați, în Ungaria și Serbia — au dus locuința lor, bordeiul. După cum am amintit, Caravlahii au locuit la început în bordeie, cu deosebirea că bordeiele lor erau dintr'o încăpere și „pe jumătate în pământ“¹²).

Nicăieri n'am găsit bordeiul la Rudari *pe jumătate în pământ*. Se vede că Rudarii-Caravlahi au primit bordeiul pe jumătate în pământ al țaranilor de la șes, așa după cum au înclinare față de tipul de așezare cu case izolate, „Einzelhof“ ori „stari-vlah“.

Între bordeiul Rudarilor din Muscel și al celor din Țara Olului, ar exista — în parte — unele deosebiri. Dar să vedem în ce constă bordeiul de o parte și de alta a munților Carpați.

Mai întâi, trebuie subliniat faptul că în Muscel (mai cu seamă în N.) este locul cunoscut al casei pe pivniță... casă cu etaj. În această apropiere se află undeva (nu se află ușor unde) — locuințe formate din bordeie... Totuși, nu se poate spune că bordeiul nu e un element cultural — material autohton. Populațiile străvechi din aceste părți l-au cunoscut. Vorbind de bordeiu, M. Block găsește cu cale să scoată în relief, înc'odată că Rudarii, sunt un rest al

12) T. Filipescu. Op. cit. p. 269.

unei populații autohtone, mai vechi în aceste părți ¹³⁾). Că nu sunt de fel Țigani curați.

Intrebați de mine asupra faptului, răspund : ursitoarea Domnule... când *a ursit pă rudar, să fie ca melcu, cu casă-n spate*... Privită astfel, locuința Rudarului, cum am spus, face parte integrantă din felul său de-a fi.

Locuința lor are caracterele următoare : de afară intri de-a-dreptul într-o locuință, tipic construită numai din două furci, peste care vine o „cumpănă“. Pentru bordeiu urmează textual : *„sapă nișel în pământ și dă doo pasuri ; bate furcili și pune berean-du d-asupra. Pă urmă vine mărtaci. Pă dă-lături, pă urmă, bate pari. Trage nuiiele și pune frunză ; pă urmă, pă lemne pune pământ. Pune stâlpii la ușe, așează ușa, face-o sobă (mai — nainte nu prea iera) ; facem coș... și iera pădur-li mai ieftine... Domnule“*.

La această construcție deci, nu poate fi vorba de o săpătură , pe jumătate în pământ“ ¹⁴⁾ ; nu intră nici piatră și nici cărămidă : pământ și lemn. Materialul de lucru îl au în nemijlocita apropiere... Dacă ne gândim că agricultura este inexistentă, privind o astfel de locuință, ușor putem să încadrăm habitatul acesta în mediul primitiv de locuire, imediat după cort ; a doua treaptă în evoluție pe pământul nostru.

De aici acoperișul și locuința tipică, compusă dintr-o singură încăpere. De îndată ce intri în bordeiu, constăți lipsa de lumină ; lipsa ferestrelor, și lipsa unui tavan. Într-o locuință așa de simplă cum este a Rudarului, numai ușa ține ca mijloc de luminat. O gaură la partea din față (stânga) ¹⁵⁾ a bordeiului, în timpul iernei, rămâne astupată, deși contează drept fereastră. Așa că un prim semn deosebitor, e lipsa de lumină. Dealtfel, în timpul verii, Rudarul nici nu-și locuiește propriu-zis casa, ci doarme sub umbrar, ridicat în fața bordeiului sub formă de șatră, pe un pat improvizat. Și tot aici lucrează vara.

Intreaga construcție se reazimă pe 6 lemne înfipte în pământ. Două dintre aceste lemne, vin la mijloc și sunt cam cu jumătate mai înalte ca cele patru ce constituiesc cele patru unghiuri ale

13) M. Block. Op. cit. p. 85.

14) Dacă ar fi să facem o comparație între bordeiul descris de Nicolaiescu-Plopșor, în Oltenia, l-am apropia de coliba de sub Nr. 2. v. Buletinul Soc. Reg. Rom. de Geograf. Tom. XLI (1922).

15) În față la stânga, se lasă o mică gaură fără geam.

bordeiului. Aceste două lemne de la mijloc, sunt bifurcate la partea superioară așa fel ca să îmbuce un lemn ce le unește de la un capăt la altul și care se numește „bereandu“ sau „cumpănă“. Părțile mai ridicate ale furcilor cu cumpăna, împreună cu cei 4 pari de la colțuri, formează la un loc cu alte lemne puse pe lângă ele, pereții bordeiului și acoperișul. Pereții bordeiului sunt formați din pari verticali bătuți în pământ ; apoi de jur-împrejur și deasupra se așează peste frunziș un strat de pământ gros cam de 2 palme. Modul de protecție al pereților spre a nu cădea pământul, este cu totul special : până cam la jumătatea bordeiului, de jos în sus, se ridică un strat de pământ dublu, ca un brâu de jur-împrejurul bordeiului numit „vraștină“, ce ajută la menținerea așa zisului bordeiu, despre care am vorbit mai sus, și este în chip de contra-fort, cum se arată în fig. cu privire la locuință.

Intr'un bordeiu, locul principal îl ocupă vatra liberă — cam la suprafața pământului. fiind cu foarte puțin înălțată. Aceasta permite fiertul și încălzitul și se află de cele mai multe ori în partea dreaptă cum intri. Cam din dreptul vetrei, din acoperișul nu prea înaintat al așa zisului bordeiu, se lasă în jos un fel de îngrăditură conică — „horn“ — cu baza în jos ; coș împletit din nuele de formă conică cu baza în jos și cu vârful în sus, ca să poată să capteze fumul. Hornul își adună fumul din încăperea bordeiului, rezultat din focul ce se aprinde pe vatră. Un astfel de coș, văzut pe dinafară îl avem în Fig. 48. În lăuntru, acesta se lasă cam până la aproape jumătate distanța dintre vatră și acoperiș. Prin mijlocul acestui aparat — cu totul simplu — de fiert și încălzit, atârnă din acoperiș un lanț ce se termină cu un cârlig de care se agață tuciul pentru făcut mămăligă și servește drept „cujbă“. Cujbă nu au. Atâta tot.

În realitate, aparatul acesta de fiert și încălzit e cu totul simplu, întrucât nu garantează încălzitul, deși au simpatie pentru el : „noi facem foc pã hoarne — coș dă nuiele ; merge dogoarea pã sobă“...; deaceia nu folosesc soba.. ei din obișnuință, nu pot să-și dea seama că e tocmai invers de cecace susțin. În timpul iernei pun mâinile la foc și astfel se bucură de încălzit. Căldura directă, iarnă rezultă dela focul din vatră care încălzește bordeiul. Garantează în schimb fiertul legumelor și al mămăligii — iar cât privește captarea fumului, se face neregulat și necomplet, după anotimp.

Ce garantează încălzitul ? Încălzitul e garantat, cum am spus, de pământul cu care e căptușit adăpostul de jur-împrejur. Și apoi, mai e asigurat de însăși căldura animală legată de om : adăpostul fiind închis din toate părțile, respirația în micul volum al locuinței, produce căldură. Dar pe lângă rezistența la foame, una din calitățile Rudarului, este și rezistența la frig.

Un pat rudimentar, fix ; pe acesta îl găsim la stânga. Un tron pentru mălaiu, (este pus în fund) și câteva vase de lut, absolut trebuincioase. Oala de fiert, și ceaunul sunt nelipsite. Se înțelege că bordeiul în felul cum l-am prezentat, este un mediu potrivit pentru infecție. Sub formă de glumă ne sunt date următoarele relațiuni directe : „pureci avem, mai iuți și alții mai domoli.. Ai mai domoli sunt morari și ai mai iuți sunt cărbunari... Ei are meseria să lucrează la mangan. Și avem un fel de lemnari lați și la coadă rotunzi și une pică pă pielea omului, bășică... Mai ie mulți Domnule, să să numesc libărci prășitoare”...

5. Trecând dincolo în Transilvania, întâlnim un grad ceva mai evoluat de locuință. Mai întâiu, trecerea de la bordeiu la casele de locuit s'a făcut aici într'o proporție mai mare, apoi chiar bordeele sunt văruite, cu ferestrele, așa că te simți în ele ca în casă. Cazul Rudarilor din Ucea de Jos este elocvent : aici sunt compacti, locuind o aripă a satului (înspre S) ; dintre toate locuințele lor, numai una e bordeiu.. Cei din Cuciulata au 25 de „colibi“ — restul case, în număr de 34. Procesul de tranziție dela bordeiu la casă, e destul de înaintat. În Sebeș avem 6 bordece și 8 case. În Copăcel, un singur bordeiu, restul case. La Sercăița, („Coasta Crețului“) sunt 11 case și o „colibă“ — un singur bordeiu. Rudarii din breaza au 2 bordece și 3 case. Cei din Sinca Veche, locuiesc în case învelite cu țiglă, mizerabile. Așezarea lor dă impresia unui burg de margine, având caracter cu adevărat țigănesc. De altfel, aceștia, după cum s'a arătat, numai lucrează decât la „corfe“ și mături ; sau proletarizat.. Înainte însă, casele lor erau simple colibe...

Sunt însă așezări tipice rudărești, în Transilvania, formate exclusiv din bordeie. Cum spre exemplu găsim la Brădățele, (Lisa-Făgăraș) unde am aflat o casă și 4 bordece Aceștia spun referitor la bordeiul fraților de peste munți : „alea-s de glij și de lemn. Astea-s mai bune. Asta poți să-l spoiești, să-l văruiești, ca-n casă“.. Apoi :

„noi obișnuim tot sobe de fier. Iei, (cei de dincolo), au hoarde de nuiiele.. Astea-să nuiiele lipite cu pământ și acoperite cu scânduri“ — e vorba de construcția bordeelor.

Punându-i față în față, rămâne o diferență în plus pentru Rudarii din Transilvania. Se poate observa de altfel și la îmbrăcăminte. Ei nu sunt așa de prost îmbrăcați ca cei din Vechiul Regat. Sunt vara încălțați, așa încât, puși față în față doi Rudari — unul de o parte și altul de cealaltă parte a Carpaților — ești izbit fără să vrei de diferență până și la înfățișare. Tipuri regresive, se găsesc mai multe în partea de răsărit a Carpaților. Mulți din cei cu gușe îți ies aci înainte. Între unii și alții observi cu oarecare interes calitățile și lipsurile de mai sus, cari, în mare măsură se datoresc mediului social și geografic diferit ca și selecțiunii lor întârziate.

6. Locuința Țiganilor nomazi e cortul. Cortul Țiganilor nomazi are forma corturilor Beduinilor, cu deosebirea că sunt mai înalte decât ale acestora și în detalii, n'au aceeași construcție¹⁶⁾. M. Block distinge trei : unul cu vârful înalt ; unul cu vârful lăsat și unul în formă de semi-cerc. Cele două forme de la început, se întâlnesc și la noi. Mai ales primul. Acum, dacă ne referim la materialul de construcție, cortul Țiganilor nomazi de la noi, e făcut în afară de lemnele propriu-zise — în număr de 5 — din postav, pânză, și cuverturi cumparate de pe la țărani sau din târg — cum vom arăta mai departe¹⁷⁾. În cuprinsul țării noastre, cortul și din acest punct de vedere, e relativ unitar. Ceeace e mai interesant de relevat, e însă faptul că Țiganii nomazi se identifică cu această formă de locuință, poate mai mult decât ori care altă categorie de Țigani.

Pe vremea când dă bruma, ei își revăd cortul ; se pregătesc — dacă e cazul — și cumpără de la târg plocade albe. „Straiele“ pentru cort în Țara Oltului sunt cumpărate de la Sibiu, de exemplu. Cam 5 „straie“¹⁸⁾ ajung la completarea unui cort, care, nu ține mai mult de 3—4 ani și apoi începe a putrezi. Al treilea an

16) E. Pittard. La Roumanie, p. 316.

17) M. Block vorbește de un cort din piele : „Rinderzelte als vorübergehenden Unterkunft die Löffelschnitzer und Muldenmacher in Ungarn und Südseuropa“ (Op. cit. p. 79) pe care nu l-am întâlnit la noi, și deci mi-e necunoscut.

18) Plocade.

și al patrulea încep a-l cârpi. Cât îi ziulica de mare, tot cârlesc la... corturi... mai ales după ploaie. Le vezi întinse pe pământ, răskoapte de fum, ploaie și căldură.

Gura cortului cade de obicei spre răsărit ; spatele, unde bate vântul și ploile. Spre a se putea menține foaia cortului, în lung, poalele de jos ale cortului întins, se leagă de mai mulți țăruiși înfiți în pământ („pociumbi“), având menirea ca să țină cortul cât se poate mai întins. Interesant de semnalat este iarăși mecanismul de încrucișare al furcilor în față, unde se închee unghiul celor două lemne ale cortului, peste care se suprapune „berand“-ul, de care atârână un lanț cu ceaunul de fiert, dedesubtul căruia se află vatra cortului.

Corturile adesea se pun în linie dreaptă — la rând. Cei dela Porumbacu de Jos. Țara Oltului, sunt așezați cu corturile lor având o dispoziție Vest-Est, în linie dreaptă, la câte 6 metri distanță unul față de altul ; cortul voevodului fiind la mijloc. Atunci când sunt mai multe, corturile mai pot fi așezate în linie dreaptă pe două rânduri paralele. Nu întotdeauna se observă o ordine precisă, în felul cum sunt dispuse corturile. Depinde și după cum se dă locul. Pe margini, de jur-împrejur, cortul are o urmă de șanț spre a se putea scurge apa de ploaie, în afara cortului. Pânza dela cort e așezată ceva mai ridicat, așa încât ei pot sta pe brânci și se pot uita afară pe sub cort.

Adesea sub cort, la o parte, aflăm căruța de transport, care în forma aceasta, este adăpostită de vânt, ploaie și soare.

Tipul de cort cel mai frecvent e format din 4 lemne ce se încrucișează la partea superioară în formă de furcă formând în față și spate câte un triunghi cu vârful în sus împreunate de o cumpănă care le unește pe la mijloc și care se mai numește și „bereand“.

Locul pe care se află e ales după împrejurări. Cei din Porumbacu de Jos au și loc propriu, cumpărat lângă drumul de țară. Nu stau însă aici. Vin doar toamna, dar nici atunci nu-i lasă... „că fiindcă... ; apoi ei au cai. au porci, nu-i lasă“. O altă cauză pentru care s'au mutat de aici este locul care se află lângă drumul cel mare pe unde „tot treceau domni cu motoarele și copiii lor se îngrămădeau acolo“. Din cauza jenei de a nu li se face satul de rușine, ei au fost îndepărtați și de aici. Aceasta corespundea până la un punct și instinctului lor nomad. Vor merge prin sate dar nu ori unde : hotarul satelor pe aici fiind împărțit în trei : semă-

nătură cu grâu și într'un an porumb ; al treilea „ogor“, pășunat. Ei vor sta pe locul de pășunat, cel mai puțin amenințat cu stricăciunea din partea lor și a cailor.

După un an se mută — se mută acolo unde „umblă ciurda“. Cu acest prilej terenurile de cultură ale satului sunt ferite, iar pe de altă parte, ei nu plătesc nimic. Caii lor pasc clandestin pe ogor. Până la un punct ei sunt supuși la aceeași rotație ca și destinația ce se dă hotarului comunei, cu singura deosebire că nu sunt legați numai de hotarul unui singur sat.

Ori unde s'ar afla, ducându-te la ei, din depărtare se aude bătând tabla pentru căldare. Apar în acelaș moment câinii, cari, în timpul când se mută merg pe lângă căruțe. Caii stau pe lângă corturi. Rufe se usucă întinse pe iarbă... Copii goi sau pe jumătate goi, își fac de lucru pe vâlceaua din apropiere. Indată toată suflarea e în picioare. Ești primit cu bănuială și dacă nu îneme-rești un concurs favorabil de împrejurări, nu isbutești să te fixezi printre ei așa după cum ai vrea.

Un fapt care a eșit din comun și care a făcut senzație s'a întâmplat în partea locului ¹⁹⁾. Cei din Porumbacu de Jos, ca și alții din alte regiuni, aflând că e vorba de colonizarea Țiganilor nomazi, au recurs la un șiretlic : au cumpărat loc propriu, în sat, în Porumbacu de Jos, chiar lângă șoseaua județeană, Făgăraș-Sibiu. Locul a costat 55.000 lei având case pe el. La început au căutat să stea în casă. Mai apoi, ce s'au gândit ei, că mai bine ar fi dacă ar băga cortul în casă și astfel să stea în cort. Până la urmă au ajuns că au eșit afară din casă. Au scos corturile în zăvoiu și s'au așezat acolo rămânând casele goale. Spun că-i apucă amețea când dorm în case. Căzul e cu atât mai interesant cu cât s'a întâmplat și la alți corturari. În Nucet, Județul Sibiu, Țiganii de cort au făcut o casă de piatră. Din cauza căldurii — la fel — au întins cortul în casă. Astfel împăcau două cerințe : una a vremii în care trăesc și alta a sângelui lor, întrucât stăteau și în cort și în casă. Se zice că și ei au râs unii de alții în fața acestei experiențe.

La mijloc e obișnuința care le-a intrat în sânge. Nu se pot adapta. Un țăran, față de starea de lucruri în care se găsesc Țiganii de cort din acest punct de vedere, spune că ei sunt învățați „ca lupii-n pădure“. Într'adevăr aerul liber, fie el ori cât de răco-

19) Țara Oltului.

ros li prieşte. Din contră, spaţiul închis pentru ei, echivalează cu o adevărată închisoare. Cazul e cunoscut, cum spun şi din alte părţi. Atunci când au avut posibilitatea să trăiască în case, ei au băgat mai de grabă în ele animalele de care erau însoţiţi, iar ei au continuat să trăiască în aer liber (M. Block).

Iarna cumpără cojoace (1939) până la 1.500 de lei, cu lâna pe din lăuntru şi nu au a suferi de ger.

Că nu pot suferi căldura din casă, nici chiar în timpul iernei, o dovedeşte şi alt fapt, întâlnit tot în părţile noastre. Bătrânul Caroli de 100 ani din Scorei — Făgăraş, iarna pe frig, din când în când, mai venea şi mai dormea noaptea pe la diferiţi locuitori de prin comună. Dar în totdeauna pe jos şi cu capul la uşe spre a primi aerul rece de afară..

Aerul curat — viaţa în aer liber, o iubesc, cum iubesc drumul ; adică viaţa de nomazi. Organizaţia noastră sătească are mult de lucru cu ei din cauza instabilităţii lor. Corturarii din Sebeş-Olt, au fost în cele din urmă convinşi de către primarul din comună, să se mute din văzul tuturor mai departe într'un deal. Au fost chiar ajutaţi cu căruţe şi boi, numai ca să-i vadă într'un loc convenabil pentru comună. Dealul pe care au fost aşezaţi se cheamă „Cioru“. N'au stat însă decât 3 zile şi au fugit înapoi, sub cuvânt că „erau în gura vitelor“. În acest an, locul era într'adevăr destinat păşunatului.

Când au auzit că-i vorba să-i colonizeze au făcut şi ei ca şi cei din Porumbac : au cumpărat loc spre a ridica la nevoie un argument hotărâtor, de drept, dar comuna cu ordinul ţinutului a dispus ca ei să revină iarăşi în dealul ales de comun acord cu ei — şi la fel : au stat 3 zile iar a patra zi pe la 12 noaptea şi-au angajat cărăuşi din sat întorcându-se la vechiul lor loc, unde le place mai mult, fiind aşezaţi între 4 hotare, dacă nu 6 comune. De aici se împart ei ; roiesc prin sate după hrană şi lucru mai uşor. Sunt aşezaţi exact pe şoseaua judeţeană Sibiu-Avrig, pe lângă linia ferată Sibiu-Făgăraş-Braşov. De altfel, precum se observă pe hartă, ei sunt aşezaţi aproape toţi pe şosea la drumul mare, unde pot veni mai cu înlesnire în atingere cu oamenii prin târguri şi sate.

VIII

PORTUL

În cadrul acestei expuneri, am avut ocazia să arătăm, cât sunt Țigani de atașați unor medii anumite de viață ¹⁾, În deosebi am subliniat faptul, excepțional de semnificativ, că ei se complac în a-și duce viața între Români, adoptându-le limba, religia și portul.

Mai mă refeream atunci și la un alt fapt semnificativ și anume, că alături de Români, Țigani caută și se complac tot așa de mult printre Unguri. Grellmann, vorbind în lucrarea sa ²⁾ de portul Țiganilor, menționează acest lucru astfel : în Transilvania, Țigani adoptă costumul românesc, însă în Ungaria într'atâta sunt de strâns legați de felul de a se îmbrăca al acestei țări ³⁾, încât, un Țigan, mai degrabă preferă să rămână pe jumătate gol sau numai acoperit cu un sac, decât să adopte un costum străin, chiar dacă ar fi să-l primească gratis.

Anumite corespondențe simpatice între natura lor temperamentală și costumul unguresc împodobit cu mult roșu e destul de caracteristic. Într'adevăr culoarea verde, galbenă și roșie sunt culorile preferite de ei. Acestea se aștern peste fondul ochilor și părului lor negru cu care se împerechează într'o armonie specifică ⁴⁾.

Prin urmare, pe noi ne interesează un lucru : că Țigani, în majoritatea cazurilor, adoptă costumul neamului în mijlocul căruia trăesc. Dar aceasta e o constatare generală. Trecând la cazuri

1) „Considerațiuni asupra raporturilor dintre Țigani și Români” precum și „Asimilare, izolare și altceva”.

2) (Trad. franc.), op. cit. p. 77—8.

3) Locuitorilor acestei țări.

4) M. Block, op. cit. p. 91.

speciale, observăm următoarele : e adevărat că Țiganii de sat și Rudarii, adoptă în întregime acolo în mediul rural, portul românesc. Mai ales Țiganii de sat, cari sunt în curs de integrare. Lăutarii noștri în special își fac un titlu de mândrie purtând îmbrăcămintea națională românească. Țiganii de pădure (Rudarii) adoptă și ei, în întregime, portul țăranilor noștri, cu atât mai mult, cu cât ei nu torc, nu țes și capătă sau primesc îmbrăcămintea în schimbul obiectelor vândute prin satele noastre. Nu se observă însă printre ei nici un fel de exces. Nu au nici preferințe excepționale. Caracterul lor sufletesc își află o potrivită expresie în felul cum sunt îmbrăcați.

Cămașa bărbătească a țăranului român precum și iia țăranilor noastre, o găsim și la Corturari. Dar ei, sub acest raport, fac figură aparte față de ceilalți Țigani.

Deci, n'avem să insistăm. Țiganii de sat și Rudarii de la sate⁵⁾ împrumută în întregime costumul românesc. Nu adaugă, nu știrbesc. Cel mult se poate spune că rețin acele modele de cusături vechi, scoase din uz, de către modă. Asupra acestui punct insistă și M. Block⁶⁾. Ici, colea, preferă o culoare deosebită ; încolo rămân simpli păstrători și acceptă ca în atâtea alte domenii și în privința felului de a se îmbrăca ce li oferă mediul în cari trăesc.

În Făgăraș — deci în mediul urban — ei își adaptează un costum specific. E vorba de costumul „Romitelor“ pe care îl îmbracă numai la maiial și la petreceri cu caracter festiv-țigănesc. Romițele sunt fete tinere, Țigănci în perspectivă de a se mărita. Ele singure au un port specific ; numai ele au haine de „Romițe“ : rochie largă ce se târâe după ele ca „șlaeru“ de mireasă. Vestă de mărșă albă — zisă și „laibăr“ — legată în față și spate cu fundă roșie. Umbrelă roșie. Părul ondulat. Șorț roșu sau albastru, care se poartă scurt de tot și numai dinainte. Femeile tinere poartă cârpă roșie în trei colțuri pe când bluza e cu flori și are mâneca largă de „argonlin“. Poartă rochii de culoare închisă și cu floricele mărunte. Pantofi sau sandale romane. Tecurile la încălțăminte sunt înalte. Fetele „nu pun pe cap“, în înțeles că nu sunt îmbrobodite, pe când femeile pun cârpe roșii și galbene.

5) Rudarii nu locuiesc decât pe la sate, rar la orașe în suburbii, ca în Mănăstur-Cluj (Str. Lingurarilor).

6) Op. cit. p. 94.

Costumul descris mai sus e îmbrăcat de către fete la 15 ani și îl păstrează (purându-l la ocazii mari — festive) până la 50 de ani. Astfel, cum se prezintă ei la o serbare, mai ales, par uniform îmbrăcați, așa că „Romile” realizează în port, o relativă uniformitate, ca un lucru demn de subliniat printre ei.

Rămân Țiganii de cort. Infățișarea acestora față de ceilalți Țigani, nu e schimbată numai prin faptul că-și au portul lor, dar și pentru că ei au o statură mai impunătoare. O fizionomie deosebită. Ochii mai pătrunzători — fețe mai aspre. Figūra lor e încadrată apoi de un păr bogat și aspru ce se revarsă în plete lungi, iar bărbile seamănă cu ale patriarhilor din alte timpuri, cu singura deosebire că aceștia trăesc în acelaș secol cu noi.

Suntem în 1939. Ministerul Sănătății și Ocrotirilor Sociale în ședința din 22 Decembrie decide pe lângă interzicerea vagabondajului Țiganilor nomazi un sever control sanitar. În acest scop urmează o adevărată vânătoare după bărbile și părul Țiganilor nomazi. Suntem în drum dela Șelimberg spre Porumbac (Țara Oltului). Într-o căruță călătoresc Țigani de cort. În trecerea lor prin sate, ca să nu li se tundă barba și părul mare, se lungesc pe fundul căruței („pe foale”) lăsând conducerea cailor pe mâna femeilor. Ei sunt acuma acoperiți de femei ce mână caii în locul lor numai pentru a scăpa de măsurile luate în contra lor.

Portul părului mare și al bărbii ține de un caracter organic al Țiganilor nomazi. Isus, Avram, spun ei, n'au purtat plete și barbă mare? Din această cauză o mare nenorocire se abate peste ei când li se taie părul și barba. Acest lucru echivalează cu o adevărată bătaie de joc.

În exterior, Țiganii de cort nu poartă strae românești. Acesta ar fi un indiciu destul de elocvent că în mare parte ei au rămas ceea ce sunt. Peste cămașă și iia cumpărată de la țărani, au haine de târg. În picioare, căldărarii au cisme, iar ciurarii, opinci. Ușor li-e acestora, ca din pielea de porc sau vițel din care fac ciure, să facă și opinci. Ei vor fi încălțați astfel cu opinci, spre deosebire de ceilalți corturari. Cumpără pielea de porc sălbatec, care în 1939 costa 60-70 lei. Din păr fac perii iar din piele opinci. Peste mijloc sunt încinși cu șerpăre late. Au la chimir pungi din piele ca cea pe care o avem în..... strânsă în sens opus de băeri („vastari”) și ținute de „corsoi”. Din acestea scot tutun sau bani și sunt făcute de obicei din „coiu berbecului”.

Suntem între Corturarii din Porumbacul de Jos (Țara Oltului). Am spus că ei își păstrează portul. Corturăresele poartă ie țărăneasă, dar au rochie vărgată cumpărată dela târg. Șorțul e ca rochia. Poartă inele ce se asortează cu rochia. Pretind că dacă ar purta și rochia ca la Români, prin ce s'ar mai putea deosebi de ei? Simțul de apartinere la grup se observă cu orice ocazie prezent. Nu le place culoarea neagră. Din contră, roșul e căutat.

Femeile lor obișnuiesc să poarte în cosițe monete de metal, — recente sau ceva mai vechi — austro-ungare : zloți și coroane, găurite pentru acest scop. La o corturăreasă (pe care o arătăm în.....) aflu pe cosița din dreapta 14 bucăți de astfel de monede și pe cea din stânga alte 14. Mai sus sunt așezați zloții, mai jos coroanele. Pe unul din acești bani se poate ceti : „Franciscus D. G. Austriae Imperator 1822 (pe verso șters).

Banii în „păr“ se poartă până-i fată mare, când se mărită de arc copii, banii sunt luați jos și constitue cu timpul un fond din care va rezulta dota pentru fete. Numai cerceii dela urechi sunt ținuți până la adânci bătrânețe. De șold (stânga) la femei, e nelipsită o trăistuță în formă de buzunar în care cărturăresele țin ghiocul și cărțile de ghicit norocul. În trecerea lor prin șate mai iau cu ele și o traistă mai mare în care strâng de ale gurii. În special mălai, slănină etc.

IX

FELUL DE ORGANIZARE

1. Țiganii de sat au pierdut orice urmă de organizare proprie. Rudarii mai păstrează urme de veche organizare primitivă. 2. Corturarii la fel, își mențin unele forme proprii de organizare. 3. Jurământul printre corturari.

1. Faptul că Țiganii de sat vin în contact strâns cu organizația noastră de sat și oraș. face ca ei să-și piardă din felul lor de organizare proprie. Și pierderea se face treptat, în raport cu timpul. Astăzi se cred îndreptățiți să-și aleagă și regi.. Țiganii din Făgăraș au o *societate* de înmormântare. cu președinte și casier; apoi 12 oameni, „membrii” de încredere. Cei ce sunt „băgați” în societate, plătesc 25 lei, ca ajutor de înmormântare. Tot așa cei din Șercaia, Țara Oltului, au la fel, o „societate” înființată în 1924. Stând de vorbă cu unul din șefii lor regionali, M. Năftanăilă, îți dai seama de îndată asupra năzuințelor lor. Acesta vorbește radical, mai mult se străduiește. Ar vrea să vadă o nație a Romilor, bine organizată. Numai că Băeșii răspund cam greu la această chemare. Greu răspund și cei de cort. În momentul de față (1939) au adunări, președinte și controlor. Acum sunt, cum se spune „organizați”. Urmează consolidarea, dar, cum spun, nu toți răspund la apel. La întrebarea că băeșii nu știu țigănește și că cu greu s’ar putea băga în aceeași oală cu ceilalți, Nanftăilă dă din umeri. Găsesc la el : „Glasul Romilor” din 7.VI (5 Aprilie 1939) Nr. 12, lăsat lor de Gligoraș Dinicu, inspector peste Romi, secretar general, care le-a promis Băeșilor din partea locului, biserică, școală și prăvălie pentru manufactură (Scheș, Țara Oltului).

Până una alta, Gligoraș a strâns colizația dela ficcare cap de familie: 40 lei, așa încât toți Țiganii sunt puși pe gânduri. Ei nu sunt lămuriți dacă la mijloc nu e de fapt o excrocherie... în stil mare. Felul cum se adresează acest „inspector” peste Romi, autorităților din sat, ca să cheme pe Țigani la adunare și felul cum erau ame-

nințați ca să ia parte la adunarea solemnă, amintește — ca ridicol — Tiganiada lui Budai Deleanu.

De Gerando, de ex., vorbind de colonia de Țigani din Cluj, pe la jumătatea doua a secolului trecut, spune că la 2 ani ei își aleg un „voevod“ al lor, prin majoritatea voturilor ¹⁾. Într'adevăr, acolo unde sunt mai mulți, ei își simt datoria lor ca să ridice pe unul dintre ei mai mare numit *voevod* și însărcinat cu atribuții administrative și polițienești ²⁾. Se poate sublinia la locul acesta că pe câtă vreme ei recunosc în fruntea lor un „voevod“, Rudarii adesea au un „vătaf“. Budai Deleanu precizează la fel, că zlătarii, făcători de ținte și inele, apar cu „voevodul“ lor; la fel ciurari, pe când Rudarii, au peste ei pe un anume Neagoe, „cel mai bun meșter de covate, de scări, canace, liguri, tăiere, hâmbare și de cuiere“. Peste ei este vrednicul „jude iubitorul de dreptate“ ³⁾.

Documentele timpului mai dau și altă autoritate: aceea de „bulucbaș“, superioară celor de până acum. Intrucât ea își exercita autoritatea peste „giuzăi de Țigani domnești — lingurari — ce sîntu înu parte țării di giosu“. Acesta avea în grija lui atribuții judecătorești și aplica pedepse: „numai bulucbașa lor să-i giudece și să-i globască“ ⁴⁾. Acestea se puteau spune pe seama lor prin anii 1753. E însă întrebare dacă acest „bulucbașă“ era de fapt Țigan sau era omul stăpînirii. Potrivit documentelor, ei și în Apus și-au făcut apariția sub herțogi și duci, dar rămâne să se vadă, dacă aceștia sunt ridicați dintre Țigani.

Potrivit informațiilor ce le avem, între Rudari dregătoria cea mai des întâlnită e a vătafului, ce exercită toate atribuțiile, în afară de cele sacre și războinice. El putea aplica pedepse: dela 10-15 lovituri de băț sau curea. Vinovatul era pus pe scaun și lovit astfel — sau cum se mai poate spune, — îl apuca la „bastonată“. Impresia ce se lăsa era că totul se petrecea mai greu ca la

1) Op. cit. p. 89.

2) *Kövér László* (op. cit. p. 193) arată că pe timpuri, ei își aveau voevodatul propriu. Voievodul lor avea 1 fiorin pe an dela fiecare familie de Țigan. Dar prin legea din 1588, voievodatul li e desființat, iar ultimul lor voievod Petre Vallon a fost detronat, așa cum menționează și legiunile timpului (v. Aprob. P. III. T. 58. Art. 1.).

3) *Budai Deleanu, Tiganiada*. Ed. populară. Cartea Noastră. Sibiu 1930. pag. 15.

4) *Revista Istorică*. III. pag. 15—16.

judecată și vătaful se bucura de oarecare vază între Rudari. Însăși faptul că atunci când era ales, era ridicat de trei ori în sus, ne arată că deprinderile acestea erau comune și primelor organizațiuni românești, de unde le va fi luat Rudarii.

Afară de accia el mai era scutit și de lucrările comunale : drumuri, poduri. Nu plăteau bir. Pe când ceilalți Rudari (din Cuciulata, Țara Oltului), plăteau câte 2 zloți, el nu da deloc „sîmbrie“. Anumite semne distinctive, exterioare, nu lipseau conducătorului : avea zloți de argint pe piept ; „salbă“ în chip de decorații și pentru cei din Țara Oltului autoritatea lui se extindea până departe către Sibiu. Tot ei prindeau feciorii la „cătănă“. Purta „tîrșină“, traistă de piele și pajură aicea pă curea la piept“ (Vistișoara, Țara Oltului).

Un fapt care merită o deosebită atențiune și o anumită mentalitate ce o au Rudarii privitor la drept, într'adevăr interesantă, e următoarea : că se cred în afară de lege. În sensul că se conduc după o lege a lor proprie. Legea noastră n'ar avea nimic deaface cu Rudarul. El poate să insulte, poate să ia bani dela cineva cu împrumut și să nu-i restituie la timp. Legea n'are ce să-i facă. Dacă lucrurile nu se judecă prin „blândețe“ atunci prin puterea legii nici atîta nu se va ajunge la un rezultat. În această privință, se afirmă astfel : „judecata nu permite“. Rudarul nu poate fi tras la răspundere, dat în judecată. „Partea rudărească, nu te poți judeca cu iel că nu ai pîntu ce. Pîntucă iel n'are avere, n'are moșie ; iel lejiă cînd a fost atunci, n-a fost să se judece“. Ceeace înseamnă că Rudarul își dă seama perfect, că el nu este încadrat într'o societate pentru care a fost făcută legea, și din care el nu face parte. De aici conștiința lor că sunt în afară de lege.

Continuăm : „de exemplu, ieu te-am înjurat pă Dumneata : tot rudari să fie p-ingă Dumneata, (adică martori) — și tot nu poți să-l dai în judecată, că nu cîștigi nimic. Vezi, așa ie *partea rudărească*. Dacă vrei să scoți ceva parale, scoți tot cu blândețea. La-n chisoare nu mă poate băga lejiă“. (Dela Rudarii din Nămăești-Muscel). Urmează textul interesant al unui Rudar din Valea Măzganei-Muscel ce completează și plasticizează și mai mult raporturile inter-individuale rudărești. Credințele lor referitoare la drept precum și practica lor în ceea ce privește aceste norme : „iei dacă a furat un Rudar dă la altu, or o bardă, sau orice ; un copil să vază bine că i-a furat ; sau dă pildă că

i l-a omorît: atîta dă mult țîne ei la crucea lor: pune un lemn. Il cioplește-n patru muchii cu barda și cioplește încă alta și-l face ca crucea. Il face-n închîpîirea ca crucea. Și iau o lumînare-n mină și crucea într'o mină. Și oki-nspre soare-răsare și cu pîcer-lî pă tuciu-n care face mămăliga-n iel. Și jură că n-a făcut aceia faptă care ie (cazul)—iei, poate să-l vază cineva—și-l încredințează; *ce-i-ce, s-a jurat*; lasă-l așa. O săptămînă, două; o jumătate dă an, înebunește; îi vine boal-aia reaua și-l cunoști pă iel, că ăla ieste. Și care-și bagă capu dă jură—da care nu, să-i deie toate aver-li din lume-asta; iei nu jură. *O jura un Rudur că nu ieste, toți jurăm pentru iel că nu ie; așa luăm noi credința unu la altu*... (Solidaritatea mecanică în sens durkheimian — organică în sensul lui F. Toennies).

„Vătafu-l duce la cruce, și dacă spune că nu vrea să jure, apăi atunci il ia unu mai țapăn în spinare și-și dăscînge unu cureaua și-i dă cum ie rău dă mare: treizeci, o sută; doo-și-cînci, zece. Și dac-a făcut o rușine la altu, sau s'a dus peste o nevastă la altu, un flăcău și ia a voit, o pune pă ia singură la bătaie și pă iel il iartă. Dacă ieste unu-nsurat, îi leagă p-amîndoi și pune nevasta lui s-o bată pă ia; și pune bărbatu iei să-l bată pă iel. Însă cu ce? cu cureaua; nici cu par, nici cu nimîc, decît cu cureaua. Și le plîmbă pîntre Rudari. Iel către Rudari și ia către Rudărese: mări să nu faceți ca mine, că io-i-te ce păjiți... Și goi în pieilî goale”.

„După ce termină dă fiecare bordei în parte, merge cu iei și le pune să strige: cine mai face ca mine, ca mine să pățească... și le dă drumu. Și le pune să scuîpe unu pă altu, în gură—făptașii, și-și dea palme”...

Acestea sunt cele câteva elemente de drept natural, din care se vede că ei, în această privință, au o organizație proprie, un drept al lor, cu un sistem de pedepsire propriu—intrucât, cam în acelaș sens declară și Petre Tămaș de 76 ani din Jugur Județul Muscel, care a fost 20 de ani vătaf, (căsătorit cu o „rumîncă”): „dacă avea d-aface cu ia-l puneam în fiare, la canon! Il băgam într-un coteț și din aia-i spuneam: mă, să nu te mai dovedesc. Ieram colo-n „Valea Vacii”, noaptea venea, mă scula din somn. Dacă strica unu mai rău, trimeteam 4 băieți la iel, dacă nu să da supus, și-l aducea la mine la vătaf și-i dam citeva bice pă spinare. Să fi dă treabă, să nu mai faci! F. mama ta să-ți f.. Oțîie la Rudari nu s-a făcut — ca să să

omoare unu pă altu, că s-a-nțeleptit". Si pentrucă Tămaș a fost vâtaf peste Rudari multă vreme, continuăm asupra venitului, pentru atribuția ce o exercita ca vâtaf: „îmi da și mie, îmi plătea; îmi da câte 10 furci dă fin dă fiecare om. (A se înțelege furci de strâns la fân) — linguri, coșuri".. Vâtaful era mai avut „oleacă“, avea o știință mai mare: „mă, tu să faci așa, să nu faci rău, să nu faci pă dincolo“; e vorba de condițiile ce trebuia să îndeplinească Rudarul vâtaf.

Cu toate acestea au frică de autorități. In Bughea de Sus — Muscel, mi-au pretins bani — în orice caz, să le răscumpăr cele câteva spuse în care se amesteca și o oarecare revoltă, din cauza prezenței mele nelămurită, printre ei. De aici amenințări. Unul dintre ei, (eu fiind singur) mi-a smuls din mână un carnet pe care îmi notam cele de lipsă, trecând la amenințări. Atunci eu am plecat. Ceilalți au intervenit pe lângă cel care mi-a smuls carnetul din mână și scurt, au restabilit situația. Eu îi amenințasem cu jandarmeria.. De fapt, acest adevăr ce se desprinde din textul de mai sus, formează întreaga lor mentalitate, când e vorba de orice fel de constrângere din partea legiului moderne, sau când sunt siliți să aplice practicele lor juridice, în asemenea conflicte. Credința aceasta decurge direct din trecutul lor, din firea și din prezentul lor pe care cautăm să-l arătăm pe cât ne stă în putință prin aceste observațiuni.

Îți sar în față de cum te afli printre ei. Te întreabă cu ochii. întreaga grupare tresare. Atenția se îndreaptă întreagă către noul venit și-ți caută intențiile (presupuse ascunse). In orice străin găsesc un nou atentat la libertatea lor nemărginită — de aceea, se ascund întrebărilor și dau răspunsuri care se potrivesc pentru mai multe împrejurări, sau care ar semăna unui țaran din partea locului. Te acopăr chiar de cuvinte triviale, dacă stai mai mult printre ei. Dealtfel această latură se prezintă în toată goliciunea sa. Au ghicitori — prin asemănare — de o trivialitate caracteristică și traiul lor se împletește de minune cu aceste apucături ale lor, lipsite de orice reticență.

2. Pentru corturari, tribul e fundamentul organizației sociale. El se compune din mai multe familii, fiecare cort în principiu acoperind o familie. Supravegherea o are șeful tribului, care, are sub mână sa până la 100 de corturi, când deplasarea e mai mare. Deobiceiu, pentru ca să-și câștige hrana mai

lesne, se strâng la un loc mai puțini, până la 25 și chiar mai puține corturi.

Deci și la Rudari ca și la Corturari, mai mulți la un loc ar împleta asupra câștigului. Și lor le trebuie un spațiu cât mai mare și grupe cât mai mici de aceeași branșe, pentru ca să-și găsească mai ușor de lucru. Dar mai există o cauză. De când le-a fost interzisă parcurgerea distanțelor prea mari, între țări și regiuni și s'au limitat la același județ sau între câteva comune, numărul corturilor într'un convoiu scade și odată cu aceasta scad și preocupările de organizație proprie. Cu timpul se localizează pe hotarul comunelor și nu mai pot călători, cel mult în același județ. Iată cauza pentru care numărul lor, deși trebuia să se mășină cam același, a slăbit.

Șeful e ales dar nu se poate spune că el s'ngur se impune prin calitățile sale excepționale. Numai șefii între ei sunt egali. Continuă printre alte neamuri, ei au adoptat titlul de „duce”, pentru șefii lor, „comiți”; în Sud-Est de „bulucbașe”, „voevod”, „vătaf”, etc. mai ales. S'au intitulat chiar regi (în Polonia) Dar această pretenție o au Țiganii de sat sau dela oraș, care au suferit mai adânc înrăurirea vieții moderne. Cei alții, pe de altă parte, pierde pe zi ce trece din felul de organizare propriu. Dealtfel, în stadiul actual al cercetărilor⁵ e și greu să se spună precis ce fel de organizare au avut Țiganii în trecut. Se poate totuși presupune că din cele mai vechi timpuri au avut conducători, din moment ce în limba lor găsim cuvinte ca „Thágár”, împărat; „Krai”, boer; și că în cursul timpului a împrumutat mult din felul de organizare primitiv al altor popoare cu care au venit în contact. Mai ales terminologia referitoare la șefi; ajungând să-și ridice, în înconștiența lor, cum am spus și sub imboldul imitațiunii, regii proprii.

Calitățile prin care se câștigă șefia e curajul, bogăția; calitățile excepționale fizice etc. Acesta aplică și pedeapsă. Intre altele, flagelarea cu bățul e cea mai cunoscută din pedepse. Pentru o vină mai mare se aplică pedeapsa capitală: excluderea din comunitate. Se poate și aceia arată, că la o pricină mai

5) Acum o sută de ani în Muntenia. Țiganii își mențin instituția vătafului, ce coopera cu zăpaciul la strângerea dărilor pentru stat. Aplica pedepse cu sau fără dreptate din care cauză nu se bucură de încredere. Primesc plocioane și cer să li se facă „cirle prin conace” contra îndatoririlor (v. Acad. Rom. Mrs. 4332 p. 1—2).

mare vătăfii să facă sfat și să decidă ⁶⁾. În cele mai dese cazuri fac pace și judecata se termină printr'o beție... De fapt târgurile anuale adună la un loc mai mulți Țigani. Atunci se ține judecata pentru pricini mai mari la care iau parte numai bătrânii, ședințele fiind secrete. Șefia se moștenește.

Dintr'un grup mai mare ei se pot fărâmița, formându-se la rândul lor alte grupări mai mici, dar având fiecare în frunte pe șeful său; un vătăf sau „Schaibidsho”⁷⁾. Atunci fiecare caln își susține șeful său, ajungând la neînțelegeri și bătăi, până ce forța își spune cuvântul⁸⁾. Tot în felul de organizare ar intra și anumite funcțiuni pe care femeia e chemată să le îndeplinească în comunitate: ni se spune că grație faptului că ea vine mai des în contact cu lumea străină, află diferite vești și că tot ea este aceea care informează conducerea de ce se petrece în afară. Cu atât mai mult cu cât, între Corturari femeile bătrâne, în special, se bucură de multă stimă. Sfaturile lor echivalează cu poruncile date de șefi. La consfătuiri, părerea lor e ascultată și faptul că la căsătorie bărbatul trece în seminția femeii care-l înzestrează, ne face să ne gândim la serioase urme de matriarhat, ce le mai păstrează Corturarii prin obișnuință. La orice șatră de Țigani există o bătrână „phuri dai” ce sfătuiește, dă sugestii în chestiuni importante, ce interesează gruparea. În felul cum se prezintă, ea apare ca prototipul unei lumi pe care noi nu ajungem s'o întuim cu ușurință: e lumea lor. Are putere mistică asupra tribului. Ea încorporează puteri tainice și din această cauză e ascultată⁹⁾.

Intr'adevăr, bărbatul abia logodit, intră în seminția din care face parte femeia, iar copiii săi aparțin la fel, de drept mamei. Tatăl fetei urmând a înzestra pe gînere cu ceea ce are nevoie: cal, căruță, cort, etc.¹⁰⁾ O dovadă dealtfel concludentă o avem și în practicele sexuale, libere înăuntrul tribului, de care amintește și M. Haberlandt¹¹⁾. Căsătoria, ca să aibă valoare, trebuie să fie aprobată de șef; fără aprobarea sa, căsătoria nu are valoare. Binecuvântarea o dă „phuri dai”, ca un fel de autoritate ultimă în materie.

6) O judecată țigănească, în Oltenia I—IV. p. 16.

7) *Teutsch*, op. cit. pag. 102.

8) *Popp Șerboianu* op. cit. pag. 58.

9) *M. Bloch* op. cit. p. 123.

10) *Enciclopedia Italiană*. XXXV. Art. „Zingari” p. 957.

11) *V.* op. cit. pag. 298.

3. *Jurământul printre Corturari.* Jurământul are o oarecare căutare și printre Țigani de cort. În cazuri de furt, mai ales, el se reactualizează ca instrument practic, atât pentru aflarea adevărului cât și pentru stingerea litigiului. Nu s'ar putea verifica însă aplicabilitatea lui, dacă Țiganii de cort, n'ar avea credința că jurământul e ultimul cuvânt în materie de legământ, în fața oamenilor și a vieții viitoare. Bazat pe această credință: pe frica de ce se va întâmpla sigur, aici sau în lumea cealaltă, dacă nu va spune drept, continuă să-l practice în forme și mai pregnante.

E interesant că în acest scop — ocazional — fac o „cruciuliță” din lemn. O face păgubașul. Cel presupus, e obligat să jure pe ea. Pricina putea să fie după evaluarea noastră, de mică importanță: o bardă, o secare furată sau altceva. În fața lor, un lucru relativ însemnat, se poate ridica la un caz de jurământ. Indată scot icoana, aprind lumânări și încadrează astfel crucea, între „lumini”. Jurământul se face în limba țigănească. Cine se simte vinovat, nu jură. Atunci îi restituie paguba, contrariu e obligat să se supună jurământului.

Și fiindcă jurământul se face în diferite forme, reproduc întreaga gamă a lui. El are caracter sacru. „Dacă juri, ieu ți dau și cămașa după mine. Ieu nu te duc la leje”. În sensul că eu mă încred orbește, din moment ce s'a prestat jurământul, am zice noi, „legiuit”. Cel care jură pune mâna stângă la inimă, iar cu cea dreaptă ține crucea în sus și cu fața întoarsă spre soare răsare, jură că n'a făptuit. Mai apoi se poate ca obiectul tăgăduit să fie văzut și recunoscut — dar el nu mai are dreptul să-l mai ceară din moment ce a jurat, „să-i dea Scoreiu¹²⁾ tot, numai are bai cu iel”; din moment ce a jurat s'a stins orice motiv de neînțelegere. Jurământul a închis definitiv diferendul. De aici încolo vor lucra forțele ascunde, cari, după credința lor, nu incetează să se producă într'un viitor mai mult sau mai puțin apropiat.

La jurământ se cere să mai fie ceva; dacă se poate cât mai mult lume. Între ei doi nu jură: „cine știe că eu am jurat?”

Altfel, se mai obișnuiește, în loc de două „lumini”, patru. Presupusul procedează ca și mai sus, ridicând mâna dreaptă cu crucea în sus, iar cu stânga simțindu-și bătăile inimii, și jură.

12) E vorba de satul Scorei din Țara Oltului, la care se referă ei.

În acest timp ard „lumini” continuu. Sunt cazuri, când în loc de confecționarea unei cruci — improvizată la moment — se folosesc de două cuțite puse în formă de cruce. Jurământul se ia acum, ceva mai adecuat firii și stadiului de cultură a Țiganilor de cort: „o țipat cămeșile — așa jos și s-o pus, în genunchi; da n-o jurat: numa o pus minile — așa împreunate. Dacă nu ține faptu — ala care-o făgăduit, dă cuțit să moară... Tăișu la tăișu”... Astfel informează Corturarii din Racovița—Țara Oltului. E, poate, forma cea mai autentică a luării jurământului între Corturari. Se simte în felul cum se execută, natura „sălbatecă”, desbrăcată de orice conveniențe, a Țiganilor de cort.

De îndată ce jurământul s'a terminat, atunci însemnează că ei au căzut la pace și se dau la băutură. „Noi nu ne băgăm în leje. Când furî ceva și se presupune pe noi, noi zicem să joare”. Dece nu se dau la lege? „La leje nu ne dăm că-avem crezămînt”. Consimt la acelaș procedeu juridic și sunt împăcați în fața jurământului.

Am văzut că numărul luminilor poate crește dela 2—4. Jurământul poate fi asistat de un bătrân și se mai poate îndeplini și altfel: se pun două fiare groase jos și o cruce pe ele și 6 lumini—cel care „joară” stă între ele, cu piciorul pe cruce și mâna în sus, cu fața înspre soare. Stînga o are pe inimă și „ala-i dă de jurământ că de va fi iel vinovat, să cază pămîntu pă iel. Cînd luminile să topăsc să se topească carnea după iel și cînd cade frunza să cază și iel”. Sub această formă, diferendele între ei iau sfârșit, fără ca legea societății noastre să intervie. Ea poate fi chemată atunci cînd diferendul depășește sfera comunității lor. Cînd între lumea lor și a noastră a intervenit vre-un dezacord. Între ei însă își fac singuri dreptate.

NAȘTERE, NUNTĂ, INMORMÂNTARE, OBICEIURI ȘI CREDINȚE

1. *La Țigani de sat* 2. *La Rudari* 3. *La Corturari*

1. Unul dintre bunurile câștigate, în cunoștințele noastre, referitor la Țigani, e și acela că cei din sat, urmează de aproape mediul social în mijlocul căruia se află, și față de ceilalți Țigani, ei se diferențiază, așa cum am căutat să arătăm în capitolul referitor la port, locuință cât și la întregul lor fel de trai.

Nu simulează o nuntă la fel cu a țăranilor din sat? Și cei dela sat, nu caută să se ridice la moravurile orășenilor? Că ei nu ajung decât la o slabă egalare a exemplului imitat, aceasta, este altceva. Dar legea, în tot felul lor de a fi, e aceasta: ei și-au pierdut în mare parte personalitatea lor etnică și nu-și mai mențin vechile lor obiceiuri la naștere, la nuntă, la moarte. Și-le însușesc pe ale Românilor (dacă trăesc între ei, dacă nu, pe-ale altor neamuri sub a căror influență stau).

2. Nu avem să stăruim mai mult. Altfel se prezintă Rudarii.

Spuneam la loc potrivit, cu altă ocazie, că ursitorile, la nașterea Rudarului, nu se îngămădesc ca în atâtea alte cazuri. Cine e mai cu stare, face o „țâr” de masă, la care iau parte nașul și neamurile de aproape. Cine nu poate, „mai treș’e ș-așa”... fără fast. Strălucesc prin lipsă. „Sintem sărași lipțiți”. Se pregătesc și ei, dar preparația actului sărbătorit e cu mult mai mică ca în restul lumii. La naștere, pe Rudăreasă nu o asistă nimeni: „fomeea noastă când ie-n timpu-ăsta, are viață puțină” neîngrijită — astfel că poate și muri. „Mai vine-o fomee și-o trage la burtă”. Dar tocmai din cauză condițiilor vi-trege, ei s’au adaptat și acestor greutăți, iar Rudarul poate spune în această privință cu oarecare mândrie, că „a mea zece copii să facă, din picioare-i face ¹⁾”.

1) Dela Rudarii din Nămăești-Muscel.

Sunt prolifici. Rudarii caravlahi, ne spune T. Filipescu, sunt bogați în moștenitori. Satul lor e plin de copii; aproximativ toată casa are câte 7 suflete²⁾. Un lucru interesant, e că sălașele Țiganilor lingurari se compuneau din 4 până la 8 persoane — ceeace e mult în comparație cu Țiganii vătrași, ale căror sălașe nu trec media de 4 suflete³⁾.

Cei din Țara Oltului ca număr de membrii, de familie, sunt întrecuți de Corturari, cari au cei mai mulți membrii de familie, și apoi continuă Rudarii care dețin superioritatea față de ceilalți⁴⁾, (afară de familii cu un singur individ, situație care e deținută de Țiganii de sat).

De altfel modul de evitare al unei maladii, Rudarii nu-l pot preîntâmpina prin medici, ci prin practici moștenite. La naștere de ex., „cumpără o litră dă oțăt — și-i frec mușchii schinării. La doftor ieu n-am căutat. Mi-a făcut dă răceală cu bolovani d-aiia albi. Îi bag în foc și iei arde; să-nroșește și-i băgăm în apă rece și-i punem în copaie și-ncălzim copaia și iel, (bolnavul), pune un plocad, o țoală-n cap — un ceas, s-a-năbușit. S-a pus jos și s-a culcat și când s-a sculat, s-a sculat sănătos”⁵⁾.

Se nasc, cum spun, „natural” și mor tot astfel. Se nasc pentrucă trebuie să se nască și mor pentrucă trebuie să moară. În ceeace privește unele superstiții referitoare la femeile însărcinate, dau mai jos următoarele referinți: „nu să uită una la alta; ca să nu le moară copiii. Nu se uită-n soare; nu să duce să scoată apă din fântână, șase săptămâni, că face fântâna viermuși”⁶⁾.

După puteri, se leagă buricul copilului; se pun ursitori la 3 zile: pâine, vin: ies la biserică la 5—6 luni. „La un an îi tăiem moțu. Îi băgăm un covrig pe moț, ca-așa e bine. La trei zile de la naștere, Rudăreasa „ia paili (așternutul pe care a născut) și le scoate și le dă foc. Apăi sare de două-trei ori peste iel (trece); ca să nu se lipiească rel-li dă copil, ori dă ia”. La ursitori se mai pune și un fuior de cânepă, ca să aibă copilul părul lung. Diferite practici în vederea viitorului nu le

2) Teodor Filipescu, op. cit. 284.

3) Gh. Potra. Despre Țiganii domnești, p. 9.

4) Vezi graficul Nr. 4.

5) Dela Rudarii din Nămăești-Muscel.

6) Dela Rudarii din Bughea de Sus-Muscel.

lipsească nici lor. Și ei ies în calea noilor născuți cu speranțe, „numai că un minimum de sărbătoresc este exclus, prin firea lucrurilor.

Nici când se însoară sau se mărită nu se prea grăbesc. să sărbătorească momentul din aceeași cauză. „Cite-un rînd, două ori trei de stîmb. Cuțitu și traista și-apoi mila domnului". „Tre-când doi rudari din Sălbiș în drum spre Bădești-Muscel, vor-biau între ei :

— Și ziș, s-o măritat Păuna lu Ion a Banului.

— Da zău..

— Și pă ș'ine-o luat ?

— Pă Onu lu..

— Datu-i-o zestre bună ?

— Bună dară...

— Și ș-e i-o dat ?

— Apăi i-o dat trastă, bă' (băț) la trastă și bă' în mână.

Lipsa e moștenire veche între ei. Căsătoria se face prin cererea miresei din partea feciorului și numai dacă n'o poate obține, și fata vrea, fug amândoi și revin după un timp oarecare. Nu poate fi vorba de o căsătorie obișnuită, Se poate spune chiar că ei nu se căsătoresc.. Dar stau împreună necununați. Concubinajul e așa de mare printre Rudari, încât ne îndreptățesc să-l consemnăm și noi ca atare. În Țara Oltului avem 68,7⁰/₁₀ cazuri de concubinaj printre ei. Iar când întrebăm de cununie răspund în glumă, că sunt cununați „la salcie". După starea materială avem și nunta, exact ca la Români, numai că e cu mult mai restrînsă ; ceea ce se petrece în mare la Români din regiunea respectivă, se petrece și la Rudari în mic. Nuntașilor, cei de prin Țara Oltului, li se spun „ostași". Țăranii de prinprejur iau parte și ei, din curiozitate, să le vadă jocurile cari, deși nu se fac la sunetul trâmbițelor, ca ale țăranilor din partea locului, ci numai la cântecul fluerului. totuși sunt excepțional de vii.

E uzul ca tinerii să-și aibă și ei bordeiul lor, nou, făcut mai dinainte. Prilej de întîlnire au la târguri pe unde își desfășoară marfa; prin satele pe unde colîndă spre a-și vinde produsele și pe unde merg după căpătat — adesea la distanțe mari. Un lucru e sigur că mireasa nu se cumpără pe bani ca la ursari. Au alci un motiv în plus, cred ei, de deosebire față de alți Țigani și mai ales față de nomazi. Mirele însă suportă cea mai mare parte din cheltueli la nuntă.

— ? (Dacă se cumpără mireasa..)

— Ursari-aia cumpără. Dă cîndu-l mică.. Să-mi dai mie pă-fie-ta, is dau atîția bani. Ursari-aia-s bogaț. Aia fură, da noi nu furăm dragi mn'eu...

De la început se face întrebare, spun cei din Muscel, „și dacă ne-o dă, o iau. Din partea noastră mă duc, uite, doi trei și dacă putem să ne înțelegem cu fata și cu părinții, o luăm cu bani”.. Nunta ține o zi — o zi și-o noapte — după împrejurări. Dar fastul și decorul nu-i pentru Rudari. Nunta se face de către mire. „Iel face nunta. Iel o-mbracă; în spatlii lui ie toate.”) Dacă mai face logondă bine.. dacă nu, o ia d-a dreptu”; cu prea multe socoteli nu se prea împacă firea lor. Repede luați de băutură, se iau la bătaie în timpul nuntei. Chiar după o înmormântare pot trece la beție.. Am înregistrat acest lucru ca un fapt cu totul interesant printre Rudari.

Nunta pentru ei, deci, nu va cunoaște succesiunea protocolară a nuntei țărănești; „care are, bagă lăutari; care n-are, cîntă și cu flueru. „Brad” nu se face; „fedeleșul” este cu nuntă cu tot. Nașul mai primește ceva: îi mai duce la nași care are, care nu”. Nașul dăruiește tinerei perechi, „cite-un porc, măhuri” ..Totul se rezumă la faptul brut. O ia și atîta tot. Dar dacă Rudarul nu cumpără mireasa, el o „fură”. Iată sensul lui a fura o fată printre Rudari:

„Acu fetili dacă se face mari, apăi fuge după om.. O fură. Fuge cu ia băiatu. O păzește pin, să face mare și fuge cu ia”.. Iată unde duc deosebiriile ce există între țaranii noștri și Rudari, cari, și'n domeniul respectiv arată o cu totul altă dezvoltare; putem spune o altă lume, ca de altfel, în atîtea alte aspecte ale vieții lor. Acesta e adevărul. Putem spune că este la mijloc o reacțiune — cea mai firească — față de mijloacele protocolare de a câștiga mireasa din lumea noastră. Ei au rămas tot stratul dedesupt. Furtul fetelor, dacă expresiunea e potrivită, e o apucătură veche printre ei; atît peste munți cît și dincoace de munți. Deși mi se spune că ea nu se practică decît atunci cînd părinții fetei sunt contră. Dispariția fetelor durează o lună, două, după care se reîntorc. Dintre toate alternativele cari se ivesc, putem spune că se alege fata care e mai „vrenică” — adică fata care e mai muncitoare, știut fiind că Rudarii, sunt

4) Dela Rudarii din Valea Măzganei—Muscel.

întâi de toate meseriași. Mireasa se îmbracă și ea cât mai frumos. Pune bețeală. „Ia cu chirie dacă n-are”. La ei precum vedem, totul e în funcție dacă „are” și cum se întâmplă de cele mai multe ori că n'au, fac cum pot...

O altă caracteristică: un Rudar are două neveste. „A luat una și nu face copii — și a luat alta să facă copii; ie mulți care sînt necununați”... Am și arătat pentru Țara Oltului. Procentul era de 68,7%. „Uite — continuă informatorul ⁵⁾: ieu sînt necununați și am șapte copii”. Aceasta mi se pare regula generală când este vorba de obligativitatea și respectul instituției ce se mai numește și „căsătorie”. Nu contează dacă mireasa e mai mare ca bărbatul cu 5-8 ani. Nici dacă e fată sau nu. Totul e până-ți găsești „omu să te poți nărați”; să poți trăi cu iel. Cei din Avrig bagatelizează cununia zicând că „da”, sînt cununați la salcie; cînd o răzîmi la salcă” cum spre ex. e cazul cu Lazăr Lăpedat..

Supremația naturii asupra vieții de până la însurătoare, se continuă și pe mai departe. M'am înemerit la înmormîntarea unei copile de 6 luni, în Șercăița-Țara Oltului. Se ține lumină, se scaldă, se îmbracă mortul. Priveghiul ține până la ziua. Mama are rochie neagră și e despletită. E zi de lucru și bărbații sunt la pădure. La zid, (în sat la lucru) încă sunt. Când se ține predica, plîng ai casei. I s'a făcut „copârșeu” de brad. Nimic n'a costat făcutul. Numai scîndurile au costat 70 de lei.

Rudarii sunt puțin afectați de moarte. La capătul mortului sunt lumînări stinse și aprinse. Copilul mort, în vîrstă de 6 luni, e pus cu picioarele spre casă. Rudăreasa cere să fie întors cu picioarele spre sat (ieșire). Sunt de față câteva fete mici: Cuța Solomon care se bocește, Bucur-Surdar (moș). Fetele cele mici aduc flori, adunate de prin pădure, în buchețel. Bucur-Surdar, sparge o oală la ieșirea mortului, în fața bordeiului. Se întorc blidele și „vărsăm apa după iel, din botă”. (Cînd preotul face slujba, bota e afară și cînd iese, se varsă). La groapă, la fel se varsă apa după el. „Răstorni bota-n jos și așa rămîne, răsturnată”. Și scaunele pe care a stat „copârșeu” vin deasemenea, întoarse. Dacă trec cu mortu peste apă (râu, pârâu) — aruncă un ban în apă pe care nu-l ridică nimeni. Tatăl copilului (Gh. Subțirelu) are în mână o traistă cu pâine pentru copil, din care se va împărți la „prograde” (cîmîtîr).

5) Ana Muntean. Nu știe carte, de 18 ani.

Se mai face o ulcică de ceară în care se mulge lapte de la mamă — pe care apoi o pun în „copîrșeu” lângă copil, „ca să aibă merindea ei”.

Precum sunt meșteri în colînzi, tot astfel în bocete. Dintre cele mai frecvente e cel care începe :

*„Să ne facem luntre, punte,
Să nu te scoatem din curte ;
Și te pune luntre masă,
Să nu te scoată din casă.
Dragă ficulița noastră
Cât am fost și-am alergat
Că leacu nu l-am aflat.
Da-i Dumnezeu ca ș-on sfînt
Ți-o trimis leacu curind..*

*Roagă-te de taică-to
Să te jelească și iel.
Numai un an încheiat
Fără pălărie-n cap ;
Roagă-te de maică-ta
Să te jelească și ta
Numa-un an și jumătate
Cu hainili negre toate..”⁶⁾*

Locul de îngropăciune pentru ei, e la marginea cîmîtirului din sat. Existența lor e brăzdată de o credință, mai ales în nemijlocita apropiere a morții : că dîncolo de lumea aceasta nu va mai fi deosebire între oameni. „Nu-om fi aleși ca aici. Când om muri, om fi pă lingă regina și lingă împăratu... Da or acolo, n-om fi aleși ca aiciu”...

La cîmîtir, mortul se duce cu patul. În Țara Oltului, dacă moare un „june” îl jelesc numai fetele și-l duce la groapă numai feciorii. Mortul se îmbracă mire. „Așa ie-n cotunu nost”⁷⁾. Până la groapă se fac 5-6 „hodîni”. Se face slujbă și după ce mormîntul e gata, se sparge și aici o cană (ulcior) la rădăcina crucii, de către gazda casei în care s'a întîmplat moartea — spunîndu-se : „Dumnezeu să-l ierte”..

Pomană se face la 6 săptămîni și la an. Dacă nu i se fac pomeni mortului, se „zice că-l visază așa.. noaptea”.

C. S. Nicolaescu Ploșor, s'a ocupat cu unul din obiceiurile Rudarilor din Oltenia, pe care nu l'am aflat în nici o parte a Rudarilor cercetați de mine. E obiceiul „gurbanelor”, care, după Dsa, prin Oltenia, s'ar afla „numai acolo unde sunt Rudari”.

6) Inf. Ana Muntean, care l-a cîntat ajutată de Floarea Sas, de 15 ani

7) Suntem prin Țara Oltului.

Macedo-românii cunosc termenul, Turcii și Karavlahii, la fel. În restul țării el neexistând, răspândirea obiceiului ar face parte dintr'un cerc de cultură, popular, sud-estic, cu rădăcini undeva între popoarele din orientul apropiat, fiindcă la Turci, „curban“ înseamnă „jertfă“. Că în afară de popoarele amintite, obiceiul se mai află și la Găgăuți nu trebuie să ne mire de loc, fiind un popor, care intră în cercul cultural sus amintit.

Termenul se mai află și în alte părți. E adevărat că el nu se raportează la un obicei, dar îmbracă o realitate etnică anumită. În Siria, Arabia, printre popoarele de berberi, Țiganii se mai numesc și „Kurbâd“ sau „Korbat“, ⁸⁾ ce trimite la categoria de Țigani din Bosnia și Serbia, numită „Gurket, Gorbeti“. Satul Comana din din Ilfov, se mai numește „Gorban“.

Obiceiul, cu semnificația de „opfer“, sacrificiu jertfă ; la Turci „kurban“ îl mai au toate popoarele balcanice. În deosebi cu sensul de „Bau-und Toten opfer“ ⁹⁾ pe care îl întâlnim și la Rudarii din Oltenia.

La Turci, curbanul, e jertfa ce o aduce cineva lui Dumnezeu ; e herbecele ce se taie la bairam ¹⁰⁾. Iată un element cultural adoptat și de Rudarii dela noi, prin împărtășirea la aceeași viață, dusă în acelaș cerc cultural sud-oriental, nu prin faptul că l-ar fi adus ei, din Asia Mică ; pentru că, în cazul acesta, ar însemna să-l aibă și ceilalți Rudari, cercetați de mine, adică cei din Muscel și Țara Oltului sau chiar și cei din Bucovina. Aceasta o dovedește, între altele, faptul că în Oltenia, pe la Baia de Aramă, curbanul e practicat și de către Românii luați din sfinte.. Rămâne să se vadă dacă „cuvântul“ e cunoscut de Olteni „numai acolo unde sunt Rudari“, după cum afirmă D-l Ploșor. În cazul acesta, obiceiul ar fi specific rudăresc...

La acest sacrificiu, aleargă, dintre Rudari, *cine a luat din sfinte*, sacrificând un miel alb. Condiția, ca mielul să nu fie pătat sau negru, e riguros respectată. De altfel, mai sunt și alte condiții, caracteristice aproape tuturor riturilor de felul acesta : poiana unde are loc sacrificiul trebuie să fie curată ; la fel, și oamenii ce iau parte, se cere ca să îndeplinească condiția de mai sus. Bárbații să

8) Lorenz Diefenbach. Völkerkunde, op. cit., vol. II. p. 299.

9) E. Schneeweiss. Allgemeines über das Wolke auf dem Balkan, in Rev. Internat. des Etudes. Balkanique III. Tom. I. p. 182.

10) I. Filipescu. Op. cit., pag. 235.

nu se fi alăturat de femei, cel puțin două săptămâni. Femeile rămân și ele sub puterea aceleiași condiții. Numai copiii au acces necondiționat.

E interesant că mielului i se ia pielea în așa fel, încât să nu rămână nimic legat de corpul propriu zis al mielului, din ce s'ar putea crede că a venit în contact cu lumea. Chiar urechile rămân în piele, iar sângele se scurge în groapa făcută anume și deasupra căreia se înjunghie mielul. În special măruntaele mielului se fierb și se vâra în miel, cosându-i-se burta cu un surcel subțire, verde.

Mielul e fript în frigare. După ce e gata, se rupe în două. O jumătate se pune lângă groapă iar cealaltă se rupe în trei bucăți și se pun pe trei mese. Chiar și asmele (de făină de grâu curat); două se pun lângă groapă iar cele trei se împart, câte una la fiecare masă. Tot astfel mămăliga.

În loc de rugăciunea obișnuită, înainte de a începe să mănânce, un bătrân se adresează *sfintelor*: „*voi sfintelor, voi bunelor, să dați snaga și puterea lui cutare că iel, v-o prăznui din an în an, c-un berbece gras, cu trei buți de vin, și cu trei cuptoare de pâine. Dați snaga și puterea lui, din virtutea lui, că iel v-o prăznui cât o fi iel*“ (Baia de Aramă-Mehedinți).

În altă parte (Hinova Mehedinți) se roagă trei inși: „*Uoi sfintelor și milostivelor, aduceți-vă aminte de cutare. Dați-i snaga și puterea și virtutea, în tot corpul lui, în toate oasele lui, că iel v-o purta de grijă din an în an, c-un berbece gras, c-un cuptor de piine și c-o bute dă vin*“.

Bolnavul, în timpul cât ține rugăciunea, ține mâna dreaptă pe piept și nimeni nu mănâncă din prânzul-jertfă, înainte de-a mânca el limba mielului. Vinul adus se bea în trei rânduri cu o ulcică nouă. După ce s'a terminat de mâncat, ce mai rămâne se bagă în groapă. Frigarea în care s'a fript mielul dimpreună cu „cocaia“ se bagă la fel, în groapă. bătându-se pământ peste ele cu muchea toporului.

Dacă prânzul de jertfă e făcut de doi Rudari luați din sfinte, în aceeași poiană și acelaș foc, se fac două gropi. Se poate ca unui Rudar bolnav să nu-i dea mâna ca să facă praznic. Atunci se duce singur în pădure, în ziua numită, și se roagă: „*voi sfintelor, să mă iertați, că n-am putut să vă prăznuesc*“, și praznicul îl face atunci când poate. De ce atribuim însemnătate Curbănușii? Din mai multe cauze. Mai întâiu fiindcă suntem în prezența unui element

cultural străvechiu, de caracter magico-religios. Al doilea, fiindcă ne arată cum, în mediul rudăresc, găsim astfel de elemente, ceea ce denotă că mediul lor social-cultural-popular, este un mediu de refugiu al celor mai vechi elemente de cultură populară. Acest element cultural paleo-istoric, n'ar fi putut supraviețui — după cum nici n'a putut să-și găsească o existență salvatoare — în altă parte. Așa se explică, cum el ajunge, de este considerat drept element cultural *caracteristic* rudăresc. De fapt, cred că adevărul este enunțat în întregime astfel. Noi i-am dat totuși locul ce i se cuvine, în expunerea de față, pentru motivele de mai sus.

Tot sub acest raport am mai avea de făcut următoarele observațiuni : nu pentru că li se dă un ban, merg ei la colindat. Colindatul printre Rudari e o tradiție. Ar putea-o face executând stângaci arta de a colinda. Ei însă posedă, cum spun, darul de-a colinda (mai cu seamă acolo în Ardeal) — așa încât, sărbătorile abea sunt așteptate de către săteni : vor veni și vor colinda „băieșii“ ! Posedă piesele cele mai vechi, cele mai rari la colindat ; posedă în schimb și arta de a le expune. Muzicanții noștri culți au rămas pe deplin încântați de calitatea execuției colinzilor de către Rudari.

Intrebarea însă, e alta : de ce, dintre toate soiurile de Țigani, ei sunt cari cultivă această artă și nu alți ? De ce ei cultivă basmul și nu farmecele, cum e cazul Țiganilor corturari ? Rudăresele și bărbații lor sunt aplecați și se regăsesc însă în alte producțiuni populare, având un cu totul alt caracter, autohton și netransplantat. Bine, se va zice, lăutarii nu cultivă și ei acelaș lucru ? Intre Țiganii executori, instrumentali și vocali ai cântecelor noastre și Rudarii buni colindători, într'adevăr, s'ar putea face o apropiere. Dar pe câtă vreme Țiganul lăutar face o meserie din arta lui, Rudarul și-o cultivă pentru el și și-o reține. La zile mari doar apar — ca și când ar ieși la iveală o lume de altundeva nemaî întâlnită, deși simțită. Simțământul e al trecutului, săpat în melodie, în colinda cântată, care se altoește pe fondul lor sufletesc, de minune. Cașicând ar fi crescut cu ei odată. E o afinitate de structură, așa încât ei se iau, cum am spune, laolaltă cu colinzile și cu basmele lor, „totalitar“.

De unde vin atunci ? De unde vin colindele — cântecele acestea (mai ales cele desbrăcate de elementul religios creștin) — de acolo vin și Rudarii. Cele puțin ele ne dau a înțelege direcția. Din-

tr'un strat mai de dedesubt. Acestea își află expresie numai, astfel, ca o mare curiozitate în lumea noastră. Fac parte din fondul primitiv indo-european și au fost depășiți de timp ; rînd pe rînd suprapunându-li-se alte elemete rasiale, iar ei căzând la fund ; la margine și avînd aceeași soartă ca toate elementele arhaice cu respirație înăbușită, au ajuns ceea ce sunt. Aceasta o atestă înclinarea lor spre basm ; spre o tematică veche în jocul cîntărilor la Crăciun și Anul Nou. La cei din Serbia, „Lăzărite“ merg fetele caravlahilor. Ele cîntă foarte frumos *în special cîntece vechi, sârbești*, ca și băeșile de prin Transilvania.

Basmul e un element cultural de adîncime. Ei îl conservă ; ei îl cultivă și deci se recunosc prin el. De altfel, nu au altă școală decât a vieții retrase și a basmului. Prin el se ridică la culmi de înțelegere etică așa cum ceilalți Țigani nu sunt nici în stare și prin urmare nu încearcă s'o facă. Am avut prilejul să mă conving în intimitatea bătrînului Tălerariu dela Gura Bughii, jud. Muscel, dela care am cules și aș fi putut culege, multe basme. Câtă reținere... Câtă artă în stăpînirea cuvîntului... Câtă atmosferă creia și câtă pagubă că n'am putut culege tot. (v. Fig. 76 a).

Orice alt gen de producție populară, la ei nu se bucură de prea multă considerație. Am mai putea aminti ghicitorile cari, deasemenea, dau de bănuț, fiind cultivate într'o măsură oarecare de Rudari. Prin aceasta dovedesc o lungă carieră de noblețe. (?) O profundă cultură „populară“, cu un adînc înțeles filosofic. Nu ne dăm seama îndeajuns cari sunt limitele acestei lumi de basm și de gimnastică a minții ce le au la îndemîna Rudarii. Ele sunt elemente mai vechi decât chiar colindele.

E bine să fie știut : nu la colinzile propriu zise mă opresc, cari în realitate sunt ale mediului nostru țărănesc, ci la afinitatea dintre ei și -ele. E o chestie de fire. Apoi la darul cu care sunt înzestrați pentru a le reactualiza. Cu iuțeală caracteristică învață unii dela alții ; cu toții și imediat. Cuvintele se transpun pe orice melodie. Fac ison din buze la fluier¹¹⁾, cîntînd unul de o parte și altul de altă parte, ca și cînd ar fi o întrecere sau un concurs la mijloc.

11) O bătrînă cu doi dinți, în timpul unei scene — repetiție la ceea ce în realitate trebuie să fie o minune — esclama că ea e bătrînă, i că nu i se mai mișcă „vătămătura“... E vorba de o puternică vitalitate între ei, de altfel ca tot ceea ce e primitivitate. O spun singuri : „la cîntare e o chestie de corage“. Din moment ce condiția e îndeplinită, e atinsă culmea.

Fluierul, pe de altă parte, e caracteristic pentru ei, ca instrument muzical. Unde s'a pomenit el printre Țigani? Iată un alt element de distincție, față de alte categorii de Țigani. El duce la aceeași supoziție, ce încadrează pe Rudari, ca pe un element etnic cu rădăcini proprii în solul acestei țări. Au apoi ușurința de a adapta :

„Țac, țac, țac, țac,
Roata morii se-nvârtește...”

și le plac (la cei de dincolo), cântările din Vechiul Regat. Din această cauză cele tinere se plâng că ele nu prea știu să mai colinde pe stil vechiu — cu toate acestea, între Rudari, ca folclor, te simți în secolii trecuți și nu simți „progresul” nici chiar al mediului nostru sătesc. Adaptarea a dus apoi la multe strigături dela horă, la care Băeșii din Ardeal iau parte ca și Rudarii din Vechiul Regat, cari adesea se strâng și joacă la cântecul fluierului numai în cercul lor rudăresc.

Armata n'o iubesc. Nu numai cântecele o dovedesc. La mobilizarea generală din 1940, femeile și fetele și-au făcut moarte la plecarea bărbaților, feciorilor lor. Prin gări, petrecându-se scene într'adevăr emoționante.

„Liberează doamne-odată
Pe Gheorghii din armată

Da, în farmece nu sunt pricepuți ; complexul folcloric nu se suprapune peste complexul antropologic. Dezacordul organic subsistă.

În Țara Oltului de ex., un singur caz am aflat când printre „băeși” se practică descântecul ¹²⁾.

Care e situația ? Grozav, „voevod” între Băeșii de aici, și care acum e mort, a fost un vestit descântător. Fiul său, Ilie Grozav ¹³⁾, la fel descântă cu „mărgel”, căutând să-l moștenească pe tatăl său, fără însă ca să aibă reputația lui. La tatăl său, mi se spune, venea lume și din Cehoslovacia să descânte... *de pocitură*.

Iată instrumentarea practicei de ghicit în familia Grozav din Dejani-Făgăraș : Se folosește mai întâi de o râșniță de piatră, numită „moara frumoaselor” sau „moara sfintelor”. Deasupra acestei

12) În familia lui „Grozav” din Dejani—Făgăraș.

morî se pune o cofă sau botă cu apă în așa fel, ca să acopere deschizătura răniței. Moara aceasta se crede că e moara lor, adică a sfințelor. În cofă e apă adusă nu dela izvor, ci apă curgătoare, încredințați că aceasta — descântată — ar avea o anumită putere miraculoasă. Descântecul propriu zis, începe de când în apă, (stând înclinat pe cofă) introduce Ilie Grozav, trei pietre zise „pietre-a sfințelor“ în formă de ciocane — legate de o sîrmă. Descântecul, acum, se începe încet... Apoi din ce în ce mai tare, până când se sbîră adevărat, cașicând s'ar face presiune asupra „frumoaselor“. Și mișcările în cofă, cu ciocanele de piatră, se fac la fel: din ce în ce mai iute, până când se produce un mare sgomot. Iată descântecul (fragmentat, din cauză că se produce prin acțiune și numai atunci când totul e pus în scenă, nu atunci când e scris):

„O sfință zi de azi
sfință să fi —
Aieica Domnului.
Deslegați-vă-ți
desbumbați-vă-ți.
Din apă-asta vi leacu
Și vi data
Și vi rînduila;
Să vă deslegați,
Să vă desbumbați
Că de nu vi-ți deslega
Cu fusu-a-i înturna
Cu mătura o-i mătura
Cu ciocanu o-i da.
Cu trîmbița o-și sufla
Și mai departe v-oi muta
De unde cocori nu cîntă,

C-acolo vi-i locu
Si-acolo vi-i data
Și rînduila;
Să vă deslegați,
Să vă desbumbați
Dă la Maica Precista lăsal
Că... nu se poate hodini
Stîmpăra.
Să vă deslegați,
Să vă desbumbați
Că... nu se poate cina
Nu se poate hodini
Nu se poate stîmpăra;
Să vă domliți
La Maica Precista lăsați.

În realitate, pietrele despre care e vorba, nu sunt decât niște ciocane din epoca de piatră șlefuită, cărora li se atribue puteri extraordinare ⁴⁾.

Se admite din partea lor că dacă pacientul se „cunoaște“, simte prin corp ca un fel de furnicar și crede că numai din apa aceia descântată îi trece.

În Recea-Făgăraș a fost o femeie bolnavă. I s'a descântat; „s-o spălat... Dacă nu se cunoaște dintii, apăi să nu mai vie“. Așa poruncește tehnica descântecului (în special de pocitură;

14) Aceste ciocane sunt acum printre obiectele Muzeului Etnografic din Cluj-Sibiu.

adică din iele...) Zilele când e bine să fie la descântat sunt: Vinerea și Marția. „Cam atunci”.

Acesta e singurul caz printre Rudari când e practicat descântecul. Trebuie să recunoaștem că el e o excepție și că nu răstoarnă caracterizarea ce s'a făcut Rudarilor în funcție de producțiunile noastre populare și de partea activă pe care o iau la întreținerea lor în mediul nostru rural.

Celelalte obiceiuri sunt fie absente în mijlocul lor, fie având un caracter șters. Deci nu e cazul să insistăm asupra lor.

Se feresc să-și spună numele. „Eu am un nume scump. Ce am nevoie să spuî numili”? Ei fac următoarea judecată cu privire la nume: dacă se dă numele, el poate veni *scris* și acesta odată apucat, individul e condamnat să sufere orice fiindcă și-a dat numele. „Mentalitatea primitivă” în sensul lui Levy Brühl se constată printre Rudari ca printre popoarele înapoiate. Mai greu e cu fotografiatul... E credința că dacă le ia cineva „poza”, le-o poți împușca și că în cazul acesta, cel fotografiat moare odată cu distrugerea pozei. Fac asociații cu o altă credință, deasemenea răspândită printre ei, după care se spune că, dacă te faci adventist, îți lași fotografia ca drept cheazășie. De nu-ți vei ține cuvântul, vei fi omorît în felul acesta, și mai ales, dacă li se împușcă fotografia... E la mijloc vorba de unele trăsături pronunțate, întâlnite în gândirea „magică”, după care efectul seamănă cauzei sale, sau cum o numim în termeni etnografici, *magie homeopatică*, — practică pe o scară întinsă în vechiul Egipt, Caldeia, Mesopotania, Grecia, Roma, de către vrăjitori și populații, în zilele noastre, în Australia, Africa, Scoția — la Indienii din America de Nord... etc.¹⁵⁾ De aceia cercetătorul Rudarilor, întâmpină greutăți serioase printre ei: „Iel ia parale d-acolo dă un să face ievantist (cel ce se convertește) și vine acas. Il pozează acolo. Dacă nu ține (nu se ține de cuvânt) să-negrește poza și-l împușcă și moare”...

Deaceia, cel ce face anchete printre Rudari, întâmpină greutăți de neînvins în această privință. O condiție a prozelitismului adventist, e să ști cartea, or, Rudarii cum nu știu cartea prin definiție, sunt printre cei mai feriți cetățeni pândiți de această sectă.

15) Lord Raglan. Le Tabou de l'inceste, Etude Anthropologique 1935, pag. 98.

3. Corturăreasa, în timpul nașterii, evită locu'nța sa, fie că e vorba de cort, fie că e vorba de căruța în care eventual s'ar afla în drum. Ea caută un loc ferit. De acest lucru se îngrijesc însoțitorii ei, când ea e dusă undeva într'un șopron sau chiar sub propria căruță, unde noul născut vede lumina zilei.

Nașterea nu este asistată decât de o bătrână. Atât „moașea” cât și lehuza, în acest timp sunt privite ca necurate, iar bărbatul ca un rău făcător. El nu are voie să intre în locuința în care se află noul născut, de curând. Obiectele atinse în acest timp de mâna lehuzei sunt sau distruse sau făcute impracticabile.

Copilul, după naștere, este îmbăiat în apă rece și nu după mult urmează botezul în apă curgătoare. Unii Corturari, ca spre exemplu cei turcești, în loc de botez, marchează acest moment prin tunderea copilului. Dar sensul actului botezului le scapă. În Țara Oltului am găsit un Corturar de vreo 18 ani nebotezat, din cauză, se spune, că nici o comună n'a acceptat să-l boteze. Certificatul de botez, eliberat de comună, era în cazul de față, actul prin care Corturarul putea să dovedească apartenența sa de satul respectiv. Și comună după comună refuzase să primească un nou „cetățean”. Că botezul e pentru ei un fapt pur accidental și de circumstanță, o arată și faptul că Mitropolitul Ghenadie Petrescu (1893—1896), a botezat ca la 200 familii de Corturarii stabiliți atunci în comuna Dobreni jud. Ilfov. Corturarii, erau musulmani (ca religia). Cu acea ocazie, li s'au făcut cadouri, dar, după spusele preotului din acel sat, nici unul dintre acești Țigani n'au frecventat biserica (ortodoxă) în care au fost botezați, iar Mitropolitul, până la moartea sa, a fost neconținut asaltat, cu tot felul de cereri din partea lor. Și deși li s'au dat bani ca să-și mărite fetele; pentru a-și construi locuințe stabile etc., niciodată preotul n'a ajuns ca să facă din ei adevărați creștini. Așa încât, Șerboianu scrie, că, pe când Mitropolitul era la Căldărușani, se zice că ar fi exclamat: „ascultă-mă și ține minte; poate că cineva să facă dintre Țigani, buni cetățeni pentru viața de aici, de pe pământ, dar niciodată buni cetățeni pentru viața de dincolo”.¹⁶⁾

Botezul ca și sentimentul religios în genere li e străin.

16) P. Șerboianu, op. cit. pag. 62.

Pouqueville poate nota și el că Țiganii sunt gata să urmeze orice religie, fără să-și însușească vreuna.¹⁷⁾

Din această cauză, se trece ușor peste acest eveniment, ca nefiindu-le organic.

De notat, e că imediat după naștere, mama se reîntoarce cu noul născut în cort (sau la căruță) și își continuă mai departe treburile. Bărbatului îi este interzis și mai departe de a pătrunde în cort. El e privit ca un rău făcător, în timpul nașterii, până la al noulea copil. Abia la 6 săptămâni dela naștere, tatăl copilului are dreptul să-și strângă odorul la sân.¹⁸⁾ În tot acest timp și după, copilul e cât mai ferit de ochii lumii spre a nu fi influențat cu nimic (deocheat).

Tot acum, copilul primește un nume pe care însă, nu și-l păstrează decât scurt timp. După o boală, întâmplare neplăcută el își schimbă numele și ia altul. Din acest punct de vedere, întâlnim la ei caracteristici proprii popoarelor „primitive”. Copilul nu primește adevăratul nume, decât după ce se individualizează; după ce devine om. Adeseori, din motive de oportunitate ei au două nume; unul pentru poliție și altul adevărat. Prin aceasta se vede că la ei, numele e un bun strict țigănesc. Cu toate acestea, numele de familie nu e obișnuit iar drept criteriu în acordarea adevăratului nume, se respectă filiația după mamă.

Fapt¹⁹⁾ iarăși necontestat, este că Țiganul corturar, de mic, crește în deplină libertate. Urmează jocurile copiilor de seama lui, în care intră și mișcările obscene ale unor jocuri specifice, cari constituiesc „gimnastica”, așa numită, a programelor noastre școlare.

Mai târziu, când Corturarul se face mai mare, pe nesimțite se desparte de familie. Cunoștințele între ei, între timp, s'au cimentat și acum Corturarul își urmează legea generațiilor trecute, când, într-o bună zi se găsește căsătorit.

17) Voyage en Grèce, vol. I p. 365.

18) O Corturăreasă dornică de a avea copii, trebuie să bea, între altele, apă în care bărbatul a aruncat cărbuni aprinși pronunțând cuvintele: după cum sunt eu fecioară, să li tu un cărbune. (v. Georg Buschan: Die Sitten der Völker vol. I. (Introducere). Dragostea ce o au față de copii de altfel, li e caracteristică spre a mai insista.

19) M. Block, op. cit., pag. 132.

„Cînd m-oi duce la mîierca altuia
s-a dus blaga și dobînda“.

Căsătoria la Țiganii de cort. Atît populația românească, cît și cea a Țiganilor de pădure și de sat, poate să vorbească în deplină libertate — cînd e vorba de căsătorie. — că ei nu *cumpără mireasa* ca Țiganii de cort sau „goleți“. Aceasta înseamnă că Țiganii de cort au un element în plus care-i deosebește de ceilalți. Astfel se scoate în relief numai ceea ce este mai isbițor. În realitate, Țiganii de cort, ca și în alte privințe au a se deosebi profund de restul celorlalți Țigani.

Pe cîtă vreme Țiganii de sat se străduiesc — din acest punct de vedere — să imite nunta populației românești (ungurești și chiar săsești eventual) pe cîtă vreme, cei de pădure au rămas la formele elementare de uniune conjugală, singuri Țiganii de cort rămân credincioși unor practici caracteristice, la cari țin și pe cari le îndeplinesc încă. Din această cauză, nunta între Țiganii de sat — comparativ — pare mai puțin semnificativă. Ei au căutat în totdeauna ca să se adapteze, și în lupta lor de adaptare n'au reușit nici pînă astăzi — îndejuns să-și apropieze pe deplin modelul.

Corturarul își obține viitoarea soție prin furt sau prin bună înțelegere. De cele mai multe ori, căsătoria la ei înseamnă un adevărat tîrg, cu „tocmeală“ în regulă, cu garanție pentru cazul cînd una din părți ar fi păcălită. Se întîlnesc unii cu alții pe drumuri; pe la tîrguri și sunt deci prea cunoscuți. Cu toate acestea, în drum nu contractează căsătoria. Așteaptă de obicei timpul Rusaliilor sau toamna cînd se adună: din freamătul zilei, ei s'au așezat undeva ca un roi de albine după ce a roit. Sunt cei bătrîni. Reprezentanții fetei și ai băiatului. Bărbile lor îi fac curioși. Prin ei se amestecă și femeile mai în vîrstă, contribuind cu sfaturile lor la limpezirea diferitelor chestiuni ivite în calea aranjamentului matrimonial. Asist la o astfel de „tocmeală“ : bărbații în mijloc, femeile la marginea grupului. Ei fumează din țigări făcute, iar ele din lulele. Tăcuți, liniștiți, nu știi, la prima vedere dacă sunt beți sau sunt la începutul tîrgului, fiindcă, rachiul se află într'o sticlă din care din cînd în cînd beau.

Se zice că mireasa se cumpără. Ce sens are această aserțiune devenită populară? Insemnează că viitorul gînere prin

tatăl său, atât la „tocmeală”, cât și la logodnă („legătură”)²⁰⁾ va trebui să cheltuiască cu băutura și mâncarea pentru toți câți iau parte la acest aranjament. Fiindcă „tocmeala” durează, după cum mireasa e de bogată, de frumoasă și de curată, (în sens de castă).

De exemplu, pe timpuri bune, tatăl băiatului avansează suma de 4000 lei tatălui fetei. Insemnează nu numai că acceptă să le dea, dar că până la facerea nunții, aceasta e arvunită și de drept e a viitorului soț, deși ea rămâne în casa părintească mai departe. Sunt de jur-împrejur martori. Dacă tocmeala și legătura se face la Rusalii, nunta se face toamna. Distanța de timp e destul de mare. Între timp se pot ivi schimbări, nu atât de sentiment, cât de un nou aranjament. Altă dată, poate că tatăl băiatului — pentru mai marea siguranță — angajează un garant (care se ia în persoana voievozului) că va răspunde el atâția bani, drept despăgubire, dacă între timp, sau după nuntă, una dintre părți se lasă de târg. Când nu se pune acest garant, e cazul că femeia²¹⁾ abia așteaptă să... plece. Socru-so nu s'a mai putut duce după ea s'o aducă înapoi (fiindcă era singur²²⁾; fiul său fiind în armată.²³⁾

Pe urmă vine nunta — ospățul — cum obișnuiesc să-i spună cei din părțile transilvane, cu care ocazie, *mirele pune banii pentru ospăț*. Sunt va să zică, alți bani. De astă dată o sumă mai mare. E tot tatăl băiatului asupra căruia cade obligația să o suporte. Suma se ridică astfel la o valoare destul de mare și la caz dacă se desface căsătoria, evenimentul ia proporții cu consecințe senzaționale atât pentru unii cât și pentru alții — fiindcă sunt târâte în conflict nu numai cele două familii, a băiatului și a fetei, dar și a garantului, care acum e responsabil material de cheltuieli. Nu numai atât: sunt târâte în conflict cele două semînții din care fac parte tinerii (dacă au mai ales lagăre deosebite de staționare). Cu drept cuvânt M. Block adaugă în importanta sa lucrare asupra Țiganilor, că familia la ei nu se întemeiază atât pe dragoste cât pe un comunism —

20) „Cară-i dă drumu să rămiie de pğubă de bani”.

21) Mi se completează: „care-s mai slabe, care nu-i ajunge un bărbat, să iertați”...

22) Caz întâmplat.

23) „Dacă ierai Dumneatale aici ne făceai o dreptate. Ne dădeai ceva la mână, o ȣir dă serisoare”. Dela corturarii din Porumbacu de Jos — Țara Oltului.

rasial — care implică și depășește condiția de mai înainte. Această realitate de grup are de scop perpetuarea speței în forma sa restrânsă a grupării sociale din care fac parte tinerii.

²⁴⁾ Din această cauză, fata la măritiș nu are prea mult de obiectat peste voia părinților la alegerea bărbatului său.

În sensul de mai sus, înțeleasă căsătoria la Țiganii de cort, nunta nu mai prezintă caracterul strict bilateral, ci vizează de-a-proape *comunitatea întreagă* a Corturarilor, a grupului respectiv, constituiți în corp social distinct, prin așezare, conducere unitară etc.

Se pare chiar că nu se ține atât la unele exigențe caracteristice societății noastre. Nu se cere atât să-i plătească *fetia*, în cazul când se lasă, cât prețul care a fost oferit de mire dinpreună cu suma cheltuită la nuntă pe care acum o pretinde și tatăl fetei, în cazul când e lăsată. Complicații pe această temă se pot ivi, ca de exemplu, cum a fost cazul la Arpași — Țara Oltului. Peste învoiala părților și a garantului, în persoana primarului lor Grancea, tatăl fetei a angajat discuții în vederea recăsătoririi fetei lui fugite dela bărbat cu un altul. Cu această ocazie s'a mâncat și s'a băut la crăsmă. Consumația se ridică la 2.200 lei, plătiți de tatăl băiatului. Între timp nu s'a ajuns la o împăcare, în sensul că noul gînere trebuie să plătească gînerului vechi, suma de 10.500 lei ce o cheltuise cu nunta. Dar cheltuiala, momentan se făcuse, așa că acum nu i se mai da nici fata și nici banii cheltuiți nu îi erau înapoiți.

Iată ce însemnează a cumpăra mireasa. O serie întreagă de cumpăniri de conflicte și de puneri în gardă spre a nu rămâne păgubită una din părți. Atât țărani noștri cât și Rudarii fac deosebire. În special cei din urmă spun că nunta lor nu e ca a Corturarilor, cari pun „cauțiune” pentru fată.

Nunta în mentalitatea lor are în sens adecuat împrejurărilor și firei lor, ea ține mai mult ca de obicei. ține și 8 zile în vremuri bune. De față sunt și iau parte nu numai neamurile celor ce se căsătoresc, ci, „cîne ajunge vine și bea”... Ceeace denotă că pragul căsătoriei la ei se bucură de o însemnătate deosebită. Să nu se creadă însă că nunta are loc cu fast și cu un ceremonial deosebit. Nu. Nimic mai natural. Abstrăgînd de câteva obiceiuri pe care le vom reda mai jos, trecerea în rîndul celor căsătoriți se face fără prea mare pompă. Nu se fac „mirese”.

24) *Martin Block*. Op. cit., p. 138.

Îmbracă însă o iie mai bună mireasa.²⁵⁾ În schimb beau și mănâncă, dar mai ales beau. Cât ține nunta nu se culcă. Inegalitatea între vârste iarăși nu joacă un rol prea mare. Se întâmplă că un băiat de 14 ani se căsătorește cu o fată de 22 ani. La vre-un vicleșug aleargă repede la jurământ.²⁶⁾ Ginerele pretinde însă de la mireasă ca timp de 5 ani să nu i se facă nici o îmbrăcăminte. E obiceiul ca ele să mai primescă dela părinți și zestre. Am arătat cum, bogăția la ei constă în „pahare” de argint și suflăte cu aur. Din acestea au parte și ele dacă au noroc. Fiindcă, de obicei, ele primesc zestre în bani și îmbrăcăminte pe 5 până la 10 ani. Dacă o familie oarecare are și fete și băieți, paharele se dau ca zestre numai băieților. Fetele primesc bani. Dacă la caz au numai fete, numai în această alternativă din urmă fetele trec la moștenirea paharelor de argint. Averea însă contează mult. Dacă ea l-a lăsat de rău eu îl iau de bun — spune ei — că.. are avere. Dar să nu mni spui la alți Țigani. poate că-l ia altul. Și un cal când îl cumperi, dacă îl știe toți, se silește toți sa-l cumpere.

Drept cununie, mirii, primesc binecuvântarea dela căpetenia tribului care este în același timp și preot „Rasai”. Fără consimțământul său, căsătoria ar fi nefericită. Un rol tot atât de important îl are și cea mai bătrână dintre Corturărese, care, la fel are dreptul să dea binecuvântarea noilor căsătorii.

Atât mirele cât și mireasa, observă anumite practici în timpul căsătoriei. Astfel mireasa nu are voie să vorbească cu mirele „până nu se gata nunta; joacă-mpreună, dar nu grăesc”.. Una dintre practicile observate la nuntă este și tragerea mirilor în vale. Pe mire, în Țara Oltului, îl iau doi inși în spate și caută să-l bage în vale. Dacă plătește feciorilor ce-l înșfacă în brațe, îl fac scăpat.²⁷⁾ Martin Blok arată că mireasa, mai înainte, de a păși noua locuință trebuia să treacă peste o mătură. Dacă se întâmplă că mirele găsește că fata nu e „curată”, n'o „ține”. În cazul, acesta tatăl fetei poate răscumpăra cu bani această lipsă. Și din contră, dacă e fată mare, în zilele următoare, pune poalele ei acolo la furcă, la „berand” ca drept fală și deosebită cinste. Atunci iarăși beau și se veselesc.

25) În timpul mai mare deprind pe încetul obiceiurile populației românești și se lasă de apucăturile lor.

26) Vezi capitolul IX. (Felul de organizare).

27) Obiceiul primit dela populația din Țara Oltului.

Situația femeii față de a bărbatului, în societatea Corturarilor e cu totul subordonată. Aceasta s'ar putea evidenția prin următoarele cuvinte: „bărbatul meu nu m'a mai bătut de mult, el nu mă mai iubește“, ²⁸⁾ Insemnând că la mijloc e ceva natural. Nu se poate spune că ar fi la mijloc mai puțină afecțiune față de femei. Vorbele ei arată clar. Între bărbat și soție subzistă continuu această subordonare, apăsătoare și care e concepută ca fiind foarte firească.

O dovadă despre ordinea naturală păstrată din tată în fiu, o avem în felul cum e conceput adulterul la ei. La o întrebare pusă de mine, unul dintre Corturari, îmi răspunde aproape religios: „cînd m-oi duce la muierea altuia, s-a dus blaga și dobînda“... Insemnează că a încălcat legile naturii și nu-i mai rămâne decât să tragă consecințele unei ispășiri inevitabile: deodată omenești și supraomenești, dacă am putea formula astfel groaza de ce se va întîmpla.

Dar spre deosebire de alți Țigani, Corturarul, la căsătorie, renunță la numele său de familie și-l ia pe al soției sale. Faptul a apărut destul de curios. El își schimbă și domiciliul: din familia părinților lui, trece în familia soției. Așa încât, alături de numele soției, el primește o nouă apartenență de seminție, nomadizând în sânul noii familii de care acuma aparține. În caz că-l moare soția, el se poate căsători dar și în alternativa din urmă trece prin aceeași schimbare: în rîndul neamurilor soției ²⁹⁾. E adevărat că soțul administrează „averea“ soției, dar el e supravegheat de aproape de rudele ei ca să nu i-o cheltuiască.

Trecerea dintr'o ordine naturală într'alta—odată cu căsătoria—a făcut pe mulți oameni de știință ca să pună faptul în legătură cu matriarhatul ³⁰⁾. A aparține cineva în linie bărbătească se spune în țigănește simplu: „manushiwya“ (Manschaft); pe când păstrarea ordinii în linie femeiească se cheamă „paralipa“ (süsse Verwandtschaft)—înrudire mai deaproape.

✱

Cauzele morții printre Corturari sunt variate. Unii pretind că cei mai mulți mor în urma unor accidente pe care ei le provoacă prin firea lucrurilor. Nu-și fac singuri dreptate? Nu sunt

28) *Martin Block*. Op. cit., p. 139.

29) *Karl Togányi*. *Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in*, Ungarn, Berlin—Lepzig 1922. p. 58. care urmează pe Wlislöcki.

30) *Iulius Teutsch*. Op. cit., pag. 111, și alții.

ei clienții Tribunalelor? Din această pricină se și poate formula cu o oarecare reușită, că acela dintre ei care se teme de răzbunare, poate să se aștepte oricând la trecerea în lumea drepților³¹⁾.

Nu avem o statistică până în prezent, în această privință, dar dacă s'ar face, se crede că ar cuprinde adevărul de mai sus. Moartea naturală nu surprinde. Ea face parte din actele primite ca orice alte evenimente din mediul de viață cu totul natural în care trăesc Țiganii nomazi. În drum găsimu-se, călătorind, mortul e îngropat la marginea drumului, fără ca cel puțin o cruce să-i fie pusă la capătăi. Dacă în răstimp, mai revin pe acelaș drum, și-aduc aminte și poposesc o clipă păstrând tăcere în chip de reculegere. La atât se reduce cultul atât de lipsit de semnificație al morților printre Corturari.

În timp ce încă nu și-a dat sufletul, bolnavul e scos afară liber, unde va trebui să-și dea sfârșitul după un obicei din moși strămoși. Această evacuare a locuinței în fața morții se face întotdeauna prin dos nu prin fața cortului. La cort e mai lesne fiindcă se dă la oparte una din perdelele cortului din fund, pe unde este scos muribundul, rămânând ca în cazul când locuința e din lemn sau cărămidă să se facă tot prin spatele camerii o spărtură, pe unde se scoate bolnavul grav și astfel se evită, o fără de lege, ca cineva să moară în cort sau locuință. Cu drept cuvânt putem spune atunci, căci Țiganul se naște liber și moare tot astfel.

Întâmplarea face să avem cazuri de moarte în cort sau locuință stabilă. Atunci, cortul e ars pur și simplu; afară de obiectele de valoare: argintărie, acte, fotografii... Și în cel mai rău caz, dacă cineva a murit în căruță pe drum, căruța se va vinde, dar nu se mai servesc de ea. Din această pricină, nu cumpără căruțe în care s'a întâmplat ca să fi murit cineva chiar dacă li s'ar da în dar³²⁾. Legile nescrise țigănești opresc acest transfer de bunuri atinse de aripa morții...

Ca un ecou al altor timpuri și altor regiuni îndepărtate din Orient, ei țin să fie îngropați dimpreună cu obiectele care le-au fost dragi. Vinul ce se toarnă în groapă nu lipsește nici la înmormântarea lor.

31) *M. Block*, Op. cit., pag. 140.

32) *Ibid.*, pag. 140.

Interesant este însă altceva: în formă inedită cu ajutorul căreia se feresc de strigoi; pe mormântul proaspăt al mortului se aștern spini ca să împiedice ieșirea sufletului din groapă..... Iar numele mortului devine de îndată *tabu*; el se va numi de-acum încolo altfel.

De felul cum mortul e jeliț ne facem o idee asupra înțelesului dat nu atât actului morții cât dispărutului: ei imită bocetul fără ca să fie mișcați „până la lacrimi” de pierderea celui decedat, scoțând vaiete false. Repetă și ei, după model, (adică după țări și neamuri) acele odihne făcute cu morții ortodocși la noi.

Dar dacă între Țiganii de cort, cultul morților e cât se poate de simplu și aproape absent, morții lor sunt temuți. Ei devin *tabu* și numele lor, cum s'a mai amintit, nu mai e rostit. Mai mult: jurământul pe mort e supremul lor legământ în fața vieții și oamenilor. Din această cauză, la nevoie ești avertizat: „jură pe morții tăi”!

Se poate spune pe drept cuvânt că odată cu moartea, o perdea s'a lăsat, pentru totdeauna, între cei rămași în viață și cei dispăruți. Supraviețuitorii urmând să-și ducă traiul lor mai departe lăsând pe drumuri, în acelaș chip, morții lor asupra cărora se așterne generație după generație uitarea „binefăcătoare”.

Arta de-a influența viitorul, de-a influența asupra fericirii omului pe pământ, o posedă anumiți vrăjitori. Ea, în mediul nostru rural e redusă. La câteva sate dacă se găsește un bărbat sau femeie, care descântă.

Intre Țiganii de cort, din contră: prezicerea devine o profesie. E interesant de notat că bărbații corturari rămân indiferenți la felul cum câștigă femeile lor banii pe ghicit, în sensul că nu le iau nici ei în serios. Ele în schimb, pun în această meserie lucrativă, atâta pasiune, încât se fac crezute, mai ales de femeile din mediul rural.

Iată pentruce, orice Corturăreasă, poartă la șold un buzunar de ținut cărți, sau legat la brâu, ghiocul. Poartă apoi, în mîntea sa, darul de-a ghici în palmă, de-a da cu bobii etc. Cu un cuvânt, ele nu lucrează altceva, decât fabrică bidinele și dau cu ghiocu. Arta divinației, între Corturărese a devenit o meserie care aduce câștig. Și venitul e în raport cu darul pe care-l au de-a convinge.

Rețeta o află în mediul țăranesc. De aici o culeg și-o perfecționează. Acum ele moștenesc întreg arsenalul de incantații, de vrăji și farmece. Și le moștenesc dela cele mai bătrâne, care le lasă în urmă, cum lasă bărbații copiilor lor, meseria de-a face ciure, căldări etc. Așa lasă mamele lor fiicele, îndemânarea de-a putea face bani astfel. Ei au adus obișnuința de mai sus, din Orient, unde se bucură de mai multă trecere ca în mediul nostru rural.

În felul acesta văzută problema, nu vom arata „obiceiuri și credințe” la cărturărese, pentru că nu cred în ele. Dar vom aminti, totuși descântecele. Vom înțelege, de ce, între ei nu-și descântă. Descântecul se face pentru plată și încă după multă tocmeală. După ce se dă un acot (se pune în palmă) spre a se convinge ghicitoarea că nu va fi păcălită, se descântă. Or, între ei, această plată nu va veni, chiar dacă descântecul ar avea vre-o trecere printre ei.

Din cauza de mai sus, descântecele de care se folosesc, sunt aïdoma celor găsite la femeile descântătoare — românce. Cel mult dacă Corturăresele păstrează forma lor, unele imagini, ceea ce e și explicabil. Despre o perfecționare a tehnicei se poate vorbi. Descântecele ce urmează sunt o dovadă. Toată gama descântecelor se poate recolta dela o singură cărturăreasă. Principial, poartă cu ele întregul stoc de vrăji și descântece.

Mare rol joacă între ele ghiocul, cu care se poate prezice viitorul. Aici descântecul nu-și mai are locul. Dacă e cazul, se aplică. Descântecul e mai mult o practică medicală — populară și se deosebește prin procedeu și scop de alte preziceri. Înrudite cu descântecele sunt farmecele, ce presupun o luptă învrăjbită în contra demonilor cauzatori de moarte și boală.

Se înțelege că puterea de sugestie, e aceea care hotărăște.

În ultimul caz, se întâmplă ca mediul subiectiv, receptiv, fiind influențabil, rezultatul să fie cu totul pozitiv și astfel să ne explicăm până la un punct, efectul acestor practici în mediul nostru rural.

ANEXE

(Material cules dela Țiganii de cort)

De deochi.

De-o fi deochiat
De fată mare,
Să-î crape Țitele,
Să-î curgă laptele.
De-o fi deochiat de voinic,
Să-î crape boășele.
Spargeți deocheturile
Din trupu...
Cum se bate vîntu .
Peste tot pămîntu;
Cum se sparge ploaia,
Așa să se spargă
Deocheturile:
Dîn cap,
Dîn picioare,
Dîn cap,
Dîn mîini,
Dîn oase ;
Să rămîie curat,
Luminat,
Ca argintu cel curat ;
Că ie botezat,
Și creștinat
În legea lu Dumnezeu dat.
Fugiți și vă răpândiți.
Spargeți deocheturile,
Făcăturile.
Acolo să vă duceți
Unde popa nu toacă,
Unde cocoșul nu cîntă,
Cîini nu latră ;
Acolo să mîncăți,
Acolo să beți,

Acolo să munciți,
Acolo să cîncăciți.
În trupu lu...
Să nu fiți
Să rămîie...
Curat,
Luminat ;
Ca steaua dîn cer,
Ca roua de pe pămînt ;
Să rămîie curat,
Luminat,
Cum Dumnezeu l-a lăsat. *)

De deochi.

Pasăre albă,
Codalbă,
Sus săriși.
Jos plesniși.
Plesnească ochi rămnitorulu.
Plesnească ochi deochetorulu,
Cide-a rămnit,
A și plesnit ;
Care-a deochiat,
A și crăpat.
Și-a rămas...
Curat,
Luminat,
Ca steaua dîn cer,
Ca roua dîn cîmp,
Să rămîie... curat.
Luminat,
Ca aurul cel curat,
Cum Dumnezeu l-a lăsat. ¹⁾

*) Se descântă într'un pahar cu apă, cu ajutorul unui cuțit. cu care se mestecă și după ce se termină, i se dă bolnavului să bea făcându-și cruce.

1) Comunicate de Stanciu țiganka, de 56 ani, din Schitul Golești Jud. Muscel ; nu știe carte.

De izdat.

La cap comănac,
 La inimă vidră,
 La picioare gligan;
 Cocoșu,
 Făcut cu roșu,
 Gospodi comina
 Cine n-are cruce
 Să nu vie la cruce
 Cine n-are cruce
 Să fugă dela cruce
 ...Să nu treacă peste cruce.
 Fugî sabie diavolească,
 Că vine cincî săbi ascuțite,
 Cîte cincî sunt sorăcite;
 Să tae pe necuratu,
 Să taie pe blestematu.
 Fugî din capu omului,
 Din trupu voinicului,
 Din sgîrciu nasului,
 Din fața obrazului
 Că nu este locu tău,
 Bate-mite-ar Dumnezeî.
 Este-al cruci,
 Și-al tămîi,
 Plesnește deavolc,
 Că n-ai ce face;
 Că de n-oî plesni,
 Eu te-oî biciui;
 Cu bici de mătase
 Cu frînghie-n șase;
 De tămîie să-ți miroase.
 Izdat
 Nebotezat,
 Ieși din inima lui,
 Că ai intrat nechemat.
 Cu cruce te voi boteza,
 Cu tămîie te-oî tămăia,
 Cu apă mare te voi spăla.
 Ieși necuratule, că n-ai ce face.

*De deochi. *)*

Tu strigoioile,
 Tu moroiule,
 Tu leule,
 Tu leoaică,

Tu deochetorule,

Unde fața cosită nu împletește,
 Voinic nu chiotește,
 Secura nu păcănește,
 Popa nu citește;
 În copitele ciutelor,
 În fundul mărilor
 Acolo să vă duceți,
 Acolo să prinziți
 Acolo să vă odiniți,
 Să lăsați pă...
 Curat,
 Luminat,
 Ca argintu cel curat;
 Ca din cer picat,
 De-o fi deochiat de sfinte,
 Cu inimile Sfințelor bune,
 Bunelor;
 Lîne ca apa,
 Dulci ca miera.
 Pă...
 Să-l lăsați,
 Curat,
 Luminat,
 Cum Dumnezău l-a lăsat.
 De l-o fi deochiat nevastă,
 Să-i crepe țigili
 Să le curgă laptele,
 Să le plîngă copilele.
 De l-o fi deochiat copilele
 Să-i sece rodu.
 De-o fi deochiat de fîntînă,
 Să-i sece apa cea lină;
 De-o fi deochiat de potecă,
 Lumea pe ia să nu mai treacă.
 De-o fi deochiat de vînt,
 Să nu mai bată pe pămînt;
 De-o fi deochiat de pădure
 Să nu-i mai dea mugure;
 De-o fi deochiat de păsărele,
 Să le cadă penele;
 De-o fi deochiat de lună,
 Să piară așa lumină.
 Să lăsați pe cutare,
 Curat,
 Luminat,
 Cum Dumnezeu l-a lăsat.
 Descîntecu dela mine,
 Leacu dela Dumnezeu 2)

*) Când descîntă de deochi, se procedează astfel: se ia o cană cu apă... și cu un cuțit împunge în ea până termină de descîntat. La urmă se bagă trei cărbuni aprinși și i se dă să bea bolnavului. Tot din această apă se unge pe cap.

2) Informator: Ilinca Dumitru. Corturărească 47 ani; nu știe carte, din Schitul Golești Jud. Muscel.

De junghi.

După cum omu cu noroc
 Sămănînd sămînța pe loc,
 Lasă sămînță de vară
 Peste a dă primăvară,
 Așa ăst junghi să iasă :
 Din toate oasili,
 Din toate mădularele ;
 Din cîp,
 Din mîini.
 Din picioare,
 De pe trupu tot ;
 Să rămîie....
 Curat,
 Luminat,
 Ca steaua din cer,
 Ca roua din cîmp ;
 Că ie botezat.
 Și ie creștinat,
 Și-n numele lu Dumnezăi dat.
 Descîntecu dela mine
 Și leacu dela Dumnezei *)

De plîns sau de muma pădurii.

Muma mumelor,
 Muma pădurilor.
 Eu te strig,
 Tu să-mi răspunzi ;
 Eu îți dau,
 Tu să-mi dai.
 Eu îți dau plînsu copilului meu.
 Tu să-mi dai odîna ta.
 Să doarmă ca lemnul.
 Să tacă ca ulmii.
 Cum dorm păsările-n tine
 Așa să doarmă copilul la mine.

De deochi.

• Vine ciuța dela munte,
 Lingîndu-și pui pe frunte.
 Îi linge pe pistriceî,
 Și pe frumușelî;
 Și ieu pe cutare îl ling de deokî ;
 De deokî.
 Dintre okî.
 Cît a sta vîntu în gară,

Atît să stea deokiu-n cap,
 Și să fugă pîn sat,
 Ca un ciine turbat.
 Cu coada îndoită,
 Cu gura căscată.
 Și unde-o cădea,
 Acolo va muri.
 Pe cutare să-l lase,
 Curat,
 Luminat,
 Cum Dumnezăi l-a lăsat.
 Pasăre albă,
 Albă-codalbă,
 Pică-aici.
 Pică coala,
 Pică-n vîrf
 De pictricea.
 Pasărea dacă pică,
 Piatra se despica.
 Despica oki strigoiele.
 Despica oki moroiului.
 Despica oki rîmnitorului,
 Despic oki deochetorului,
 Despica oki leului,
 Despica oki strigoaici;
 Pe-ai moroaici,
 Pe-ai rîmnitorului,
 Si-a rămas...
 Curat.
 Luminat,
 Ca din cer pical,
 Cum Dumnezei la lăsat 3)

De gâlci.

Gâlcilor.
 Motofîlcilor,
 Apucați-vă potecile,
 Să nu mai pășteți giștile.
 Și puseră sa le păzească :
 Un orb,
 Un surd,
 Și-un mut.
 Și veniră lupî;
 Orbu nu văzu,
 Surdu nu auzi,
 Mutu nu strigă,
 Lupi nu le mîncă
 Și le morfecară;
 De vîrf se plecară,
 Din rădăcină se uscară.

*) De junghi se descîntă cu cuțitul astfel : cuțitul se pune pe junghi, până termină cu descîntul. După aceea, cuțitul se înfige în pămînt.

3) Păuna Stanciu, 53 ani. Neștiutoare de carte. Din Schitul Golcești
 Țud. Muscel.

Gîlcile ca vîlcile
O butie plină
Nouă în desert;
Umflătura dindărăt:
Dela gîtu... să iasă.
Să rămîie curat,
Luminat,
Ca argintu strecurat;
Cum Dumnezeu l-a lăsat
Descîntecu dela mine
Leacu dela Dumnezeu⁴⁾

De brîncă.

Brîncă brîncenilor
Muma ciînilor
Și a păgînilor.
Fugî din fața omului,
Din obrazu voinicului.
Că te-împung,
Că te-nțap,
Că te ard,
Cu piatra iadului,
Că nu iese locu tău;
Du-te la coada mărilor;
La capu bălenilor
Și-al urșilor,
Și-al lupilor.
Că-acolo este locu tău:
Brîncă ncagră,
Brîncă roșie,
Brîncă din ceas rău,
Brîncă din zile greșite
Fugî de te părește.
Că nu este locu tău
Aci este-al omului
Și-al voinicului.
Că ieu te-oi descînta
Și tu vei seca.
Sa rămîie... curat
Luminat.
Ca steaua din cer
Ca roua din cîmp⁵⁾.

De spurcăciune.

Fugî spurcate,
Fugî veninate,
Nu clipi
Nu ciocăni;
Nu mușca
Nu venina.
Inima lu...
Nu săgeta:
Din copaci lungi,

Din văi adînci
De-acolo să clipești,
Acolo să ciocănești,
Acolo să muști,
Acolo să veninezi,
Și să lași pe...
Curat,
Luminat,
Ca aurul cel curat.
Descîntecu dela mine
Leacu dela Dumnezeu

Descîntec de drogoste.

Plecaî pe cale,
Plecaî pe vale.
Oticăindu-mă
Văetîndu-mă.
Sfîntu Gheorghe dac-auzea,
La mine venea.
— Ce ți-e cutare
De te vaiți așa tare?
— Ce să am, vai de mine
Maika Precista mi-a dat
Și m-a urît tot satu.
M-a urît cumnatele,
M-a urît surorile;
M-a urît suratele;
M-a urît vecinele,
M-a urît ibovnicele;
M-a urît frați,
M-a urît cumnați.
Maika Precista dac-auzia
La mine venea
Din pat de aur sărea;
Un băț de-argint lua
În rochie albă să-imbrăca,
Pe-o scară de argint coboră,
De mină mă lua,
Și mă duse la Iordan
La isvoru lu Adam.
Și mă spălă pe față;
Mă spălă pe brațe,
Cu un mănunchi de busuioc,
Peste trupu tot.
Și-mi luă din cap:
Peri de țap,
Din trup:
Peri de lup,
Din mîini:
Peri de ciînă
Din picioare:
Copite de căprioare
Din sprîncene;
Pene rele.

4) Trăsina Hierar 29 ani. Nu știe carte. Din Schitul Golești jud. Muscel.

5) Dela Cîrstina Duică din Schitul Golești, de 59 ani. Nu știe carte.

Și-mă puse pe umere,
 Doi lucefere.
 Toată lumea se uita la ici;
 Și-mă puse în spate
 Lumea toată.
 Și în piept îmi-puse-un soare
 Ca lumea să nu mă omoare.
 Și-mă puse la poale
 Stele mărunte:
 Toată lumea privește la ie.
 Tot de dragoste prin stele.
 Stea, stelișoara mea
 Toate stele să stea.
 Tu să te faci năpîrcă.
 Vîforată, din cer coborîta,
 Cu patruzeci și patru de ciocuri dă
 oțal
 Cu patruzeci și patru de aripă dă fier.
 Să te duci la ursitoare mea ursită.
 Dela Dumnezeu dată.
 Să te duci neconținut:
 Pînă sat neumbat
 De cîini nelătrat.
 Cine te-ntreba,
 Cine te-a întâlni,
 La mine te-a porni.
 Cu coadă să lovești,
 La mine să pornești;
 Cu ciocu să ciocănești
 La mine să...
 Or ce om frumos
 Or ce băiat fălos.
 Să i se pară urcios.
 Numai cu frumos să nu poată sta
 Pînă pe mine nu n-a videa.

*De măritat *)*

— Bună dimineața lină fîntînă
 — Mulțumim duminăle fată bătrînă.
 — Șez!
 — N-am venit să șez.
 Viu să-mă dai hainele tale.
 Să mă speli cu apă-ntoarsă
 Să par băcților frumoasă;
 Să plac oamenilor
 Ca laptele pruncilor;
 Să plac bărbăților
 Ca berea boerilor.
 Să fiu ca soarele cînd răsare
 Ca vișinu cînd-înfloare;
 Ca un păun pestrițat

De lume lădat.
 Mă uitai către Răsare
 Și văzui nouă cazane
 În cazanc, cu nouă cuptoare
 Fierbea carnea scrisii mele
 A ursitei mele;
 Dela ursitoare lăsată,
 Dela Dumnezeu dată.
 O fierbea,
 O chinuia
 O-ntorcea
 Zor îi da,
 Pînă pe...
 Il plăcea
 Și la mine pornea.
 Și cum o videa
 La mine pornea;
 Dela ia nu mai pleca,
 Pînă nu-l înțapa
 Și pe ia o lua ⁶⁾.

De plămădit.

Cioc-boc
 Cioc-boc;
 Ce ciocănești
 Ce bocănești?
 Inima lu plămădesc
 Cum se plămădește fagurile de miere;
 Cum se plămădește aluatu în căpistere;
 Cum se plămădește mercele-n mar;
 Cum se plămădește percele-n păr;
 Cum se plămădește varza-n grădină;
 Cum se plămădește ou-n găina:
 Așa să să plămădească inima lu...
 Să ramie curat
 Luminat
 Cum Dumnezeu l-a lăsat

*

Plămădirea se face astfel: se iau opt
 muguri dela opt feluri de pomi și se
 pisează într-o copaie în care se face
 pâine. După aceea se cheamă un co-
 pil care dă fuga după casă și intră
 înlăuntru și zice așa: „ce ciocănești a-
 colo babo”? Iar baba răspunde: „ciocă-
 nesc, bocănesc inima lu... plămădesc”.
 Se zice de trei ori. La urmă se dă
 bețnavului — pe nemâncate — muguri
 de aceea descântați în miere sau în
 dulceață.

*) De măritat se descântă pe mărgel și pe inle; pe batiste și în-
 tr'un pahar cu miere.

6) Dela Baba Kira de 68 ani, Schitul Golești Jud. Muscel. Nu știe carte.

De însurătoare.

Stea stelișoara mea
Toate stelele să stea.
Numai a mea să nu stea;
Să umble-n lung și-n lat,
Și pe la mine în sat;
Până-a găsi pe scrisa mea
Pe partea mea;
Dela ursitoare ursită.
Dela Dumnezeu dată
Și-înspre mine-l îndreaptă.
Să nu aibă loc a umbla
Și pe mine a mă căta;
Nici la loc a sta
Până pe mine nu m-a vidca
Și pe mine m-a lua.

Descântec „ca să -ntorcă mana la vacă”

Bună dimineața!
S-a sculat
S-a minat
La câmpî verzi a alergat;
La câmpî de mătase
Ca să fiie grasă
Și frumoasă.
Iacă s-a-nfilit cu Joiana:
Fermecătoarele,
Pocitoarele,
De păr a...
Coarnele-a ciuntit-o
Ochi păienjenit-o.
Coadă-a scuturat-o
Laptele i-a luat
Iar ia s-a înfilit
Cu Maica Precista-n cale
Și-a-ntrebat-o:
Tu Joiana,
Ce bănculești,
Ce răcnești
Și tu bănculești.
Nu răgni
Că ieu ochi ți-oi despăienjeni
Că paru ți-oi netezi
Coarnele ți-oi adăogi
Coadă ți-oi prelungi.
Ți-oi trimite pe fata,
Zina,
Cu Sfîntu Gheorghe dimpreună.
Și ți-oi căuta
Mîna.
Mîna ta,
Prin toate pivnițele.

Și-o aflat
Și Sfîntu Gheorghe-a alergat
Și-a găsit într-un fund de becî
Infundat,
Mana vaci.
Cu nouăzeci și nouă cercurî
Cercuită;
Cu nouăzeci și nouă de lacăte-ncuiate.
Sfîntu Gheorghe-a dat
Cu securea
Și-a sfărîmat cercurili
Cu lacăte.
Și mana a luat-o
Și a dus-o Maici Domnului.
Maica Domnului a pus-o înapoi la vacă
Ce era pătrunsă să facă
Mai frumoasă.
Si-auzi dobitocule,
Să fi blindă
Și blajină.
Tu nu mai răcni,
Nu mai bocăni.
Să lași pe stăpîn să te mulgă,
Și vitelu să te sugă.
Că Maica Domnului
E isvorul laptelui.
Descîntecu dela mine
Leacul dela Maica Domnului 7).

De urât.

Scîrbeală din mîncare
Din culcare
Din băutură.
Din Răsăritu Soarclui
Cîntatu cocoșului;
Din crieri capului
Din sgîrcitu nasului,
Din vîrsatu zorilor.
Din măduva oasilor.
Din fundu urechilor;
Dela prînz.
Dela nămiază
Dela chindie.
Du-te la fetele de-mpărat.
C-acolo te-așteaptă:
Cu nesele-întinse,
Cu bucate puse;
Cu făcli aprinse
Și să lăsați pe..
Curat
Luminat
Cum Dumnezeu l-a lăsat.

7) Comunică Maria Burghei de 68 ani. Nu știe carte, din Schitul Golești Jud. Muscel.

De dat cu cărțile.

„Douăzeci și patru de cărți, douăzeci și patru de frați, bine să știți, bine să-mi dați, să-mi dați de gându lu *cutare* că nu a știut să gândească Dumnezeu; gându să-i împlinească, cu știrea sfântului; cu Maica Domnului. Dacă

face *cularele* casă, masă; *cutăreasa*, să-mi dați cu roșu; iar de nu, să-mi ieșiți cu negru întunecat”. Și începe să tragă o carte dând-o cui i se ghicește și după ce a tras-o, le întinde una câte una, până le întinde pe toate. Și începe să spue din gură și bunc și rele, până se brodește din zece una ⁸⁾

⁸⁾ Informatoare Marina Ursar din Schitul Golcești de 54 ani. Nu știe carte.

BASME

Zice c-a fost odată ca nici-odată, că dac-ar fi nu s-ar povesti, nici ieu nu mi-aş bate gura a minţi, că nici ieu nu sînt dă cînd cu poveştili, făr, cu vo două trei conace mai încoace : dă cînd să pot coia puricile la un picior c-o maje dă fier c-a s-ajungă cu skinarea dă ceri ; păduchili c-o coajă dă nucă şi lua oamenii pă fugă, de să ducea la sfînta rugă.

Ei, cic-a fost un unchiaşi, n-avea copi dăloc — zîce cătă mătuşe, ia dă-mi mie-un fus dă tort să mă duc pîn sat, să ți-aduc ceva, să vedem ce ți-oi cîştiga ? Aşa, ia dat un fus dă tort mătuşa. S-a dus în capu satului, cînd în capu satului. ajuns acolo, a găsit vo şapte-opt băceti mai mari, mai mici, omora un şarpe.

Da unchiaşu dă colo, ce, mă băieţi, să nu omoriţi puiu dă şarpe, daţimi-l mie că vă dau un fus dă tort. Aşa. Păi, ce, să ni-l dai moşule, să nu ne minţi — că ți-l dăm nu-l omorîm. Şi i-a luat puiu dă şarpe unchiaşu ; a venit cu iel acas. (Bătrîna) :

— Ce mi-ai adus unkiase ?

— Ți-am adus un puiu dă şarpe. Şi l-a băgat în borcanu dă castraveţi şi l-a crescut pîn nu mai avea loc în borcan să mai crească bala. Il scoate şi-l bagă-ntr-o putinică — mare aşa, şi-a crescut acolo dă nu mai avea loc în butoi. D-aci, dac-a văzut că nu mai are loc în butoi, l-a suit în pod şi i-a dat drumu pă pod, ş-a-colo i-a dat dă-mîncare, douăzeci dă ani, pîn'a crescut alinaua dă şarpe, a crescut dă tresnea grinzili podului. Atunci a băgat capu pă gura podului : — taică şi maică ! Pîn să răspunză măsă, a răspuns taso :

— Ce vrei taică !?

— Ei taică, mîine cînd s-o-ngîna ziua cu noaptea, să te duci la-mpăratu, că-n zori dă zîuă să-implimbă-mpăratu. Ei. zis şi făcut :

— Bună dimineaţa-nălţate-mpărate !.

— Mulțumim dumitale moșule, ce ți-e voia și nevoia ?

— Dumneatale ai fată de măritat, ieu am băiat de-nsurat — să ne-cuscrim amândoi. Da-mpăratu-a zis la bucătărie : — Mă băieți, măi, luați unchiașu-ăla d-acolo dă la poartă și băgați-l în bucătărie și dați-i ceva dă mîncare că e flămînd rău. Apăi, haida moșule, ia tiliuțili și pleacă...

— Dragă, mai dați-mi gratis să vorbesc cu-mpăratu...

— Vorbește moșule, vorbește !

— Nălțate-mpărate !...

— Auz moșule ! Ce ți-e voia și nevoia ?

— D-tale ai fată dă măritat, ieu am băiat dă-nsurat, să ne-n-cuscrim amîndoi. Atunci a dat drumu la zăvozi dîn lanțuri — să-l mînce. Cînd le-a dat drumu dîn lanț, l-a rupt pă toate părțili și l-a spart. Altu i-a dăschis poarta și cura sîngili dîn corpu lui ca cînd ar fi tăiat un bou. Cînd l-a auzit șarpili țîpînd, cum a sosit în casă, a plecat jos. Șarpili a sărit jos și pă unde-l lingea, îl vin-deca. Și l-a vindecat dă toate rănile și pielea s-a făcut mai frumoasă pă corpu lui. La-mbrăcat cu alte haine, și dimineața : — hei, taică, cine s-a dus ieri, să duce și azi...

— Mă omoară taică !

— Nu te omoară taică, nu te omoară, c-acu nu mai ai fața care-ai avut-o; ie altă față — nu mai ie fața care-ai avut-o.

A plecat. Cum sosește la poarta-mpăratului :

— Bună-dimineța-nălțate-mpărate !

— Mulțumim dumitale moșule, ce ți-e voia și nevoia ?

— Dumneatale ai fată dă măritat, ieu am băiat dă-nsurat — să ne-ncuscrim amîndoi.

— Să ne-ncuscrim moșule, a zis împăratu cînd a văzut faț-aia. Vezi pădurea-aia dîn dealu-ăla ? (pădurea nu mai fusese tăiată de cînd îi lumea). Zice, o văz înălțate-împărate !

— Inoapte-asta să te duci, să mi-o tai, să mi-o-aduci, cracă cu cracă, trup cu trup, vîrf cu vîrf, mugure cu mugure. Și tulpinili să le scoți vină cu vină—să mi le-aduci în curte toate în noapte-asta, și pămîntu să-l ari, jumătate să pui grîu, jumătate porîmb. Și să faci să-mi aduci o pîine coaptă dă grîu dîn averea mea, dîn moșia mea și-un lighean dă pîsat cu lapte dulce fiert — să mi-aduci la fereastră mea. Cînd m-oi scula, și m-oi spăla, să găsesc la fereastră mea dîn averea mea dîn moșia mea ș-atunci m-oi încuscri cu tine. Ei, luați-l băiete, dați-i dă băutură — și și-a luat ziua bună dela-

mpărat. Șarpili l-a așteptat cu gura arsă, să vadă ce răspuns i-a dat.

— Ce-a zis tăicuțule ?

— A zis așa : ice, vezi pădurea-aia ?

— Zic, o văz înălțate-mpărate.

— În noaptea-asta să te duci să mi-o-aduci, să mi-o tai, să mi-o aduci, cracă cu cracă, trup cu trup, vîrf cu vîrf, mugure cu mugure ; ce, dacă vrei să te-n cuscrești cu mine. Și tulpinili să le scoți vînă cu vînă să mi le-aduci în curte toate-n noaptea asta. Și pămîntu să-l ari, jumătate să pui grîu, jumătate să pui porîmb. Și să faci să-mi aduci o pîine coaptă dă grîu, din averea mea, dîn moșia mea, și un lighian dă pîsat cu lapte dulce fiert — să mi-l aduci la fereasta mea. Cînd m-oi scula și....m-oi spăla, să găsesc la fereasta mea din moșia mea, dîn averea mea, c-atunci m-oi încuscri cu tine.

— Du-te taică și te culcă, că să face. S-a dus la culcare unchiașu. Șarpili a luat biciu dă foc în mână și s-a dus în pădure, și-a dat cu biciu dă foc de trei ori, ș-a venit tot da-i lui, șerpi, balauri.

— Ce ți-i voia și nevoia stăpîne?

— Pîna mîine s-aduceți pădurea tulpină cu tulpină, vînă cu vînă, vîrf cu vîrf, mugure cu mugure. Și pe pămîntu să-l arați, jumătate să puneți grîu, jumătate porîmb. Și să faceți să-mi aduceți o pîine coaptă dă grîu și-un lîghean dă pîsat, cu lapte dulce fiert, c-a spus împăratu c-atunci s-a-ncuscri cu mine.

— Du-te stăpîne-acasă și nu te doară capu.

— Cînd s-a-n gîna ziua cu noaptea (e lung tare)... să fiie dus la-mpăratu.

A plecat șarpili-acas, balaoru... Acu iel, (împăratu), cînd a văzut pădura, pîinea, a mers la-mpărăteasă și zice : ei, împărăteasă ce să facem cu unchiașu — iel a făcut ce-am poruncit, da noi am zis numa să-l speriem... Ce-i dă făcut ? E, acu, cînd iel a mîncat, cînd s-a spălat și închinat la tatăl ceresc ; da șarpili ce-a zis cătă ta-so ?

— Ei taică, să te duci la-mpăratu, că acu ie-n coraju lui. Ie mîncat, ie băut. Cînd s-a dus unchiașu era înaintea prînșorului ¹⁾.

— Bună ziua-nălțate-mpărate !

1) Prîșor 9,30 ; prînz 11,30 ; ziua jumătate : 12. Sunt împărțiri ale timpului în Mușcel.

— Mulțumim dumitale moșule, ce, ce ții voia și nevoia ?

— Dumneatale ai față de măritat, ieu am băiat dă-n surat, să ne-ncuscrim amândoi.

— Să ne-ncuscrim moșule... da mai ai una cu mine :

— Ce să fac nălțate-mpărate ?

— Să-mi faci un pōd dă aor, să mă plimb ieu cu împărăteasa mea și cu fica mea, și pă mărgîn-li-podului, și p-o parte și p-alta, cîte feluri dă poame-n lume-asta, toate să fie pă mărgînili podului. Să mă plimb ieu cu soția mea și cu fica mea... I-a dă dă mîncare, dă băutură și tot așa : luați-l băieți și dați-l afară. L-aștepta șarpili cu gura arsă :

— Ce-o zis tăicuțule ?

— A zis să-mi faci un pod dă aor să mă plimb ieu cu-mpărăteasa mea și cu fica mea, și pă mărgîn-li podului, p-o parte și p-alta. să fie cîte feluri dă poame-n lume-asta ; — toate să fiie. pă mărgîn-li podului, să mă plimb ieu cu soția mea și cu fica mea.

— Du-te taică și te culcă, că să face. Iel a luat biciu-n mîină ș-a mers în fundu grădini lui, ș-a dat cu biciu dă foc de trei ori, ș-atunci a-nceput să iasă tot d-ai lui, șerpi, balauri :

— Ce ți-i voia și nevoia stăpîne?

— Ice, uite ce, casa mea, ce, s-o faceți cu trei iatacuri mai sus ca a-mpăratului, și cu totului-tot dă aor și să faceți un pod dă aor din fața casi noaste pînă-n fața casi-mpăratului, în foișoru lui. Mărgîn-li să fiie, d-o parte și d-alta, cîte fructe-n lume-asta...

Pînă noaptea jumătate s-a făcut podu cu case cu tot. Cînd s-a sculat împăratu ș-a văzut, s-a dus la-mpărăteasă și i-a spus că s-a făcut podu dă aor la noaptea jumătate. Pînă să prăpădim noi pă unchiași, el a făcut ce i-am poruncit. Care-a mai făcut lucruri d-astea ? Ieu am rămas dă rușine cu unchiașu...

Dac-a văzut împăratu-așa, s-a dat împăratu după ce-a mîncat mîncarea dă prînz, s-a dat după masă ș-a scris hîrti pîn primării și răvașe pîn toate orașe — așa, și d-acu, dă cînd a-nceput iel să scrie, că le-a trimis hîrțiile-alca, prîn toate orașele și pîn toate primăriili, s-a strîns lume după lume. A venit cum cură frunza și iarba — boierime cu corăbili pă ape, mari, ș-a tras la-mpăratu la nuntă. Și cînd a venit lumea după lume, și sărac și bogat — a venit. Dac-a venit, i-a scris un bilet unchiașului, să viie ginerica. Unchiașu și cu șarpili-a rădicat, opt căruțe dîn opt curți pă podu

dă aor și s-a pus balaoru în opt căruțe și mai venea coada pă jos
dă trei căruțe. Cînd a sosit în fața casei, s-a dus la-mpărat și-a luat
mireasa. Pă fugă s-a dus și-a pus-o în căruță lîngă capu șarpelui.
Acu dă la capu șarpelui, cum vine, mai iera loc gol, și-a pus a-
colo zestrea. Cînd a pornit șarpili-ndărăt, s-a lătit podu dă greu-
tate, așa iera dă mare. S-a dus la locu lui. În casa unde-a intrat
fata cu șarpili iera perdel-li pusë. Acolo iera masa-ncărcată cu
dă toate halea. Și iel a dăsbăcat pielea dă șarpe după iel. Avea
coroană dă-mpărat pă capu lui, mai mîndru ca la toți împărați
din lume-asta. Și hainili le-avea dă aor. Și-a stat la masă și-a zis
că bărbatu iei e mai mîndru și mai frumos ca taica dă trei ori.
Așa a fost zis fata dă-mpărat...

Ș-arbăut și-ar mîncat și pă la vecernie-a mers ta-so și cu
măsa-acu la gineri-so, să vază aude glasu fie-sa? Cum nu, a auzit
glasu fie-sa, da a lui nu. Și-atunci s-a mai îmbunat și s-a mai
veselit că n-a pierdut pă fie-sa.

Iei a crezut c-o răpuse noaptea pîn la ziuă : a trimes pă mama
lui, pă mama-mpăratului dimineața — du-te maic-acolo dă
vezi, mai ie fie-mea or a răpus-o? S-a dus, și-a tras dă ușe că iei,
cînd a fost trei cîasuri pîn la ziuă, s-ar șculat, s-ar spălat și-ar
stat iar la masă, și-ar băut, și-ar mîncat, și pă urmă iel s-ambrăcat
în pielea dă șarpe și-a intrat într-un lac, aci alături cu casa : că
iel nu putea să stea în casă-mbrăcat în pielea dă șarpe dăsbăcat,
cu iei dă față. Și-așa, iel numa trei zile mai avea și lăpăda pielea
dă măgan după iel, (dă voiă lui).

Așa cînd s-a dus mă-s-acolo, zice, maikă, cum ai trăit cu
bărbatu?

— Ei maikă, bărbatu meu ie mai frumos ca taica dă trei
ori, și mai mîndru și mai scump ca taica. Și-așa am băut cu iel
și-am mîncat cu iel și m-am culcat cu iel la brațe și cînd a fost
trei ceasuri pîn la ziuă, am stat la masă și-am mîncat, și-am băut,
și s-a-mbrăcat în pielea dă șarpe s-a dus în lacu-ala d-alături cu
casa. Că iel în casă nu putea să stea în față la lume. Sara venea
iară...

— Ei maică, care vă culcați înaintea? Iă, că dînsu să culcă-
naintea, ieu spăl farfuriili, lingur-li.

— Ei bine maică, dacă-i dă-așa, n-ai dă cît să-ncarci soba
dă lemne, să faci foc mare, ca să socotești că iai un lighian dă
jar, să umpli lighianu dă jar și să-l pui acolo, dă-dă-suptu pa-

tului, unde pune iel pielea și cînd ti-i pune-n pat lîngă dînsu, să lungești picer-li-n piele să meargă pielea-n lighianu cu jar că dac-o arde pielea, n-are dă unde s-o mai ia pă iel, și rămîne așa.

Ia, așa o să fac maică, Și s-a pus ș-a umplut soba cu lemne, ș-a băgat pielea-n lighianu cu jar d-a plesnit d-așa s-a auzit peste nouă mări, cînd a plesnit pielea (s-a auzit) ; unde un pai spînzură și unu razimă — atît s-a auzit dă mult. Ș-așa iel s-a sculat dă lîngă ia. Cînd s-a sculat dă lîngă ia, i-a dat o palmă ș-a zis : (pă ia a ars-o pă nas cînd i-a dat palma-aia. Ia dăgrabă s-a șters la nas cu poala lui, și numai atît a picat din nasu iei ca o picătură dă sînge) că ce s-o prinde-n corpu tău dîn noaptea care ne-am culcat amîndoi, să te-ncingă Dumnezeu în nouă cercuri dă fier, să nu nască dîn tine, pînă nî-i veni peste nouă țări, peste nouă mări, unde — un pai razimă ș-altu spînzură și să strigi în gura mare : drag domnu meu tinde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nasc fiu dîn mine.

Așa iel a plecat. Ia a rămas sîngur-acasă. A stat sîngură-n casa iei trei zile, ș-a plîns, trei zile-a plîns și s-a jelit și s-a văzut cu trei cercuri dă fier încinsă — numa dă cîte-un deget, dă nu da cerc dă cerc peste corpu iei. Cînd s-a văzut așa, ș-a-nceut casa ș-a plecat la mă-sa și la ta-so. Cînd a văzut-o măsa și cu taso : ce s-a -ntîmplat tată ?

— Ei, să fiți ai dracului, și tata și mama ; și mama mare-taică, că mi-ați făcut bin-li-ăsta... Domnu nu e cu mine !

— Păi nu ți-am făcut nici-un rău dragu taiki...

— Ieu i-am spus mami că bărbatu meu e mai frumos de cît taika de trei ori și ia m-a-nvățat să-n carc soba dă lemne, să iau și să umplu cu jar un lighian și cînd doarme iel să-i dau foc la pielea dă șarpe cu care să-mbracă iel ziua... Ieu dac-am fost proastă, așa am făcut. A plesnit pielea dă s-a auzit peste nouă mări, peste nouă țări — unde-un pai spînzură ș-altu razimă. Așa că domnu cînd s-a sculat, mi-a dat o palmă și m-a podidit sîngili pă nas și m-am șters dă poala lui. Ș-a zis așa, că ce s-ascunde-n corpu meu, să nu nască pînă nu m-oi duce peste nouă mări și nouă țări, unde-un pai razimă ș-altu spînzură. Și iel a plecat taică. Ș-a ișit pă uș-afară : — a dracului să fiți tată și mamă, și mamă mare. Ș-a plecat și s-a dus la țara lui (șarpili). Dacă s-a dus dac-olo, coco-nule, iel s-a-nsurat acolo-n țara lui. Ia ce-a făcut ? Cum a plecat din casă dă la taso, ș-a dus, o fi fost pă la prînz sau după prînz și

s-a dus dă Duminică și pînă Luni și-a sosit la sfînta Lune. Sfînta Lune-a fost dusă la biserică. Ia a intrat în tiliea sfîntei Lune, și i-a spălat vasili și toate crătițili și toate farfuriili și s-a dat într-o fereală ca să nu fie-n față. Cînd a văzut sfînta Lune, s-a pus și-a ieșit afar dîn tilie și-a zis : alele-ki doamne sfinte, cine mi-a făcut miie bin-li-ăsta, că-n casili mele, nu răsbește pasărea măiastră cu ciocu, da un mirean cu trupu? Așa a zîs sfînta Lune : d-o fi om bun să vie-ncoace, să-l dăruiesc cu ceva, d-o fi om rău, să să ducă la Dumnezeu, că ieu am o curelușe unsă peste pămînt ascunsă — cînd o-i da drumu, mice fărîmi o face. Atunci răspunse: ieu sînt Maică sfîntă Lune.

— Tu iești fică, fată dă-mpărat, cu stea-n cap dă diamant — blăstămată dă bărbat : ce s-o-ntîmpla-n corpu tău să nu nască dîn tine pînă ni-i merge peste nouă mări, peste nouă țări, unde-un pai spînzură și-altu razimă și să strigi în gura mare : dragă Domnu mieu, tinde mîna peste mine, să nasc fiu dîn maică.

Ei maică, dacă tu iești cu ce să te dăruiesc? A dăruit-o sfînta Lune cu o furcă dă torcea fir și mărgăritar — adică dă aor. Și-a luat-o și-a plecat. S-a dus multă cale-mpărăție numai cît Dumnezeu știe — ca un cuvînt dă poveste mai nainte iste, tot dă Dumneavoaștă să tîinuește. S-a dus și-a ajuns la sfînta Marțe. Sfînta Marțe era dusă la biserică. Iar s-a băgat în t'iliasfîntei Marțe și i-a spălat vasili. Și-a venit sfînta Marțe dela biserică. Cînd a văzut așa mîndru și frumos a zis așa : alelei-ke doamne sfinte, cine-a intrat în casili mele, că-n casili mele nu răsbește pasăre maiastră cu ciocu, dară mirean cu trupu? Așa a zis Sfînta Marțe — dacă o fi om bun să vie-ncoace să-l dăruiesc cu ceva, d-o fi om rău să să ducă la Dumnezeu, că ieu am o curelușă unsă pă supt pămînt ascunsă, cu măsel-li dă fier și cu dinți dă oțal, cînd i-oi da drumu, mii fărîmi o face.

— Ieu sînt maică sfîntă Marțea...

— Tu iești fică dă-mpărat, cu steaua-n cap dă diamant, blăstămată dă bărbat? (pasagiul se repetă).

Așa c-a dăruit-o sfînta Marțe cu-n rodan (rotan) frumos. D-aci s-a luat și-a plecat multă cale-mpărăție numai cît Dumnezeu știe, cu-n cuvînt dă poveste, mai nainte iese, tot de Dumneavoaștă să tîinuește. S-a luat și-a plecat și d-aci, și-a ajuns la sfînta Miercuri. Aci tot așa (pasagiul ce se repetă).

* * * * *

— Ei fică, bată-te să te bată, cu ce să te dăruiesc ieu ? ș-a dăruit-o cu-n fus dă tort care torcea fir și mărgăritar. Ia a luat-o ș-a plecat ; multă cale-mpărăție, numa Dumnezău știe pîn-a ajuns la sfînta Joie. Sfînta Joie a fost dusă la biserică. Ea a intrat înăuntru, a spălat vasili frumos și cînd a venit sfînta Joie dela biserică, ș-a văzut, a ieșit afar dîn t'îlîie ș-a zis, alele-ke doamne sfînte, cine-a intrat în casili mele, că-n-casilî mele nu răsbește pasăre măiastră cu ciocu dar-mite un mirean cu trupu... Da ce, dac-o fi om bun să viie-n coa să-l dăruiesc cu ceva, iar dac-o fi om rău să să ducă la Dumnezău, că am o curelușă unsă pă sup pămînt ascunsă, cu măsle-lî dă fier și cu dinți dă oțel și cînd i-oi da drumu praf și fărîmi o face.

— Ieu sînt maică sfînta Joi, și s-a arătat. Cînd a văzut-o, sfîntă Joie, a zis, cu ce să te dăruiesc o fică dă-mpărat, cu stemă-n cap dă diamant ? A dăruit-o cu patru mere dă aor și cu patru pungi dă galbeni și s-a luat ș-a plecat, multă cale-mpărăție numa cît Dumnezău știe și s-a dus ș-a ajuns la sfînta Vineri. Așa, era dusă la biserce și s-o petrecut ca și la sfînta Lune ca și la Marțe, Miercure, Joi și sfînta Vineri, a fost dăruit-o c-un cal cu douăzeci și patru dă aripi. A luat ș-a plecat la sfînta Simbătă. Aici tot așa. Sfînta Simbătă a dăruit-o cu opt pui dă aor coconule... Ș-acia a-nscins-o Dumnezău cu nouă cercuri dă fier peste corpu iei, trei d-acasă și la șase cercuri, s-a făcut nouă. A plecat și d-aci, s-a dus, s-a dus, ș-a tot mers cale lungă-mpărăție numa cît Dumnezău știe ș-a sosit la sfînta Duminică. Sfînta Duminică plecase la biserică (pasagiū ce se repetă).

— Ei, păcătoaso, cu ce să te dăruiesc ieu ? A dăruit-o c-o clocă dă aor cu doisprezece pui A ieșit sfînta Duminică cu ia dîn poartă. Ice, somee păcătoas-o dacă tu ai fost în jale-asta, uite căsili bărbată-to ! Vezi, dac-a venit aicea sa-nsurat. Așa dar tu ce să faci ? Să nu te duci la iel ; acas la iel, că iel e dus la vânătoare — în toate zil-li. Să te duci la fîntîna lui că ie cu ghizdur-lî dă marmură și cu coperișu tot dă marmură. Ș-acolo să pui ce-ai luat dă la sfînta Lune și cu ce-ai luat dă la sfînta Marțe — să le pui pă capacu fîntîinii și cînd o veni slujnica cocoani, tu să te faci că nu-i bagi dă samă, ca să zăboviască mult. Ca să să mire și tîrziu, după ce-o trece dă prînz, să te faci că-i bagi dă samă : — valco dragă, îi fi venit de mult și ieu nu ți-am băgat de samă. Te-o bate stăpînu-acasă. A luat alea după fîntînă, a luat apa și s-a

dus. Da ia s-a mirat mult dă ia (dă fata dă-mpărat) că iera cu cercuri dă fier, că iera cu burta așa dă mare — și s-a dus acas..

— Ei, ce, da ce-ai zăbovit așa ? Ce-ai făcut acolo ? Cu cine ai stat dă taină, cu cine-ai stat dă vorbă ?

— N-am stat cu niminea dă vorbă cocoană, să faci bine să mă ierți, da dă cînd sînt ieu, (la Dumneavoaștă) ieu n-am văzut pă nimeni pînă azi, la fîntîna noastră.

— Ei, ce ie fă, ce-ai văzut ?

— Nu știu, o cocoană mare, voinică dă ice, corpu-i așa, și-n cînsă cu nouă cercuri dă fier și are o furcă care toarce fir și măr-găritar și un rodan dă aor, n-am văzut dă cînd sînt pă fața pă-mîntului. ce-i la fîntîna noastră...

— Ei, dacă ie-asa să te duci îndărăt să vezi, nu le-o vinde ? Să le cumpărăm noi pă parale, să nu le cumpere alți dîn moșia noastră dîn averea noastră. Mai bine să le cumpărăm noi. S-a dus îndărăt.

— Doamnă mare, auz ce-a zis cocoana, că dacă li vinde pă parale, să le cumpere cocoana că dacă le-o lua alți îi pare rău cocoană. dac-o cumpra alți dîn moșia noastră dîn averea noastră.

— Dragă, du-te și-i spune că nu poci să dau ismene pă călător — dacă are păs dă mine, spune cocoană să viie-ntoa — dacă are păs dă mine, că și ieu am păs dă dînsa...

S-a dus și i-a spus. Auz cocoană, că nu dă ismene pă călător. Că zice că ieu îs călător la Dumneatale — da dacă ai păs dă dînsa și ia are păs dă tale. S-ambrăcat cocoana tot în hainili ca cum le-avea și cocoana. Și s-a dus. Și cînd a sosit la ia, s-a sărutat amîndouă în față pă obraz și-a vorbit : dragă dacă le dai pă parale, ți le cumpărăm noi. Să nu le dai, să le-apuce alți, dîn moșia noastră dîn averea noastră. Ce-a zis cocoană, ieu pă bani nu le dau cocoană mare, da dacă să poate, să lași pă domnu să doarmă cu mine : ți le dau în feliu-ăsta, fără nici-un ban. Uitându-să cucoana pă ia și văzînd-o așa groasă, cu nouă cercuri dă fier, a zis în gîndu iei că asta nu e pentru gîndu cutare...

— Iac-o să ți-l dau să doarmă cu tine. Ei, a luat alea la braț și-a plecat amîndouă dă la puț. Cocoana cum a ajuns acas, a pus halea pă masă și ia (fata dă-mpărat) s-a și pus la pat, jos, unde doarme domnu. Cînd a venit domnu dîn vîntătoare, cocoana s-a dus p-aici și iel a venit pă dîncolo și s-a ntîlnit amîndoi și i-a dat *mîncare uitată* și-o *băutură uitată*. E, cînd s-a pus ciociu lingă

cocoană, acolo în față cu ia, cînd au fost la miezu nopții, a răspuns. cocoana cu nouă cercuri dă fier : „dragă domnu meu, t'nde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nască fiu dîn mine”. Iel n-a auzit, n-a văzut. „Drag domnu meu, t'nde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nască fiu dîn mine” ! Nimic. A strigat a trei oară : „drag domnu meu, tinde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nască fiu dîn mine”... N-a auzit nimic. Cocoșu a făcut cucurigu-u-u, dă trei ori și s-a luminat dă ziuă ș-a plecat cocoana... S-a dus tot la puț. Ciocoiu s-a sculat ș-a plecat în vînătoare, da cocoana cu nouă cercuri dă fier, a scos acolo. la puț, patru pungi dă galbeni, un fir dă tort, mere dă aor, — a venit slujnica la apă. Cînd a venit la apă, cocoana dela puț, s-a făcut cu nu-i bagă dă samă. Cînd, servitoarea, dă la ziua jumătate stitea acolo. Da cocoana dă colo, dragă îi fi venit dă mult, te omoară cocoana — și ieu nu te-am băgat dă samă.

— Apăi cocoană, sînt învățată ieu cu d-alde-astea, mi mult pîn mă ia la bătaie și trag nădejde să mă lase. Ș-a luat halea du-pă fîntînă, iar slujnica a luat apă și s-a dus.

— Ei, curvoloștino, ce-ai făcut d-ai zăbovit atîta la fîntînă ?

— Taci cocoană că ce-am văzut ieu la puț, n-a văzut nimeni pă lumea-asta.

Ei, atunci du-te-ndărăt dă vezi le vinde, să le cumpărăm noi, pă parale, să nu le cumpere alți dîn averea noastră dîn moșia noastră. Și s-a dus slujnica, s-a dus îndărăt acolo și s-a ntîmplat ca și întîia oară : ice cocoană, dragă ieu nu ți-am spus că nu dau ismene pă călător ? Dacă are păs de mine să vie-ncoace că și ieu am păs dă dînsa. S-a dus iar cocoana, s-a-nvoit tot așa să doarmă cu domnu-so, fără neam dă parale. Acu ciocoiu-a venit acas dîn vînătoare — da ordonanțu ciocoiului, a auzit cuvîntu dîn noaptea dintîi, da n-a-ndrăsnit să-i strice somnu ciocoiului. Cînd a fost la miezu nopți, cocoana cu cercurile dă fier tot așa, dă trei ori : „drag domnu meu, t'nde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nască fiu dîn maică”. Nimic, nimic, nimic. Ii s-a adus ciocoiului mîncare uitată și băutură uitată. Cocoșu dă colo (de trei ori) cu-cu-rigu-u-u-u, și s-a luminat de ziuă. A plecat, tot la puț : tristă și mîhnită că nu să lipia mîncarea și băutura dă ia.

A scos calu, a scos cloca cu doisprezece pui dă aor — a scos calu cu douăzeci și patru aripi dă aor — ș-a scos opt pui dă aor. Cînd a venit slujnica făcea calu jocuri peste jocuri — puii sărea.

peste cal și calu peste pui. Slujnica cînd a văzut calu, ș-atîta frumusețe, cîtă iera la puț, a stat pînă aproape de sară. Tot așa :

— Și curvo și țokino — unde ai întîrziat, ce-ai făcut d-atîta vreme dă cînd te-ai dus ?

— Ei cocoană, la fîntîna noastă joacă cloca dă aor cu-puii iei. Ie douăzeci dă pui, ieste un cal cu douăzeci și patru dă aripî — iera un joc și-o frumusețe — tot așa : lucrur-li s-a -nvoit să le dea dacă ș-a triia oară i-a da voie să doarmă cu bărbatu-so. Cînd a venit bărbatu-so dă la vînătoare a avut coraj că-i spusese ordonanțu-n pădure : „boerule, ce e la noi !? Ieu n-am văzut dă cînd sînt ; n-am auzit dă cînd sînt.

— Ce-ai văzut mă ?

— Ce, ieste o cocoană cu nouă cercuri dă fier, dă cît undeget dă nu dă cerc peste corpu ei. Așa, ș-a luat cocoana noastă multe efecte dă aor.

— Ce efecturi a luat mă ?

— Ieste domnule la noi pă masă, ieste-o furcă dă aor, ce toarce fir și mărgăritar. Ieste un rodan dă aor — este patru mere dă aor, patru pungi dă bani, și ieri noapte-ai fost față-n față cu ia culcat, ia a răspuns dă trei ori : ce „drag domnu meu, t'îndemîna peste mine să plesnescă cerc dă fier să nască fiu dîn mine” — nici nu te-ai mișcat nici nu te-a clătînat.

— Mă, a mai fi și-n sar-asta ?

— Ie domnule !

— Da dă n-a fi ?

— Să mă toci ca pă varză ! Atunci l-a tăiat lacrimili pă ciocoi, să-ngîna-n barbă-așa cura dă multe, că ș-a adus aminte dă cocoana lui... Ce-i dă făcut, ieu nu mai mănînc nici mîncare-asta dacă ști că ie.

— Ie.

— Păi ice, cum să facem ?

— Domnule, pînă nu are cocoana dumneatale un meșteșug nu să poate...

— Ieu nu mai mănînc, mă duc acas și mă fac bolnav și strig în gura mare că să nu puie nimeni mîna pă mine. Da lacrimili nu-î înceta dîn barbă. (A fost și bun la Domnu). Ș-a plecat acas, și s-a făcut bolnav ș-a strigat în gura mare să nu pue nimeni mîna pă mine că ieu mor. Cocoana, cînd a venit cu alea dă la puț, le-a pus lîngă alelante — da cocoana cu nouă cercuri dă fier, s-a pus.

lângă iel binișor : față în față amîndoi. Și cînd a fost la miezu-nopti a strigat cocoana : „drag domnu meu, tînde mîna peste mine să plesnească cerc dă fier, să nască fiu dîn mine“... a și îmbrățișat-o așa cu mîna. Cînd a-mbrățișat-o-a și plesnit cercur-li ș-a născut un copil dă **doisprece ani**.

Trei ani s-a canonit cu iel în burtă la casa lui — că ice dacă simțea dîn noaptea dîntîi, la nouă ani năștea, da așa, a născut copilu la doisprece ani. Așa copilu-mbrăcat a născut. Vorbia dîn clipa ce-a născut. Cînd s-a făcut zîuă : — ea draga mea, a zis cocoana ciocoiului, acu du-te...

— Păi unde să mă mai duc ?

— Păi unde-ai fost și pîn-acu. Asta ie casa mea, asta ie-ave-re-a-mea și moșia mea.

— Ieu n-am venit la Dumneatăle, ieu am venit la bărbatu-mi-o. Ieu am fost blăstămată dă bărbatu-mi-o (se repctă pasagiu cînd el o blestamă). Ia nu că ie barbatu-so, așa că fica dă-mpărat, a zis că, ei, dacă ie bărbată-to, spală picătura asta dă sînge, că asta e picătura dîn nasu mieu, dă cînd m-a blestemat.

— Da ce, sîngili-ala-l spal cu scûipit dîn gură.. Da. Cînd a făcut așa (frecat) a umplut cămașa dă sînge — toată.

— Și na cocoană, dacă zici că ie bărbatu tău... al tău să fie. Ica (fata dă-mpărat) a tras sufletu ș-a făcut cămașa ca floare și sîngili tot aici a venit ; adică tot la picătură. S-a dus și s-a judecat dîn zece judecăți — tot dîn cuvintili-astea — și iel nu zicca nimic. Și ia plîngea și la toate judecățile mîncare nu i-a trebuit. băutură nu i-a trebuit că ia avut saț dela Domnul. Domnul ar fi vrut să trăiască cu amîndouă — și s-a dus unsprece judecăți și la a unsprecea judecată a găsit un domn care iera mai cu minte.

— Ce, bine domnule, ce, cum Dumneata, cocoane spune și plînge, și Dumneata ții așa, nu zici aici așa nici așa... nici înt-un fel ?...

Dumneata vrei să trăiești cu-amîndouă ? Păi copilu-ăsta nu vezi, parcă-i tăiat o bucățică dîn Dumneata. Atunci ciocoiu a zis : ei, Domnule, ce să mă fac ieu ? In felu-ăsta, că nu m-aș îndura nici dă asta, nici dă asta. Ieu averea cu-i s-o las ? Ei, ice Domnu : avere asta s-o faci trei mere dă aor, cu case cu tot și-o bagi în buzunar și te duci cu ia dă unde-ai luat-o. Asta taie p-asta și l-as-o aici, că dacă i-o trebui bărbat mai găsește ia vre-un bărbat. Mare minune a fost pă ia, ș-a plecat acas coconule, ș-a făcut altă nuntă la pă-

rinții iei, cînd l-a văzut pă gineri-so, fără piele dă șarpe, pă iel... Ș-a făcut altă nuntă cu iel, și pune la cîini fîn și la oaie pită și slănină și oaia să trăgea la fîn și cîinele să trăgea la pită și slănină. Iera un bai dă iei — așa că ieu i-am lăsat bînd și mîncînd, și ieu m-am pus p-o șea și v-am spus Dumneavoașta-asa, și m-am pus p-o găină, m-a dîs tot pînă tină — și m-am pus p-un cocoși, m-a dus tot pă jos. M-am pus p-o rață și m-a dus tot pă ghiață. Așa dăc-am văzut, m-am pus p-o șea și v-am spus povestea așa¹⁾.

1) Comunică Ioniță Tăleraru „bătrînu”, de 89 ani. Nu știe carte, din Schitul Golești, (Gura Bugliu) — astăzi trecut la cele veșnice, (Rudăr).

POVESTEA LU GROZĂVITU

A fost odată un împărat de țară cu gura mare și-o avu o fată și-o nevastă și-o trăbuit să să ducă la războiu, și-o plecat și le-o zîs : „tu fată să stai colo sus în alei ¹⁾ și-ți dau țiie pe nume și mă-ta să stea-n casă și tu deacolo din alei să nu te mniști și să nu-mi fași vo rușine să mă ridă lumnea tot pe mine, și-apăi împăratu o plecat și numai iacătă că vine o țircoaică ²⁾ la împărăteasa și-o cerut o țir de ptită, da ia io răspuns că nu-i poate da că-i a ăleia dă sus și nu vine jos și-atunși țircoaica i-o zîs bătrîni : „ce-mi dai că i-o ț-o aduc jos“ și ia i-o zîs că-i dă or șe-o șerc și după șe s-o învoit apoi țircoaica o șerut dela împărăteasă tri-zeși de cātane și tri-zeși di pahare și le-o dat la fiecare cîte unu și-apoi le-o porunșit să alege iute și fiecare șe-o găsi aia să omoare și să ia o pcătură de sînge dela așa lighioane ³⁾ să-l pue în pahar și iute să ghină cu iel la împărăteasă și așa a făcut toate cātanele și-o mai șerut țircoaia un pahar cu jin ⁴⁾, și apăi o mestecat în ăst păhar ăi tri-zeș de sînji ⁵⁾ pe cari i-o adus cātanele și-a trîmes-o pe împărăteasă la fată cu ăst pahar ca să înkine o țir cu ia și împărăteasa s-o dus și i-o dat de-onkinat din paharu iei, iar fata i-o dat jin de-al iei de-acolo din al ei și numa șe să vezi mnînunea, mnînu-nilor că din aia mnînută fata de împărat o pornit gre și numa iacă că ghine împăratu și cîn o văzu, o gîndit că ia o umblat mnișelind și-o ocărit-o ⁶⁾, și-o zîs să pleșe-n lume și i-o dat dru-mu : cîta cale-n-părăție numa Dumnezu să știe și-o plecat fata de-împărat plîngînd și-n sârșinată, nu iera groasă, da iera mare și s-o tot dus ia, s-o tot dus pîn șe s-o oprit că iera aproape să nască

1) Balcon.

2) Țigană goletă (nomazi).

3) Jivină, animal sălbatec.

4) Vin.

5) „Picătură de sînge“.

6) Certat-o.

și-atunși ș-o făcut ia un bordeiu și aiși a născut ia on copil și nu iera nimeni să i-l creștinească, da Dumnezeu văzînd-o luat și pă Sfîntu Petru de mîină și s-o dus la bordeiu și i-o zîs feti de-mpărat : dăni-l nouă să-l creștinăm și fata li-l dă bucuros. Atunși o făcut Dumnezeu o fîntînă cu apă și una cu mnir și i-o botezat și-o zîs Dumnezeu că îi pune numele de „Grozăvitu“ că-i cu tri-zeși de sînji în iel, și apăi i-o dus Dumnezeu iar în bordeiu și i-o spus măsă ⁷⁾ cum l-o botezat și-apăi o plecat. Da să vezi ! Grozăvitu crește, crește, văzînd cu ocki, așa că pînă sara o umplut sghia-bu și nu mai încăpea-n bordeiu și-o înșeput să vorghească și să întrebe pe măsă : „ho maică, de une sîntem, aiși iești și tu născută, ai și tu mamă și tată și de une-ai vînt aiși ? Măsă la înșeput da să se codească și să nu-i spuie, da Grozăvitu i-o făgăduit bătaie și moarte kiar. Atunși ne avînd șe fașe ia îi spuse că șineî ia și-i arată scocu ⁸⁾ pe care o vînt pînă la bordeiu și-atunși i-o zîs Grozăvitu : no mamă, io mă duc la părinții tăi să aduc mîncare pe un an de zile, și n-o așteptat mult și-o plecat Grozăvitu spre palat. Și merje și merje Grozăvitu și toată lumea să-ngrozăve tle iel și nu îndrăznea nimeni să-i stee-n cale că și carele dau pe dealături de drum că nu-ncăpeau cu iel. c-așa iera de mare și numa pe drum de-odată să întîlnește c-on crăișor șe merjea la împăratu roșu împeșite că ăsta ave tri fete. Atunși Grozăvitu i-o zîs să-l ia și pe iel că poate i-o fi de v-on folos și crăișoru l-o luat. Da cîn a ajuns la poarta palatului, Grozăvitu n-o putut intra pînă n-o stîcat poarta, c-așa iera de mare. Și s-o luat crăișoru di s-o dus la ăle tri fete de-mpărat și și-o petrecut cu iele pînă sara, și-apoi fetele s-o culcat și s-o dus și crăișoru să se culce în casa une dormea și împăratu. Grozăvitu în astă vreme se hodinea pe nîște bîrne ⁹⁾ în curte, da iel nu dormea și numa să fășea că doarme. Nu departe de iel se așeza tri cătane și zîșeaiei între iei: io să știu că-mi ia crăișoru drăguța mnie apăi io mai bdine o omor io pe ia și tot aș o zîs toț. Da drăguțele lor ierau tocmai fetele de împărat. Și-o stat cătanele acolo pînă șe s-o întunecat cu de-abinele și-apoi a intrat pe fereastă în casă une dormeau fetele și le omoară pe cîte-și trele și numa dimineața s-o sculat împăratu și crăișoru și-o tot așteptat pe fete să vie și iele și să mănînșe, da, tot de jeaba că iele

7) Mamă-sa

8) Plaiu

9) Lemne

nu mai veneau, și dacă o văzut împăratu că nu ghin atunși o trîmăs pe sluji să le scoale, da cîn o ajuns slujele în cameră le-o o văzut că-s moarte și-atunși o dat alarmă și toată lumea o crezut că ăst omor numa crăișoru l-o putut fașe și deia l-o băgat la înkisoare pînă se i s-o fașe, judecata. Da judecata i-o fost așe că să-l spînzure de ghiu. Auzind Grozăvitu că-i închis crăișoru, iel s-o luat și s-o dus la iel și l-o întreat de șele se i s-o întîmplat, și i-o spus crăișoru că iel nu-i deloc de jină. Grozăvitu i-o făgăduit că-l scapă dacă va lua pe măsă lui și i-o mai spus că îi de tri ori mări mare și mări vrăjmașe de cît iel. Auzind crăișoru de asta nu să învoiește și vre mări bdine să moară. Grozăvitu s-o dus apăi iarăși la crăișor și i-o zis: „Crăișorule mai ie o jumătate de șeas pînă să te spînzure, spunem, vrei să scapi și să iai pe mama de nevastă, or vrei mări bdine să mori? Crăișoru îi spune că dacă și ia i-așa de minunată ie-l nu vre s-o ia și mai iera o minunată pînă se să-l spînzure și-atunși întrebă iar Grozăvitu pe crăișor de se învoiește la ce i-o spus iel mai înainte. Crăișoru văzînd-și moartea lîngă iel îi dă lui Grozăvitu în scris că da, se învoiește să ia pe mama ăstuia de nevastă, măcar că ie de tri ori mai vrăjmașe de cît hiu-său. Grozăvitu atunși o luat hîrtie și s-o dus la împărat de i-o spus: „ho împărate, stai și nu spînzura pe crăișor că nu-i iel de ghină, da io aflu pe ai jinovaț și crăișorului să-i dai drumu din înkisoare, da trîbe mai întăi să-mi aduși pe loc întreg cătă-nășagu tău. Împăratu așe o făcut și atunși Grozăvitu să dușe și aleje pe trii din iei și-i dușe înîntea împăratului și-i întrebă: „Mă așa-i că voi ieri ați zis unul fiește care că de cît să vă ia crăișoru pe vo-una din drăguțele voastre apăi mai bdine le omorîți voi. Cătanele văzîndu-se prinse nu mai au se zîșe și-așa n-o mai spînzurat pe crăișor și în locul lui pe ai trii nelejuit. După aia Grozăvitu o luat pe crăișor și o pornit spre maică-sa și taică-so bătrîn ca să ieie merinde pe un an și s-o ducă la bordeiu. Ajunși la bătrîni ici nu numa că nu vreau să-i dea da încă vreau să-i dea marea cu sarea numa să scape de iele că tare o băgat groaza în iei. Da Grozăvitu nu ie dă cît o pkită și o stîclă de jin, da parcă iera minune că de unde loa acolo creștea și nu mări gătă. Și-o pornit apăi cu crăișoru către bordeiu mă-sa. După cîtăva vreme or ajuns la bordeiu și crăișoru văzînd că mama lui Grozăvitu nu-i așe cum i-o spus iel și că-i frumoasă ca o fată de-mpărat de veselie

și părere bună, o pupă și-o pupă tot une n-o arde soarele. No, și-așe o fost ¹⁰⁾.

Observațiunea informatorului: „Da noi mai știm multe povești și cîntece colinde și gîșitori delea așa cu „gîșî, gîșitoarea mă” și știm strigături multe da nu le spunem numa cîn sîntem voioși că altfel le uităm dișeia cîn îî mai veni la noi să ne adușî și vo țîr de rachiu ¹¹⁾ ca să ne faș'cm coraj și să ne adușî v-o țîr de dreptate să avem și noi loc de-al nostu, că doar de cîn tot umblăm șî pe la dracu și pe la mă-sa și tot nu aflăm și apăî de îî adușe atunșî vom hi voioșî și nu ne-o măî ploua și țî-om spune multe, multe, multe de tot, de vî-ișputea spune și la alți ca să ne cunoască și pe noi ș'in'e sîntem și de toate cîtc le gîndim și le fașem noi.”

10) *Inform. Petre Onea* de 50 ani, nu știe carte. Din Dejani Jud. Făgăraș (Face parte dintre Rudari).

11) Vin-ars (țuică).

INTÂMPĂRI CU STRIGOII

„La noi a fost un om strigoi, și iel în curtea lui nu ținea, numai vaci și boi ; bivoli d-ăștia negri, iel nu ținea.. Și iel, venise vremea că cîn o fost bolnav, o cerut inimă de bou.. O cerut cînd o fost bolnav. O zîs că să-i dea inimă de bou.. și să-l pue cu burta-n jos, în copîrșeu ; ie. Așa.. a fost la noi. Ș-așa feșori lui, oameni n-o vrut să-i dea (inimă de bou) și-așa l-o-mormîntat ca p-on om de-iestelanț. L-o-ngropat, și iel, la o săptămînă două, o ieșit dîn pămînt. Poate că o ieșit la trei noapte, da iel s-o-ntîlnit c-un moș al meu — la două săptămîni, pîn pădure.. și-o strigat că iera forțat : ce măi fîrtate ? Ș-a treia oară cînd s-o uitat îndărăpt, l-o vîst. Și iera c-o pălărie mare și c-o zeghe-pîină-n pămînt. Și-atunși, cînd l-o vîst, n-o zîs nimic și s-o dus acasă moșu-mi-o : avea vo douăzeci dă toporiști în spate...

Dac-o venit acasă, femeea lui o spus la fete : tu fetelor, da-ți-i ceva mîncare. Bătrînu o zîs că nu-i trebuie.. că s-o speriat. O zîs numa dă două ori s-o speriat în viața lui — iera dă noozeci dă ani — și ice, nu-mi trebuie dămîncare.

Ș-așa băieți lui, o tot spus la oameni, că uite tată-mi-o s-o tîlnit cu omu-ăla., cu fîrtată-so..

Și ieu m-am întîlnit cu fîrtată-mi-o. Dă trei ani iel o fost mort în pămînt : murea toți boi-n sat și oameni s-o-ntîlnit cu cutare om și l-o desgropat oamenii. Și cînd s-o dus, l-o aflat viu. Sta uite-așa... în cur cu țigarea — și zice că iera roșu cum ie focu.. Pă urmă l-o-nțăpat cu furcoiu ș-apoi o murit și n-o mai murit boii pă la oameni“..

Pă moșu-mi-o l-o chemat, Ion Răbeca...

Dela Gh. Costea 34 ani. Știe carte.
Din Dejani. Făgăraș. (Rudar)

GHICITORI

Gîci tu gîcitoarea mea :
Mă duceai la cocoana-î dă sus
Și veneai la ai dă jos—
Să ceu carne fără os. (Scoica)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Ieu am un cal ;
Tot el să cacă, tot el rînește. (Sfredclu)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Căciula firtatului în mijlocu satului.
(Biserica)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Ce nu e trei în lume-asta ?

(Feru măduvă n-are,
Punte peste mare nu ie,
Scară la Dumnezeu nu ie,
Și astea-s trei)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Mă suiai înt-un plai
Văzui o miie dă ursari.
(Familia cu copii la masă).

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Ce-î în tufă nu răsufală (Ouăle)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Sus copaie, jos copaie
La mijloc carne dă oaie. (Broasca)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Trapa, lapa-n chipăruș
În chipăr¹⁾ (Lup)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Pizda ta în fruntea mea ;
Coaili melc-n mîin-li tăle.

(„Cînd smulge (mulge) vaca,
oaia,—nu stă cu fruntea-n
iei ? Și coaili nu e țitili ?)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Dînainte baguți-o
Dîndărăt direguți-o
(„Uile, cîd bag picioru-n opînca,
dîn dărat, o strîng cu nojița).

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Un vițal dă piele ? (Luleaua)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Am patru fete,
Și-aleargă una dup-alta
Și nu să sosește niciodată.
(Roatili la căruță)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Am o vacă bălaie,
Ș-o mulg cu scara,
O-mpărțesc cu toată țara.
(Luna cînd o vede totă lumea).

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Am un cal,
Cînd î iau saua,
Î să vede mațli ?
(Tronu cînd î iai coperișu să
vede tot în iel).

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Am un bou,
Cînd să culcă, nu mai crește iarבă.
(Focu)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Ungur înarmat,
Trece marea fără vad, (Racu)

*

Gîci tu gîcitoarea mea :
Prooroc dîn piatră albă ;
Iel cînd proorocește,
Totî morți-nviază (Cocoșu)

*

1) Dela Rudarii din Bughea de sus. Muscel.

Gîcî tu gîcitoarea mea :
Am un vițâl, îl tai la cur,
Că capu nu ne trebuie (Castravelele)

*

Gîcî tu gîcitoarea mea :
Șei mai mare di cît casa,
Și verde ca matasca. Șe-i dulce ca
mierca și-amară ca fierca ? (Nucu)

*

Gîcî tu gîcitoarea mea :
Oală dă lemn și coperișu
dă carne ? (Privala)

*

Gîcî tu gîcitoarea mea :
Am o oală dă pămînt
Cu țîțili dă lenin, și suge

*

Gîcî tu gîcitoarea mea :
Am două fete,
Să spală și ziua și noaptea
Și nu să face albe dă loc
(Roșile la moară)

*

Gîcî tu gîcitoarea mea :
ce troznește-n inimă ? (Cheea-n lacăt)

*

Gîcî tu gîcitoarea mea :
Mama stă și tata-î dă (Piua și pisălogu)

Gîcî tu gîcitoarea mea :
Lunga mea-n gura ta. (Țîlva-n butoi).

*

Gîcî tu gîcitoarea mea :
Ce ie dulce și mai dulce
Și pă taier nu să-taic ? (Somnu)
(Dela Rudarii din Muscel)

*

Gîcî tu gîcitoarea mea :
O felie de pepene —
Intr-n pizdă repede. (Suveica)

*

Gîcî tu gîcitoarea mea :
Mă sui în pod —
Mama m-apucă dă nod.
(Usluroiu cînd îl rupă din legă-
tură, din gura podului).

*

Gîcî tu gîcitoarea mea :
Ce șade țapăn între ismene ?
(Răschitoru cînd dapănă hîrele
pă iel)

Dela Rudarii din Gura Bughii
(Schitu Golești Muscel — Infor-
mator Ioniță Tăleraru 89 de
ani — nu știe carte).

O INTÂMPPLARE CU UN PAHAR FURAT ¹⁾

(Material cules dela Țigani de cort)

A fost un fecior român din Sărata. Ș-am avut vo... de pahare la popa din Porumbac cu la Mandeal. El le-o adus acasă la el... El n-o fost asigurat. O avut o slugă și-a ținut-o un an dă zile. La termen, tot s-o suit în podu cu grîu. Popa a fost ținut paharele în pod, într'un coș cu grîu. Sluga luat unu la plecare. Popa nu știa... Și sluga l-a adus într-o iesle unde dormea el..

Açuma noi cînd am venit, c-a fost o răscoală (conversiunea) ne-am ridicat paharili... Paharili-au fost date batrînului (popă) care-a murit. Preuteasa fără să știe.. Iei avea 10 martori. I-a dat termen o lună dă zile d-a căutat și pă la București, pă la bănci, argintari.. Nu le-au găsit... Preuteasa credea că le-au luat iei ca să nu-i dea bani..

Paharu n-a fost al Țiganului cu pricina, ci împrumutat. (N'a-vea bani. Se ajută fără înscris, cu martori...) Al cui iera paharu cerea 1.000.000. Nu valora un milion da 500.000 valora... Amîndoi Țigani se interesa — da ăsta îi cerea, pentru unu cerea două... pahare.

S-o băgat Țigani pîn lege. Declară la judecător... că i-a fost dat ca să-și facă necazu, nu ca să le dea, fără să grijească... Am atîția copii...

La nouă ani de zile, la avocat i-a făcut așa că la un an dă zile dacă nu să găsește să-i dea 500.000. După un an dacă trecea numai o zi, avea să ia 2 pahare. La nouă luni de zile s'a aflat la un fecior din Sărata...

Cum s-o aflat? O picat un Țigan de-al nostru la un om dîn sat și-a povestit (Gheorghe-a Gritului) și astă.. prin iel s-o aflat... Mai avea Țiganu 3 luni dă zile... avea opt pahare airlea...

Cînd, se duce Țiganu să-i dreagă o căldare.. Rumînu : mări

1) Informator Nicolae Danciu, din Scoreiu-Țara Oltului, de 57 ani. Nu știe carte.

Danciu! Ce-mi dai tu să-ți dau ieu ceva. Da ala numai pentru voi ie dă folos..

— Ce să-ți dau ?

— Imi dai 2000 (..ca să spue) Ieu te duc la cineva și ți-arăt ceva. Un pahar de-argint.

— Dacă-mi ceri două mii, două-ți dau — cu condiția dacă-mi place paharu. Mă, că-i dă tine..

Fecioru cine l-o luat a plecat în armată și-o rămas mumă-sa. Să duc la hătrînă și grăește cu ia.. Ce cere ? Cere, șase mii lei. Da dă unde l-ai ? Zice dă la București (un motiv). Bine, țiganu l-o văzut (O fost fomeia săngură).. Dacă să știa că ce-i, nu să mai făcea oarbă... Ști unde-o fost ? I-o fost făcut un acoperiș dă lemn, ca cum bagă mortu, pus într-un corn de laiță bătută cu cuie... (Mumă-sa a spus că nu ști dă iel). Ia cleștili și dăsfăce, țiganu a rămas (tablou) lemnit... (L-a recunoscut).

Bine, cu putere nu putea să-l mai ia... avea martor : Gritu rumînu... O dat în tîrg... — Ce să-ți dau lele ?

— Să-mi dai șase mii dă lei... Nu că să ieși afară (!)

Lele... apă cum vrei să mi-l lași ? Zice, ieu ți-l las cu cinci mii da să-mi faci și-o cupă dă băut apă.

La jăndari... I să spune povestea paharului, o lăsat jăndaru da distanție.

Lele, cum vrei să-mi lași paharu ? Rumînu i-a dat cu mătura la Danciu... No ice : ia adă-l să-l mai văz odată (!) Jăndarii, o picat.

— D-unde l-ai ? Măi ie-al tău ? Că l-o adus din București.

— Ce-i baiu, țigane cu paharu-ăsta ? O avut și-o țîr de belet pa curu lui (paharului). O legat-o pă rumînă și-o dus-o la Porumbacu. O adus țiganii și-au pus mărturie. Șefu îi repede două pămî. (Tăgăduia, spunea că ie dîn București).

Preuteasa, a-nghetat. Să cadă preuteasa la belea...să-i plătească spesele.... zece mii lei dă-l-a căutat... L-a dat la lege... Mama feciorului ia două luni înkisoare ; țiganu o iartă (declarație) — rămîne chestia cu preuteasa. La-nchinat dracului ; l-a iertat și pe slugă...

La Crăcin a venit acasă în concediu. Țiganu-a dat slujbe la călugări ; pătru popi ; pă la nevoi d-astea... ca să se dovedească... Cînd o ajuns acasă, o și picat de-o murit.

In Arpas, a tras pîra înapoi.

COLINZI *)

De-ale lui sînt ceste căși
Așa multe minunate
Cu fereștile-nziuate
Pă din-untru poleite
Pă din-afară zugrăvite.
La miljocu curților
Este-o masă de mătasă
Dar la masă cine-mă șede !
Șade bunu Dumnezău ;
Ș-a doilea corn de masă
Șade Maica Precista
Ș-a treilea corn de masă,
Șade Ion-Sînt-Ion
Nănașu lui Dumnezău ;
A patrulea corn de masă ;
Șade gazda ceai frumoasă ;
Tot înkină cu-n pahar.
— Dă-mi-l mie paharu !
— Noi paharu nu l-om da,
C-asta-î dar dă la nășă
Că dă mic m-o botezat
Dă mare m-o cununat.
În buza paharului
Scrișă-î floarea raiului
Și-n fundu paharului
Scrișă-î spicu griului.
Să-mă fi gazdă sănătoasă
La mulți anî mai veseloasă,
Să ne dai cînte frumoasă :
Un colac din grîu curat
Și-o peciie de porc grasă ¹⁾

*

Colo-n sus și mai în sus
Ieste-o piatră răzîmată
Da pî piatră cine șade?
Șade Maica Precista

Cu fiuțu mic în brațe.
Fiu-și plînge, tînguește
Mamă-sa din grai grăiește :
Tacî fiule nu mai plînge

.....
Asta-î sara mare
Sara de Crăciun
S'o născut un fiu
Din Maikă curată
Trup fără de păcate
Doi îngerî din cerî
La ia și-o venit
Fiu l-o cerut
Dă-ni-l nouă Maikă
Noi să-l botezăm
Lor că li l-or dat
În poală l-or lăsat
La rîu l-or plecat
În apă l-or spălat
În vin l-or botezat
În mir l-or miruit
Șus nume i-or pus
Sus Christos de sus
C-or să stăpînească
șeriu și pămîntu
și pe noi d-arîndu ²⁾

*

Scoală gazdă nu dormi
Că nu-î timpu de-a dormi
Că-i vremea de-ampodobi
Gazda-n sus ni s-a sculat
Mătura-n mînă a luat
Curțile le-a măturat
Cînd a fost la îsprăvît
Iute tată ce-am găsit?
Ș-am găsit un bob de aor

*) Merg cîte 4-5; „oameni” de-o parte și „boresle” de-o parte. Colindă noaptea toți, și oamenii mari. Cînd îî Crăciunu mare, mergem în jos — cu colinda la primar și la Anu Nou, mergem în sus ; dă la popa Lazăr în sus.

Cei din sat, prieteni la prieteni — „că ne dă sara faină, pită — cît-o țîr de pită. Și-o sticlută de vin ars s-o tragem și noi su nas”.

1) Inf. Floarea Lungu 36 ani. Nu știe carte. Din Sebeș — Făgăraș.

2) Inform. Hurduzău Gheorghe, Lisa-Făgăraș, 31 ani, nu știe carte.

Să mi-l facă d-un inel
Ce-o mai rămânea din iel
Să-mpă țim pă la săraci
Să ne facă loc în rai
Unde-î raiu luminos
Sub poala lui Hristos.
Ziua de azi la mulți ani!

*

La o masă rotilată
Șade Maika prea Curată
C-un pahar galben pe masă
Tot înkină și-n suspină
Ingeri la ia-și venea
— Ce ți-e măkulița mea?
De tot înkină și-n suspină?
— Cum să nu-nchin să suspin
Că sunt oameni pă pământ
Să scoală dă dimineată,
Nu să spală nu să roagă
Și-mi pleacă la făgădăii
Huduind pe Dumnezău
Nu le frică c-oi trăzni
Ș-oi trăzni ș-oi fulgera!
Da mi-e milă de pruncii mici
Că-mi rămân prea necăjiți
Ha tu Evă mere, pere
Șă naști pruncii cu durere
Și tu șarpe afurisit
Să te tiri pe pământ
Să stai pe măr colăcit³⁾.

*

De-ale cui sînt ceste curți
De-așa nalte minunate
Lerui Doamne
Cu ferestriele-n-ziuat
Ce din-untru zugrăvite
Pe din afar poleite
Lerui Doamne
În miljocul curților
Ieste-o masă de mătase
Da la masă cine-mi șade?
Lerui Doamne
Șade bunul Dumnezău
Ș-al doilea corn de masă
Șade-s doamne,
Cine șade?

Lerui Doamne
Șade Ion-Sînt-Ion
Ș-al treilea corn de masă
Șade-s Maika Precesta-re
Lerui Doamne
Tot închină cu-n pahar
Dumnezău din grai grăia
Ce, dă-ne nouă paharu
Lerui Doamne,

Maika sfintă așa zicea:
Ieu paharu nu l-oi da
C-asta-î dar dela nașă
Care de mic m-o botezat
Lerui Doamne
De mare m-o cununat
Si-n toarta paharului
Scrisă-î floarea soarelui
Să fi gazdă sănătoasă
Să ne dai cinste frumoasă
La mulți ani mai veseloasă.

*

Doi boeri bătrîni
Domnului nostru
Pă cum s-or rugat
Dumnezău le-or dat
Domnului nost.
Ieste-un pom frumos
Mere lin cădea
Gazda le-a strînjea
La copii le da-re
Domnului nostru
De-a să salinda
La ușe de rai
La fecior dă crai
Colea-n jos și mai în jos
Ieste-un strat de busuioc
Cu cărare la miljoc
Domnului nostru
Da cărarea cine-o face?
Tot un bou mai roșior
La cornițe rotunjior
Domnului nostru
Dar în coarne ce mi-ș poartă
Poartă-un legăn de mătase.
Dar în leagăn cine-mi șade
Șade jupâneasa gazdă...⁴⁾

•

Să fie de bine
La mic și la mare
La toți ce se află
Într-as adunare
Poftiți sănătate
Dragoste în casă
La toți totdeauna
Și inimă bună
Sus la d-umbra la doi nucii
La adumbră cin-dumbrea?
Dumnezău că mi-s prînzea
— Hai Petreo cu noi la prînz
— Numa Doamne îți mulțumim
Că n-am venit să prînzim
Am venit să povestim
Ia-ți tu Petreo biciu-n mină
Și te ia pe rîu în sus

3) Inf. Babonca Gheorghe, de 50 ani din Lisa-Făgăraș. Nu știe carte.

4) Comunică Gheorghe Rudar din Șinca Nouă, (Țara Oltului) de 42 ani. Nu știe carte. (Rudar).

Tot trăznind și fulgerînd
Cum să facă munți-nalți
Iuda s-o înspăimînta-re
Ce-o fost bun tot și-o luat
Scăunaș de judecie
Bețișăș de otînjie

*

Trei crai dela răsărit,
Cu steaua a călătorit
Steaua nainte mergea.
Tomna-n rai să ascundea
La miljocu raiului,
Mese-n tinse

Jețuri scrise

Da la mese cine șade?

Șade bunul Dumnezeu

Și-l judecă pe Adam

— Măi Adame, moș Adame

Slobozirea-n rai Ț-am dat,

Din toți pomi să mîncî

Numa din pomu cel Sfînt,

C-ala iese mai oprit.

— Odată Doamne c-am greșit

C-am durmit și n-am știut

Măru-n gură mi-o slujit⁵⁾

*

Eva care-a fost mireasă

Ș-a cuî moartă după masă

Supt un plopom de mătase

Mirile nu șo-n crezut

Pînă n-a fost de-o văzut

Mirili cînd o văzut

Oblu-n ghenuchi o căzut

Adă-mi soacră tei!

Să-mi dăscui cămării

Să-mi iau dzioldzî de cel subțire

Să știu c-am fost și ieu mire

Să-mă-au dzioldzî de cel mai lat

Să știu c-am fost înșurat

Pă mormîntu Evi mele

Busuioc și caronjele

Venită din anu-ăsta. Am auzit-o dă
la borese. A murit boereasa care a des-
cîntat-o... Tot băeșită a fost. Noi nu
putem ști, tinerețili...

*

Umblă maika după fiu

Raza Soarelui, ce fiu

Tot umbă și întrebă

N-ați văzut pe fiu sfînt?

Ba noi poate l-am văzut

Da noi nu l-am cunoscut

De cunoaște l-ați putut

Că ce-î fața fiului

Scrisă-i raza soarelui

Și pe cei doi umerei

Duce doi luciferei

Maiko dacă iese-așa

Noi Ți-aducem veste rea:

Dă la poarta lui Pîrlaz

Restinit pe lemn dă brad

Maika plînge și se frînge

Inima îi luată-n sinje⁶⁾

LĂMURIRI

Învăță unul dela altul. Il cîntă cu toții și imediat îl învață — vorbele se spun pe orice melodie le poți (obișnui)....

„Descîntece nu prea știm așa“... „Fac ison din buze la fluer (doi : unul de-o parte, unul de alta). O bătrînă cu doi dinți, la cîntecul cu ison, spune : „eu sînt bătrînă, nu să mai mișcă vătămătura“)....

„Roata morii se-nvîrtește

Țac, tac, tac....“ Cînd am fost ieu n-am auzit d-astea" (o bătrînă).

Le plac cîntările din Vechiul Regat : „piața mică, piața mare..." etc.

5) Inform. Floarea N. Moisin din Arpașul de Sus Jud. Făgăraș de 28 de ani. Nu știe carte.

6) Il cîntă un grup de 7 persoane. toți odată. Informator : Stanca Ghera, băeșita din Opera (Țara Oltului) de 49 ani. Nu știe carte.

OCUPAȚII (texte)

„Corfele le fășem din lemn de alun așa că luăm două hire ¹⁾ de alun groase așa ca două dește și fășem din iele două șcuri pe care le punem unu-întaltu curmeziș și le legăm bghine cu prăși de alun așa ca să nu să desfacă. După șe asta îi gata apăi pupem spăzele ș-apăi ne apucăm să îngrădim cu nuiel de răkită, or cu prăști de alun, așa fel ca să gătam cu împletitu tocma la mniljocu corfiți. Așe cu două șcuri groase fășem corfele cu o singură toartă. Alca șe le împletim cu nuielă de răchită, odată le fășem, cu numa treșem odată cu mîna pestă nuia și, și putem împleti cu ie, numa atîta tribe să hie lemnii moi, să nu hie uscate, de alea care le fășem cu prăști de alun, apăi lucrăm cîte o zi întreagă, cîte un om mare numa la cîte o corfiță. Prăș-tile li-e fășem așa că luăm o bateală de alun, lungă aproape de doi metri și groasă cam cît deștu-ăl mare ș-apăi așa cam la o schioapă dela capu ăl gros, înșepem a cresta cu cuțăteșu or cu brîșeagu așa numa o țîrică în lun-jime ²⁾ și în grosime ³⁾, și-apăi înșepem a îndoi de bateală care mai înainte o fost curățită de frunze și nuiel carî-o crescut pe bateală și-apăi praștia să desfașe așa singură pînă în capătul băteli. După șe am scos prășile, apăi ne apucăm și le curățăm cu cuțitu și p-o parte și pe alta și-apăi iute ne-apucăm și îngrădim cu iele ca să nu să usce, că atunși să rup și-apăi n-am făcut nimic. Măturili le fășem din smnicele de măsteacăn pe care le-așezăm mai mult la un loc și după șe le-am ascuțit la capătul gros, apăi le prindem într'un șerc făcut din prăști de-alun. Șercu-ăl mai întîi îl punem chiar în partea ai mai de sus a mături, apoi mai punem încă vo două or trei șcuri din șe în șe mai jos, Fusili le fășem din lemn de răkită. După șe-am cioplit lemn și-am dat forma fusuluș apăi le punem să le uscăm în partea de dea-supra a unui fel de coșar sub care noi fășem foc. Lemnu, care ne tribue noi îl adușem de departe, o hi măi vo șaispreze kilometri de aiș ⁴⁾ și-apăi mai tribue să și plătim, că dăm un leu pentru fiecare hir de-alun.

După șe-am făcut mai multe corfe și mături, apăi cu un cărușor tras de cîte-un căluș ne dușem pe sate să lă vindem. La vîndut ne dășem mai ales Duminica și-n sîrbători, că atunși găsim și noi pe oameni acasă, de alt liel, în zî de lucru sîntem și noi uni care putem merje, merjem în pădure, iar care nu, poate apăi fășem corfe or mături, or fașe fiecare șe poate, da cu toți tribe să lucre că de nu atunș îi rău.

Cu marfa noastră merjem și pînă la tri-zăși de kilometri departe dela noi și pîn satili rumînești strîgăm : „Luați-vă corfe și mătură nevastă”, iar cîn ne dușem pîn hăle săsăști apăi zîșem : „jupîneasă” în loc de „nevastă”. Apăi ne dușem cu marfă și în Făgăraș, cîn ie țîrg marie și țîrg de săptămîină ⁵⁾. De vîndut vindem pe banî, pe faină de cucuruz, pe slănină, pe tulei, pe fin or pe v-o hăiniță că sîntem goli și noi ca șerki — și pe alte halea pe șe putem și noi ⁵⁾”.

*Informator Petru Onea de 50 ani ne-
știutor de carte. Din Dejani-Făgăraș.*

1) nuiel

2) 7—8 mm.

3) 2—3 mm.

4) din mușunoaie

5) de Vineria

OBICEIURI (texte)

Apăi de obișeiu¹ se să zîșem, da noi n-avem șeva de făcut să zîșî
ră doar așe ni datina făr tare puținie lucruri, hincă noi sintem și puținî și
pre sărașî. Sărbători² ținem și noi alea pe care le țîn și sătenii³). Noi n-avem
călindar că nișî nu știm citi niși unu din noi și nișî coptii, că nu-î putem
trîmite la școală, că iarna n-avem cu șe-î îmbrăca și ni frică că ni mîncă
lupti, că vin pînă aișa în cătună și să plimbă ca la iei acasă. da deia noi și
fără călindar tot știm cîn îs sărbători că auzîm dela oamenii⁴, (dîn sat) da
noi nu știm kiar bdine cum vîn una dup alta.

Coptii ni botează părintele cu apă sfîntă la biserică, ca și pe-ai să-
tenilor. După șe adușe coptilu la bordei⁵ apăi șine-î măi cu stare ăla
apăi fașe o țir de masă și-șî chiamă pe nașî șineamurile de-aproape tare,
ier șine nu poate apăi mai treșe și-așa. Noi nu prea avem noroc de toți
coptii, că ne mor de mnișî. că de multe ori iarna ni se gată lemnile și cum
sintem departe de pădure le cam cruțăm și-așa ne răcesc coptii — cîte-odată
și-ăi mari — se betelesc și mor că noi n-avem bani să-î dușem la doftoru
și să li-e luom liacuri. Sintem sărașî liptiți cîn ăi aviem mnișî și sărașî sin-
tem și cîn tribe să le dăm drumu, că nu putem să li-e dăm de cit cîte un
rînd, două or trii de skimb⁶), cuțitu și traista și-apăi nila Domnului cu
iei. Da șe să fașem că n-avem șe, că tot așe ni-o făcut și nouă părinții noștri.
La o nuntă aviem și noi tot alea datine ca și Rumîni⁷: vine mnirele și șere,
mnireasa dela părinții iei și-apăi dacă lor le plașe de iel atunși apăi
i-o făgăduiește. Dacă nu i-o făgăduiește și părinții nu vreau de loc să i-o de
și la fată încă-i plașe tare de fișior apăi să iau amîndoi și fug de-acasă și-șî
fac de cap, apăi dela o vreme să-ntorc că n-au. șe singuri și-apăi părin-
ții șe să le facă că nu-î poate omorî dacă iei să plac și coa⁸) să-î ierte.
De la împrecunaria⁹) care să fașe cu treabă bună, apăi avem și noi tot ăle
datini kiar ca și Rumîni numa că nu putem fașe așe mare tîmbălău. Ne ke-
măm și noi nemoșeagurile de pîn Copășeli¹⁰), Breaza, Lisa, Ucea¹¹). Arpaș,
Cîrțișoara. Sebeș și cîte uniș avem neamuri pînă acolo-n colo cătră Săbghi¹²).
pe la Gușterița, la Caștior, Daia și dacă putem le kemăm și pe-alea. De-
altfel noi avem neamuri-așa mai departe în multe locuri, că ni să pare nouă
că mai de mult eram noi în Munți Apuseni și de pe-acolo om hi vint aișî,
și că acolo strămoșii noștri scoteau aur de-ăla scump, de-atunși de cîn
am ghint de-aișî nu ne-am mutat. Da di șe om hi vint aișî asta n-o știm.

1) Dejenari

2) haine

3) trebue, caută

4) căsătoria

5) Copăcel

6) Ucea

7) Sibiu

Cununia tinerilor să fașe la notaru și-apăi la biserică. După ște s-o făcut cununia, apăi se întorc la bordeie și-acolo sînt puși la masă unde-și dă nemoșagurile or ostași cum le zîsem noi la nuntași șinste bani or ște pot — mnireasi și apăi mîncă și-și petrec toată zîua. Mai totdeauna vin și săteni ⁸⁾ să ne vadă că le plașe cîn ne vād hiind vieseli și jucînd, și jucăm nu ne uităm că n-avem trîmbghiță și dobă și că avem numa fluere. Apăi ⁹⁾ după ște s-o gătat și cu ospătu, apăi tineri să mută în bordeiu făcut mai dinainte pentru ici. Câte-odată ghin fișorî de-a-lor noștri și de pă în alte sate și ne șer fetele de neveste, și-apăi li le dăm dacă credem de bdine. Apăi la morți încă avem tot datinile pe cari le au Rumîni. După ște înainte de moarte am spovedit și grijit ¹⁰⁾, apăi îl spalăm și-mbrăcăm frumos și-apăi îi fașem și noi o slujbă de iertare ca la toți morții și-apăi îl petreșem cu toți pînă în progadie ¹¹⁾ și-l îngropăm acolo mai către fundu progrăzii *).

*) Informator : Adam Onea de 56 ani
din Com. Dejeni — Făgăraș.

8) Dejenarii

9) Apoi

10) cuminecat

11) cimitir

CONDICA ȚIGANILOR DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ PE ANUL 1837, DUPĂ VĂTĂȘII ¹⁾

(CARTE DE VĂTĂȘIE)

1. Fieștecare cetaș este dator să cinstească pe zapciu i vâtaful său. să plateasca birul ce este așezat în foac subpt iscălitură și pecetea noastră, sa-și ia negreșit răvaș dela zapciu sau mertic dela vataf pentru banii ce vor da, și de vor avea bănujală că plătesc mai mult, să meargă cu foaca la cei ce vor ști carte cu apropiere ca să se adevereze.

2. Fieștecare cetaș are să dea câte parale douăzeci vâtafului și parale douăzeci călarașului i ceva și de-ale mîncării cînd vor veni să le ceară birul, însă nici zapciul nici vâtaful nu are voc să le ceară băuturi și să facă cîsle prin conace, ci să se mulțumească cu puțină mîncare ce va găsi la casa cetășului, iar acel cetaș care va plăti odată birul său nu va mai fi dator sa hranească pe zapciu și vâtaf.

3. Oricare cetaș va cerca vre-o supărare peste banii cei legați în voc sau bătae fără vină ori de catre zapciu sau vâtaf, volnic este să-și facă bună dovada dela fața locului și să viie aice la curtea noastră și își va alla drep-tatea și despăgubirea.

4. Nici un cetaș ori văduvă sau fată nu sunt slobozi să ia alți țigani streini decât numai de ai noștri și de-ale nostre mergînd mai întîi la zapciu lor ca să ia răvaș de cununie, pentru care răvaș nu are să plătească mai mult de cât taleri unul.

5. Oricare văduvă sau fată va merge după țigani streini va plăti bir pe tot anul câte talere douăzeci și să vor trece din josul foii, supt a noastră iscălitura; iar cînd se va înstreina și nu se va găsi, una ca aceea, atunci vor plăti părinții sau cea mai de aproape rudenie fiindcă au îngăduit o înstreinare ca aceea.

6. Oricare preot va cununa pe unii ca aceea fără răvașu zapciului ca-sei noastre. se va lipsi de datoria preoției după poruncile Sf. Mitropolii.

7. Holteii ce se vor însura vor merge îndată la zapciu lor i vâtaf, la ori care va ști că este cu apropiere ca să l treacă dinjosul foii supt a noastră pecetie cu taleri cincisprezece, și așa va plăti bani, iar într'alt chip să nu dea nici zapciului nici vâtafului vreun ban, că-i mînăncă nuniții și nu-i arată la casă; apoi de se vor dovedi, vor plăti al doilea alți bani, fiindcă nu au ascultat porunca și au dat bani fără să vază prin alți streini, că s'au trecut în foae și să ia răvaș dela zapciu sau chertec dela vâtaf.

8. Fiecare holtei ce va ajunge în vîrstă de optsprezece ani va urma asemenea cu plata de taleri cincisprezece, iară până nu se trece supt a noastră foae cu pecetie, să nu dea nici un ban.

1) V. Acad. Rom. Mss. 4332. Condica Țiganilor pe leat 1837. Secolul al XIX-lea, în folio, foi 90

9. Nici un cetaș, din ceiace se mânca de zapcii sau de vătăși, să nu dea nici un ban de acum înainte până nu se va încredința că se va trece din josul foii cu a noastră pecetie. Câți fugari să vor întoarce la urma lor, asemenea să urmeze, și după ce se vor încredința prin alții streini ce vor fi în apropiere cu știință de carte și vor lua răvaș dela zapciu sau vătăf, așa vor răspunde birul lor, iar într'alt chip să nu dea nici un ban, ci să vie să se arate la curtea noastră și toți câți bani îi vor fi mâncat zapciu sau vătăfu, să vor îndatora numiții să-i întoarcă până la un ban numitul țigan înapoi.

10. Nici un țigan de-ai casii noastre nu este supus la nici o gloabă de către zapciu sau vătăf, nici la vre-un plocon, după relele moravuri ne-am încredințat că au urmat unii din zapcii și vătăși ai noștri.

11. Nici un holteiu până nu va fi în vârstă de optsprezece ani, nu este dator să dea nici un ban bir, ci va fi spre ajutor părinților lui.

12. Nici o văduvă nu este datoare să dea măcar un banu biru, sau să primească în gazdă pă zapciu sau vătăf, ci îndată ce va murisoșul să meargă la preotu satului să ia răvaș cu leatu și ziua (în) care au murit bărbatul său și unde l'au îngropat, și acel răvaș al preotului să'l iscălească și de arendaș sau stăpănu moșiei și să'l adevereze și suptcăruițor acei plăși și va fi scos numele bărbatu său din foae și va rămânca nescupărat.

13. Oricare cetaș va trece peste ani șaptezeci, va fi ertat de bir cum și cei întru adevărat nevolnici și nevrednici de nici o muncă însă prin bune dovezi iară nu după arătarea zapciului sau vătăfului.

14. După poruncile înaltei stăpâniri, ca toți țiganii să se așeze pe la moșiile stăpânilor lor, să face cunoscut locurilor unde să pot așeza țiganii casei noastre, adică la Potlogi, la Obilești, la Sărulești, la Negrești sau Brănești și la Mogoșoaia, moșii ale casei noastre, iară nu într'altă parte căci, care nu să vor muta să știe că-i vindem.

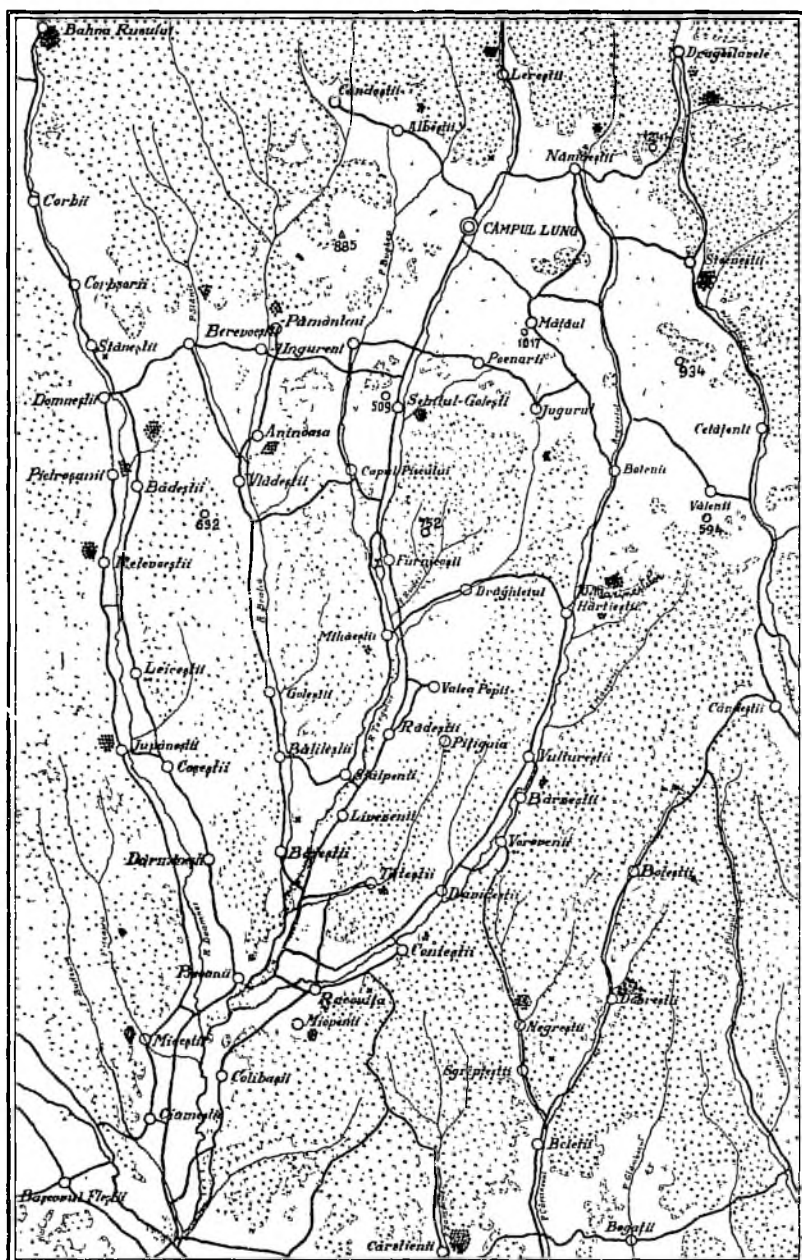
Aceste mai sus arătate ponturi și această carte ți să dă la mâna ta vătășc cutare. Ești dator să le faci cunoscute fieșcăruia cetaș din vătășia ta, puind pe oricare va ști carte cu apropiere ca să le citească, și bine înțelegându-l să iscălească în dosul acestor ponturi puindu-și numitul cetaș degetul. Căci când împotrivă să va dovedi că numai un cetaș din vătășia ta nu le-au auzit, vei fi lipsit din vătășie și vei mânca și două sute la tălpi și vei fi așezat cu taleri una sută la bir și la viitoru vătăf vei aduce aceste ponturi iscălite împreună cu foaia ce ți s'au dat cu a noastră iscălitură și pecetie.

Anul 1837 Aprilie 23.

Nr. vătășiei	NUMELE VĂTĂȘIEI	Nr. țiganilor din vătășie	Suma dato- rată fîscului	Observații
1	Vătășia Mogoșoi Ilfov și Târșor Sud Prahova	33	928	
2	Vătășia Radului ot Breaza	41	1280	
3	Vătășia lui Drăghici ot Cămpina	35	1056	
4	Vătășia Sâmbotenilor uagureni lui Marin Puiță	34	1056	
5	Vătășia Vercului Curui pe Sabar și Mostiște	47	1408	
6	Vătășia lui Ioru Neculae Păcurar a Sâmbotenilor	26	672	
7	Vătășia Paraschivii ot Găești	46	1408	
8	Vătășia Baicoi Sud Prahova	39	1152	
9	Vătășia lui Ioniță sin Iordan Cic- moeștilor Sud Dâmbovița și Olt	29	832	
10	Vătășia Găcean Vidoiu ot Pitești	31	864	
11	Vătășia lui Matei Grosu pe Sabar	34	992	
12	Vătășia Urlaților ot Saac și Prahova	34	1024	
13	Vătășia Culeștilor ot Sud Ilfov și Vlașca	43	1312	
14	Vătășia Modorăneștilor	38	896	
15	Vătășia lui Gheorghe Grosu pă Sabar	46	1216	
16	Vătășia lui Dumitru Negru ot Odobesti	46	1280	
17	Vătășia lui Gh. Armaș	37	1092	
18	Vătășia Burduleștilor ot Sud Ialomița	37	1088	
19	Vătășia lui Tăncă ot Vlașca	34	1024	
20	Vătășia lui Anghel Tudorus ot Obilești	40	1088	
21	Vătășia lui Colănel ot Obilești	36	1024	
22	Vătășia lui Pană Ochii Roșii în jud. D-ja și Prahova	34	960	
23	Vătășia lui Stanciu Băzăranu în jud. Vlașca	41	1312	
24	Vătășia Olteniței a lui Dăntiță	48	1408	
25	Vătășia lui Nicolae Hutucă	55	1440	
26	Vătășia ot Slatina	52	1536	
27	Vătășia lui Golovanu ot Topologu	58	1248	
28	Vătășia Răceștilor ot Izvoare	74	2208	
29	Vătășia Ghiciuleștilor pă Sabar	36	1088	
30	Vătășia lui Stoilă al Stancei ot Rușii de Vede	58	1760	
31	Vătășia lui Manicea și Flocoșani jud. Olt	52	1472	
32	Vătășia Bărsăneștilor jud. Prahova și Vlașca	37	1152	

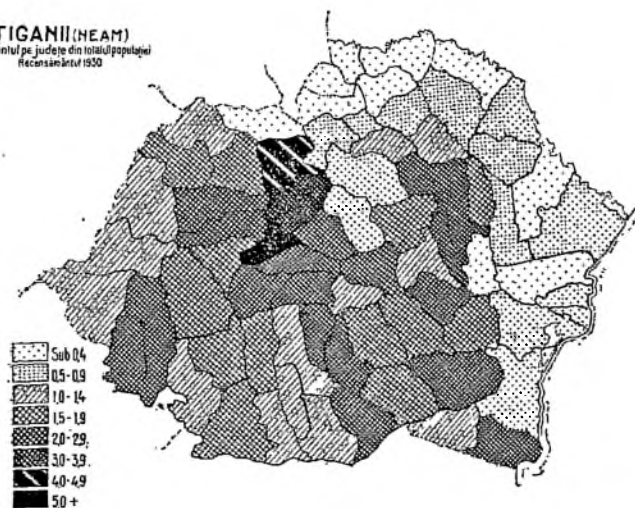
Nr. vătășiei	NUMELE VĂTĂȘIEI	Nr. Țiganilor din vătășie	Suma dato- rată fiseului	Observații
33	Vătășia Barbului Joima ot Câmpulung	57	1630	
34	—	—	—	
35	Vătășia lui Ghurghel a Tipăreștilor ot Prez., Olt	49	1504	
36	Vătășia lui Nicolae Argeșanu	43	1088	
37	Vătășia lui Ene Horzolea ot Plaiu Teleajenului	44	1120	
38	Vătășia Palavcea jud. Olt	52	15^4	
39	Vătășia Părculeștilor ot jud Olt Siam Râmnic și Ialomița	55	1723	
40	Vătășia Căldărarilor	37	1152	

HĂRȚI

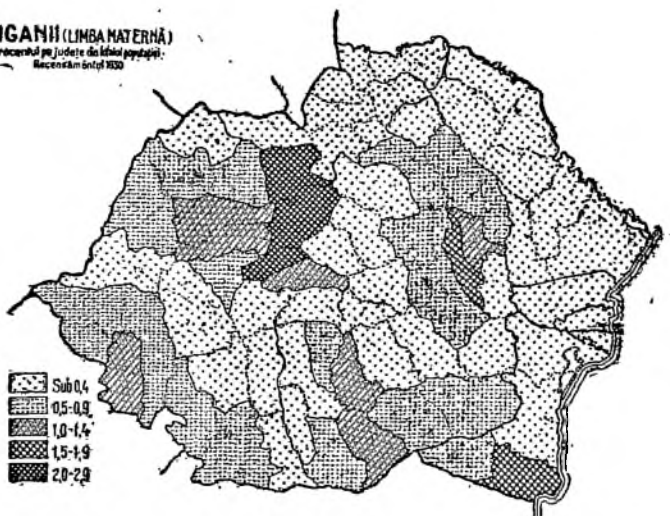
Harta Nr. 1. Răspândirea geografică a Rudarilor din Museel

ȚIGANII (NEAM)
 Procentul pe județe din totalul populației
 recensământul 1930

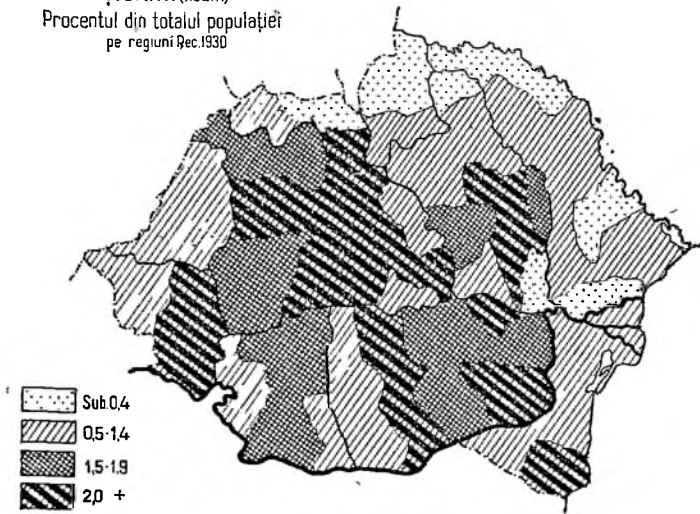
Harta Nr. 2

ȚIGANII (LIMBA MATERNA)
 Procentul pe județe din totalul populației
 recensământul 1930

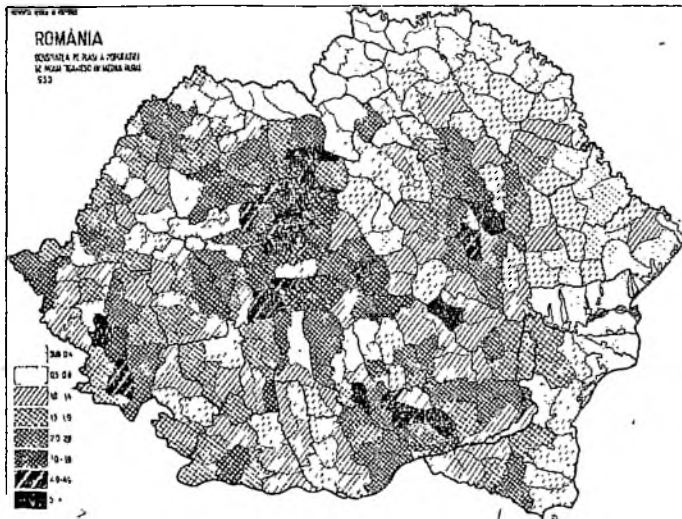

Harta Nr. 3

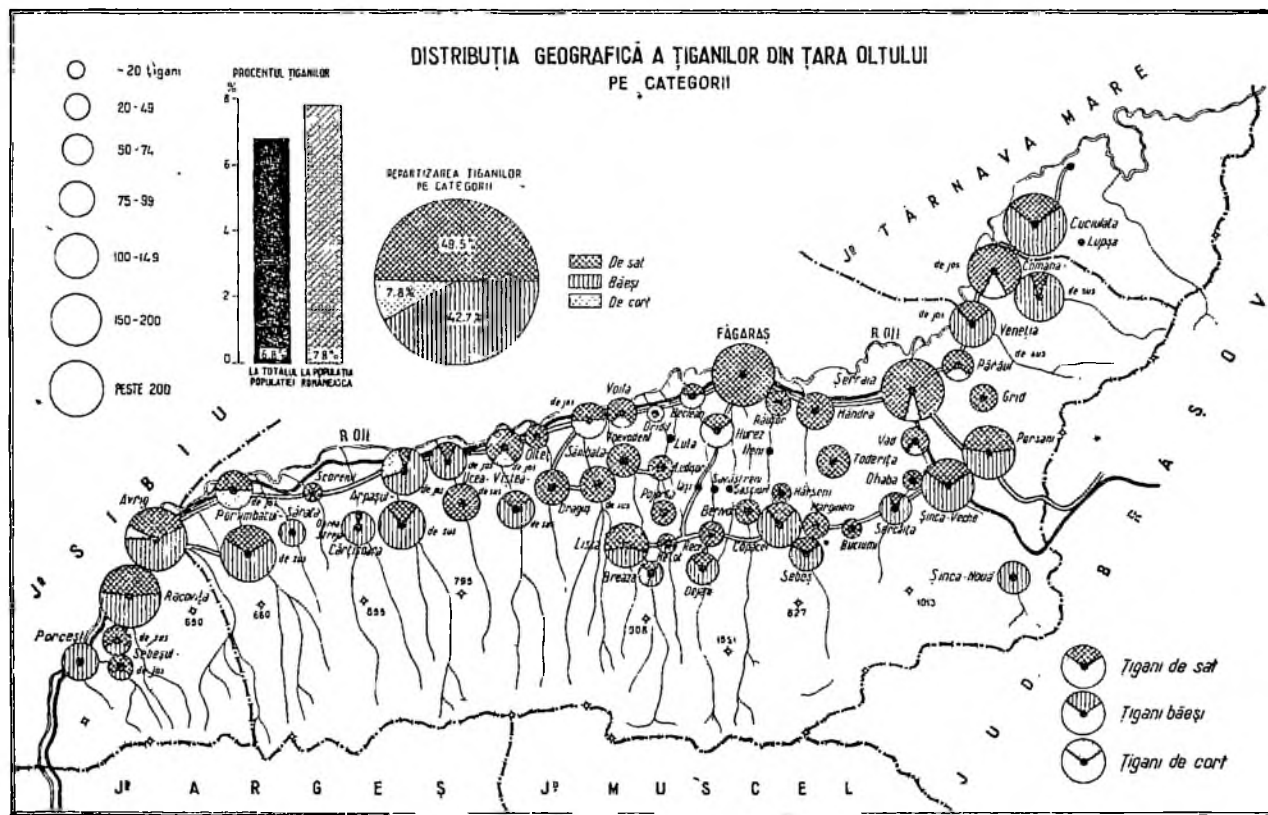
ȚIGANII (neam)
Procentul din totalul populației
pe regiuni Rec.1930

Harta Nr. 4

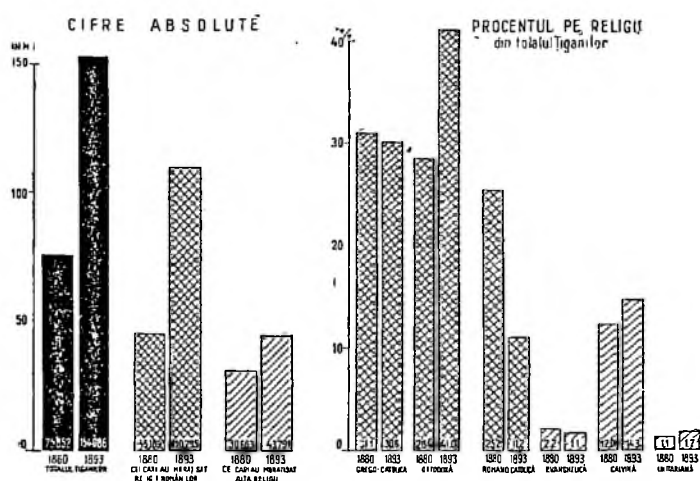

Harta Nr. 5

GRAFICE

REPARTIȚIA ȚIGANILOR DIN UNGARIA LA 1880 ȘI 1893
DUPĂ RELIGIE

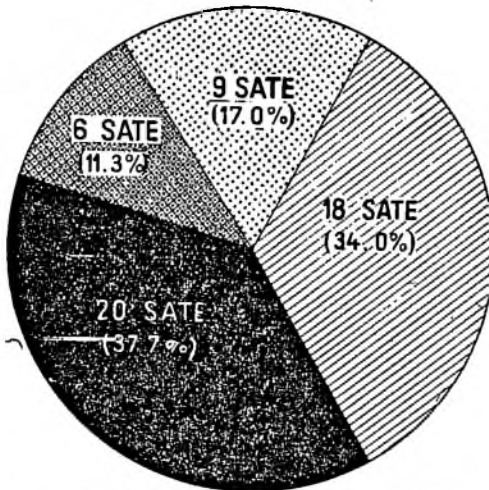

Gr. 1

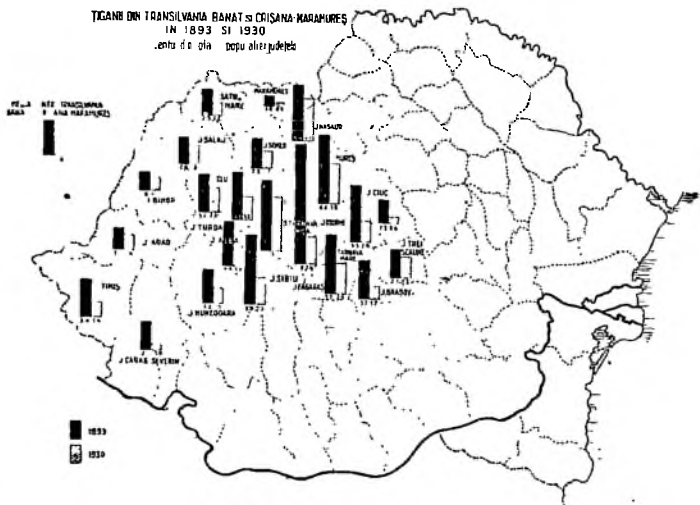
Harta gr. 1

TOTAL 53 SATE

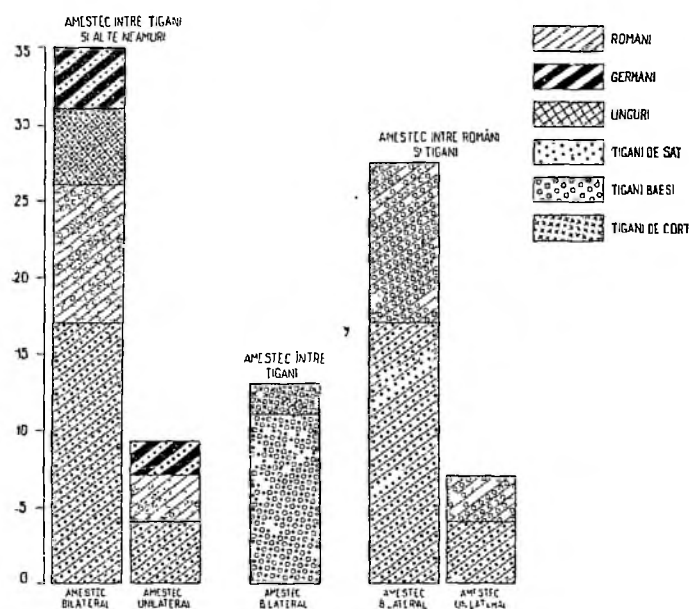
Sate în cartă țigăni sau declarate ca atare
Sate în cartă țigăni sau camuflaj
Sate în cartă țigăni sau declarate parțial
Sate în cartă țigăni sau declarate marmuți

In Țara Oltului, Gr. Nr. 2

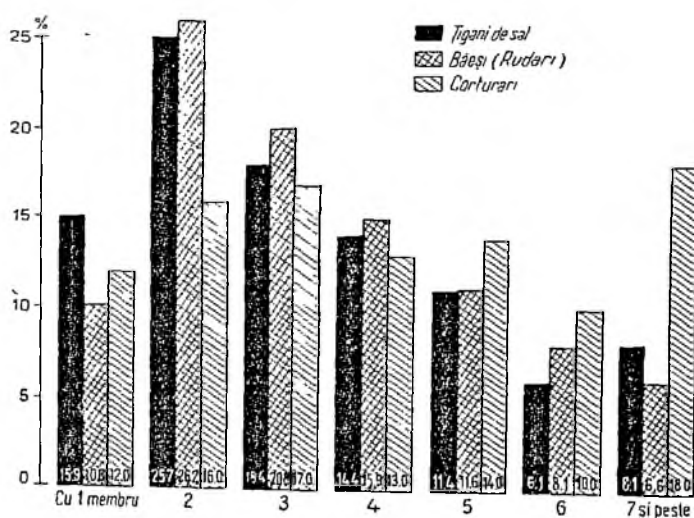

Cartograma Nr. 2

CAZURI DE AMESTEC BILATERAL ȘI UNILATERAL
ÎNȚRE ȚIGANI ȘI ALTE NEAMURI DIN ȚARA OLTULUI

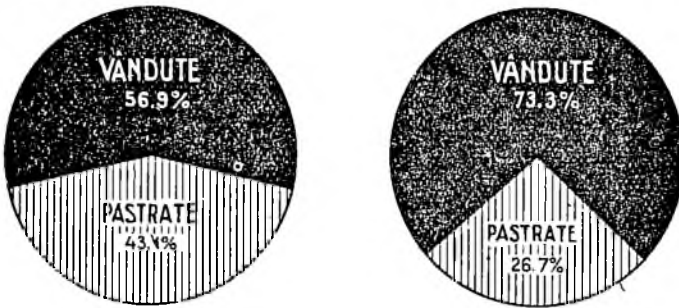
Gr. 3

Gr. 4. Prolificitatea pe categorii de țigani în Țara Oltului

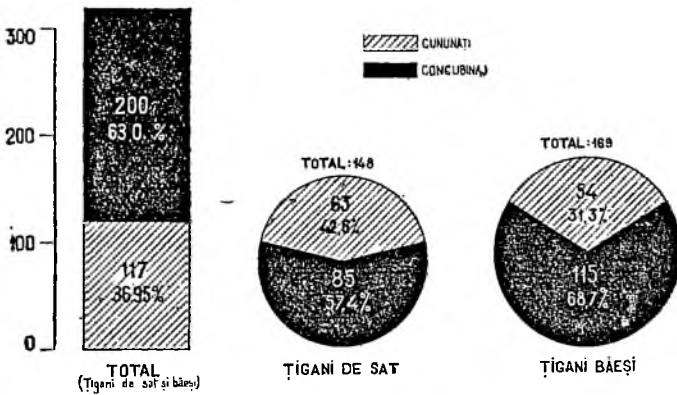
SERCAIA

UCEA DE JOS

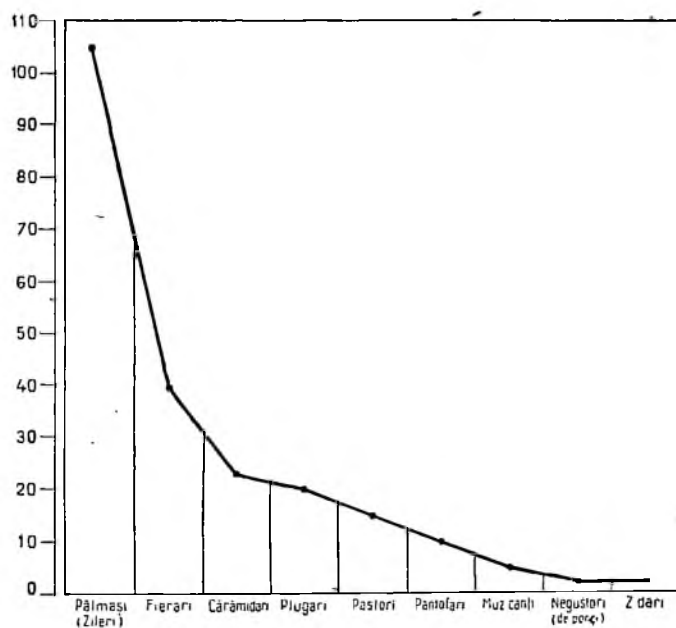
Gr. 5. Adaptarea Țiganilor de sat din Com. Sercaia și Ucea de jos, Țara Oltului, la viața agricolă. (1939)

STAREA CIVILĂ A FAMILIILOR DE ȚIGANI DIN ȚARA OLTULUI

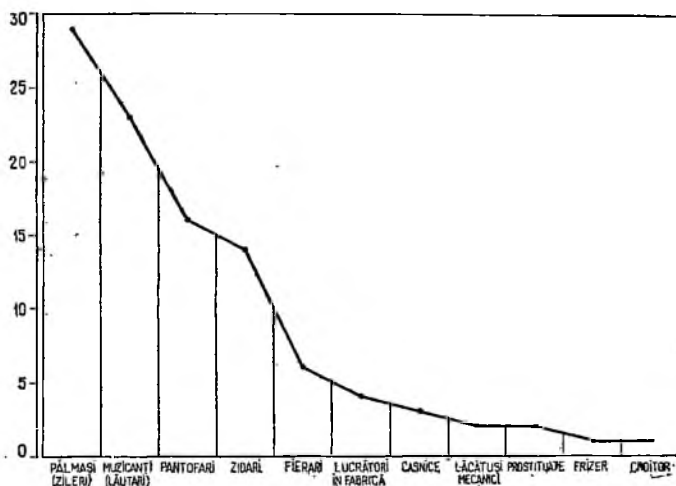
Gr. 6

TIGANII DE SAT DUPĂ PROFESIUNI ÎN ȚARA OLTULUI
(Mediul rural)

Gr. 7

REPARTIȚIA ȚIGANILOR PROFESIONIȘTI
DIN ORAȘUL FĂGĂRAȘ ÎN 1939

Gr. 8

FIGURI ÎN AFARĂ DE TEXT

Foto I. Chelcea

Fig. 1. Familie de „Băeși” din Șercăița-Făgăraș.
Țara Oltului

Foto I. Chelcea

Fig. 2. „Băeși” din Cuculata, Țara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 3. Corturărițe din Porumbacul de jos, Țara Oltului (1939).

Foto I. Chelcea

Fig. 4. „Tocmeala” miresei, în Porumbacul de jos, Țara Oltului (1939).

Foto I. Chelcea

Fig. 5. Tânără Corturăriță din Porumbacul de jos, Țara Oltului (1939).

Foto I. Chelcea

Fig. 6. Tip de corci între Țigan de sat și româncă din Racovița, Țara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 7. Țigancă tânără din Țara Oltului,
(Țigani de sat)

Foto I, Chelcea

Fig. 8. Țiganii de sat se dedau la ocupații statornice, Boteni-Muscel („Linie”).

Foto I. Chelcea

Fig. 9. Fac parte dintre Țiganii „de mătase” din Făgăraș.

Foto I. Chelcea

Fig. 10. Prin satele din Țara Oltului, Țiganii cărămidari continuă să dețină monopolul în meserie.

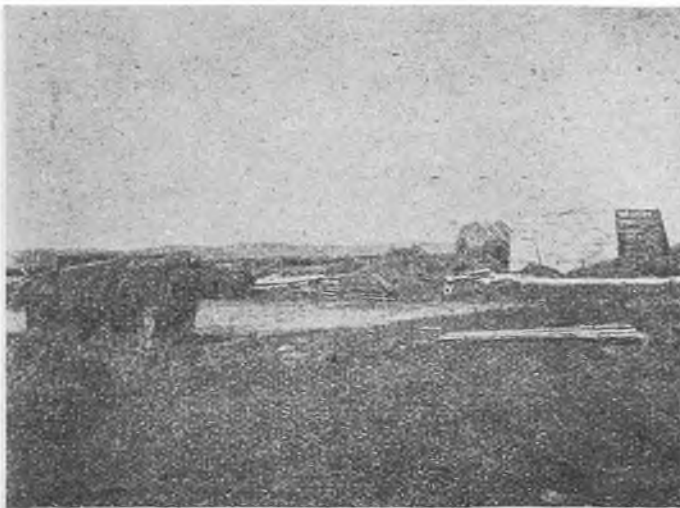

Foto I. Chelcea

Fig. 11. Instalație de făcut cărămidă; Drăguș (Țara Oltului).

Foto I. Chelcea

**Fig. 12. Desfacerea bureților
în zi de târg în Făgăraș.**

Foto I. Chelcea

**Fig. 13. Desfacerea bureților
în zi de târg în Făgăraș.**

Foto I. Chelcea

Fig. 14. Cu afine în zi de târg în Făgăraș,
(1939)

Foto I. Chelcea

Fig. 15. Cu afine în zi de târg în Făgăraș,
(1939)

Foto I. Chelcea

Fig. 16. Cu afine în zi de târg în Făgăraș.
(1939)

Foto I. Chelcea

Fig. 17. Desfacerea produselor de pădure
prin satele de pe sub munte-Țara Oltului
din partea Rudarilor (Băeși).

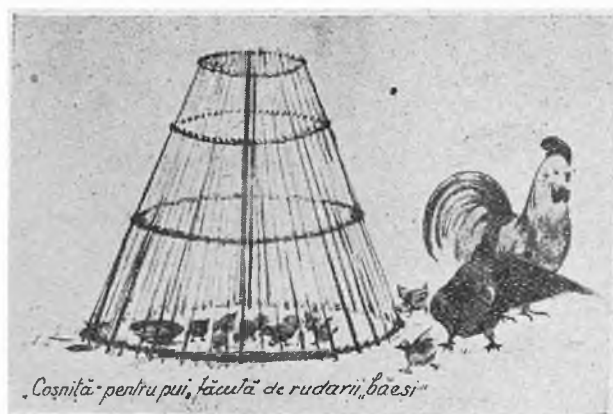

Fig. 18

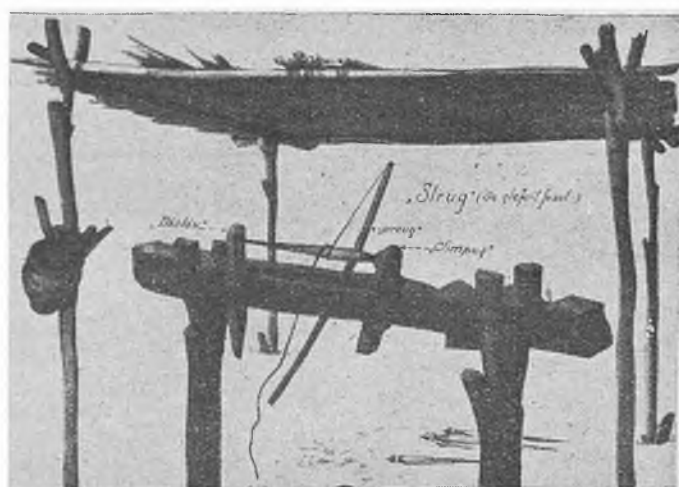

Fig. 19

Fig. 20. „Scoabă” pentru lucrat linguri

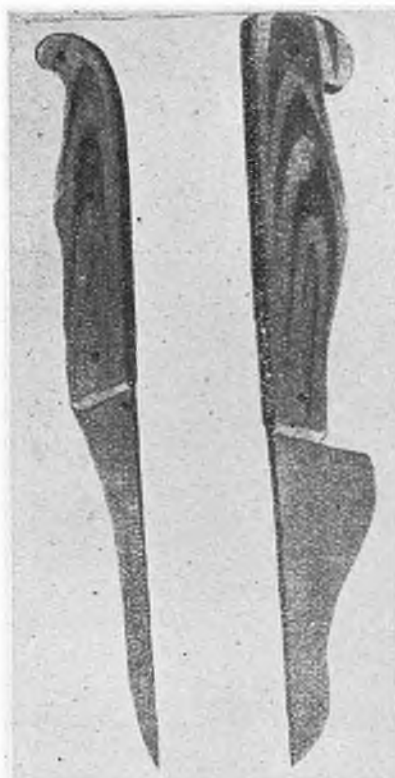

Fig. 21. „Cuțite”, făcute din cotoare de
coase pentru lucrat la „corle-tirne”.

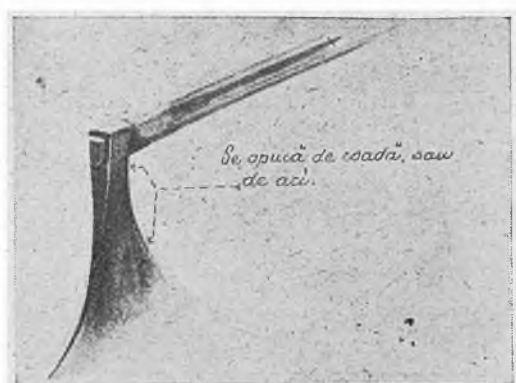

Fig. 22

Fig. 23

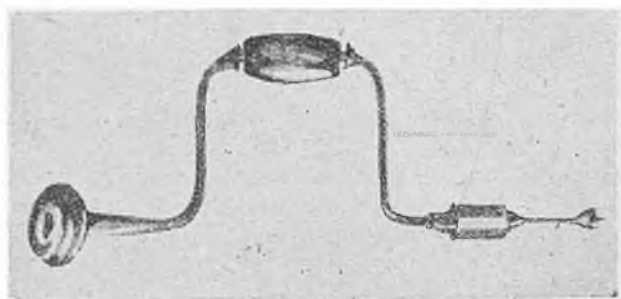

Fig. 24

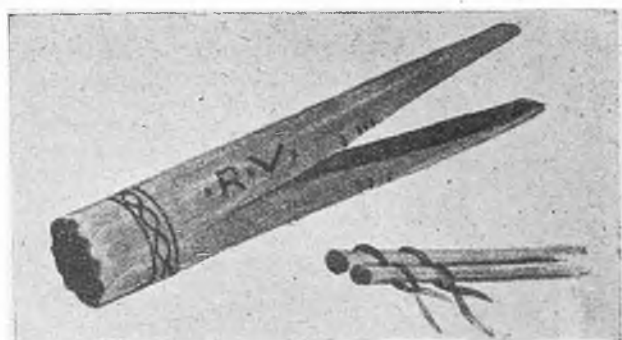

Fig. 25. „Clește” pentru „corfe”.

Fig. 26. Teslă de „adîncit” copăia (covata) sau albia

Fig. 27. „Scăuneci” lucrat de Rudari

Fig. 28

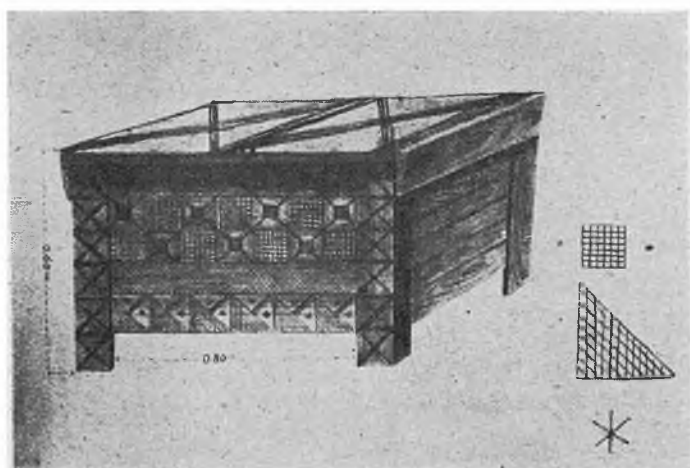

Fig. 29. Tron făcut de Rudarii (Băeși) din
Șercăița, Țara Oltului.

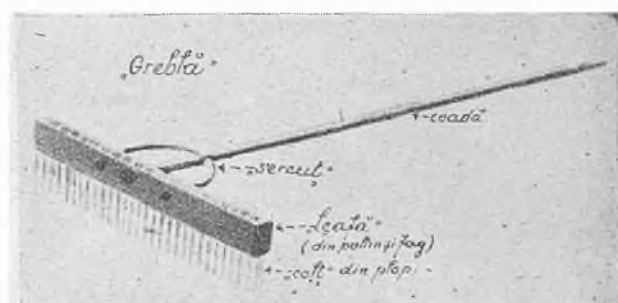

Fig. 30

Fig. 31. „Mai” pentru bătut rufe,
făcut de Rudari.

Foto I. Chelcea

Fig. 32. Desfacerea mărfii în zi de târg
în Făgăraș.

Foto I. Chelcea

Fig. 33. La târg în Făgăraș, desfacerea
produselor.

Foto I. Chelcea

Fig. 31. Băeșii din Sebeș-Copăcel-Țara Oltului la lucru.
Se văd scaunele de lemnărie. Unii tăie „colți”, alții găuresc greble. În mijloc se lucrează coade „coage”.

Foto I. Chelcea

Fig. 35. Spre târg — Sebeș-Copăcel — Țara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 36. Bărbatul lucrează la coveți; femeea la tirne.
(Valea Mărineștilor — Lucieni-Mușcel).

Fig. 37. Spre desfacerea mărfii.
(Berevoești-Pământeni-Muscel).

Foto I. Chelcea

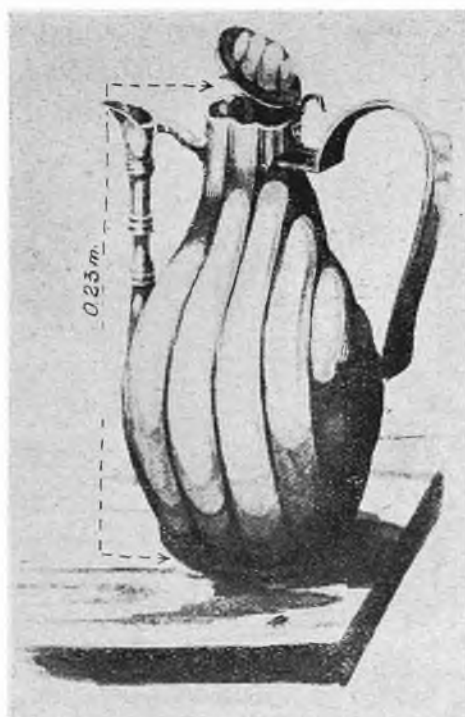

Fig. 38. Cană de argint suflat cu aur, la Corturarii din Porumbacul de Jos, Țara Oltului (1939).

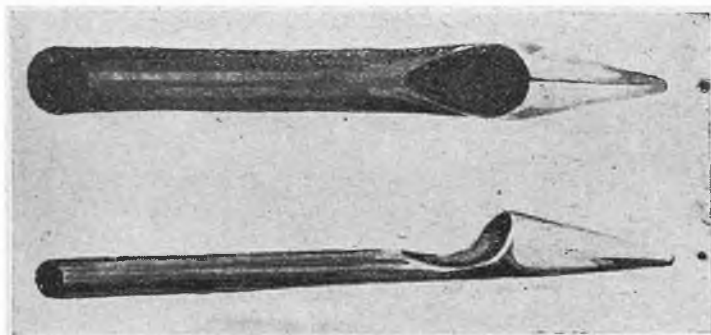

Fig. 39. a) „Preducea”, de dat gaură la ciure de cernut.
b) „Preducică” pentru găurit ciure. Mărime naturală, făcută de Căldărari, Țara Oltului (1939).

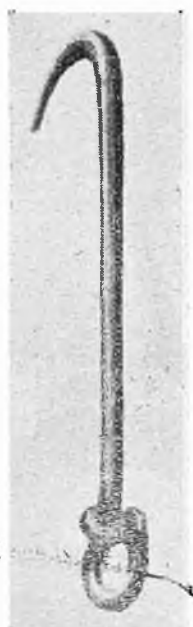

Fig. 40. Cârliș de prins
foaia dela cort ce
ține loc de ușe.

- Fig. 41. Cârliș de prins
foaia dela ușa cor-
tului.

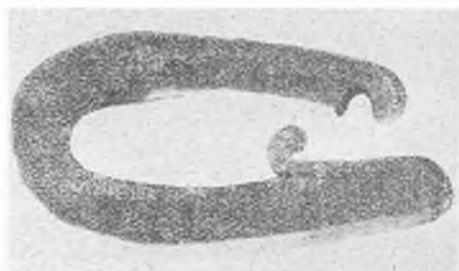

Fig. 42. „Țanabur“, amnar mic făcut din
„vargă“ de coasă sau din „kilă“
(pilă), de către Căldărari.

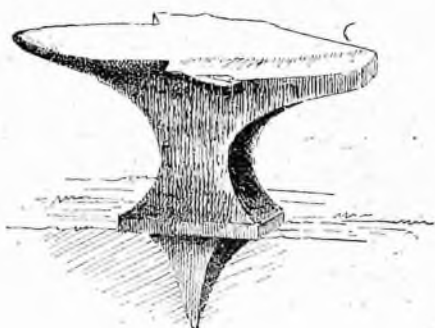

Fig. 43. Nicovală

Fig. 44. Bidinea

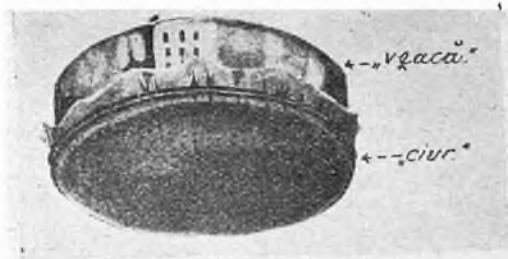

Fig. 45. Avem: „ciure” de bucate; de cernut
grâu, secară și „sîtă” de făină pentru mămăligă.

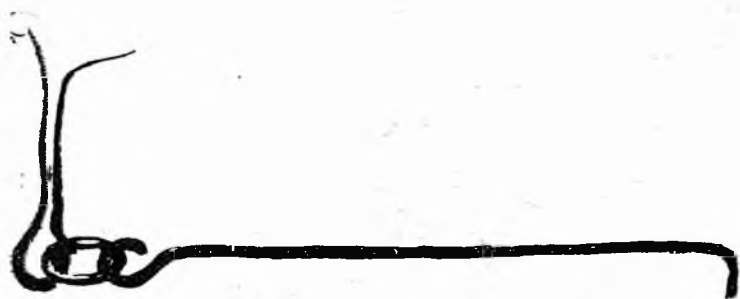

Fig. 46. Incuetoare sau „clejniță”.

Foto I. Chelcea

Fig. 47. Aspect din cartierul Țiganilor din Boteni- Muscel („Linie“
Transportul cu spatele. (Țigani de sat).

Foto I. Chelcea

Fig. 48. Așezarea Rudarilor din „Valea lu Coman“ (din jos de
satul Stoenesti Muscel).

Foto I. C. C. C.

Fig. 49. Bordeele Rudarilor cîin Vaiea Smeuretuului Ju^l. Mușcel.

Foto I. Chelcea

Fig. 50. Intre Rudarii din Valea Marineștilor-Mușcel.

Foto I. Chelcea

Fig. 51. Bordei rudăresc din Valea Marineștilor (Hârtiești) Muscel.

Foto I. Chelcea

Fig. 52. Așezările Rudarilor din Berevoești-Muscel pe limita prundului râului Brătia.

Foto I. Chelcea
Fig. 53. Bordei în pieptul dealului „Valea lui Coman” Muscel.

Foto I. Chelcea

Fig. 54. Așezarea Țiganilor de sat din Ucea de sus - Făgăraș.

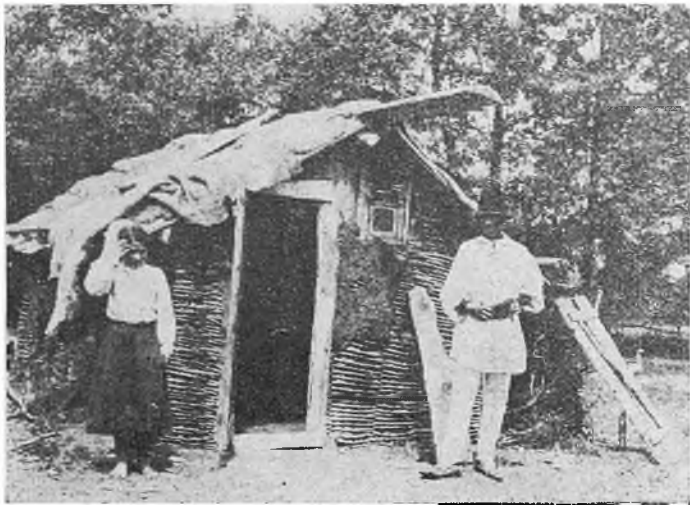

Foto I. Chelcea

Fig. 55. Bordei la Țișii din Lisa-Făgăraș. Cătunul „Brădățele”.

Foto I. Chelcea

Fig. 56. Așezarea Eășilor din Avrig (Țara Oltului).

Foto I. Chelcea

Fig. 57. Rudarii din Dragoslavele-Muscel, au trecut în parte dela fața de locuire în bordei, la cea de locuire în case, ca în exemplul de față. O parte din troane stau în fața casei nețeterminate.

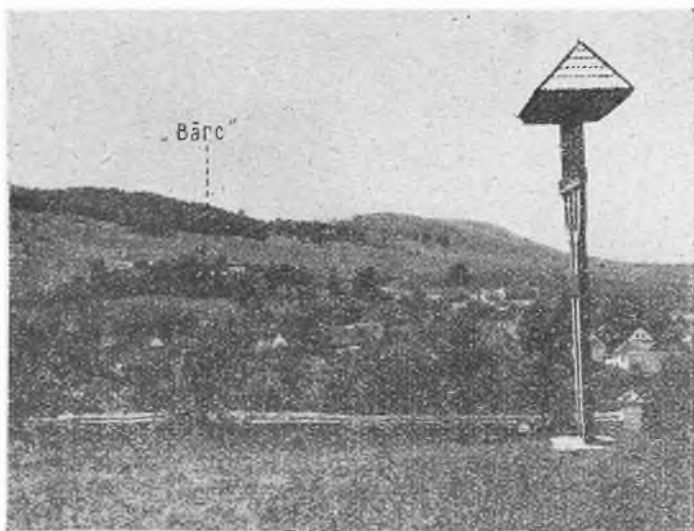

Foto J. Chelcea

Fig. 58. Cămana de sus (Țara Oltului) cu cartierul locuit
de Băeși, numit „Bărc”.

Foto I. Chelcea

Fig. 59. Cartierul Țiganilor „Băeși” din Avrig (Țara Oltului).

Foto I. Chelcea

Fig. 60. Unde și cum trăiesc Băeșii din Dejeni-Făgăraș (Țara Oltului).

Foto I. Chelcea

Fig. 61. Un stadiu mai avansat de locuire a Băeșilor.
Comana de sus, Făgăraș (Țara Oltului).

Foto I. Chelcea

**Fig. 62. „Coșar” pentru ținut cucuruzul până la recolta viitoare,
la Băeșii din Viștișoara - Țara Oltului.**

Foto I. Chelcea

Fig. 63. Așezarea Băeșilor din Viștișoara — Țara Oltului,
În fund Carpații Făgărașului.

Foto I. Chelcea

Fig. 64. Așezarea Băeșilor din Sebeș-Copăcel — Țara Oltului.

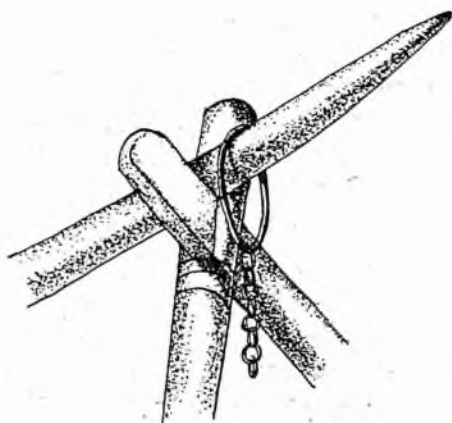

Fig. 65. Detaliu. Îmbucătura berandului
și atârnarea lanțului.

Foto I. Chelcea

Fig. 66. Așezarea Corturilor din Porumbacul
de Jos — Țara Oitului.

Foto I. Chelcea

Fig. 67. Tipuri de Corturari din Porumbacul de jos — Țara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 68. Se vede buzunarul de ținut cărțile de noroc și ghiocul de ghicit, bogat ornamentat; salba, cosițele, iia și rochia caracteristică.

Foto I. Chelcea

Fig. 69. Se v. de șerparul lat; se vede
cămașa albă și pantalonii negrii,

Foto I. Chelcea

Fig. 70. Tânără Corturăriță
din Țara Oitului, cu saltă la gât.

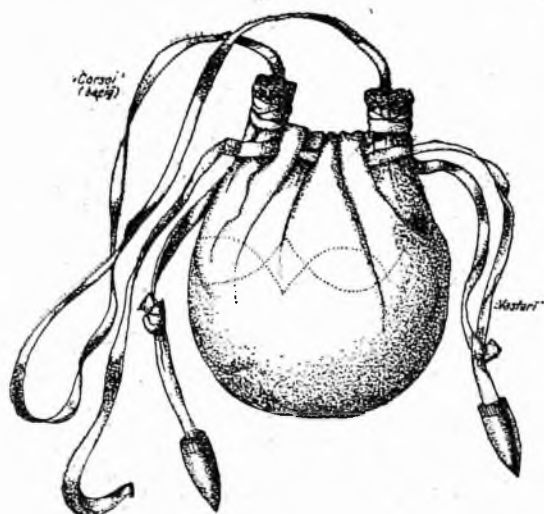

Fig. 71. Pungă de piele pentru ținut bani;
(ce vrei să pui) „tabac”.

Foto L. Chelcea

Fig. 72. Portul monetelor vechi de argint în cosițe,
(Țigani nomazi)

Foto I. Chelcea

Fig. 73. Tănăr Corturar din Porumbacul de jos
Țara Oltului, cu părul mare.

Foto I. Chelcea

Fig. 74. Corturărese tinere din Porumbacul de jos
Țara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 75. Spre mormânt. Șercăița-Făgăraș, Țara Oltului.

Foto I. Chelcea

Fig. 76. Cimitirul Băeșilor din Purcăreață
Porumbacul de sus - Făgăraș.

Fig. 77. Bătrânul Rudar Tălerariu din Gura Bughii (Muscel) povestind (1939).

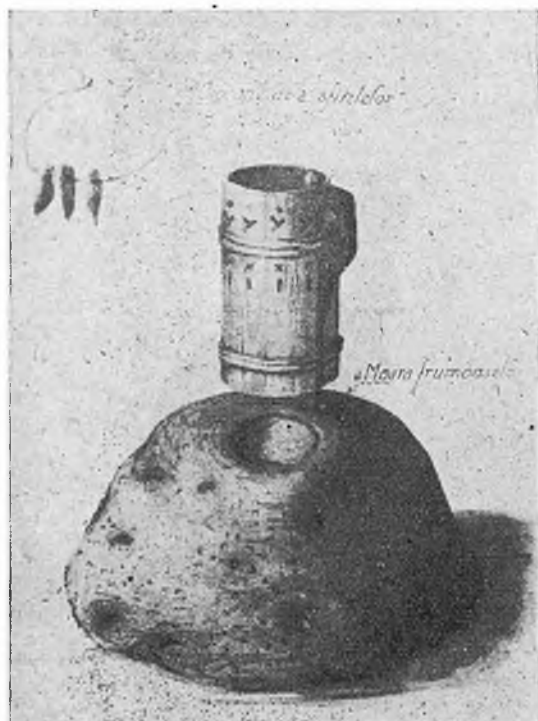

Fig. 78. „Moara sfintelor”, aflată în familia Grozav din Dejani-Făgăraș.

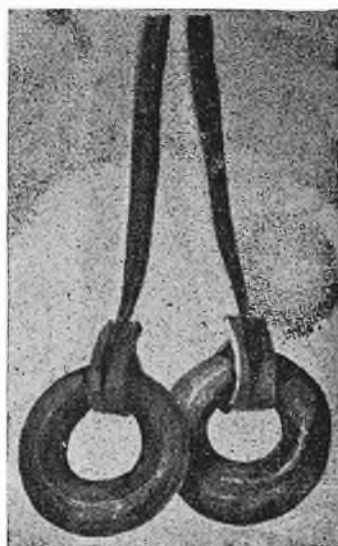
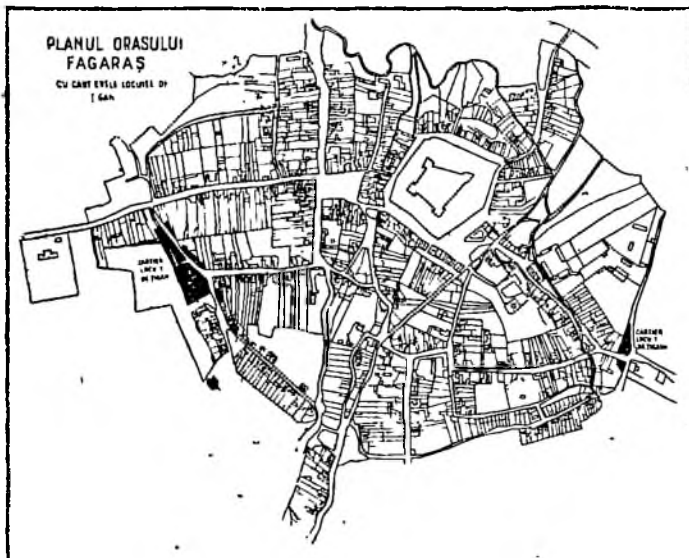

Fig. 79. „Oase de măestre“

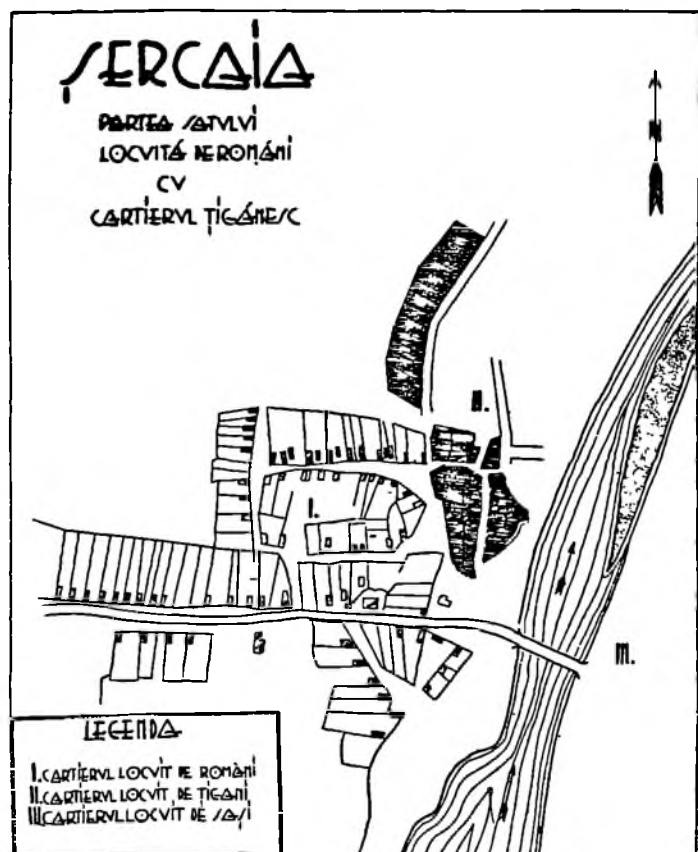

Fig. 80. „Os de măestre“

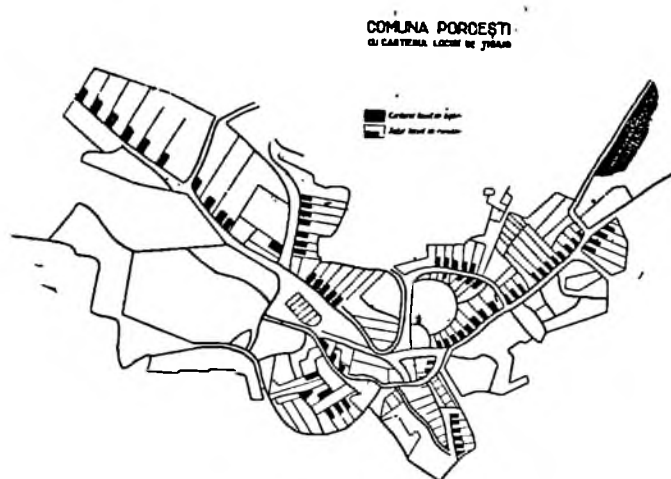
PLANURI

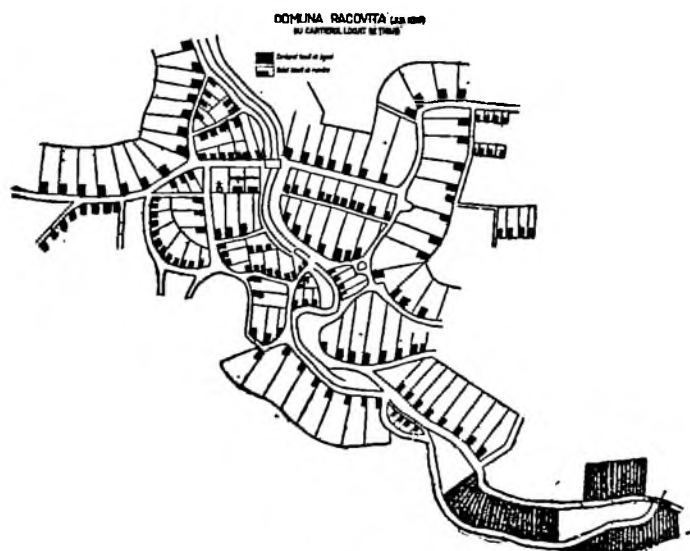
Planul I

Planul II

Planul III

Planul IV

BIBLIOGRAFII

BIBLIOGRAFIE

- Allard Camille Dr.**, Mission médicale dans la Tatarie-Dobroudja. Paris 1857.
Allard P. Moyen-Age (Esclaves, serfs et mains mortables). Paris.
Aleksandri U. Desrobirea Țiganilor, poezie în *Prospăirea* Nr. 5. anul 1844 ; și în *Opere complete*. Poezii vol. I, București 1896.
Andreas (Mui-Skuko). With Gypsies in Bulgaria. Liverpool, 1905.
Arbore Z. C. Basarabia în secolul XIX-lea București 1898. — (p. 113—117).
Arego V. Das Liebesleben der Zigeuner. Leipzig 1910.
Arhiva Istorică a României (edit. de B. P. Haideu). Vol. I și II. București, 1865—1867.
Asachi Gh. Țiganii (idil cu cântece). Tipografia Institutului Albinei, Iași. 1856
Ascoli I. G. Zigeunerisches, Nachtrag zu Pott. Die Zigeuner in Europa und Asien. Halle, 1865.
Aurelian P. S. Schițe asupra stării economice a României în sec. al XVIII-lea București, 1852.
Bart J. Intr'o Sâmbătă, în revista *Cugetul Românesc* din 2 Martie 1922.
Bartodius Ștefan. Cu privire la Țigani și raporturile lor cu muzica maghiară, în *Revue de Budapest* (a Budapești Szemle) 1865—66.
Bayle P. Dictionnaire historique et critique. Tom. I. A—B. Amsterdam, 1740.
Bataillard Paul. Les derniers travaux relatifs aux Bohémiens dans l'Europe Orientale (Extras din *Revue Critique* Nr. 171—181, t. 2, An.V.(1870-78) p. 191—218 și 277—323, Paris 1872).
Bataillard Paul. Sur l'apparition des Bohémiens en Europe (Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, 1844 și 1849).
Bataillard P. Les Zlatars (dits aussi Dzvankars), tsiganes fondeurs en bronze et en laiton, dans la Galicie Orientale et la Bukovine. Paris 1878.
Bataillard Paul. Nouvelles recherches sur l'apparition des Bohémiens en Europe (Bibliothèque de l'Ecole des Chartes). Paris 1849.
Bataillard Paul. Les Tsiganes de l'âge de bronze, Paris. 1876.
Bataillard Paul. Sur les origines des Bohémiens ou Tsiganes, Paris 1875.
Bataillard Paul. Bohémiens ou Tsiganes, în *Dictionnaire des Sciences Anthropologiques* 1895.
Bauer. Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie. A. Francfort et Leipsic. 1778.
Băncilă B. I. Pictori francezi în țara noastră (1822—1856) în revista *Transilvania*, 1923, Nr. 4—5.
Bănescu N. Viața și Opera lui Daniel (Dimitrie) Philippide, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională al Universității din Cluj*. Vol. II. 1923. Buc. 1924.
Bercovici C. The Story of the Gypsies, New-York, 1928.
Bercovici Conrad. The Gypsies. Cosmopolitan book corporation editeur live-right. New York, 1928.
Berechet St. Călătoria lui Porfirie Uspenski pe la noi la 1846 (din rusește) Biblioteca Slavo-Română Nr. 1—2. București 1920.
Bellan de Arcadius. Stematographia tsigana madiarki (în sârbește). Pesth 1834.
Bernard H. Moeurs des Bohémiens de la Moldavie et de la Valachie. Paris, 1869, în 18, 68 p.

- Berophl T. U.* Die Zigeuner im byzantinischen Reich. *Internationales Archiv für Ethnologie* (1911).
- Bezdechi St. C.* Chescus despre Români, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Vol. II. București, 1929.
- Bianu I.* Catalogul manuscriptelor românești, Vol. I. (Numerele 1—300) București, 1907.
- Bianu I. și Cardaș O.* Catalogul manuscriptelor românești, vol. II. (numerele 301—728) București 1913.
- Bianu I. și Nicolaiasa G.* Catalogul manuscriptelor românești, vol. III, (numerele 729—1.061) București, 1931.
- Bibescu Gh.* Domnia lui Bibescu (Correspondența și Documente, 1843—1856, traducere de B. Florescu). Vol. I și II, București, 1893—1894.
- Biblioteca „Flacăra”* Nr. 9, Jertfa lui C. Negri. București 1912
- Biedermann.* Die Wlachensiedlungen in Steiermark und im Warasidnei Grenzgebiete, Helzt. XXXI, 1883, p. 46.
- Bischoff Ferd., Dr.* Deutsch-Zigunerisches Wörterbuch, Ilmenau, 1827.
- Black Georges F. A.* Gypsy's bibliography London 1913.
- Block Martin Dr.* Moeurs et coutumes des Tziganes (în trad. lui Jacques Marty) Paris. Payot, 1936.
- Block Martin Dr.* Zigeuner. Ihr Leben und ihre Seele dargestellt auf Grund eigener Reisen und Forschungen mit 99 Abbildungen auf 64 Kunstdrucktafeln. Bibliographisches Institut Ag. Leipzig, 1936.
- Block Martin Dr.* Zigeunermärchen, Unter Mitwirkung von Martin Block und Johannes Ipsen herausgegeben von Walther Aichele. Jena 1926.
- Bobulescu D.* Lăutarii noștri: din trecutul lor. Schița istorică asupra muzicii noastre naționale, corale, cum și asupra altor feluri de muzici. București 1922.
- Boia Aurel.* Integrarea Țiganilor din Șanț (Năsaud) în comunitatea românească a satului, în *Sociologie Românească*. III, Nr. 7—9.
- Bohlen von P.* Ueber die Zigeuner, 1831.
- Bornemisza Lajos.* A cigány nyelv'elemei (Gramatica țigănească), Pest 1853, în 8 cu 42 p.
- Boulanger René.* Les Baudjaris, în *Revue Anthropologique*, (1932).
- Bulat T. G.* Țigani domnești din Moldova la 1810, în *Arhiva Basarabiei*. V. Nr. 2 Chișinău, 1933.
- Bulat T. G.* Dregătoria, Armașii și Țigani la sfârșitul veacului al XVIII, în *Arhivele Basarabiei*. VIII, Nr. 1. Chișinău 1936.
- Buletin Oficial al Prințatului Țării Românești.* București, 1851.
- Candrea A.* Influența Țiganilor asupra literaturii populare române. *Revista Nouă*, 1894—95. An. VII. Nr. 2.
- Cantemir Dimitrie.* Descrierea Moldovei. Traducere de pe originalul latinesc la 200 de ani dela moartea autorului (21 August 1723) de George Pascu. Buc. Cartea Românească 1923.
- Carra Jean-Louis* Histoire de la Moldavie et de la Valachie. (Avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces.) Jassy. 1777.
- Carra L.* Histoire de la Moldavie et de la Valachie (Avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provinces) Neuchâtel 1781.
- Cartoian N.* Un proiect de falanster în Moldova la 1840. *Convorbiri Literare* An. L. Nr. 11 (Mémoire sur un moyen de faire cesser la vie vagabonde et immorale des Bohémiens de l'état, de les établir facilement sur des terres de l'Etat des monasteres et des boyards d'améliorer radicalement leur état moral et matériel et de les rendre très utiles au pays et aux propriétaires sur les terres desquels, ils s'établiraient) elaborat de Mehtupciu-Diamant și prezentat la 1841 Consiliului Administrativ al Principatului Moldovei.
- Chélaré Raoul* La Hongrie millénaire. Paris 1896.
- Chelcea Ion* Colonia Țiganilor, în *Societatea de Măine* X. (1933) Nr. 3 și 4.

- Chelcea Ion* Neam și Tară. Pagini de Etnografie și Folclor. București 1940. (cu articolele: 1. Originea Rudarilor p. 73—79; 2. Țigani în Tara Oltului p. 80—85; 3. Câteva observațiuni etnografice asupra Rudarilor din Muscel, p. 86—90).
- Chelcea Ion* Plan pentru cercetarea Țiganilor și în special a Rudarilor sau Bășilor. (Indicațiuni teoretice și de metodă) în *Indrumări pentru Monografiile Sociologice*. Biblioteca de Sociologie Etică și Politică condusă de D. Gusti. Studii și Cercetări. 6 București 1940 p. 397—405.
- Codrescu Teodor* Uricariul. Vol. II. p. 74—92 (Hrisovul lui Alex. Mavrocordat ref. la Țigani).
- Colocci Adriano* Gli Zingari, Storia d'un popolo errante Torino 1889; în S. p. 430.
- Cora Guido Prof.* Die Zigeuner. Turin 1890 și 1895.
- Csallner Alfred*, Die evang. Zigeuner d. Bistritzer Kirchenbezirks u. d. Statistik d. Sachsen in Bistritzer Deutsche Zeitung (Wochenblatt) 1919 Nr. 98.
- Czacki Tade*. Dissertation sur les Cygans (în poloneză) publicat sub îngrijirea lui Michael Wiszniewski, Cracovia 1835.
- Dan Dimitrie*. Țigani din Bucovina, Cernăuți 1892.
- Danilovic Prof.* Les Cygans Vilna 1824—25 și în poloneză, *O Cyganach wiadomosc hitorgerna cet*, Vilno. 1824.
- Decourdemanche I. A.* Grammaire du Tsigane ou langue des Bohémiens errants Paris 1908.
- Del Chiaro Fiorentino*. Revoluțiile Valachiei (trad. de S. Cris.-Cristian) Iași, 1929.
- Deleanu I. Budai*. Tsiganiada sau Alexandria a țigănească. Brasov 1900.
- Demidoff* Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par Hongrie. la Valachie et la Moldavie, exécuté en 1837. Paris 1840.
- Demsă Paul* La réglementation administrative des Tziganes nomades (4 pagini) Extr. Rev. Népegyógy (Hygiène Sociale) XX-e année 1939 Nr. 18. E vorba de o statistică cuprinzând 10016 Țigani, în cea mai mare parte fixați, cari și-au matriculat copiii și i-au înscris la școală. Deplasarea lor e supusă unei permisiuni în prealabil dată de autoritățile oficiale.
- Diefenbach Lorenz* Völkerkunde Europas insbesondere der Haemoshalbinsel und der unteren Donaugebiete. Vol. I—II. Darmstadt 1850 (Vol. I. cuprinde referințe privitoare la Țigani).
- Emcrit M.* Sur la condition des esclaves dans l'ancienne Roumanie (Revue historique du Sud-Est Européen. VII. 1930).
- Enciclopedia Italiană* XXXV. Articolul „Zingari”.
- Enessy György* A cigány nyelvről. Toldalék. Győr (Raab), 1798 și 1800, în S. de 31 p.
- Enessy György* La véritable origine, langue, histoire de la nation czigane, aujourd'hui pour la première fois tirée d'un long oubli. Komorn. 1798 în S. de 39 p.
- Die Ergebnisse der am 3 Januar 1893 in Ungarn vorgenommene Zigeunerconseription (Mitt. Geograph. Ges. Wien 1896) Nr 6—7.
- Fischer Dr.* Die Zigeuner in der Bukovina. Separatabdruck aus der Statistischen Monatsschrift V. Fascicol VI.
- Filipescu Teodor* Coloniile Române în Bosnia. Studiu Etnografic și Antropogeografic. Acad. Rom. Buc. 1906 (In special cap II. Coloniile Cornvlahilor). A. Partea etnografică.
- Originea, emigrațiunile și însușirile etnice ale Cornvlahilor, p. 199—293.
- Fink N. Fr.* Lebruch der Dialekt der deutschen Zigeuner, Marburg. 1903.
- Főheretseg I.* Cigány Nyelvtan. Budapest, 1888.
- Fotino Dionisie* Istoria Generală a Daciei sau a Transilvaniei, țerei Muntenesti și a Moldovei, (trad. de G. Sion) tom, III. București 1859.

- Gaster Moses*. Zigeunerisches aus Rumänien, in „Miklosich Beiträge” partea IV. Wien 1878.
- Gaster Moses*. Zigeunermärchen aus Rumänien, Stuttgart. 1881.
- Gauling von Ermiten* Reise nach Orient 1836—1837—1838. Stuttgart. 1839.
- Gârboviceanu Petre* Șapte biserici cu averea lor proprie. București. 1904.
- Gârboviceanu Petre* Biserici cu averi proprii. Seria II. București. 1910.
- Gebora Adalbert* Die rechtliche Lage d. Zigeuner in Siebenbürgen. Bukarest-Geller 1931, 103 p. 8°. și în l. rom. Tip. de Artă Leopold Geller. Buc. 1931.
- Gebora Adalbert*. Situația juridică a Țiganilor în Ardeal, Buc. Tip. Leopold Geller. 1931.
- Gerando A. de*. La Transylvanie et ses habitants. Vol. I. Paris. 1850 (cap. VII „L'aranyos. Lavage d'or. Les Bohémiens p. 187—204).
- Gherghel Ilie* Prin câmpii și plaiuri străbune (Ed II-a) București 1930.
- Ghica I.* Scrieri, Vol. IV. publicat de P. V. Haneș București. 1915.
- Ghica A.* (Principesa Aurelia Ghica) La Valachie moderne Paris. 1850.
- Gipsy Lore Society (Journal of the gipsy lore Society). Edimburg. 1888.
- Giurescu C. C.* Legiuirea lui Caragea (un anteproiect necunoscut) în Bulet. Com. Ist. a României Vol. III. București. 1924.
- Giurescu C.* Despre Români. Analele Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. Seria II. Tom. XXXVIII București, 1916.
- Gjorgevic Th. R.* Die Zigeuner in Serbien. Ethnologische Forschungen I. Teil, Budapest 1908.
- Obiciai u Țigana Gralcevme Sârbie, în „Godisniji Nicole Ciupichea” vol. XXII. (Ob. la Țig. din Regatul Serbiei).
- „O Țiganăma u obște i o nihovome Doselenu na Balkansko Poluostrovo i u Sârbui, în „Sârbksi Knijevni Glasnik” din 10 Martie 1901 (despre Țig. în general și stabilirea lor în Peninsula balcanică și în Serbia).
- Fizicine i dusevne osobine Țigana u Kraljevine sorske în „Sârbksi Knijevni Glasnik” din 1 Sept. 1901. (Particularitățile fizice și sufletești ale Țiganilor din Regatul Serbiei.)
- Gyurgjevich Julius Ernst*. Die Romi zur Volkwerdung, d. Zigeuner Rumäniens Liederabdruck aus der „Der Spiegel”. Sibiu 1934, 10 p. 8° Mit 12 Abb.
- Goeje de M. J.* Mémoire sur les migrations des Tsigans à travers l'Asie-Leyda 1903.
- Goeje de M. J.* Bijdrage tot de Geschiedenis der Zigeuners. Amsterdam 1875.
- Golescu A. G.* De l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes. Paris. 1856.
- Graffunder*. Über die Sprache der Zigeuner. Erfurt 1835.
- Grecianu St.* Genealogiile documentate ale familiilor boeresti.
- Graur A.* Les mots tsiganes en Roumaine. Bulletin Linguistique II. 1934. Buc. Cult. Nat.
- Grellmann H. M. G.* Histoire des Bohémiens, ou tableau des mœurs, usages et coutumes de ce peuple nomade, suivie de recherches historiques sur leur origine, leur langage et leur première apparition en Europe. (trad. din germană după editia II-a de M. J. Paris 1810).
- Grellmann M. G.* Die Zigeuner, ein historischer Versuch über die Lebensart und Verfassung dieses Volkes. Lipsca și Dessau. 1783.
- Griselini Fr.* Istoria Banatului Timișan (trad. lui Nicolae Bolocan) București 1926.
- Guggsberg (Kolly)* Le Philodacc. Iași 1841.
- Haberlandt Michael și Haberlandt Art.* Die Völker Europas und ihre volkstümliche Kultur. Stuttgart. 1928 (Capitolul despre Țigani, p. 297-299).
- Hamm W.* Südöstliche Steppen und Städte nach eigener Anschauung geschildert Frankfurt a. M. 1862.

- Henne Fr.* Beiträge zur dakischen Geschichte. Hermannstadt, 1836.
- Heister Carl von.* Ethnogr. und geschichtl. Notizen über die Zigeuner, Königsberg 1842.
- Hunfalvy Pál* Magyarországnak Ethnographiája. Budapest. 1876. (p. 514-517).
- Ieșan Isidor.* Românii din Bosnia și Hertegovina în trecut și în prezent. Extras din Analele Academiei Române Seria II-a Tom XXVII Mem. Sect. Ist. București 1905.
- Iordănescu I.* O istorie a Țiganilor, în *Convorbiri Literare* LXIII București, 1930
- Iorga N.* Istoria Românilor prin călători Vol. IV. ed. II. București 1929.
- Iorga N.* Voyageurs français en Orient. Paris 1928.
- Iorga N.* Anciens documents de droit roumain, Vol. I și II. Paris-București, 1930—1931.
- Iványi Béla.* Oklevéltár a tomav' nemzetségbeli Losonczi Banffy Család Történetéhez. Második Kötet (1458—1526). Budapest 1928.
- Judecata țigănească, în *Oltenia* I—IV p. 16
- Kaindl Fr. R.* Das Unterthanswesen in der Bukovina. Ein Beitrag zur Geschichte der Bauernstände und seiner Befreiung. (Archiv. für österreichische Geschichte). Vol. 86 zweite Hälfte. Wien 1899.
- Kogălniceanu M.* Die Befreiung der Zigeuner von der Leibeigenschaft in *Romanische Revue*, VIII p. 100—101.
- Kogălniceanu M.* Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cigains. Berlin 1837 (eu trad. în rom. de Gh. Ghibănescu, „Schite despre Țigani” Iași 1900).
- Kölcseri.* Auraria Romano-Dacica. Cibinii, 1717.
- Kopf Carl.* Die Einwanderung der Zigeuner in Europa. Gotha 1870.
- Hrisov sobornicesc pentru danii, schimburi și vânzări și pentru Țigani ai Domnului Țării Moldovei Alexandru Mavrocordat din anul 1785. Acuma cu pravilicești lămuriri de nou tipărit din porunca Pre înaltului Domn, Miliail Grigore Sturza vod. Eșii, în tipografia Albinei 1835.
- Kotzebue W.* Lascar Vidrescu. O icoană a Moldovei din 1851, trad. din germană de A. *Convorbiri Literare*. XXII. 1888.
- Kovács Aladár.* Kezdetleges épületek Tolna varmegyéhen. Magyar Nemzeti Muzéum. Néprajzi osztálynak Ertesítője XIII. Nr. 3—4 (1912).
- Krapfles Beno.* Beiträge zur Statistik der Zigeuner in Oesterreich. in *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*. Tom. XXI 1891.
- Kunisch Richard.* Eine Fahrt nach dem Orient, Berlin. 1869.
- Lechtler U.* Anthropologische Untersuchungen an Serbischen Zigeuner, in *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, LII (1922).
- Icca Gh.* Octav. Asupra originii și istoriei Țiganilor. *Viața Românească*. Iași 1908, III. Vol. X. p. 174—197.
- Iohann von Leers.* Rassen, Völker und Volkstümer. Berlin—Leipzig 1938. (cap. Völker ohne Heimat verwurzelung I. Die Zigeuner in der Welt, p. 297—400).
- Liszt Fr.* Des Bohémiens et de leur musique en Hongrie. Paris 1859.
- Loungescu S. G.* și *Patroguet A.* Legi vechi românești și izvoarele lor. București. 1912.
- A Magyarországbán 1893 Január 31-én végrehajtott Czigányösszeírás Eredményei Budapest. 1895. (Rezultatele recensământului Țiganilor din Ungaria la 31 Ian. 1893. Redactat și editat de Oficiul Național Statistic Maghiar).
- Mano C. G.* Documente din secolul al XVI-lea — XIX-lea privitoare la familia Mano. București, 1907.
- Miklosich F.* Beiträge zur Kenntniss der Zigeunermundarten. 1874—78.
- Miklosich F.* Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas. Wien 1872.
- Miklosich I.* Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner. Europas. Fase. I — XII. Wien 1872—1880.

- Molnar. Specimen Linguae Czingaricae (în ungurește) Debrecin, 1798 în 80.
- Müller I. J. Die Zigeuner Siebenbürgens u. Ungarn. Gaca. XXVII 28—34.
- Müller Friedrich. Allgemeine Ethnographie. Wien 1873.
- Neigebauer G. F. Beschreibung der Moldau und Walachei. Breslau, 1854.
- Neuscholz Oswald. Moldawische Zigeuner, Silhouetten. Czernowitz, 1886.
- C. S. Nicolaescu-Ploșor. Gurbanele. Reîmpărit din Revista *Arhivele Olteniei* I, Nr. 1 (1922).
- C. S. Nicolaescu-Ploșor. Vânzări de Țigani, în *Arhivele Olteniei*, Craiova 1923. (An. II, Nr. 7 p. 215—216).
- Nistor I. Istoria Basarabiei. Ed. I Cernăuți. 1923 (cap. „Țigani“ p. 290—292).
- Obreja Al. Th. prof. Iași. Observări asupra Răspândirii Țiganilor în Moldova dintre Carpați și Nistru. (Extras din vol. IV Lucrările Soc. Geogr. „Dimitrie Cantemir“) Iași. Inst. de Arte Grafice Brawo 1943 p. 30. (cu un rezumat în l. franceză)*).
- Panailescu P. Ion. Robii. (Aspecte țigănești etc.) București 1928.
- Panailescu P. N. Le rôle économique et social des Tziganes au moyen âge en Valachie et en Moldavie. XVII Congrès International d'Anthropologie et d'Archeologie Préhistorique. Bucarest 1937. Buc. 1939, p. 933—942.
- Paspati G. Alex. Études sur les Tschinghianés ou Bohémiens de l'Empire Ottomane. Constantinople, 1870, 86.
- Păun G. Domnica. Țigani în viața satului Cornova, în *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. X. Nr. 1—4, 521—527.
- Rațiu Gh. Ceva despre Rudarii Români din Bulgaria. în *Timocul*, VII, Nr. 3—6 p. 9—10.
- Ruby de Pechon (Breton). Bohémiens et Gagoux, contenant leurs façons de vivre, subtilités et gergon, avec un Dictionnaire en langue Blesquin. Paris 1622.
- Pejsommel. Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube. Paris 1765.
- Pevetz Ion. Robia. (Curs pred. la Facultatea de drept din București pentru an. III licență Buc. 1934).
- Perrin Raoul. Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie. Paris 1839.
- Pittard Eugène. Anthropologie de la Roumanie. Contribution à l'étude des Tziganes dits Roumains (f. loc și an) Acad. Rom. II, 126 606.
- Pittard Eugène. Popoarele din Peninsula Balcanică. Schița Antropologică. Extras din *Bulet. Soc. Regale Rom. de Geografie* XXXVII. (1916).
- Pittard Eugène. Ia Roumanie. Valachie-Moldavie-Dobroudja. Paris 1917.
- Pittard Eugène. Les tsiganes ou Bohémiens, în *Le Globe*. Geneva. 1931.
- Pittard Eugène. Les Peuples des Balkans, Paris, 1920.
- Pittard Eugène. Les Tziganes ou Bohémiens. Recherches anthropologiques dans la Péninsule des Balkans. Genève. 1932 (Cu 288 p.)
- Poissonnier Alfred. Notice sur les Tziganes ou esclaves Zingares de Moldavie et de Valachie. Bucarest 1854.
- Poissonnier Alfred. Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes Paris. 1855.
- Polek Johann. Die Zigeuner in der Bukowina. (Publicat în *Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums*, 13 und 14 Jahrgang. 1905—1936).
- Polek Johann. Die Erwerbungen der Bukowina zu Oesterreich. Czernowitz 1889.
- Pott A. F. Die Zigeuner in Europa und Asien. Halle 1844—45.
- Potra George. Contribuțiuni la istoricul Țiganilor din România. București. 1939.
- Potra George. Despre Țigani domnești, mănăstirești și boierești. (Rev. Istorică Română. V—VI, 1935) și extras, Buc. 1936.
- Raicevich. Viaggio in Valachia e Moldavia (con osservazioni storiche, naturali e politiche). Milano 1822.

*) Apărută în timpul când lucrarea de față se găsea sub tipar.

- Raicewich.* Bemerkungen über die Moldau und Wallachey. Wien 1789.
- Raportul lui B. Știrbei către Kisseleff asupra stării Valahiei în 1822. (*Convorbiri Literare*, XXII, 1888, p. 737, 841, 1025).
- Răulescu Ioan Pr.* Jalba Țiganilor către egumenul Mănăstirii Câmpulung, în *Muscelul nostru* II Nr. 8 p. 13.
- Regulamentul Organic* (cap. „Despre regularizarea Țiganilor sfintei Mitropolii, a Episcopilor și a tuturor mănăstirilor. Buc. 1847.
- Reteganul I. Pop.* „Țigani”. Schiță istorică. Blaj. 1886.
- Revista istorică* III Nr. 1 p. 15—16 (un anume „Iancu” e făcut „Bulucbas” peste guizai de țigani domnești lingurari ce sântu înu parte Țării de giosu „nime întru nimica sa nu-i supere, numai bulucbașa loră să-i guidice și sa-i globeasca” etc.)
- Fritz Ruland Dr.* Die Zigeunerfrage im Südosten, în *Volkstum im Südosten*, Oktober Folge 1942, p. 163—169.
- Problema expusă rasial. După problema evrească, vine cea a Țiganilor : Pag. 163.
- I Statistica Țiganilor în sud-est.
- II Statistica Țiganilor în Ardeal și Transilvania.
- III Măsuri de stat asupra deslegării problemei Țiganilor.
- Russo Alceu.* Scrieri, editata de P. V. Haneș (capt. „Desrobirea Țiganilor” p. 238—244). București, 1910.
- Sampson.* On the origin and early migration of the Gypsies. Liverpool 1923.
- Popș-Serboianu C. S.* Les Tsiganes, Histoire-Ethnographie-Linguistique-Grammaire-Dictionnaire. Payot, Paris 1930.
- Schwicker Dr.* Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen. Wien und Teschen, 1883.
- Sigerius Emil.* Zigeunerbecher, in Korespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde (Monatschrift, Hermannstadt 1901 p. 22—23).
- Simson W.* History of the Gypsies New-York, 1879.
- Sion Gh.* Suvenire contemporane, cu o prefață indice de localități, persoane, cuvinte și forme de P. Haneș. Minerva București p. 3—53.
- Sion Gh.* Emanciparea Țiganilor, în *Suveniri contemporane*. București 1888.
- Sistini.* Viaggio per la Valachia, Firenze 1815.
- Sprengler R. F.* Diss Historico-juridica de Cinganes sive Zigeuner, Lujd 1839.
- Statescu T. Mihail.* Incercări asupra originii Țiganilor. Craiova, 1884.
- Sturdza D.* Istoria Renașterii României, Vol. II. București 1889
- Sulzer F. I.* Geschichte des Transalpinischen Daciens, das ist : der Walachey, Moldau und Bessarabiens. Wien 1781—1782. (tom, II.)
- Teutsch Julius* Die Siebenbürgischen Wanderzigeuner, in *Klingsor* X (1933) p. 101—112.
- Upson Charles Clark* Bessarabia (Russia) and Roumania on the Black Sea New-York, 1927.
- Vaillant A. G.* Histoire vraie des vrais Bohémiens. Paris 1857.
- Vasilin Al.* Din Argoul nostru. (Extras din *Grai și Suflet*, VII) București 1937.
- Urabie Toma Al.* Note despre țigani în Orizonturi I (1938), p. 545—548.
- Willibald K. J.* Der Zigeuner in Tillewalde Volks und Kriminalgeschichte aus der letzten Hälfte des vorigen Jahrhunderts. Wien 1843.
- Wilkinson W.* Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie (trad. de l'anglais par M.) Paris 1821.
- Winchelhauser Dr.* Geschichte und Urkunden des Kloster. Solka, Czernowitz 1877.
- Wlislöcki Dr.* Volksdichtungen der Siebenbürgischen und Südungarischen Zigeuner. Wien 1890.
- Wlislöcki Dr.* Zur Volkskunde der transsilvanischen Zigeuner, Hamburg 1887.
- Wlislöcki Dr.* Vom Wandernden Zigeunervolk, Bilder aus dem Leben des Siebenbürgen Zigeuner. Geschichtliches Ethnologisches Sprache und Poesie. Hamburg 1890.

- Ulislocki Dr.* Die Sprache der transilvanischen Zigeuner (Grammatik, Wörterbuch) Leipzig 1884.
Ulislocki Dr. Märchen und Sagen der transsilvanischen Zigeuner. Berlin 1886.
Ulislocki Dr. Eine Hildebrandsballade der transsilvanischen Zigeuner, Leipzig 1880.
Ulislocki Dr. Haideblüten (Volkslieder der transsilvanischen Zigeuner. Leipzig 1881.
Ulislocki Dr. Erdélyi Czigány Kuruczdalok. Leipzig 1881.
Wislocki Heinrich. Wanderzeichen d. Zigeuner, in *Ethnolog. Mitteilungen aus Ungarn.* An. 2. 1891—1892. p. 133—139.
Ulislocki Heinrich. Menschenblut im Glauben d. Zigeuner, in *Ur-Quell Monatschrift f. Volkskunde* Bd. 1892 p. 7—13; 61—66; 92—95.
Ulislocki Heinrich. Beiträge zu d. Stammesverhältnissen d. Siebenbürgischen Zigeuner, in *Ethnolog. Mitteilungen aus Ungarn.* An. I. 1889 Fasc. III. p. 336—338.
Ulislocki Heinrich Aus d. innern Leben d. Zigeuner *Ethnolog. Mitteilungen.* Berlin 1892, 220 p in 8°.
Ulislocki Heinrich. Volksglaube u. religiöser Brauch d. Zigeuner Vorwiegend nach eigenen Ermittlungen. Münster in 8°, i. w. Aschendorffsche Buchh. 1891 XIV, 184.
Ulislocki Heinrich. Zauber u. Besprechungsformeln d. transsilvanischen u. südungarischen Zigeuner, in *Ethnolog. Mitteilungen aus Ungarn.* An I Fasc. I (1887. p. 51-62; An. I; Fasc. II (1888) p. 137—148.
Wislocki Heinrich. Wesen u. Wirkungskreis d. Zauber (mit menschlichen Körperteilen bei d. transsilvanischen Zigeunern, in *Ethnolog. Mitteilungen aus Ungarn.* An. I Fasc. III (1889) p. 273—279.
Ulislocki Heinrich. Wesen u. Wirkungskreis d. Zauberfrauen bei d. siebenbürgischen Zigeunern, in *Ethnolog. Mitteilungen aus Ungarn.* An. 2, 1891—1892 p. 33—38.
Willing Emil Über unsere Zigeuner. In *Klingsor* 1935. p. 95—107.
Wolf Andreas Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung der Fürstentums Moldau Hermannstadt 1805.
 Ms. Acad. Română 3923 Barbu Constantinescu : Țigani în România Vol. I. Ms. 3924 Țigani în România Vol. II.
 Ms. 3925 Țigani în România Vol. III.
 Ms. 1032 Proiecte și propuneri (Nazaria Țiganilor Statului).
 Ms. 1038 „Interne” Acte, proiecte etc. din anii 1841—1864 Țigani nomazi.
 Ms. 5182 Perilipsis (rezumat) de pe scrisorile moșiilor, viilor, dughenclor și Țiganilor sec. XIX-lea în folio.
 Ms. 186 (Capitole privitoare la „Foia de la toți Țigani cu numele copiilor lor și cu vârsta fiecăruia” 1825, cum arată și Țigani de laie ce s’au luat în scris pe letu (1) 324.
 Ms. 4332 Condiția Țiganilor pe leat 1837 și 1838 sec. XIX-lea în folio, foi 90.

CUPRINS

I	<u>Pag.</u>
In loc de introducere (Puncte de vedere)	5
Asupra numirii și originii Țiganilor	7
Etape. Drumuri	13
II	
Observațiuni asupra raporturilor dintre Țigani și Români	16
III	
<i>Asupra categoriilor de Țigani dela noi.</i> 1) Împărțirea Țiganilor în categorii după criteriul istorico-juridic, (în „domnești”, „mănăstirești” și „boerești”). 2) Țiganii împărțiți, după criteriul stabilității: în nomazi și sedentari. 3) Categoriile de Țigani în funcție de naționalitățile în mijlocul cărora trăesc. 4) Criteriul filologic-linguistic la împărțirea Țiganilor în categorii, recunoaște și împărtășește incomplet punctul de vedere etnografic 5). Împărțirea în categorii a Țiganilor după criteriul organic. 6) În plus, Rudarii ocupă un loc aparte între ceilalți Țigani. Originea lor. 7) Distribuția geografică în raport cu pădurea. 8) Aria de răspândire ca mijloc de recunoaștere a originii lor	22
IV	
<i>Câți Țigani sunt în România ?</i> : 1) Țiganii din întreaga lume. 2) Țiganii din țările învecinate în comparație cu Țiganii dela noi. 3) Țiganii din Principatele Române și țările locuite de Români până la recensământul din 1930. 4) Distribuția lor pe regiuni naturale și istorice 5) Țiganii în fața anchetelor speciale. Procesul de camuflarea al Țiganilor din Țara Oltului. 6) Câți Țigani sunt în România ? 7) Distribuția Țiganilor în Țara Oltului — pe categorii	63
V	
<i>Asimilare, izolare sau altceva.</i> 1) Asimilarea parțială — interzisă până la emanciparea Țiganilor. 2) Procesul de asimilare în epoca de după emancipare. 3) Asimilare, izolare și altă soluție de mijloc în epoca noastră	89

VI

<i>Ocupațiuni.</i> 1) Sub raport economic Țiganii sunt organizați în bresle naturale. 2) Țiganii de sat îmbrățișează cele mai felurite meserii dar și cele mai cunoscute: agricultori, muzicanți, fierari, cărămidari, etc. 3) Colectarea fructelor e o îndeletnicire comună, atât Țiganilor de sat cât și Rudarilor (mai ales). 4) Unitatea de breslă a Rudarilor, e asigurată prin preponderența prelucrării lemnului verde, în unelte de utilitate casnică. 5) Obținerea lemnului „ușor” și „greu”. 6) Rudarii ca lucrători în lemn. 7) Technica instrumentarului. 8) Desfacerea produselor. 9) Alte ocupațiuni. 10) Țiganii de cort și îndeletnicirile lor. 11) Țiganii ca spălători de aur . . .	102
---	-----

VII

<i>Așezarea, locuința Țiganilor :</i> 1) Casa săracă a Țiganilor de sat. 2) Bordeul Rudarului (Băeșului, Lingurarului). 3) Cortul Țiganului nomad	150
---	-----

VIII

<i>Portul :</i> La Țiganii de sat ; la Rudari ; la Țiganii de cort	166
--	-----

IX

<i>Felul de organizare :</i> 1) Țiganii de sat au pierdut orice urmă de organizare proprie. Rudarii mai păstrează urme de veche organizare primitivă. 2) Corturarii își mențin, la fel, unele forme proprii de organizare. 3) Jurământul printre corturari	170
--	-----

X

<i>Nașterea, nunta și înmormântarea. Obiceiuri și credințe :</i> 1) La Țiganii de sat. 2) la Rudari. 3) la Corturari	179
--	-----

XI

<i>Anexe :</i> De deochi (Material cules dela Țiganii de cort) ; Basme (Material cules dela Rudari). Ocupații. Obiceiuri. Condica Țiganilor din Țara Românească pe anul 1837 — după vătășii	202
<i>Hărți</i>	241
<i>Grafițe</i>	247
<i>Figuri în afară de text</i>	255
<i>Planuri</i>	297
<i>Bibliografii</i>	305

IMPRIMERIA
INSTITUTULUI
STATISTIC